

Univerzita Karlova

1. lékařská fakulta

Studijní program: Dějiny lékařství

Studijní obor: Dějiny lékařství

UNIVERZITA KARLOVA
1. lékařská fakulta

Mgr. Ilona Pavelková

**Lázně a sanatoria ve Slezsku (česká část) od 2. pol. 19. století
do konce 30. let 20. století**

**The spas and sanatoria in Silesia (Czech part) from the 2nd half of the 19th century
until the end of the 1930s**

Disertační práce

Vedoucí závěrečné práce/Školitel:

PhDr. Hana Mášová, PhD.

Praha, 2018

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval/a samostatně a že jsem řádně uvedl/a a citoval/a všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Komorní Lhotce, 6. 6. 2018

Ilona Pavelková

Podpis.....

Identifikační záznam:

PAVELKOVÁ, Ilona. *Lázně a sanatoria ve Slezsku (česká část) od 2. pol. 19. století do konce 30. let 20. století*. [The spas and sanatoria in Silesia (Czech part) from the 2nd half of the 19th century until the end of the 1930s]. Praha, 2018, 196 s, příloha 5 s. Disertační práce. Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta, Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK. Školitel závěrečné práce PhDr. Hana Mášová, PhD.

Abstrakt

Práce je zaměřena na vznik a historický vývoj lázní, lázeňských míst a sanatorií ve Slezsku v jeho české části, které při svém provozu využívaly přírodní léčivé zdroje, příznivé klimatické poměry, koupele, lázeňskou léčbu a klidový režim.

Předmětem zájmu jsou Lázně Gräfenberg, později Gräfenberg-Frývaldov (dnešní Lázně Jeseník), lázně v Dolní Lipové, sanatorium ve Zlatých Horách, Lázně Karlova Studánka, Jánské Koupele (Melčské lázně u Opavy), lázně v Darkově, lázničky v Komorní Lhotce a plicní sanatorium v Jablunkově, jež bylo od svého počátku sanatoriem určeným pro léčbu plicní tuberkulózy. Při léčení byla věnována výrazná pozornost využití klidového režimu a příznivého klimatického prostředí.

Na daném teritoriu můžeme vysledovat odlišné podmínky vzniku jednotlivých lázní a sanatorií. Jmenovitě na základě účinků přírodních zdrojů byly budovány Lázně Karlova Studánka, Jánské Koupele, Lázně Darkov – jež využívaly přírodních minerálních vod. Na účincích vhodného klimatu byly provozovány sanatorium ve Zlatých Horách, lázeňské místo Komorní Lhotka a plicní sanatorium v Jablunkově, na léčitelské tradici vyrostly lázně v Gräfenbergu a Dolní Lipové.

Časově je práce vymezena obdobím od 2. poloviny 19. století do konce 30. let 20. století. Je to období, kdy se výše uvedené lázně začínají vyhraňovat. Můžeme to vysledovat na léčebných prostředcích i charakteru konkrétního lázeňského prostředí. Rozvoj medicíny a přírodních věd od druhé poloviny 19. století se projevil rovněž při výzkumu přírodních léčivých zdrojů a jejich účinků na lidský organismus, kterým se zabýval nový vědní obor – balneologie. Léčba v lázních stále častěji probíhala pod lékařským dohledem a ke koupelím a pitným kúrám přibývaly další procedury. Od poloviny 19. století byl kladen důraz na klima, jako na ozdravný faktor při léčení plicních a nervových chorob.

Práce je rozčleněna do tří hlavních oblastí. První v obecné rovině seznamuje s historií lázeňství, přírodními léčivými prostředky, jejich původem a využitím. Druhá se zabývá historií konkrétních lázní a ústavů a třetí představuje lázně a léčebná místa z hlediska jejich prostředí, propagace a významu.

Klíčová slova: lázně, sanatorium, lázeňství, balneologie, Gräfenberg, Jeseník, Dolní Lipová, Sanatorium ve Zlatých Horách, Lázně Karlova Studánka, Jánské Koupele, Darkov, Komorní Lhotka, Plicní sanatorium Jablunkov

Abstract

The work is focused on the development and historical development of spas, spa resorts and sanatoria in Silesia in its Czech part, which used natural healing resources, favourable climatic conditions, baths, balneal treatment and resting mode.

The object of interest is Gräfenberg Spa, later Gräfenberg-Frývaldov (today's Spa Jeseník), spa in Dolní Lipová, Sanatorium in Zlaté Hory, Spa Karlova Studánka, Jánské koupele (Melčské koupele near Opava), spa in Darkov, small spa in Komorní Lhotka and pulmonary sanatorium in Jablunkov, which was right from the beginning a sanatorium for the treatment of pulmonary tuberculosis. During the treatment, a considerable attention was paid to the use of the resting mode and of the favourable climatic environment.

On this territory, we can see different conditions of the creation of individual spas and sanatoria. Namely, on the basis of the effects of natural resources, the Spa of Karlova Studánka, Jánské koupele and Darkov Spa was built, which used natural mineral waters. The sanatorium in Zlaté Hory, a spa resort in Komorní Lhotka and the pulmonary sanatorium in Jablunkov were established thanks to the effects of a favourable climate. The origin of the spas in Gräfenberg and Dolní Lipová lies in the local healing tradition.

The time period covered by the work is defined by the period from the second half of the 19th century to the end of the 1930s. It is the period when the above-mentioned baths begin to stand out. We can trace it on the means of healing and the nature of the particular spa environment. The development of medical and natural sciences since the second half of the 19th century was reflected also in the research of natural healing resources and their effects on the human organism, which was the subject of the new scientific branch - balneology. Treatment in the spas was increasingly performed under medical supervision, and more procedures were added to bathing and drinking treatments. Since the mid-19th century, the emphasis was put on the climate as a curative factor in the treatment of pulmonary and nervous disorders.

The work is divided into three main areas. The first part describes the history of spas, natural medicinal products, their origin and use. The second part deals with the history of individual spas and bat houses, and the third part presents the spas and health resorts in terms of their environment, their promotion and their importance.

Key words: spas, sanatorium, spa, balneology, Gräfenberg, Jeseník, Dolní Lipová, Sanatorium in Zlaté Hory, spas in Karlova Studánka, Jánské koupele, Darkov, Komorní Lhotka, Pulmonary sanatorium Jablunkov

Obsah

I.	Úvod	8
I. 1.	Cíl práce	9
I. 2.	Prameny a literatura	10
I. 2. 1.	Literatura	10
I. 2. 2.	Prameny	18
I. 3.	Metoda	19
II.	Z historie lázeňství	20
II. 1.	Předpisy upravující léčebné lázeňství v našem prostředí	24
II. 2.	Přírodní zdroje a jejich využití k léčebným metodám	27
II. 3.	Vodoléčba jedna z léčebných lázeňských metod	28
II. 3. 1.	Metody hydropatie Vincenze Priessnitze	29
II. 3. 2.	Metody Sebastiana Kneippa	32
II. 3. 3.	Priessnitzova a Kneippova metoda	35
II. 4.	Medicínsky koncipovaná vodoléčba	37
II. 5.	Minerální vody	39
II. 5. 1.	Výskyt minerálních vod a jejich jímání	44
II. 6.	Peloidy – rašelina, slatina, a léčivá bahna	46
II. 7.	Klima a klimatické podmínky	48
II. 8.	Mléko, syrovátka a žinčice	49
II. 9.	Balneologie jako vědní obor	50
III.	Lázně a sanatoria ve Slezsku – vymezení sledované oblasti	54
III. 1.	Lázně Gräfenberg (dnešní Lázně Jeseník)	59
III. 2.	Schrothův ústav pro přírodní léčbu v Dolní Lipové	76
III. 3.	Lesní sanatorium ve Zlatých Horách	82
III. 4.	Lázně Karlova Studánka	85
III. 5.	Lázně Jánské Koupele	93
III. 6.	Lázně Darkov	97
III. 7.	Lázeňská tradice v Komorní Lhotce	106
III. 8.	Plicní sanatorium v Jablunkově	111
IV.	Lázeňské prostředí – areály lázní a jejich objekty	120
IV. 1.1.	Lázně Gräfenberg (dnešní Lázně Jeseník)	125
IV. 1. 2.	Lázně v Dolní Lipové	130

IV. 1. 3.	Lesní sanatorium ve Zlatých Horách	131
IV. 1. 4.	Lázně Karlova Studánka	132
IV. 1. 5.	Lázně Jánské Koupele	136
IV. 1. 6.	Jodobromové lázně v Darkově	138
IV. 1. 7.	Lázeňské místo Komorní Lhotka	139
IV. 1. 8.	Plicní sanatorium v Jablunkově	140
IV. 2.	Lázně a sanatoria – propagace a reklama	142
IV. 3.	Význam lázní	151
IV. 3. 1.	Léčebná stránka lázní	151
IV. 3. 2.	Návštěvnost a společenský význam lázní	154
IV. 3. 3.	Ekonomický význam	160
V.	Závěr	162
VI.	Shrnutí	168
	Summary	172
	Příloha Výklad pojmů	176
	Seznam tabulek v textu	181
	Použité prameny a literatura	182
	Prameny písemné	182
	Prameny hmotné	183
	Literatura	183
	Poděkování	196

I. Úvod

Práce je zaměřena na vznik a historický vývoj lázní, lázeňských míst a sanatorií ve Slezsku v jeho české části, které při svém provozu využívaly přírodní léčivé zdroje, příznivé klimatické poměry, koupele, lázeňskou léčbu a klidový režim. Bude pojednáno o ústavech nacházejících se na území české části Slezska, tzv. Rakouského Slezska – území, jež zůstalo po tzv. slezských válkách (první slezská válka 1740–1742) v rámci Habsburské monarchie, následně v Československu a České republice.

Předmětem zájmu jsou Lázně Gräfenberg, později Gräfenberg-Fryvaldov (dnešní Lázně Jeseník), Dolní Lipová (Nieder Lindewiese), Sanatorium ve Zlatých Horách, Lázně Karlova Studánka, Jánské Koupele (Melčské lázně u Opavy, Bad Johannisbrunn), Lázně Darkov, lázničky v Komorní Lhotce a plicní sanatorium v Jablunkově. V případě jablunkovského plicního sanatoria se nejedná o klasické lázně ani o lázeňské sanatorium, ale o sanatorium léčebné, v němž byla od počátku jeho vzniku léčena plicní tuberkulóza. Jeho význam tkví v tom, že zde byla při léčení věnována výrazná pozornost využití klidového režimu a příznivého klimatického prostředí.

Na daném teritoriu můžeme vysledovat odlišné podmínky vzniku jednotlivých lázní a sanatorií. Například Lázně Gräfenberg proslavily původní vodoléčebné procedury lidového léčitele Vincenze Priessnitze. Na rozdíl od vnitřních a vnějších aplikací vody u Priessnitze zvolil opačný přístup rovněž lidový léčitel Johann Schroth v lázních v Dolní Lipové, kde využíval při léčbě poruch látkové výměny odvodňování suchou stravou, pocením a omezováním tekutin. Lázně ve Zlatých horách vznikly jako vodoléčebné a klimatické sanatorium, Karlova Studánka využívala zřidelní systém uhličitých minerálních vod, Jánské Koupele proslavily uhličitě-železnaté kyselky, darkovské lázně byly založeny na základě léčebných účinků jodobromových pramenů, lázničky v Komorní Lhotce nevešly ve známost, tak jako předem zmíněné lokality, ale byly rovněž místem, kde bylo využíváno účinků přírodní vody a čistého ovzduší. Jak již bylo uvedeno sanatorium v Jablunkově, přestože nepatřilo k lázeňským zařízením, využívalo příznivého klimatu při léčbě svých pacientů.

Časově je práce vymezena obdobím od 2. poloviny 19. století do konce 30. let 20. století. Je to období, kdy se výše uvedené lázně začaly vyhraňovat. Můžeme to sledovat na léčebných prostředcích i charakteru konkrétního lázeňského prostředí. Druhou polovinu 19. století lze charakterizovat jako období, ve kterém došlo k rozvoji medicíny a přírodních věd. Dosažených výsledků v těchto oborech se začalo využívat při výzkumu přírodních léčivých

zdrojů a jejich účinků na lidský organismus, kterým se zabýval nový vědní obor – balneologie. Léčba v lázních stále častěji probíhala pod lékařským dohledem a ke koupelím a pitným kúrám přibývaly další procedury. Od poloviny 19. století byl kladen důraz na klima, jako na ozdravný faktor při léčení plicních a nervových chorob. 19. století je vůbec obdobím, které přálo vzniku lázní a lázniček. Ve stávajících nebo nově vznikajících lázních byla zaváděna vodoléčba především podle Priessnitzovy a Kneippovy metody.

Konečným časovým mezníkem je počátek druhé světové války, kdy pro lázně a sanatoria nastalo období, ve kterém ve většině případů přestávaly plnit svou původní funkci a byly využívány pro potřeby války, především jako lazarety.

I. 1. Cíl práce

Práce si klade za cíl postihnout na základě dostupných materiálů za jakých podmínek jednotlivé lázně a sanatoria na daném teritoriu vznikaly, kdo stál u jejich zrodu, jaké léčebné zdroje byly k léčení využívány a jaké terapie se k léčení používaly, jaké choroby se v jednotlivých lokalitách léčily, kteří lékaři v jednotlivých ústavech pracovali.

Nemalý podíl na úspěšnosti lázní mělo i prostředí, ve kterém se lázeňští hosté a pacienti nacházeli. Proto je věnována pozornost i komplexům budov lázní a sanatorií a prostředí, ve kterém byly situovány.

Pro zvyšování návštěvnosti v lázních a sanatoriích byla důležitá propagace a reklama léčebných zařízení. Propagace probíhala ve vztahu k potenciálním návštěvníkům (reklamní brožury, pojednání lékařů o léčivých účincích léčebných zdrojů), ale i ve vztahu k léčeným lázeňským hostům. Tuto skutečnost lze postihnout rovněž na dochovaném sbírkovém materiálu našich muzeí, kdy především sbírky pohlednic lázeňských budov a jednotliviny lázeňského skla nám toto dokládají. Na základě evidenčních záznamů sbírkových předmětů Muzea Těšínska, Slezského zemského muzea a Muzea v Bruntále bylo zjišťováno, jaké hmotné památky se k daným výše uvedeným lázním a sanatoriím dochovaly.

Práce je zaměřena na problematiku a význam léčebný, společensko-kulturní a ekonomický lázní a sanatorií ve výše uvedených lokalitách ve vytyčeném období.

Vybranou oblast můžeme označit za specifickou. Na relativně malém teritoriu tzv. Rakouského Slezska a v jeho dvou oblastech Opavského a Těšínského Slezska podpořily přírodní podmínky vznik několika druhů léčebných přírodních zdrojů. V Opavském Slezsku to byly vodoléčebné ústavy využívající prostou vodu a lázně s využitím uhličito-železnatých kyslíků a vhodného klimatu. Těšínsko pak vešlo ve známost díky jodobromovým minerálním vodám a rovněž vhodného klimatu. Daly vznik lázním a ústavům, které přetrvaly období do

konce 30. let 20. století. Staly se lokálně významnými středisky, jež se snažily přizpůsobovat obecně uznávaným trendům, které se v té době v lázeňství prosazovaly, a docela dobře se jim to dařilo.

I. 2. Prameny a literatura

I. 2. 1. Literatura

Pro zpracování tématu byla prostudována dostupná literatura týkající se historie lázeňství, jednotlivých léčebných metod a využití přírodních zdrojů a konkrétních lázní a sanatorií v práci předkládaných. Východiskem se staly monografické práce, odborné časopisecké a sborníkové články a rovněž dobová odborná i propagační literatura.

Práce je rozčleněna do tří hlavních oblastí. První představuje historii lázeňství a přírodní léčivé prostředky, jejich původ a využití. Druhá se zabývá historií konkrétních lázní a ústavů a třetí představuje lázně a léčebná místa z hlediska jejich prostředí, propagace a významu. Pro každý okruh jsem vycházela z literatury, spojující zvolené téma lázeňství.

Pro kapitolu *Z historie lázeňství* bylo čerpáno z uvedených monografií. Monografie Vladimíra Křížka *Obrazy z dějin lázeňství*, pojednává o dějinách lázeňství v celé své šíři.¹ Autor vystudoval medicínu na Karlově univerzitě, kde promoval v roce 1950. Stal se odborným lékařem internistou a specialistou pro fyzikální medicínu, balneologii a rehabilitaci. Od roku 1967 do roku 1990 působil jako primář klinického oddělení Výzkumného balneologického ústavu v Mariánských Lázních. Více než 100 publikací věnoval MUDr. Křížek historii medicíny a balneologie. Právě výsledky jeho celoživotního studia shrnuje výše zmíněná monografie. Je rozdělena do několika hlavních kapitol, ve kterých se zabývá vodou a jejím kultem, jejímu používání k hygienickým účelům, předkládá problematiku lázní ve starověkém Řecku a Římě a Orientu, nastiňuje problematiku lázeňských koupelí a zabývá se tématem vodoléčby, pozornost věnuje minerálním vodám od jejich pramenů, jímání až po obchodování s nimi, uvádí další balneologické prostředky, jako jsou bahna, rašeliny, slatiny a jiné. V široké míře postihuje komplexy lázní, jako takové. Věnuje se jejich majitelům, chodu a provozu lázní, sociálním poměrům, propagaci lázní, slavným osobnostem v lázních, architektuře, lékařům, chorobám a mnoha dalším aspektům, jež souvisely s lázeňským životem. Kromě světového lázeňství se věnoval lázním ležícím na území dnešní České republiky. Dnešní slovenské lázně přiblížil pouze okrajově. Záběr

---

¹ KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, Libri 2002. První vydání knihy vyšlo v roce 1987.

publikace je mnohotvárný a široký. Autor chtěl poukázat na to, jak se problematika lázeňství v různých zemích postupně vyvíjela. Publikace je průkopnickou prací, jež se zasloužila o popularizaci tématu. Monografie byla přeložena také do němčiny, angličtiny a japonštiny. Stala se výchozím bodem pro naše autory, zabývající se touto problematikou. Slouží k orientaci v tématu díky svému obsahu i soupisu použité literatury.

Monografie Jána Mulíka *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku* předkládá populárně naučnou formou historický vývoj lázeňství a lázní na území dnešního Slovenska.² Publikace sleduje tuto problematiku chronologicky. Jednotlivé kapitoly vkládá do periodizačního rámce československých dějin. Úvodní část pojednává o významu vody v kultuře historických národů. Následuje kapitola o slovenských minerálních vodách. Dále popisuje vznik a vývoj lázeňských míst od období feudalismu. Seznamuje se stručnými dějinami světoznámých slovenských lázní, jako jsou Piešťany, Trenčianské Teplice, tatranská klimatická střediska, ale i malých, dnes již zaniklých lázní a lázeňských míst. Historie vybraných objektů je dovedena do roku 1968. Závěrem v nástinu předkládá další perspektivy slovenského lázeňství. Publikace je poplatná době svého vzniku, úvodní kapitoly však přináší zásadní informace k historii lázeňství.

Monografie *Badenleben und Kurorten Österreich-Ungarn* autora László Kósy, maďarského kulturního historika a profesora, představuje tematiku lázeňství jako fenomén kulturní historie.³ V práci zahrnuje časovou etapu konce 18. století do počátku 1. světové války. Autor sleduje veškeré možné směry lázeňského života od lokace lázeňských míst, léčebných metod, architektury, společenského a kulturního života v lázních, návštěvnosti a další. Jeho zájem je především soustředěn na uherské lázně, jedním z často zmiňovaných je Balatonfüred. Kapitoly jsou koncipovány tak, že zobecněné téma pak dokládá na konkrétech vybraných lázní. Zpracováním výrazně přispívá k poznání dané problematiky.

Důležitým orientačním materiálem v tématu je *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.⁴ Autoři Stanislav Burachovič a Stanislav Wieser v ní mapují nejen dosud existující, ale i dávno zaniklá místa s léčebnou tradicí. Jedná se o lokality s lázeňskými komplexy, klimatická místa, letoviska, sanatoria, léčebny, stáčírny minerálních vod, ale i místa známá pouze vývěry pramenů léčivých vod. Jednotlivá hesla jsou členěna podle struktury – místo, jeho lokalizace a geografická poloha, krátký historický přehled,

---

² MULÍK, Ján: *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku*. Osveta 1981.

³ KÓSA, László: *Badenleben und Kurorten Österreich-Ungarn*. 1999.

⁴ BURACHOVIČ, Stanislav – WIESER, Stanislav: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Libri 2001.

chronologické pořadí dobových charakteristik lázeňských míst včetně jejich indikací a aktuální stav k roku vydání publikace (2001).

Heslář byl sestaven na základě jak osobní znalosti lokalit, tak i podle zjištěných údajů v pramenech a literatuře a rovněž terénním ověřovacím výzkumem. K doplnění informací posloužila i dotazníková akce, jež byla adresována lázním, obecním úřadům, muzeím a archivům. Práce je orientována historicko – topograficky a je zdrojem pro komplexní dokumentaci dějin českého, moravského a slezského lázeňství.

Publikace autorek Jitky Budínské a Petry Zerjatke *Kapitoly z dějin lázeňství* je zaměřena především na historii Lázní Teplice od jejich založení až do současnosti a v menší míře se zabývá historií německých lázní Bad Gottleuba. Úvodní pasáž a kapitolu o historii Lázní Teplice připravila Jitka Budínská, historii a vývoj lázní Bad Gottleuba Petra Zerjatke. Cílem publikace bylo srovnání vývoje obou lázeňských míst a představení specifičnosti obou typů léčebných zařízení.

Oběma pasážím předchází kapitola *Přehled vývoje lázeňství*, která předkládá nástin lázeňství v Evropě a českých zemích od nejstarších dob a důraz je kladen především na kult vody. Autorka Jitka Budínská se zaměřila na vývoj lázní založených na využívání léčivých pramenů. Všímá si vztahu lidí pravěkých kultur a starověkých civilizací k vodám, kultovního uctívání vod a pramenů, používání vody při náboženských obřadech, postupného poznávání léčivých vlastností pramenů a prvního rozkvětu lázní v antickém světě. Dále sleduje vývoj očišťovacích a léčebných lázní od středověku, rozvoj lázeňství v 16. století a snahy vědců o lepší poznání minerálních vod. Představuje specifika lázeňství v 18. a 19. století a počátku 20. století, především po ukončení první světové války, kdy se lázně vyčlenily jak pro bohatou klientelu, tak pro středostavovské vrstvy. Zmiňuje i skutečnost, že se stávaly dostupnějšími i pro klienty zdravotních pojišťoven. Nástin evropského lázeňství autorka dovádí do současnosti a samostatná pasáž poukazuje na okolnosti, jež působily na československé lázně v období let 1945–1992. Z tohoto přehledu si lze učinit představu o vývojových meznících v lázeňství v průběhu doby.⁵

Monografii Angeliky Marsch *Kur und Badeorte Schlesiens – eins und jetzt* se zabývá historickým vývojem slezských lázní v historických hranicích Slezska.⁶ Uvádí zde lokality, které se nachází na území České republiky, Německa a Polska – Lázně Jeseník, Lipová – lázně, Karlova Studánka, Lázně Libverda, Jánské Lázně, Bad Muskau, Cieplice Śląskie Zdrój,

---

⁵ BUDÍNSKÁ, Jitka – ZERJATKE, Petra: *Kapitoly z dějin lázeňství*. Teplice 2006.

⁶ MARCH, Angelika: *Kur und Badeorte Schlesiens – eins und jetzt./ Śląskie kurorty i źródle dawniej i dziś*. Würzburg 2009.

Świeradów Zdrój, Czarniawa Zdrój, Stary Zdrój, Jedlina Zdrój, Szczawno Zdrój, Sokolowsko, Polanica Zdrój, Kudowa Zdrój, Łądek Zdrój, Długopole Zdrój a Duszniki Zdrój. Autorka je historičkou umění, proto je v publikaci kladem důraz na topografická vyobrazení lázeňských míst, litografie, vyobrazení na pohlednicích a ilustrace.

V kapitole *Přírodní zdroje a jejich využití k léčebným metodám* je představena vodoléčba, její souvislost s přírodním léčitelstvím, a další zdroje využívané k léčebným účelům – minerální vody, peloidy – rašelina, slatina a léčivá bahna, klima a klimatické podmínky. K charakteristice těchto zdrojů bylo čerpáno z tematicky zaměřené literatury. Především vztahující se k osobnostem lidových léčitelů 19. století zabývajících se vodoléčbou, a to Vincenze Priessnitze a Sebastiana Kneippa. Osobností a léčebnými metodami Vincenze Priessnitze se zabývali Miloš Kočka, Alois Kubík, Jürgen Helfricht a Vladan Hanulík.⁷ Téma vážící se k této osobnosti je dlouhodobě zpracováváno.

K prvním autorům, který se důsledněji zabýval zpracováním této osobnosti na základě archivních materiálů, patřil Miloš Kočka, který skoro 30 let věnoval svůj badatelský zájem priessnitzovskému tématu. Zprvu publikoval drobné články, v roce 1993 tuto osobnost a téma vodoléčby představil populárně naučnou formou v publikaci *Prameny živé vody (Lékařský Kolumbus)* a v roce 2006 podrobnější monografií vydanou společně s lékařem Lázní Jeseník Aloisem Kubíkem *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. V první části se Kočka věnuje životopisným datům Vincenze Priessnitze a jím postupně budovanému vodoléčebnému ústavu a situaci na Gräfenbergu v první polovině 19. století. Druhá část je zaměřena na obraz léčby a z pohledu lékaře – balneologa Aloise Kubíka jsou zde uvedeny metody, jež Priessnitz používal, jsou popsány jednotlivé procedury a jejich modifikace používané v současném lázeňství. Tato část publikace je naučným pojednáním o jednotlivých léčebných procedurách, jak je dokumentují dobové kresby a výpovědi pacientů. Publikace je doplněna obrazovými přílohami, které mají navodit dobovou atmosféru působení Priessnitze na Gräfenbergu. Pro tuto obrazovou přílohu bylo čerpáno z fondů Státního okresního archivu Jeseník a Vlastivědného muzea Jesenicka. Kniha je opatřena poznámkovým aparátem s odkazy na prameny a literaturu a autorským rejstříkem.

Publikace německého autora Jürgen Helfrichta *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918* se zabývá osobností Vincenze Priessnitze, jeho vodoléčbou na Gräfenbergu po dobu jeho života a recepcí vodoléčby především

---

⁷ KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody (Lékařský Kolumbus)*. Štíty, Veduta 1993; KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Štíty, Veduta 2006.

v německých oblastech do roku 1918.⁸ Úvodní část publikace představuje metodiku a prameny k tématu, které autor zpracovával ve Státním okresním archivu Jeseník především z fondu Rodinný archiv Priessnitz-Ripper. Následuje první z hlavních kapitol k dějinám přírodní léčby a pokračuje historií vodoléčby před Priessnitzem. Zásadnější kapitola *Vincenz Priessnitz und die Kaltwasserheilstalt auf dem Freiwaldauer Gräfenberg* (*Vincenz Priessnitz a vodoléčebný ústav ve Frývaldově-Gräfenbergu*) se týká exkurzu Priessnitzova života, výstavby lázeňských objektů a jeho podnikání. Tato část práce o Priessnitzových vodoléčebných metodách vychází jak z bohaté dobové literatury, tak archivního materiálu. Autor stanovil počet léčených pacientů na Gräfenbergu na 17 700 a provedl statistickou analýzu léčených chorob. Vyjádřil se i k Priessnitzovým kritikům a i k tématu úmrtí Priessnitzových pacientů. Zabýval se sociální skladbou pacientů a hledal paralely mezi jejich chorobami a sociálním původem. Autor dále sledoval návštěvy lékařů, bydliště pacientů, pozornost věnoval personálu, délce pobytu v ústavu a nákladům na samotné léčení. Posoudil rovněž Priessnitzovo stanovování diagnóz na dálku. Další část práce *Rezeption und Weiterentwicklung der Hydrotherapie der Vincenz Priessnitz* (*Recepce a další rozvoj Priessnitzovy hydroterapie*) je zaměřena na přijetí vodoléčby Vincenze Priessnitze v německy hovořících oblastech. Nejprve se obrací k vodoléčebným ústavům v bezprostřední blízkosti Gräfenbergu, a to Weissovu ústavu ve Frývaldově a Schrothovu ústavu v Dolní Lipové. Pak uvádí ústavy v rámci habsburské monarchie, německých zemích v dalších evropských státech, ale i v širším světovém měřítku. Rovněž se věnoval tematice zakládání vodoléčebných spolků, prvním časopisům o vodoléčbě a provedl rozbor dobové literatury o Priessnitzovi. Vedle šířitelů Priessnitzova kultu uvádí i jeho kritiky. Závěr publikace je věnován Priessnitzovu jubileu v roce 1899, rozporům o prvenství Priessnitzovy vodoléčby ve srovnání s Kneippovými vodoléčebnými metodami a o uchování povědomí o Priessnitzovi vůbec, zejména zásluhou jeho zetě Johanna Rippera. Autor přistoupil k faktům velice objektivně s podrobným odkazem na patřičné zdroje.

Autor Vladan Hanulík se v publikaci *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny* zabývá vodoléčbou, jako jedním ze směrů alternativní medicíny.⁹ Pro svůj záměr zvolil jako vzorovou lokalitu vodoléčebný ústav v jesenickém Gräfenbergu a především osobnost jeho zakladatele, provozovatele a propagátora hydropatie Vincenze Priessnitze. Sleduje období jeho působení od založení vodoléčebného ústavu až do

---

⁸ HELFRICHT, Jürgen: *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918. Ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung*. Matthiesen Verlag, Husum 2006.

⁹ HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovině 19. století*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2017.

zakladatelovy smrti. Porovnává úroveň ústavu se známými lázeňskými lokalitami v evropském prostředí a velkými lázněmi v českých zemích Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Teplice. Demonstruje a srovnává v rámci jednotlivých lokalit postavení Gräfenbergu v daném období. Publikace je rozdělena do četných kapitol, jež můžeme ještě obsahově rozčlenit na kapitoly s obecným obsahem a kapitoly přibližující prostředí a režim gräfenbergských lázní. Např. kapitola 8. *Typologie lázeňských lokalit* nebo kapitola 13. *Komparace statistik návštěvnosti lázní v českých zemích*, v obecné rovině přibližují typické aspekty lázní, což je důležitým zdrojem poznání sledované problematiky pro 1. polovinu 19. století. Cílem těchto obecných kapitol bylo však zařadit lázně Gräfenberg do širšího kontextu vývoje. V závěru v 15. kapitole se zabývá rovněž vztahem léčitele a pacientů a na třech konkrétních příkladech sleduje recepci vodoléčby z pohledu pacientů.

Publikace je postavena na široké pramenné základně a spektru literatury, jak dobové, tak současné historiografie. Autor prvotně vyšel z materiálů uložených ve Státním okresním archivu Jeseník z fondu Rodinný archiv Priessnitz - Ripper.

K osobnosti a metodám Sebastiana Kneippa byla využita dobová literatura *Kneippova veleknihy* a dále literatura autorů Oldřicha Grünnera a Vladana Hanulíka.¹⁰ Kneippova veleknihy uvádí podrobný popis vodoléčebných metod, které aplikoval Kneipp ve své praxi. Grünner představuje životopisná data tohoto lidového léčitele a srovnává jeho pojetí vodoléčby s metodou V. Priessnitze. Vladan Hanulík je spoluautorem publikace *Tělo mezi medicínou a disciplínou* zabývající se obdobím 19. století. Pozornost je věnována stavu tehdejší medicíny a hygieny a součástí publikace je i kapitola zaměřená na nekonvenční léčebné praktiky, kterou právě zpracoval V. Hanulík. Pojednává v ní o vzniku a recepci vodoléčby počínaje Priessnitzem, přes Weisse, Schrotha až po Kneippa. Autor se důsledně opírá o archivní prameny a kriticky posuzuje vytváření hydropatického diskurzu.

Pro charakteristiku přírodních léčivých zdrojů bylo čerpáno především ze současné literatury popisující nejen minerální vody, ale i další zdroje jako jsou peloidy a klimatické podmínky. V souvislosti s nimi bylo nutné navázat na jejich využití v balneologii a balneoterapii. Publikace *Minerální vody České republiky* autora Radana Květa byla zvolena pro orientaci v problematice za ústřední. Autor se vyjadřuje k historické problematice minerálních vod, jejich rozdělení podle složení, k vzniku minerálních vod a podmínek jejich výskytu na našem území. Uvádí druhy vývěrů, vzhled a chuť minerálních vod. Přehledné

---

¹⁰ *Kneippova veleknihy domácí a přírodní léčby. Rádce pro zdravé i nemocné*. DOLEJŠÍ, Marie (autorizovaný překlad), Nakladatelství Vl. Orel Praha; GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl prvý*. Tišnov 1997; LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. Praha, Lidové noviny 2014. s. 345–417.

soupisy lázeňských míst s minerálními vodami, plnění a také soupis lokalit se zaniklými minerálními vodami poskytují nové informace.¹¹ Ze starších autorových prací uvádím *Minerální vody Severomoravského kraje* z roku 1978.¹² Publikace Martina Janošky *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* se zabývá rovněž minerálními vodami. Přináší přehledný popis všech hlavních minerálních pramenů na území České republiky, jež jsou představeny z hlediska přírodovědného, kulturně-historického a léčebného. V úvodních kapitolách jsou objasněny základní pojmy a problémy k tématu. Představuje 100 hlavních zřidelných lokalit, nachází se zde i mnoho geograficky blízkých a příbuzných minerálních pramenů menšího významu. Přináší kompletní přehled o stavu pramenů k roku 2011 na území České republiky.¹³

Pro seznámení se s dalšími přírodními zdroji vhodnými k léčení bylo přistoupeno k prostudování dobové literatury, zabývající se balneologií. Šlo především o učebnice a články publikované jako samostatné studie či součásti lázeňských almanachů.¹⁴ Využila jsem i současnou učebnici balneologie autorky Dobroslavy Jandové.¹⁵

Pro zpracování druhé části práce, zabývající se historií jednotlivých lázeňských lokalit, bylo využito především dobové a propagační literatury a současné literatury vztahující se k jednotlivým lokalitám. Pro lázně Gräfenberg (Gräfenberg-Frývaldov) byly využity především již zmíněné publikace Aloise Kubíka *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*, Jürgena Helfrichta *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918* a Vladana Hanulíka *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovině 19. století*.¹⁶ Pro zpracování historie lázní v Dolní Lipové, Zlatých Horách, Lázní Karlova Studánka a Jánských koupelí bylo využito článků Josefa Sajnera a Vladimíra Křížka, publikace Evy a Tomáše Knoppových *Oázy vody a vzduchu* a dalších titulů, jež jsou uvedeny níže.¹⁷ Pro zpracování částí kapitol

---

¹¹ KVĚT, Radan: *Minerální vody České republiky. Vznik, historie a současný stav*. 2011.

¹² KVĚT, Radan – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. Praha, Ústřední ústav geologický 1978.

¹³ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Academia 2011.

¹⁴ Výběrově uvádím: MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Hydrotherapie a balneotherapie pro praktické lékaře a studující lékařství*. Praha 1907; Týž: *Klimatologie a balneologie*. Praha 1923; FRABŠA, František S: *Československé lázně*. Praha, Nákladem Vydavatelství ročenky "Československé lázně" 1928.

¹⁵ JANDOVÁ, Dobroslava. *Balneologie*. Grada 2009.

¹⁶ SHREIBEROVI, Alena a František – MAZURA, Vítěslav: *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2000; HANULÍK, Vladan: *Proměna lázní Gräfenberg v 2. polovině 19. století. Čas zdravého ducha v zdravém těle*. In: *Jihočeský sborník historický – Supplementum 2*, s. 290–300.

¹⁷ SAJNER, Josef – Křížek, Vladimír: *Lázně Lipová. Vlastivědné zajímavosti*, č. 211, Šumperk, Okresní Vlastivědné muzeum v Šumperku 1985, nestr.; SAJNER, Josef. – Křížek, Vladimír: *Přírodní léčitel Johann Schroth (1798 až 1856). Vlastivědné zajímavosti*, č. 197, Šumperk, Vlastivědné muzeum v Šumperku 1983,

k historii lázní Darkov, lázeňského místa Komorní Lhotka a Plicního sanatoria opět uvádím výběrově.¹⁸ Publikace *Plicní sanatorium v Jablunkově*, jež je zaměřena na vznik a vývoj jablunkovského sanatoria je dílem kolektivu autorů Radima Konečného, Marie Butuly Ciché, Magdalény Roháčové a Libora Müllera.¹⁹ Nahlíží na komplex tuberkulózní léčebny ve třech rovinách. Radim Konečný se věnuje objektu po stránce historické od vybudování provizorní léčebny až po moderní funkcionalistický objekt, seznamuje s iniciátory a zakladateli léčebny, etapami budování spolu s jeho architekty a staviteli a samotným provozem v sanatoriu včetně režimu pacientů. Pozornost je věnována společenské a kulturní stránce objektu. Inovátorsky na svou dobu bylo vybavováno uměleckými díly moderních autorů jak v interiérech, tak exteriérech. Autorka Cichá předkládá informace o původu a osudech jednotlivých děl. Doménou areálu je přírodní park – arboretum. Magdaléna Roháčová věnuje pozornost historii parku od jeho založení až do současnosti a Libor Müller předkládá soupis rostlin vyskytujících se v arboretu v současné době.

Zdrojem pro třetí okruh práce, konkrétně pro kapitolu *Lázeňské prostředí – areály lázní a jejich objekty*, se staly publikace zaměřené především na architekturu a kulturní prostředí lázeňských areálů. Publikace Lubomíra Zemana a Pavla Zatloukala *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*, představuje typologii lázní, s následujícím výkladem o vývoji jednotlivých lázní v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Přínosným je obecný popis lázeňské architektury, typologie staveb a zařízení. Stěžejní část publikace tvoří katalog 22 lázeňských míst v rámci dnešní České republiky. Každé heslo zahrnuje nástin historického a stavebního vývoje doprovázený poznámkovým aparátem s odkazy na příslušnou literaturu a následují

---

nestr; KNOPPOVI, Eva a Tomáš: *Oázy vody a vzduchu*. Zlaté Hory, Rula 2001; NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje, roč. 14, č. 2, 2017, s. 31–34; Lesní sanatorium Dr. Schweinburga. Cukmantl, Slezsko ČSR. *Zdravotnická ročenka*, II. roč., 1929, s. 342–343; SAJNER, Josef – KŘÍŽEK, Vladimír: Dějiny lázní Karlova Studánka. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 221, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1987, nestr; *Bad Karlsbrunn in Oesterr.-Schlesien*. Karlsbrunn 1916; ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. In: Kol. autorů: *Franz Kafka ve Zlatých horách*. Moravská expedice 2000, s. 60–71; WICKHOFF, Max: *Stahlbad Johannisbrunn in Österr.-Schlesien und seine Heilmittel*. Wien-Leipzig 1909.

¹⁸ KLIMEK, Viktor: *Bad Darkau*. Wien 1913; *Sanatorium Darkov v ČSR*. Unie Praha, nestr., s. d; VÉZÉR, Vilém: *Kritické ocenění jodobromové lázeňské léčby*. Darkov 1936; PAVELKOVÁ, Ilona: Lázeňské místo Komorní Lhotka pod Godulou ve „Slezském ráji“ na Těšínsku. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně 2015, s. 175–178; PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko*, 42, 1999, č. 2, s. 11–15.

¹⁹ KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013.

podkapitoly věnované jednotlivým stavbám lázní. Celá publikace je bohatě doplněna dobovým i současným obrazovým materiálem.²⁰

Typologii lázní a jejich architekturu ve svých článcích představuje i Robert Šrek.²¹ Svou pozornost soustředil na Lázně Gräfenberg a Dolní Lipovou. Osobnostmi architektů působících ve slezském prostředí se zabývá autor Pavel Šopák v publikaci *Vzdálené ohlasy*.²²

Kapitola *Lázně a sanatoria – propagace a reklama* vychází především z dobových lázeňských almanachů a průvodců a propagačních brožur. Je zde využito i literatury prezentující trojrozměrný propagační materiál.²³ Pro kapitolu *Význam lázní* byly rovněž využity informace dobových almanachů a literatury.²⁴

V tomto přehledu je představena literatura, jež se stala především východiskem pro tuto práci, další je uvedena v soupisu literatury.

I. 2. 2. Prameny

Pramenná základna byla čerpána z regionálních archivů. Východiskem k tématu se staly archiválie uložené v Zemském archivu v Opavě, dále byly studovány materiály ve Státním okresním archivu Frýdek-Místek a Státním okresním archivu Jeseník.

V zemském archivu v Opavě byly studovány materiály k historii lázní Gräfenberg, Karlova Studánka, Jánské Koupele, Dolní Lipová, Darkov, Komorní Lhotka.²⁵ K historii Lázní

---

²⁰ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. Praha, Foibos Books s.r.o. 2014.

²¹ ŠREK, Robert: Nástin vývoje moderní architektury Jeseníku a Lipové-lázní. X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání. Sborník referátů. Historický seminář na téma Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2010, s. 53–65.; ŠREK, Robert: Gräfenberg. K tématu. In: *Sborník Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Olomouci*. Olomouc, Národní památkový ústav 2010, s. 74–101.

²² ŠOPÁK, Pavel: *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 1, 2*. Slezská univerzita v Opavě 2014.

²³ KLIMEŠOVÁ, Eva: Lázeňské sklenice s námětem Karlovy Studánky ve sbírkách Slezského muzea. *Časopis Slezského muzea*. Série B, 30, 1981, s. 267–271; VOJTAL, Petr: Slezské lázně a moravská kamenina. In: *Sborník bruntálského muzea*, 2003, s. 81–83. NOVÝ, Petr – HAVLÍČKOVÁ, Dagmar: *Zázračné prameny. Lázeňské a upomínkové sklo. / Miraculous springs. Spa and commemorative glass*. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. 2009.

²⁴ DVOŘÁK, Emil: Karlova Studánka. *Bezkydy-Jeseníky*, roč. 1, 1932–1934, č. 3, s. 43–46; KORBELÁŘOVÁ, Irena – PETER, Václav – WAWREČKA, Henryk – ŽÁČEK, Rudolf: *Beskydy a Pobeskydí 1895–1939*. Wart 2001; HRADILOVÁ, Jana: Počátky lázeňského orchestru na Gräfenbergu. In: *XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Hudební život na Jeseníku*. Jeseník 2016, s. 76–88.

²⁵ Zemský archiv Opava (ZAO), fond: Moravskoslezský zemský národní výbor – expozitura v Ostravě, inv. č. 615, karton 664, výpisy z lázeňských zákonů.

ZAO, fond: Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 354, sign. 533, karton 67, obsah: Lázně v Karlově Studánce, časový rozsah 1924–1939.

ZAO, fond: Velkostatek Bruntál, inv. č. 380, sign. XXVII, karton 55, obsah: Lázně Karlova Studánka, časový rozsah 1906–1928.

ZAO, fond: Fitz Rudolf, inv. č. 686, sign. 222, karton 26, obsah: Průvodce po městech ČSR.

Gräfenberg jsem prostudovala ve Státním okresním archivu Jeseník časově odpovídající část fondu Rodinný archiv Priessnitz-Ripper a pro část věnovanou plicnímu sanatoriu v Jablunkově jsem prostudovala odpovídající část fondu Archiv města Jablunkov.²⁶ Archivní materiál je zastoupený v podobě korespondence, smluv, ročních výkazů, lázeňských seznamů hostů, hlášení, lázeňských řádů a ceníků. V některých fondech jsou zastoupeny i tištěné průvodce, prospekty a novinové články.

K pramenné základně řadím i materiál hmotné povahy, nacházející se ve fondech spádových muzeí sledované oblasti, a to v Muzeu Těšínska, Slezském zemském muzeu a Muzeu v Bruntále. Jedná se o fond pohlednic Muzea Těšínska, fond pohlednic a fond skla Slezského zemského muzea v Opavě a fond skla Muzea v Bruntále, ze kterých byly čerpány podklady pro kapitolu IV. 2. *Lázně a sanatoria – propagace a reklama.*

I. 3. Metoda

Kvalita a množství informačních zdrojů, odborné literatury a dobových materiálů a především archivních pramenů ovlivnily tematické zaměření práce, metodické postupy a následně obsah a způsob prezentace výsledků.

ZAO, fond: Krajský soud v Opavě. Odd. firemních spisů, karton 126, inv. č. 1774, Dr. Ferdinand Ziffer, sanatorium, Lázně Jeseník.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1414, sign. 94/K-3, karton 1654, obsah: Jánské Koupele, časový rozsah 1899–1900.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1421, sign. 94/K-10, karton 1657, obsah: Jánské Koupele, časový rozsah 1873–1907.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58 (b), karton 3904, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1909–1910.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3905, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1911.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3906, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1912–1913.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3907, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1914–1921.

ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 3–12, karton 1.

ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inventář, JALŮVKOVÁ, Jana, 1986.

ZAO, fond: Správa státních lesů Střítež u Českého Těšína, inv. č. 203 (sbírka listin), poř. č. 544-III/1936, Korespondence a nájemní smlouva na hostinec č. p. 27. (1935–1936) a popis objektu a vybavení lázní (1936).

ZAO, fond: Ústředí slezských sborů starostenských Orlová, inv. č. 74, karton 9, Lázně Komorní Lhotka – korespondence k ustavení družstva lázeňských a sociálních ústavů, s.r.o. v Komorní Lhotce a dobudování lázní tamtéž.

²⁶ Státní okresní archiv (SOKA) Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 19c, 28, 29, 32, 35, 37.

SOKA Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, inv. č. 251, karton 43, Plicní sanatorium (1924–1937).

SOKA Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, Návrh na dostavbu plicního sanatoria, inv. č. 267, karton 59.

SOKA Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, Nadace J. Sikory, inv. č. 248, karton 41.

Práce je členěna do tří hlavních okruhů, kdy první v hrubých rysech přibližuje historii lázeňství v rámci Evropy a na území našeho státu. Pozornost je rovněž věnována jednotlivým přírodním zdrojům a metodám využívaným v lázeňství, o kterých je pojednáno v širších souvislostech. Druhý okruh je zaměřen na sledování historického vývoje jednotlivých lázní a třetí část práce se věnuje konkrétním zařízením z hlediska jejich prostředí, propagace a významu.

Kromě studia literatury, která byla východiskem pro seznámení se s problematikou, bylo využito výraznou měrou dobových zdrojů a archivních pramenů. Právě druhá a třetí část práce jsou z větší části takto postaveny. Byl prostudován dobový tištěný materiál ve formě lázeňských almanachů, prospektů a průvodců, výročních zpráv, dobového tisku apod. a následně archivní materiál vztahující se ke konkrétním lázním.

Přistoupila jsem k ustáleným metodickým postupům, kdy materiály byly po analýze a vyhodnocení zjištěných údajů a informací dotýkajících se jednotlivých lázní a sanatorií vzájemně srovnány a shrnuty. Vzhledem k tomu, že dochovaný materiál je pro jednotlivé lokality obsahově nesourodý – k některé z lokalit se nám dochovalo více materiálu, k jiné méně a nelze činit vzájemná srovnání např. pro dané časové období či tematickou oblast, je v práci minimum srovnávacích příkladů. Proto jsem přistoupila k uvádění některých příkladů jen v konkrétních lokalitách, neboť jsem nenašla obdobné materiály pro jinou lokalitu pro srovnání. Např. uvedení jednotlivých lázeňských procedur, platby za ně, počty procedur jen v konkrétních lázních.

Některé pasáže práce jsou z větší části popisné. Tuto formu jsem zvolila pro užší zpřístupnění zjištěných skutečností. Jedná se především o interpretaci informací čerpaných z prospektů a lázeňských řádů či výročních zpráv. Součástí práce je i výběrově sestavený výklad pojmů, sloužící k vysvětlení některých termínů užitých v textu.

II. Z historie lázeňství

Využívání přírodních léčivých zdrojů (přirozeně se vyskytující vody, plyny, peloidy – rašeliny, slatiny, bahna a jiné zeminy) prospěšné pro člověka a také speciální klima (vysokohorské, přímořské), koupele, lázně, pití vod a lázeňské léčení hrály v lékařství odedávna značnou roli jako jeden z nejstarších způsobů terapie. V blízkosti zdrojů, především okolo vývěrů minerálních a termálních vod ke koupelím a k pití vznikala postupně léčebná místa. Také ložiska rašeliny, slatiny a bahna poskytovala cenný materiál pro ohřívané koupele a zábaly, oblíbené u revmatiků. Příznivé klima dalo vznik mnoha vyhledávaným léčebným místům. U zrodu lázeňských míst však nebyly vždy zákonitě přírodní zdroje. Někdy silná

osobnost léčitele prosadila nové metody využívající např. studenou vodu k léčení.²⁷ Vodoléčba pak byla aplikována jako metoda v mnoha lázeňských zařízeních.

Lázně a lázeňství nejsou rozloženy po celém světě rovnoměrně. Přestože se využitelné zdroje odedávna vyskytovaly na mnoha místech, zůstalo lázeňství v našem smyslu slova převážně evropskou záležitostí. Jen menším dílem se vyvíjelo, také v Asii.

Nejstarší tradice lázeňství jsou v Evropě v Itálii, dále v našich zemích, na Slovensku a v Německu (Baden-Baden, Wiesbaden, Wörishofen), Švýcarsku (Baden), Belgii (Spa), Francii (Vichy), Španělsku, Polsku a Rusku. V anglosaských zemích a v Americe nebylo ani příliš rozšířeno a postoj k němu byl stále zdrženlivý a ani v současnosti není příliš využíváno.²⁸

Za zakladatele balneoterapie ve smyslu racionálního využívání minerálních a termálních pramenů a dalších prostředků v lázeňských procedurách můžeme označit Řeky. Léčitelské umění včetně hydroterapie přebírali řečtí učenci a lékaři od Egyptanů i od jiných starověkých národů a obohacovali je o své objevy a poznatky. K nim patřilo též rozsáhlé léčebné využívání pramenů. Léčebné okrsky – asklépia, které vznikaly v antickém světě od 5. století př. n. l. u minerálních pramenů s ušlechtilou architekturou a vybavené vším potřebným pro léčení, pobyt a rozptýlení, vlastně odpovídaly dnešnímu pojetí lázeňského místa.²⁹

Léčebné lázně byly tvořeny společně a neoddělitelně vlastními lázeňskými resp. léčebnými zařízeními (např. léčebné domy, inhalatoria, prozařovací pavilony, vyšetřovací ústavy, sanatoria, správní budovy, čerpací zařízení, zařízení k zajištění a využití léčebných zdrojů, taktéž různá zařízení pro zábavu a rozptýlení hostů, dále veškeré objekty pro ubytování a stravování).

Tradice našeho lázeňství je mladší, než je tomu v jižní Evropě a v zemích středomořské oblasti s antickými vzory. Přesto však naše lázeňství získalo v minulosti mimořádný věhlas a vážnost v evropském povědomí a také své místo v dějinách lékařství a balneologie.³⁰ Především západočeské lázně se staly pojmem v 19. století.³¹ Z tohoto důvodu

---

²⁷ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Libri 2002, s. 11.

²⁸ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 12.

²⁹ MULÍK, Ján. *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku*. Osveta 1981, s. 8

³⁰ Zde musíme vzít v úvahu i slovenské lázně, v rámci Rakouska-Uherska v Horním Uhersku a později v rámci Československa na Slovensku. Jednalo se např. o Dudince, Trenčianské Teplice, Piešťany, Bardejov, z klimatických lázní to byly Štós a Čiernohorské Kúpele, pozornost zaslouží i jodobromové lázně Číž (Chyžná), ležící při Rimavské Sobotě. Před první světovou válkou bylo v Horním Uhersku více než 70 lázeňských míst a osad. FIALOVÁ, Dana – OROSZ, Örs: Vývoj lázeňství na území dnešního Slovenska. (v období od konce 16. století do současnosti). *Klaudyán*: internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny, 8–9, 2012, 2, s. 94–106, zde s. 98, www.klaudyan.cz.

také stoupal zájem o balneologii z vědeckého hlediska. Od roku 1841 byla balneologie, a krátce na to i vodoléčba, jako obor přednášena na Karlově univerzitě.³²

Lázeňská místa na území Čech, Moravy a Slezska i Slovenska vznikala později než lázně v Itálii, Německu, Francii a ve Španělsku, jež navazovaly na antické tradice, jejich vývoj však probíhal do 40. let 20. století v kontextu s evropským lázeňstvím.

Období druhé poloviny 19. století až do roku 1914 můžeme nazvat zlatým věkem lázní. Druhá polovina 19. století přinesla rozvoj medicíny a přírodních věd. Výsledky dosažené v chemii, fyzice a medicíně byly využívány při výzkumu přírodních léčivých zdrojů a jejich účinků na lidský organismus. Byly tím položeny základy nové vědecké disciplíny balneologie. Její nejdůležitější součástí byla balneoterapie. Vycházelo se z fyzikálních vlastností, chemického složení a účinků minerálních i termálních vod na lidský organismus jako celku i na jeho jednotlivé orgány. V úvahu byly brány i dobré praktické zkušenosti předchůdců. Systematickým vědeckým výzkumem se docházelo k závěrům stanovování lázeňských procedur, jejich množství a pořadí. Pečlivě se prováděly chemické analýzy vod, podle kterých se určovaly indikace. Výsledky vědeckého bádání se začaly pomalu prosazovat a uplatňovat v balneologické praxi. Překážkou rychlejšího pokroku byl především nezájem majitelů lázeňských objektů, pro které byl směrodatný především zisk a tak i nadále přijímali pacienty s takovými chorobami, pro které se jejich lázně nehodily.³³

Léčba v lázních stále častěji probíhala pod lékařským dohledem a koncem 19. století se ke koupelím a pitným kúram připojovaly další procedury jako mechanoterapie (léčba pasivním tělocvikem na speciálně zkonstruovaných přístrojích), masáže, elektroléčba a nápravný tělocvik (rehabilitace).

Vznikaly i lázně v místech, kde nebyl žádný přírodní léčivý zdroj vody. Nejčastěji ležela tato místa v lesnaté krajině (u jezer nebo v horách) a prezentovala se jako zvlášť vhodná pro rodinný pobyt. Malé lázně byly navštěvovány především středními vrstvami. Lázníčky zaváděly vodoléčbu podle Priessnitzovy nebo Kneippovy metody, nabízely mléčné kúry, vzdušné či sluneční lázně i zdravotní gymnastiku na čerstvém vzduchu. Byly označovány jako klimatické lázně. Od poloviny 19. století bylo zdůrazňováno klima jako ozdravný faktor při léčení plicních a nervových chorob, ale také pro celkové zotavení.

---

³¹ Patřily k nim především Teplice (lázně z konce 13. století), Karlovy Vary (1350 objevení pramene, od roku 1508 město mělo statut veřejných lázní), Mariánské Lázně (v roce 1786 byl postaven první lázeňský dům), Františkovy Lázně (1694 postaven první koupelový dům).

³² KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Libri 2002, s. 13.

³³ MULÍK, Ján: *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku*. Osveta 1981, s. 13.

Můžeme říci, že v období od poloviny 19. století do počátku I. světové války výrazně vzrůstala balneologická odborná produkce a rovněž se zlepšila kauzální indikace, která přispěla k účelné specializaci jednotlivých lázní. Mezi lázněmi ovšem probíhal také konkurenční boj o pacienty, rychle narůstal např. objem propagační literatury, která měla přilákat tuzemské i zahraniční návštěvníky. Prosperující lázně zvaly proslulé architektky, kteří zde budovali kolonády, sanatoria, ale i divadla a společenská zařízení.

V období první světové války sloužily lázně především jako zařízení k léčení raněných a nemocných vojáků, kteří zde našli psychickou úlevu a lékařskou a ošetrovatelskou péči. Civilisté jezdili do lázní v minimálním počtu. Chyběli mezi nimi cizinci ze zemí válečného protivníka. Lázeňským městům přinesla tato doba snížení příjmů, výstavba a modernizace zcela stagnovaly a prováděly se jen nejnnutnější opravy. Nejvíce byly postiženy lázně v prostoru bitevních operací.

První poválečná léta přinesla lázním v důsledku ekonomických potíží, pasových a devizových omezení ztrátu zahraniční klientely. Pozornost se soustředila na domácí návštěvníky. Jakmile to ekonomické poměry dovolily, začaly se stavět moderní léčebné domy. To je příznačné pro 20. a 30. léta 20. století. Toto období je obecně charakteristické změnou životního stylu. Stále více se odlišoval celkový ráz drahých lázeňských středisek od lázní pro středostavovskou klientelu, ale i v rámci jednotlivých míst bylo značné cenové a kvalitativní rozvrstvení lázeňských a dalších služeb.

Sociální medicína 20. let 20. století, jejímiž nositeli byli praktičtí lékaři, postupně zajistila přístup nejširším vrstvám v rámci sociálního pojištění k lázeňské a fyzikální léčbě. K tomuto se docházelo rovněž velmi pomalu, ale můžeme říci, že již před první světovou válkou se některé lázeňské podniky přizpůsobovaly zpřístupňování lázeňských pobytů širším sociálním vrstvám, a to zaváděním tzv. lidových paušálů, zlevněných sazeb v období mimo hlavní sezonu a poskytováním slev nemajetným osobám. Právě díky praktickým lékařům, jež přiměli vedení nemocenských pojišťoven, penzijních ústavů, různých nemocenských fondů, byly pro pojištěnce zařizovány ozdravovny v lázních nebo smluvně zajištěno přijetí v léčebných lázeňských zařízeních.³⁴ Ale i mezi pojištěnci převládali zpočátku vyšší úředníci a členové jejich rodin. Nositelé dělnických či zemědělských profesí byli do lázní přijímáni

---

³⁴ SLÁDEK, Bohumír: Naše lázně a minerální zřídla. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. X., 1938, s. 455; ČERMÁK, Miloslav: Praktičtí lékaři a lázeňské léčení. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. V., 1930, s. 400.

V okruhu námi sledovaných lázní jsem zaznamenala pokladní pacienty pouze v Lázních Darkov, kdy jsou uvedeni v lázních za sezonu 1936 a 1937. ZAO, fond: Lázně Darkov, inv. č. 12, karton 1, časové rozmezí 1937–1938, sociální úlevy v lázních 1936, *Ärztliche Statistik für das Jahr 1937*.

v poměrně nízkém počtu.³⁵ K iniciátorům otázky smluvního léčení patřil MUDr. Vladislav Mladějovský a na problém přístupnosti lázeňského léčení středním sociálním vrstvám upozorňoval již dříve a zamýšlel se nad tím, jakým způsobem lázně zpřístupnit nemajetným, kterým by lázeňské léčení prospělo, avšak na něj nemají dostatek prostředků. Poukazoval na zájem humánní a státní.³⁶ V tomto období se začaly lázně také specializovat. Soustředily se převážně na indikace dané jejich přirozenými léčebnými prostředky. Bylo to dáno tím, že vědecké výzkumy jednotlivých léčebných prostředků značně pokročily. Důsledky světové hospodářské krize, která Československo postihla v letech 1930–1934, se rovněž projeví v oblasti lázeňství. Poklesla návštěvnost, což samozřejmě ovlivnilo finanční příjmy lázní a mohlo zapříčinit stagnaci a zánik některých menších lázní, klientela středních vrstev neměla prostředky na lázeňské pobyty. Je logické, že větší lázně měly v tomto období více šancí na přežití, neboť dále nabízely služby bohatým klientům, kteří nadále lázeňské služby vyhledávali a byli schopni za ně zaplatit.

Lázeňství ovlivnilo výrazně období před a po vypuknutí druhé světové války v letech 1938–1945. Původní funkce lázní ve většině případů ustoupila do pozadí a lázeňské objekty začaly sloužit potřebám války, především jako vojenské lazarety.

II. 1. Předpisy upravující léčebné lázeňství v našem prostředí

Léčebné lázně spadaly do majetku soukromých osob, církevních řádů, spolků apod. Zdravotnický zákon č. 68 z 30. dubna 1870 stanovil státní správě a to politickým úřadům (§ 6 cit. zákona) dohled nad veškerými léčebnými lázněmi a prováděním dohledu byl pověřen okresní lékař (§ 8. cit. zákona). O tom, které lázně bylo možno považovat za léčebné rozhodovala rovněž státní správa, která udělovala povolení ke zřízení léčebných lázní (§ 2 písm. b cit. zákona). Základní podmínky, na jejichž základě bylo možno udělit povolení ke zřízení léčebných lázní, byly obsaženy ve výnose ministerstva vnitra z 2. března 1892, čís. 14.489 ex 1891.³⁷

Zřízení léčebných lázní bylo vázáno udělením koncese. Koncesi uděloval zemský úřad, jenž si musel podle ustanovení paragrafu 10 zákona č. 68 z 30. dubna 1870 předem vyžádat

---

³⁵ SEDLÁČKOVÁ, Eliška: *Československé lázeňství a jeho organizace*. Praha, Státní zdravotnické nakladatelství 1958, s. 4.

³⁶ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Stručný nárys klimatologie a balneologie*. 1923, s. 61; MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Minulost a budoucnost československých lázní*. *Praktický lékař*, roč. 6, 1. září 1926, č. 9, s. 497–499.

³⁷ Jedná se o předpisy týkající se Čech, Moravy a Slezska (země Moravskoslezské), pro Slovensko a Podkarpatskou Rus platila ustanovení slovenského zdravotního zákona z roku 1876 a následujících nařízení viz PREININGER, Jaromír: *Lázně léčebné (indikované), jejich povaha a význam s citací a výkladem předpisů, upravujících léčebné lázeňství v československé republice*. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IV., 1931. s. 388.

dobrozdání zemské zdravotní rady. Jen takové lázně mohly obdržet koncesi jakožto léčebné, kde byla prokázána přítomnost léčivých prostředků. Byly náležitě zařízeny pro ošetření podle uznaných vědeckých zásad a podle vyzkoušených, resp. známých metod. Povolení bylo vždy vázáno podmínkou, že se koncesionář zdrží jakéhokoli dryáčnictví při nabízení léčebných lázní veřejnosti. Veškeré lázně, jež byly prohlášeny léčebnými, musely mít stálý dozor lékaře k vykonávání praxe oprávněného. Mimo tyto základní podmínky bylo nutné při udělení koncese respektovat zdravotně – policejní předpisy. Další podmínky bylo možné udělit vzhledem k povaze lázní a dalším individuálním okolnostem. Kromě těchto všeobecných podmínek, zde nefigurovaly předpisy, jež by upravovaly pro veškeré léčebné lázně blíže podmínky provozu popř. administrativy lázní. Pouze pro některé lázně byly uděleny speciální předpisy, a to pro Františkovy Lázně, Mariánské Lázně, Karlovy Vary a Teplice-Šanov – český zemský zákon z 27. října 1868, čís. 38 z. z., pro Gräfenberg-Frývaldov – zvláštní lázeňský statut, vydaný na základě slezského zemského zákona ze 17. července 1907, čís. 30 z. z. a pro Luhačovice a Rožnov pod Radhoštěm zvláštní lázeňské statuty, vydané na základě moravského zemského zákona z 11. července 1914, čís. 49 z. z.³⁸

Tyto zvláštní zemské zákony, respektive statuty na základě nich vydané, obsahují rovněž ustanovení o lázeňských, hudebních případně jiných například obchodních taxách, o jejich výši a nakládání s nimi. Příjmy z lázeňských tax vytvářely lázeňské fondy, jmění těchto fondů bylo účelové a byl mu přiznán charakter právnické osoby. Prostředky z těchto fondů byly výhradně využívány k lázeňským účelům. Pro státní lázně byly v těchto směrech speciální předpisy, obsažené v zákoně ze dne 18. prosince 1922, čís. 404 Sb. z. a. n. a ve vládním nařízení ze dne 25. září 1924, čís. 206 Sb. z. a. n. V lázních, jež byly uznány za léčebné, aniž by podléhaly některým shora uvedeným zákonům, schvalovala ustanovení týkající se vybírání a spravování tax státní správa (zemský úřad).

Lázeňskými taxami byly zatíženy pouze osoby cizí a poplatek platily v případě, že se v lázních zdržely více než 3 či 4 dny. Poplatky měly být využívány výhradně k lázeňským účelům a schvalovala je státní správa (v tomto případě na základě výnosu ministerstva vnitra z 21. října 1877, čís. 13275). Lázeňské taxy mohly být vybírány a následně spravovány obcí, lázeňskou komisí, městskou radou a lázeňskou komisí společně, případně samotnou správou lázní. Lázeňští hosté byli vždy zařazeni do několika tříd, v nichž byla výše taxy odstupňována, a o zařazení do určité kategorie rozhodovaly jejich majetkové poměry. Počet

---

³⁸ PREININGER, Jaromír: Lázně léčebné (indikované), jejich povaha a význam s citací a výkladem předpisů, upravujících léčebné lázeňství v československé republice. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IV., 1931. s. 386.

tříd býval různý, výše taxy rovněž a byla odstupňována podle velikosti lázní. První osoba zpravidla platila poplatek vyšší než osoby jí doprovázející. Poplatky za děti bývaly poloviční. Veřejní zaměstnanci většinou poplatky neplatili nebo je měli snižené. V době hlavní sezóny bývaly poplatky vyšší, než v době mimosezonní.³⁹

Po vzniku Československé republiky podléhaly lázně na území dnešní České republiky (v zemi České a Moravskoslezské) opět ustanovení zdravotnického zákona č. 68. z 30. dubna 1870 a výše zmíněných zemských zákonů. Po vzniku republiky bylo velice málo lázní státních.⁴⁰ Nadále zůstávaly ve správě obcí, soukromých osob či akciových společností. Odborný dozor nad všemi lázněmi vykonávalo ministerstvo zdravotnictví.

Záměrem státu bylo co nejdříve lázně a lázeňská místa získat pod svou správu. Po celou dobu trvání první republiky se to nepodařilo, přestože byly vyvíjeny různorodé iniciativy. K hájení zájmů československých lázní a zřídels byl ustanoven spolek „Ústřední svaz československých lázní a minerálních zřídels republiky československé“ se sídlem v Praze. Jeho stanovy byly schváleny výnosem ministerstva vnitra ze dne 29. září 1921, č. 71.600/1920/6. Členy ústředního svazu byli: Svaz československých lázní se sídlem v Praze, Svaz slovenských lázní se sídlem v Piešťanech, Svaz německých lázní se sídlem v Karlových Varech, Svaz moravských a slezských lázní v Jánských Koupelech, Svaz tatranských lázní v Starém Smokovci a Spolek ryze přírodních zřídels v Praze.⁴¹ Při ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy byla zřízena jako poradní orgán „pracovní komise pro rozvoj československého lázeňství“, ve které byl zastoupen i „ústřední svaz“. Úkolem této komise bylo připravovat úpravu všech aktuálních otázek týkajících se lázeňství. Šlo především o přípravu lázeňského zákona a zákona na ochranu pramenů. K jejich uzákonění po dobu trvání první republiky nedošlo. K roku 1931 je uváděno

---

³⁹ PREININGER, Jaromír: Lázně léčebné (indikované), jejich povaha a význam s citací a výkladem předpisů, upravujících léčebné lázeňství v československé republice. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IV., 1931. s. 387.

⁴⁰ Jednalo se o lázně Jáchymov (od roku 1922), některé léčebny v Mariánských Lázních, Vojenské lázně v Teplicích a šestero slovenských lázní v Herľanech, Lubochni, Štrbském Plese, Tatranské Lomnici, Sliači (od roku 1922) a Smerďovce (Červený Kláštor). BUDÍNSKÁ, Jitka – ZERJATKE, Petra: *Kapitoly z dějin lázeňství*. s. 56; ČERMÁK, Miloslav: Československé státní lázně. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. V., 1931, s. 390–393. Zde jsou uvedeny rovněž tyto slovenské lázně a lázně v Jáchymově, dále uvádí, že pod správou ministerstva veřejného zdravotnictví byly i státní hotel Casino v Mariánských Lázních, vila Klotilda ve Starém Smokovci a hotel Kamzík v Studenovodské dolině v Tatrách. Tyto podniky byly rovněž pod správou ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

⁴¹ PREININGER, Jaromír: Lázně léčebné (indikované), jejich povaha a význam s citací a výkladem předpisů, upravujících léčebné lázeňství v československé republice. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IV., 1931. s. 389.

v Československé republice na 500 zjištěných minerálních zřídél a na 200 vybudovaných lázeňských a zřídelních podniků.⁴²

Co se týče ochrany léčivých zdrojů, tak toto ošetřoval § 18, resp. § 222 horního zákona z 23. května 1854 ř. z. č. 146, chránící léčebné prameny v případě horních staveb, týkajících se nerostů v horním zákoně vyhrazených, dále léčivé zdroje ošetřoval třetí díl, § 152 živnostenského zákona, stavební řád císařského patentu, jímž byl vydán zákon lesní ze dne 3. prosince 1852, č. 250 ř. z. (§ 19 a 21), vodního zákona ze dne 30. května 1869, č. 33 z. ř., českého zemského zákona vodního ze dne 28. srpna 1870, č. 71 z. z., v těchto předpisech nejsou obsažena přímá ustanovení ochrany léčivých zdrojů se dotýkající. Pro kontrolu léčivých zdrojů měl význam zřídelní inspektorát v Karlových Varech, zřízený roku 1909. V době vzniku Československa byl podřízen ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a bylo jej využíváno pro oblast celé republiky. Prováděl pozorování geologická a hydrologická, potřebná k odbornému posouzení oblastí minerálních zdrojů.⁴³

II. 2. Přírodní zdroje a jejich využití k léčebným metodám

Přírodními léčivými zdroji jsou přirozeně se vyskytující minerální vody, plyny, peloidy a klimatické podmínky, které mají vlastnost vhodnou pro léčebné využití.⁴⁴

K hlavním léčebným metodám, které byly obecně v lázeňských centrech využívány, náležely vnější a vnitřní užívání minerálních vod, slatinné a rašelinové lázně a zábaly, vodoléčba a terénní kúry ve vhodném klimatickém prostředí. Později začaly být přidávány procedury jako mechanoterapie (pasivní tělocvik), masáže, elektroléčba a léčebný tělocvik. Jednotlivé léčebné metody si blíže přiblížíme, neboť byly ve sledovaných lázeňských centrech prováděny. Jako první zmíním vodoléčbu, metodu, resp. aplikaci studené vody na lidský organismus pod dohledem lidového léčitele. Proslavil ji zakladatel prvního evropského vodoléčebného ústavu v Gräfenbergu, Vincenz Priessnitz. Důvodem prvotního zařazení vodoléčby v rámci přírodních zdrojů v tomto výčtu je to, že níže uváděné Lázně Gräfenberg (dnešní Lázně Jeseník) byly na základě této metody vybudovány a samotný Priessnitz byl rovněž inspirací pro mnohé lékaře, kteří jezdili na Gräfenberg vodoléčbu prakticky studovat.

---

⁴² PREININGER, Jaromír. Lázně léčebné (indikované), jejich povaha a význam s citací a výkladem předpisů, upravujících léčebné lázeňství v československé republice, *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IV., 1931. s. 385.

⁴³ Tamtéž s. 388.

⁴⁴ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. Grada 2009, s. 8.

II. 3. Vodol léčba jedna z léčebných lázeňských metod

Přírodní čistá voda působí na zdravé lidské tělo sama o sobě velice pozitivně. Má osvěžující a povzbudivé účinky. Proto začal být její vliv využíván i u nemocných osob. Princip vodoléčby byl objeven již v antice. Využíváním a aplikací vody na lidský organismus se zabývali především lidoví léčitelé, kteří pozorováním účinků vody na organismus došli k závěrům potvrzujícím její ozdravný vliv. Až od 18. století se začali působením vody na lidský organismus postavenému na vědeckých základech věnovat lékaři.

Nyní si představíme dvě osobnosti, jež se svými léčitelskými metodami proslavily v evropském měřítku. Jejich jména jsou všeobecně známá, ale přiblížení jejich metod hydropatie má na tomto místě své opodstatnění, neboť se staly základem pro hydroterapii, postavenou na vědeckých základech.⁴⁵ K osobnostem lidových léčitelů 19. století, jež proslavily jejich hydropatické metody, náleží především Vincenz Priessnitz (1799–1852), rodák ze slezského Gräfenbergu, osady blízko města Jeseník a Sebastian Kneipp (1821–1897), pocházející z německého Bavorska. Oba lze označit za zastánce a propagátory přírodního léčení, které bylo v 19. století v rámci přírodního hnutí, které se v té době rozvíjelo v Evropě, velmi populární.⁴⁶

Nekonvenčních léčebných metod a postupů bylo několik druhů. Oba výše zmínění využívali ve své praxi obdobných metod, ke kterým postupně docházeli. Díky nim se stali známými a uznávanými. Jejich metody začaly být aplikovány ve vodoléčebných ústavech, které postupně vznikaly nejen na území monarchie, ale i v Evropě. Staly se předmětem zájmu a studia lékařů, kteří se vodoléčbou začali zabývat na vědecké úrovni. Priessnitzova hydropatie byla postupně zařazena ve značné míře do praktik užívaných představiteli konvenčního lékařství. Posléze se staly příkladem pro lékařské využití v balneologii.

Pro bližší představu si níže tyto vodoléčebné metody a způsoby, které léčitelé uplatňovali ve své praxi, popíšeme. Osobnost Vincenze Priessnitze pak úzce souvisí s kapitolou o lázních Gräfenberg.

---

⁴⁵ Na tomto místě je nutné rozlišovat mezi vodoléčbou jakožto specifickým souborem terapeutických metod, využívajících k léčbě vodu, dietetický režim a aktivní pohyb organismu a hydropatií – léčebným systémem, jenž byl vnitřně uspořádán, nadán inherentní racionalitou a vykazoval znaky specifického léčebného směru vymezujícího se proti konvenčnímu lékařství. Samotné vodoléčebné praktiky nemusely být v rozporu s ortodoxním lékařstvím, a jak demonstroval pozdější vývoj, byla skutečně celá řada terapeutických postupů absorbována do hydroterapeutických fyzikálních metod. Viz HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 100.

⁴⁶ LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicinou a disciplínou*. Lidové noviny 2014, s. 345–417.

II. 3. 1. Metody hydropatie Vincenze Priessnitze

K těm známým určitě patří metody Vincenze Priessnitze. I do dnešních dnů se nám zachoval užívaný termín Priessnitzův obklad.⁴⁷ Tato procedura však nebyla jedinou. Vincenz Priessnitz proslul jako léčitel využívající účinků studené vody ve svém vodoléčebném ústavu, jež zbudoval v Gräfenbergu. Léčba byla zaměřena na urychlení metabolických procesů lidského těla tak, aby byl maximálně zrychlen krevní oběh, zvětšil se výdej i příjem energie, a tím i cirkulace veškerých látek v lidském organismu. Na začátku jeho léčitelské praxe kolem roku 1818, bylo podstatou léčebné kúry pocení pro chronicky nemocné. Pacienti se potili v posteli nebo pod vlněnou dekou a přikryti byli ještě peřinou. Na bolestivá místa na těle používal vlhké zábaly. Nejprve to byl vlhký zábal krajiny žaludku, který později rozšířil na poloviční, tříčtvrteční a celkový. Jsou doloženy i jeho vlhké zábaly hlavy, které postupně také rozšiřoval. Po pocení, jež trvalo jednu až tři hodiny následovala koupel ve velkých neckách či obrovských kruhovitých kádích o průměru 1 metru a vysokých 35 cm. Koupele byly provázeny polevy a otěry těla. Již v počátečním období byly prováděny koupele v menších kádích, které byly později určeny pro pololázně. Teprve později byla podávána celková koupel ve velké vaně (3 m dlouhé, 2 m široké a 30 cm vysoké). Do této vany se pacienti ponořili jednou či dvakrát po potní kúře. Byly podávány i rozličné částečné koupele, hlavy, očí, rukou atd. Na počátku svého působení Priessnitz pozoroval účinek svých vodních procedur a domýšlel následnost těchto účinků. Pozoroval účinky procedur u každého pacienta zvlášť. V případě, že se u pacienta neprojevovaly známky zlepšení stavu po obvyklém sledu procedur, upravoval jednotlivé procedury třeba i několikrát. Priessnitz neustále uvažoval o dalších i jemných modifikacích své terapie

Priessnitz se mnohokrát mýlil v léčení nemocných, kdy neodhadl vhodný či správný postup, tyto omyly komplikovaky vyléčení. Výjimečně přivodily léčenému i smrt. V těchto případech šlo však spíše o nevhodnou aplikaci velmi náročných vodoléčebných procedur tam, kde byly charakterem onemocnění kontraindikovány.

Můžeme konstatovat, že díky svým pozorováním došel Priessnitz k základům vědecké vodoléčby a jejich praktickým prováděním, vyzvedl existenci četných dalších procedur, které postupně přidával. Šlo především o pololázně, dále lázně s polevy a s tvorbou vln a prodlouženou lázeň s frotáží.

---

⁴⁷ Priessnitzův obklad je lokální obklad s kombinovaným účinkem několika termických fází, kdy přes chladný vlhký látkový obklad přiložíme suchý teplý obklad a necháme jej působit 30 minut až 2 hodiny, někdy po celou noc. Viz JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 117.

K jeho procedurám, které praktikoval, patřily také brouzdání v rose, koupel ve vzduchu a vodě a tzv. lesní sprchy. Chůze rosou je jednou z velmi účinných procedur – spojuje v sobě aplikaci studeného vodního stimulu ve velmi mírné formě s pohybem a komplexním podrážděním kožních tělísek. Kůže na dolních končetinách se urychleně prokrvuje a zesílený proud vzruchů putuje do centrálního nervového systému. Je prokázáno, že reflexními mechanismy dochází rovněž k zvýšenému prokrvení mozku. Jde o jednu z nejúčinnějších procedur proti zvýšené únavnosti i proti úzkostlivým neurotickým stavům. Chůzi rosou doporučoval především těm pacientům, kde byla nedostačující kožní reakce tam, kde shledával zdravotní potíže, jako bolest hlavy, celkovou slabost, pocit studených nohou, oslabený krevní oběh. Chůze rosou byla pak využívána i bez Priessnitzova doporučení a koncem čtyřicátých let 19. století byla na Gräfenbergu velice známá.⁴⁸

Kombinace vzdušné a vodní koupele byla jednou ze svérázných Priessnitzových procedur. Byla doplněna o použití prostěradla. Procedura byla využívána koncem roku 1848. Nejprve byla pacientovi podávána koupel o teplotě 25–30°C, eventuálně i zábal. Pak došlo k provívání prostěradla, které přidržoval za horní cípy pacient a za spodní lázeňský. Docházelo tak k rychlému proudění vzduchu kolem těla a i k rychlému oschnutí. Koupel trvala od 5 minut do jedné hodiny, byla podávána ráno po prohřátí v posteli. Její význam spočíval v zesílení centrálních regulačních mechanismů a vedl k otužilosti.

Velice často doporučoval tzv. lesní sprchy. Šlo převážně o přirozené tlakové procedury, podobné dnešním skotským stříkům. Než pacient k lesní sprše došel, musel absolvovat fyzickou aktivitu ve formě stoupaní do kopce. Ženy musely stoupat do většího a prudšího kopce než muži. Při proceduře pak na pacienta padal proud vody z výšky až 3 metrů. Tato sprcha trvala 5 minut. Řízení vodního paprsku bylo umožněno zařízením, které zužovalo průtok a které bylo obsluhováno lázeňským personálem. Také místa dopadu vody na tělo byla řízena a sledována. Po krátkodobém podání muselo dojít k lehkému zrůžovění kůže. Bylo též třeba přiměřené tělesné konstituce. Procedura byla velice účinná, zesilovala tělesnou a zároveň duševní odolnost.⁴⁹

Pololázeň, jež vedla ke vzniku tepla uvnitř organismu, byla aplikována tak, že pacient byl stále poléván a třen ve vodě o teplotě 20–22 °C. Teplota byla pak stále snižována. Bylo žádoucí, aby pacient při této proceduře překonal dvakrát dostavivší se třes. Tato procedura

---

⁴⁸ GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první*. Sursum 1997, s. 62.

⁴⁹ GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první*. Sursum 1997, s. 53–56, s. 61–66.

byla také podávána s mírnou modifikací také u pacientů se stavy slabosti či mdlob.⁵⁰ Preferoval pohyb na čerstvém horském vzduchu. Ve 40 letech 19. století zavedl tzv. koupele vzdušné, které byly prováděny v letních měsících, a pacienti se po použití lesních sprch pohybovali nazí. Dále předepisoval pití čisté, studené, pramenité vody. Pitnou kúru předepisoval každému pacientovi zvlášť a řídil se jeho celkovým stavem. Na počátku pobytu doporučoval vypít 6 a na konci pobytu až 20 pohárů studené vody. Voda se musela popíjet zvolna. Při tak velkém množství vody doporučoval rovněž hodně pohybu. Doporučoval také pobyt na denním světle, tzv. sluneční lázně i když Gräfenberg nepatřil k prosluněným místům. Jako první zavedl také na Gräfenbergu léčebný tělocvik a pracovní terapii. V roce 1838 postavil na Gräfenbergu velký sál, aby v něm mohli pacienti cvičit i za nepříznivého počasí. Cvičení nebylo přísně organizováno, každý jej mohl provádět podle svých zálib a možností. Pracovní terapie byla zařazována před i po vodní proceduře, měla vést k celkovému zahřátí organismu pacienta. Jednalo se o základní práce, jako bylo řezání dřeva, odklizení sněhu (v zimě), hrabání listí (na podzim), práce na poli. Tyto fyzické činnosti měly pozitivní vliv na duševní a tělesnou svěžest pacientů.

Jeho vodoléčebná terapie bývá prezentována jako náročný proces, který přiváděl organismus na samou hranici fyzických i psychických sil. Každému pacientu určoval způsob léčby individuálně. Jeho metoda spočívala v používání studených zábalů udržovaných do zapáčky tak, že vedly k intenzivnímu pocení při souběžném bohatém přívodu studené pitné vody, dále celkové studené a částečné koupele (koupele v sedě, koupele hlavy, koupele očí, nohou, rukou, hrudníku), sprchování pod silným proudem vody padajícím z výšky pod širým nebem za každého počasí a roční doby. Koupelím se pacienti podrobovali dvakrát až třikrát denně. Koupele byly vždy prováděny ve studené nebo odražené vodě. Tato léčba se kombinovala s fyzickou zátěží, jež spočívala v terénních kúrách, kdy malebné prostředí Jeseníků nabízelo možnosti procházek a dále byla využívána plánovitá léčba prací. Také pravidelný režim, prostá strava a absence rušivých psychických vlivů měly pozitivní vliv na zdraví pacientů.⁵¹

---

⁵⁰ V současné době jsou užívány pololázně s masáží a frotáží i s polevy vodou tak, jak je doporučoval Priessnitz. Jsou prováděny ale v kratším čase, a to do 20 minut. Procedura náleží k dráždivým a je využívána tam, kde je třeba při delším trvání vodoléčebné terapie posílit pacientovu odolnost. Viz GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první* s. 64.

⁵¹ Srovnej SAJNER, Josef: Odkaz Vincence Priessnitze z pohledu dějin lékařství. In: *Severní Morava*. Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku, sv. 48, 1984, s. 63–64; KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Štíty, Veduta 2006, s. 106–132. Křížek, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha 2002, s. 71–72; HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. s. 386–387.

V lázeňské hydroterapii se aplikují Priessnitzovy procedury do dnešních dnů. Většina z nich však nese již jiná pojmenování. Srovnání názvů připravil MUDr. Alois Kubík.⁵² Například dle Priessnitzovy terapie studená celková lázeň nese dnes označení normální lázeň (po sauně), sprcha je nazývána stříkem, koupel tváře známe jako výplach úst, vlhký celkový zábal je nazýván jako celkový zábal.

II. 3. 2. Metody Sebastiana Kneippa

Musíme zde rovněž zmínit i osobnost Sebastiana Kneippa, jenž praktikoval vodoléčebné kúry více, jak o 60 let později po Priessnitzovi. Jeho metody daly základ druhému významnému evropskému centru vodoléčby, jímž se stal bavorský Wörishofen. Místo s vodoléčebnými ústavami působilo v době s vyspělejším zdravotnickým povědomím, než bylo to, v němž se zrodila tradice Gräfenbergu. Přestože Kneipp nebyl Priessnitzovým vrstevníkem, byly jeho metody srovnávány s Priessnitzovými a toto téma bylo docela aktuální a živé díky Priessnitzovu zeti Johannu Ripperovi, jenž velice aktivně udržoval odkaz svého tchána a prosazoval jeho prvenství v zavedení vodoléčby. Proti Kneippovi rozpoutal rovněž negativní kampaň v roce 1893.⁵³

Užívání vody se dělilo v Kneippově podání na tzv. celé a částečné. Doporučoval co nejkratší lázeň trvající jednu až dvě sekundy, pozvolné vstupování do vody a opětné zahřátí těla po opuštění lázně. K jeho procedurám náležely obklady (vrchní, spodní, obklad na oblast krajiny žaludeční a břišní tzv. život), koupele – lázně, které se dále dělily na: lázně nohou (teplé a studené), lázeň z nálevu květin, lázeň z ovesné slámy, poloviční lázeň, sedací lázeň (studená, teplá s přísadou bylin), celková lázeň (studená, teplá, teplé lázně s bylinnými přísadami, z ovesné slámy, ze smrkových větviček; lázně smíšené (lázně připravené z několika různých odvarů z bylin), částečné lázně (ty byly určeny pro jednotlivé části těla – lázeň hlavy, lázeň paží a rukou, lázeň očí), parní lázně (u parních lázní preferoval napařování jednotlivých částí těla), polévání, omývání a zábaly.⁵⁴

Léčení vodou doporučoval u nemocí vznikajících poruchou krevního oběhu, kdy účinek byl následující – rozpouštění, vylučování chorobných látek a posílení organismu.⁵⁵ Využíval studenou vodu studniční, pramenitou či říční. V případě předepsání procedury s teplou vodou dbal na přesný stupeň teploty vody a trvání procedury u jednotlivých osob.

⁵² KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Veduta Štítý 2006, s. 147.

⁵³ SOKA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, karton 29, otevřený dopis Johanna Rippera proti Kneippovi, Zur Steuer der Wahrheit. Offenes Sendschreiben an den hochwürdigen Herrn Pfarrer Seb. Kneipp in Wörishofen. Freiwalldau, 4. října 1893. 8 s.

⁵⁴ Kneipp nedoporučoval užívání minerálních vod jak pro vnitřní, tak pro vnější využití.

⁵⁵ *Kneippova velení domácí a přírodní léčby. Rádce pro zdravé i nemocné*. s. 291.

Nedoporučoval tzv. tření po použití vody, jehož účelem bývá zahřívání, a to preferoval samovolným schnutím kůže pod lněnou košilí.⁵⁶

Obklady aplikoval několika způsoby. Například vrchní obklad, namočený a dobře vyždímaný kus plátna přikládal na trup. Přes něj se ještě přikládala vlněná příkrývka nebo několikrát složené suché plátno aby se zabránilo přístupu shora. S obkladem ležel nemocný 45 až 60 minut. Procedura se ještě jednou opakovala. Obklad měl působit na vypuzení plynů ze žaludku a břicha. Vrchní obklad byl připravován z octové vody, ale též z odvarů a nálevů bylin (kvetoucích v období senoseče, heřmánku i ovesné slámy). Po jeho odnětí se musel nemocný co nejdříve zahřát pohybem. Obklady byly podávány pouze teplé a měly být měněny po 45 minutách. K obkladům doporučoval také odvar z jedlových větviček, jež se čerstvé rozsekaly a půl hodiny vařily. Užíval také roztok z hlíny, vody a malého množství octa.⁵⁷

Z koupelí preferoval chladné sedací koupele na dobu 10–20 sekund, teplé asi na 15 minut, celkové chladné koupele po dobu 30 sekund, teplé celkové koupele po dobu 25–30 minut.⁵⁸ Celkově připravoval teplé lázně přidáním bylinného nálevu, ovesné slámy nebo smrkových větviček. Lázně působily na jednotlivé části těla a podle toho se také dělily. Lázně nohou mohly být studené i teplé.⁵⁹ Dalším druhem byly poloviční lázně, které doporučoval užívat trojím způsobem: nemocný mohl stát ve vodě, která dosahovala přes lýtka nebo přes kolena; mohl ve vodě klečet, aby byla ponořena celá stehna nebo mohl ve vodě sedět. Toto uvedené užívání vody bylo pouze částečné, a bývalo ve spojení s jiným užíváním vody a nesmělo trvat déle než 5 nebo 6 sekund. To souviselo s opětovným zahřátím těla.⁶⁰ Pro sedací lázně předepisoval studenou i teplou formu. K sedacím lázním sloužily kovové sedací vany, které byly přímo pro tento druh lázně uzpůsobeny. Sedací vana se naplnila do čtvrtiny nebo pětiny studenou vodou. Nemocný se do ní posadil. Lázeň trvala 10–20 sekund. Studené sedací lázně patřily vedle polovičních lázní k nejpůsobivějšímu užívání vody, zejména pro oblast žaludeční a břišní. Odváděly plyny, podporovaly trávení a stolicí, upravovaly krevní oběh, měly posilující účinek. Teplé sedací lázně Kneipp připravoval s přísadkou odvaru nebo nálevu přesličky, ovesné slámy, jedlových větviček a bylin rostoucích v období senoseče, nebo s přísadkou soli. Její opakování doporučoval dvakrát až třikrát týdně.

---

⁵⁶ Kneippova veleknih. s. 294.

⁵⁷ Kneippova veleknih. s. 307.

⁵⁸ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 120.

⁵⁹ Kneippova veleknih. s. 308.

⁶⁰ Tamtéž s. 312.

Celkové lázně byly rozděleny na teplé a studené a byly označovány za nejpůsobivější. Zdravým je doporučoval především pro otužení a posílení organismu a nemocným při horečnatých chorobách. U těch nemocných, kteří byli opravdu zesláblí, předepisoval zábaly. Vždy apeloval na rozumné, opatrné a pozvolné užívání lázní. U teplých celkových koupelí měla mít voda 35–37°C. V lázni měl dotyčný setrvat 25 až 30 minut a pak se ještě tělo mělo omýt studenou vodou. Po ukončení se tělo neosušovalo a pouze pohybem mělo úplně oschnout a zahřát se (nejméně půl hodiny). Dalším způsobem byla celková lázeň s trojím střídáním. Voda dosahovala teploty 38–44°C. Při této lázni se šlo třikrát do teplé a třikrát do studené vody. Tělo setrvalo v teplé vodě 10 minut a ve studené 10 sekund. Střídavá lázeň byla jen na doporučení lékaře, lidé trpící srdeční vadou ji nemohli absolvovat. U teplých lázní přidával vždy odvary z bylin, slámy nebo jedlových větviček.⁶¹ Částečné lázně byly užívány pro jednotlivé části těla, a to hlavy, paží, rukou a lázně očí. Byl zastáncem rovněž částečných parních lázní – působící na jednotlivou část těla (hlava a sní spojené oči, uši, nos, paže, nohy, život), ale doporučoval i tuto lázeň pro celé tělo. Parní lázně aplikoval v počátcích své kariéry.⁶² Využíval je především proto, aby pak účinněji působila lázeň vodní. Po ukončení parní lázně došlo k omytí či polévání studenou vodou napařovaného místa a usušení za přirozeného proudění vzduchu v místnosti až do normálního zahřátí těla. Střídavě s jiným užíváním lázní byly dle jeho soudu parní lázně vhodné k léčení nemocí očních, ušních, ústních, rukou, paží, prstů u rukou i nohou. Cílem parních lázní bylo pocení organismu.⁶³ Techniku polevů užíval jak pro každou část, které se věnoval individuálně a rovněž aplikoval i celkové polévání. Např. polévání kolenou, stehem, nohou, zad. Všechny tyto úkony byly prováděny od spodní části nohou nahoru. Polévání doporučoval až dvakrát týdně. Celkové polévání bylo vhodné pro zvýšení tělesné teploty, k posílení těla, podporovalo krevní oběh, otužovalo tělo.⁶⁴

Dále aplikoval omývání nemocného v případě těžkých nemocí. Omývání bylo opět částečné a celkové. Tzv. omyvů doporučoval 11 druhů – omyvy zad, prsou, horní i dolní části těla, hlavy, očí, rukou, omyvy po teplé koupeli, po parní lázni. Velký význam rovněž přikládal zábalům, kdy je opět dělil do několika kategorií (zábal hlavy, zábal krku, zábal prsou a beder, zábal pro prsa a horní část zad (šál), zábal chodidel, lýtek, kolenou a nohou,

---

⁶¹ Tamtéž s. 326–329.

⁶² Parní lázeň se připravila tak, že do nádoby s vodou byla nalita vroucí voda, opět s přísadou bylin a pak se pod pokývkou část těla napařovala po dobu cca 20–24 minut. Parní lázeň celého těla probíhala v tzv. potnici, skříní s otvorem pro hlavu, na dně skříně byl otvor s mříží, do kterého se vkládala nádoba s horkou vodou, pro udržení vroucí vody se do ní průběžně vkládaly nahřáté cihly.

⁶³ *Kneippova velekniha*. s. 334–349.

⁶⁴ Tamtéž. s. 350–360.

ruky a paže, spodní zábal, krátký zábal, tzv. mokrá košile španělský plášť). Jejich správná aplikace byla velice důležitá pro správný účinek. Podstatou zábalu byla aplikace mokrého kusu plátna na část těla a jeho překrytí suchou tkaninou a přikrytí dekou. Nemocný se měl zahřát, ale nemělo dojít k pocení.⁶⁵ V českých zemích se ve druhé polovině 19. století staly velmi populární Kneippovy vodoléčebné terapie s užíváním bylin.

Před podáním jakékoli procedury doporučoval tělesnou práci pro zahřátí a po podání studených koupelí zase tělesné cvičení. Zásadně byl proti suchému otírání po skončené vodoléčebné proceduře. Rovněž po zábalech a obkladech neprováděl žádné omyvy, a to proto, aby nebyla narušena vzniklá reakce organismu, která měla vést k pozvolnému vyléčení. Doporučoval chůzi naboso, popř. ve volných sandálech. Předepisoval brouzdání rosou, a to pro osvěžení – vždy ráno po dobu 30 minut. Jako účinnější procedura byla doporučována chůze v tekoucí vodě či šlapání studené stojící vody. Nohy měly být ponořeny nejméně po kotníky po dobu 1 až 3 minut. V zimě pak měli pacienti chodit 3 až 15 minut po čerstvě napadaném sněhu (nikoli promrzlém).⁶⁶

II. 3. 3. Priessnitzova a Kneippova metoda

Kneippova terapie se stala známou v druhé polovině 80. let a především v 90. letech 19. století. Se svou terapií přišel v době, kdy vídeňský lékař Wilhelm Winternitz vypracoval fyziologické zákonitosti vodoléčby.

Kneipp mohl pomoci neurastenikům, vegetativním dystonikům, pacientům se stavu vyčerpání jak duševního tak tělesného, také mohl být nápomocen u některých anemií, u žaludečních zánětů a vředů. Jeho terapie se však mohla stát nebezpečnou u zhoubných onemocnění, neboť v té době byla již naděje, že pacient mohl být včasným zákrokem zachráněn. Kneipp také nesledoval další osud svých nemocných, kteří se po vyléčení, obvykle po 5 až 6 týdnech vraceli domů. A nikdo se také nestaral o ty, jež se vraceli z Wörishofenu nevléčení. Kneipp vodoléčbu svým nemocným pouze doporučoval a nekontroloval ji natolik jako Priessnitz, nedosáhl proto takových úspěchů jako Priessnitz před 50 lety.

Individualizace terapie se za Kneippa prováděla jen při preskripci – o Priessnitzovi víme, že se velmi často účastnil podávání procedur a hodnotil jejich výsledek. Priessnitz u každého nemocného zahajoval kúru tím, že určoval jeho reaktivitu, což Kneipp nečinil.⁶⁷

---

⁶⁵ *Kneippova velekniha*. s. 381–407. GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první*. s. 106.

⁶⁶ GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první*. s. 109.

⁶⁷ GRÜNNER, Oldřich. *Graefenberg byl první*. s. 117.

Vodoléčebné metody, které oba léčitelé uplatňovali, byly v minulosti, jak už bylo výše zmíněno podstatou sporu o jejich prvenství ve vodoléčbě. Vodoléčebné postupy, ať již to byly polevy, koupele či chůze v orosené trávě byly známy dlouho před nimi. Rozdíl, který můžeme mezi těmito osobnostmi zaznamenat, je v přístupu k pacientovi a diferenciaci jednotlivých procedur. Můžeme říci, že Priessnitz prováděl vstupní test na pacientovi a více jej pozoroval. U Kneippa tomu tak nebylo a Kneipp dále prováděl jemnější diferenciaci – nikoli závažnosti a charakteru pacientova onemocnění, ale jednotlivých procedur, především polevů. Priessnitz všechny tyto formy znal také, i když je používal s menším zdůrazněním. Po Kneippově smrti se ujal vedení Wörishofenu doktor Baumgarten, který zde měl praxi a byl s Kneippovou metodou nejvíce obeznámen. Také pak mohly vzniknout jak laický, tak lékařský Kneippův spolek. Mnohem rychleji došlo k sloučení Kneippovy vodoléčby s medicínou k propěchu nemocných. Taková situace na Gräfenbergu nastat nemohla, už jen proto, že Gräfenberg byl zastrčeným místem v rakouské monarchii. Priessnitz byl v rozporu s oficiální medicínou a jeho nástupce doktor Josef Schindler dlouho beze změn obhájoval Priessnitzovy metody.⁶⁸

Priessnitz zaujímal negativní postoj k oficiální medicíně. Pramenilo to ze špatných osobních zkušeností na začátku jeho léčitelské praxe, kdy byl sám lékaři soudně napadán a k lékařům neměl důvěru, ani co by pacient. Sám sebe ani své blízké by nesvěřil do lékařské péče. Kneipp naopak uznal nutnost medicínského dohledu nad svou prací, i když možnosti tohoto dohledu ovlivnit jeho počínání nebyly příliš velké. Kneippovi lékařští spolupracovníci a následovníci přizpůsobovali jeho způsob léčení vědeckému pokroku medicíny, a tak i v současnosti tvoří jádro hydroterapie provozované v německy hovořící oblasti.⁶⁹

Přestože metody aplikované oběma léčiteli se nám mohou zdát obdobné, jak v rovině terapeutické praxe, tak v podobnosti identického diskurzu, není tomu tak. Hlavní představitelé odlišných koncepcí nekonvenčního lékařství, k nimž náleží i výše zmiňovaní, se většinou považovali za individualisty a specifické terapeutické postupy odvozovali od svých osobních zkušeností, nikoli od společně sdílených konceptů.⁷⁰

Metody obou léčitelů se uplatňují i v současné balneologii v procedurách tzv. malé vodoléčby. Malá vodoléčba vychází z Priessnitzových procedur, z ucelené terapie Sebastiana Kneippa a do tzv. vídeňské školy ji propracoval vídeňský lékař Wilhelm Winternitz. Jedná se

---

⁶⁸ Tamtéž s. 117–119.

⁶⁹ HENTSCHEL, Hans – Dieter: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 20.

⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. Lidové noviny 2014, s. 416.

o řadu částečných, lokálních aplikací chladu a patří sem komplexy skladby a modifikace: omývání, sprchování, otěry, odrhování, kartáčování, oviny a obklady.⁷¹

II. 4. Medicínsky koncipovaná vodoléčba

Způsob léčení studenou vodou existoval již od nejstarších dob, ale od 18. století začala celá řada lékařů systematicky zkoumat, jak chladná voda blahodárně působí na upevnění zdraví a jaké jsou její léčebné účinky. S vodoléčebnými metodami se seznamovali a vodoléčba se tak promítla do vědecké roviny.

K prvním propagátorům vodoléčby se stal anglický lékař sir John Floyer (1649–1734). Vycházel ze spisů četných starších autorů, ale rovněž z lidové tradice. Brzy po něm to byl profesor lékařství z Halle Friedrich Hoffmann (1660–1742), jenž se věnoval zevnímu a vnitřnímu léčení studenou vodou. Dále to byl curyšský městský vrchní lékař Johann Jakob Scheuchzer (1672–1733), který vydal knihu *Hydrographia Helvetica*. Ale byli to i francouzští a italští lékaři. Známým se stal slezský městský fyzik Siegmund Hahn (1664–1742) a jeho synové lékaři Johann Gottfried Hahn (1694–1758) a Johann Sigmund Hahn (1696–1773). Ve vodě viděli téměř univerzální lék, doporučovali hojně pití čerstvé vody a časté koupele ve studené vodě. Kniha Johanna Sigmunda Hahna *Unterricht von Krafft und Würckung des frischen Wassers in die Leiber der Menschen* (Naučení o síle a působení čerstvé vody na těla lidí) z roku 1738, vycházela v nových vydáních až do 19. století.⁷² Již ve druhé polovině 19. století byla většina přírodních léčebných metod zařazena do přírodních léčebných postupů jako rovnoprávné součásti.

Prvým představitelem skutečné medicínsky koncipované vodoléčby u nás se stal Jan Špot (1813–1888). Procedury podával od roku 1842 v pražské Budči a od roku 1846 ve svém léčebném ústavu na Senovážném náměstí v Praze. V roce 1848 byl na pražské univerzitě habilitován pro zdravotvědu, vodoléčitelství a ortopedii. Tyto obory přednášel německy i česky. V témže období se také vědeckou hydroterapií začal zabývat Antonín Šlechta (1810–1886). Vodoléčbu studoval u Priessnitze a po vzoru Gräfenbergu založil roku 1842 lázně českého charakteru – Lázně Sedmihorky u Trutnova (Wartenberg). Šlechta propagoval vodoléčbu i fyzikální terapii v odborných časopisech a v roce 1849 se stal mimořádným docentem vodoléčby na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Kolem roku 1868 začal s vodoléčbou v Českých Budějovicích Josef Wieser (1842–1905), který roku 1892 založil

---

⁷¹ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 105.

⁷² HENTSCHEL, Hans – Dieter: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 5.

léčebný ústav v Praze na Karlově náměstí a později vedl sanatorium v Brandýse nad Orlicí a Albertinum v Žamberku. Od roku 1901 redigoval časopis Český Kneipp určený laické veřejnosti a zaměřený na přírodní léčbu.⁷³

U zrodu vědecké vodoléčby stál i vídeňský lékař Wilhelm Winternitz (1835–1917). S metodou se seznámil v Gräfenbergu pod vedením Priessnitzova nástupce Josefa Schindlera, v roce 1861.⁷⁴ Na vodoléčbu prováděnou Priessnitzem se odvolával jako na svůj výchozí bod a na jeho následovníka Josefa Schindlera jako na svého učitele. Studoval účinek a vliv vodoléčby pokusně v laboratoři s použitím nově zaváděných přístrojů, ke kterým patřily pletysmograf a sfygmomanometr (přístroje na měření krevního tlaku) a také vlastnoručně vyrobeného kalorimetru. Winternitz tak například objektivně zjistil termomechanický účinek vodoléčby na krevní oběh, na dýchačí a nervový systém, na tělesnou termoregulaci a mnohé jiné. Svou vědeckou prací a publikováním výsledků přispěl k tomu, že se již vodolébka neprováděla jen empiricky, ale na přísně vědeckém a kritickém základě. Dal tedy ve svých četných a fyziologických a klinických pracích vodoléčbě časově přiměřený vědecký základ a podnět k dalšímu vědeckému bádání.⁷⁵ Na jeho vodoléčebnou kliniku na fakultě vídeňské univerzity vykonávali studijní cesty studenti i ze zahraničí. Založil vědeckou vodoléčebnou školu a tak mohli pokračovat jeho žáci v gräfenbergské tradici na různých univerzitách nejen v Evropě, ale i v zámoří. Díky nim vznikaly vodoléčebné ústavy s uplatňováním Priessnitzových metod po celém světě.⁷⁶ Hydroterapie byla medicínou uznána na kongresu pro fyzioterapii v roce 1913.⁷⁷

Na počátku 20. století připravil popis a využití jednotlivých hydroterapeutických metod Vladislav Mladějovský. Jejich názvy a užití se podstatně od přírodních metod neliší. Rozlišuje výkony izotermické – teplota vody se pohybuje od 33 do 35 °C a hypertermické, kdy se teplota vody pohybuje od 35 do 40 °C. Uvádí lázně plné, sedací, lázně na extremity

---

⁷³ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 76–77.

⁷⁴ Wilhelm Winternitz (1835–1917) se narodil v Josefově (Jaroměř, okres Náchod), studia medicíny absolvoval v Praze a krátce zde působil, pak se přesunul do Vídně, je nazýván otcem vědecké hydroterapie, vlastnil proslulé lázeňské sanatorium v rakouském Kaltenleutgebenu. HELFRICHT, Jürgen: *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918. Ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung*. Matthiesen Verlag, Husum 2006, s. 296–297; NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje, roč. 14, č. 2, 2017, s. 31.

⁷⁵ HENTSCHEL, Hans – Dieter: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 20.

⁷⁶ SAJNER, Josef: Odkaz Vincence Priessnitze z pohledu dějin lékařství. In: *Severní Morava*. Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku, sv. 48, 1984, s. 64.

⁷⁷ HELFRICHT, Jürgen: *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918. Ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung*. Matthiesen Verlag, Husum 2006, s. 297.

(loket, ruka, noha) – lázně částečné, lázně parní, obklady (na krk, hlavu, hrud', trup,) oviny (rovněž na jednotlivé části těla), odrhnutí a sprchy.⁷⁸

II. 5. Minerální vody

Účinky minerálních vod jsou velice staré. Koloběh vody v přírodě byl poznáván dlouho a obtížně a o vzniku minerálních a termálních vod vznikaly nejrozmanitější hypotézy. Empiricky ověřené léčebné efekty vod bylo možné studovat, až s rozvojem chemie, umožňujícím stanovovat jejich chemické složení.⁷⁹

První práce zaměřené na prameny a lázně v Čechách a na Moravě pocházejí z 16. století. Patrně nejstarší monografie o českých lázních je věnována Karlovým Varům. Jejím autorem byl tamější lékař Wenzl Payer (1487–1537) a pod názvem *Tractatus de Termis Caroli Quarti Imperatoris* (Pojednání o Varech Karla Čtvrtého) byla vydána roku 1522 v Lipsku. Autor zkoumal, obsah karlovarských vod, popsal, pro které choroby jsou vhodné, radil, jak se mají nemocní připravit na koupel a pitnou kúru a jak má probíhat léčba a životospráva v lázních. I dnes řada jeho postřehů a doporučení neztratila svou platnost. Moravský zemský lékař Tomáš Jordán z Klausenburku (1539–1586) prozkoumal prameny na Moravě a podal o nich zprávu v latinském rukopise přeloženém do češtiny Ondřejem Zborským, písařem ze Slavkova.⁸⁰ Kniha s názvem *Kniha o vodách hojitedlných neb teplicech moravských* vyšla v Olomouci v roce 1580 a je to první český tištěný spis o léčivých vodách. Autor pod termínem teplice rozuměl i chladná zřídla a kromě moravských popsal též vody v Karlových Varech, Trenčianských Teplicích a Piešťanech. Lázeňskou léčbu uváděl u pramenů ve Slatinicích, v Teplicích nad Bečvou, ve Smrdávce poblíž Buchlovic a ve Velkých Losinách. Na Jordánovu publikaci pak navazovala řada prací, jejímiž autory byli především lékaři.⁸¹ V roce 1772 byl pověřen císařovnou Marií Terezií profesor chemie vídeňské univerzity Johann Nepomuk Crantz vypracováním soupisu a rozbořem léčivých pramenů. Podstatou práce mělo být nahrazení dovážených minerálek převážně z belgického Spa a německého Seltersu domácími zdroji podobných vlastností a zjištění zdrojů nových. Crantz se svými spolupracovníky prozkoumal 656 zdrojů minerálních vod a své výsledky bádání zveřejnil v díle *Gesundbrunnen der Österreichischen Monarchie* (Vídeň 1777 a Linec 1783). Bylo to poprvé, kdy byly v takovém rozsahu evidovány minerální a termální prameny a

⁷⁸ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Hydrotherapie a balneotherapie pro praktické lékaře a studující lékařství*. 1907, s. 10–37.

⁷⁹ KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 121.

⁸⁰ Klausenburk dnešní Kluž v Rumunsku

⁸¹ BUDÍNSKÁ, Jitka – ZERJATKE, Petra: *Kapitoly z dějin lázeňství*. Teplice 2006, s. 32.; KVĚT, Radan: *Minerální vody české republiky. Vznik, historie a současný stav*. 2011, s. 8.

hodnocena jejich účinnost. Četným pramenům minerálních vod se zde dostalo poprvé zveřejnění, případně odborného uznání léčivých vlastností. Dílo představovalo oficiální katalog léčivých pramenů a jejich balneologického využití a lékaři jej dlouho využívali. Od druhé poloviny 19. století se začaly objevovat i přírodovědně zaměřené práce. V průběhu 20. století se lékaři specializovali už jen na balneologii. Z přírodovědců zkoumali minerální vody nejprve geologové a hydrogeologové a od druhé poloviny 20. století hydrochemici pracující na pomezí oborů hydrogeologie, hydrochemie a geomikrobiologie.⁸²

Minerální vody jsou přirozené přírodní směsi a roztoky různé koncentrace. Jejich vznik a složení podnítila řada činitelů, k nimž patří charakter a původ vody, vlastnosti hornin, syčení vody plynem, biochemické procesy a geologický vývoj dané oblasti.⁸³ Jednotliví činitelé ovlivňující vznik, kvalitu a vlastnosti minerální vody působí často současně a dlouhodobě. Nejdůležitější pro vznik minerální vody je intrakce mezi podzemní vodou a horninou, což zahrnuje celou škálu chemických pochodů, ke kterým náleží rozpouštění, hydratace, hydrolýza, oxidace, redukce, rozpouštění kyselinami. Významný podíl mají také plyny CO_2 a H_2S a u vod staršího a hlubšího původu rovněž metamorfóza a zvýšená teplota vedoucí k výměně iontů. Minerální vody mohou vznikat během jednoho relativně krátkého procesu trvajících řádově několik dnů či týdnů nebo dlouhodobě v několika fázích, což může trvat i stovky či tisíce let.

Obecně lze minerální vody rozdělit na dvě hlavní skupiny, a to vody pevninského původu (vznikly z vod původem ze zemského povrchu, které vsákly do podzemí) a vody mořského původu (vznikly z vod moří nebo slaných jezer, uzavřených při sedimentaci ve vrstvách hornin). Mezi oběma základními typy existují různé přechody díky mísení v podzemí, kdy jeden typ může obsahovat složku druhého typu nebo naopak.⁸⁴

Rozlišujeme uhličitě vody neboli kyselky. Patří k našim nejznámějším minerálním vodám. Jsou typické tím, že obsahují rozpuštěný oxid uhličitý CO_2 . Vznikají pouze v polohách, kde poruchy v zemské kůře dosahují až do zemského pláště v hloubkách přes 25 km (ale méně než 30 km), kde mohou narazit na výskyt oxidu uhličitého. Nejčastěji vystupuje oxid uhličitý na místech, kde se kříží poruchy zemské kůry a kde vzniká pro něj dobrá cesta pro stoupání plynu k povrchu. Když pronikne až do míst, kde se vyskytuje voda, začíná se v ní rozpouštět. Voda s rozpuštěným oxidem uhličitým rozpouští okolní horniny víc než prostá voda. To se zvláště dobře daří v horninách typu uhličitánů (vápenec, dolomit). Pak

---

⁸² BUDÍNSKÁ, Jitka – ZERJATKE, Petra: *Kapitoly z dějin lázeňství*. s. 35; KVĚT, Radan: *Minerální vody České republiky*. 2011, s. 8.

⁸³ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. s. 14.

⁸⁴ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. s. 14.

v kyselce z kationů převládá složka vápenatá nebo i hořečnatá. Když takové horniny nejsou na cestě proudící vody přítomny, obohacuje se kyselka o jiné složky, jako je sodík či draslík. Někdy vzniká kyselka i z vod kdysi mořských a má pak zvýšené obsahy chloridů či jodidů (jako např. v Luhačovicích). Některé z kyselek nepronikly na povrch a byly nalezeny při vrtné činnosti. Uhličitě vody lze snadno určit podle perlení a uvolňování drobných bublinek plynu. Místa vývěrů často doprovází typické bublání. Dalším průvodním znakem kyselek bývají rezavé povlaky hydroxidů železa v bezprostředním okolí výtoků vody.⁸⁵ Mají nakyslou chuť. K chuťově výrazným patří kyselky slané, vznikající z chloridových vod, dále se na chuti podílejí železo či sirovodík. Uhličitě vody se používají k pití jako vody stolní (obvykle s nižší mineralizací) a jako vody léčivé (obvykle s vyšší mineralizací). Velmi variabilní chemické složení se odráží v množství léčebných indikací při pitné kúře. Koupele v uhličitě vodě jsou vhodné pro léčbu oběhového ústrojí a nervového systému (mnohdy se využívá jenom suchý separovaný plyn – plynové koupele či plynové injekce).⁸⁶ Uhličitě koupele v přírodních kyselkách zaujaly lékařskou veřejnost ve druhé polovině 19. století. Byly prokázány některé fyziologické účinky oxidu uhličitého na cévní systém, ke kterým docházelo po vstřebání tohoto plynu z koupele do kůže.

Uhličitě koupele znamenaly novou etapu v balneologických názorech. Lázně s vyvěrajícími minerálními vodami, bohatými na oxid uhličitý se záhy staly místy indikovanými pro léčení srdečních a cévních chorob (Františkovy Lázně, Mariánské Lázně, Lázně Poděbrady (až později), slovenské lázně Sliač.⁸⁷ Rozpuštěné soli působily jednak jako celek svou koncentrací, jednak jednotlivě podle svých druhů. Toto celkové působení ovlivňovalo chronické nemoci žaludeční a střevní, jaterní a jiné, u kterých bylo cílem obnovit poškozené tkáně.⁸⁸

Prameny bohaté na rozpuštěné soli měly vliv na vylučování trávicích šťáv, na koncentraci krve a látkovou výměnu. Obsah vápníku ve vhodné formě v minerálních vodách působil na nervový systém, byl uklidňujícím činitelem, zvyšoval krevní zásaditost a mírnil zánětlivé pochody v těle. Bylo jisté jeho působení na koloidní strukturu buněk, které nebylo v té době zatím pokusy objasněno. Podobný vliv měl také hořčík, byly mu přikládány zcela

---

⁸⁵ JANOŠKA, Martin: s. 15; KVĚT, Radan – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. Praha 1978, s. 11–12; KVĚT, Radan: *Minerální vody České republiky*. 2011, s. 12–13.

⁸⁶ JANOŠKA, Martin: s. 25.

⁸⁷ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 64; SUCHÁNEK, R. Význam vodoléčby ve fyzikální terapii (se vztahem k léčbě lázeňské). *Praktický lékař*, č. 5, roč. VI., 1. května 1926, s. 258–260.

⁸⁸ ROČEK, Josef: Léčivé účinky přírodních minerálních vod. In: *O lázních a lázeňském léčení. Úvahy lékařů*. Brno, Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél 1940. s. 6–7.

specifické účinky na nervový systém a jiné tkáně.⁸⁹ Sodík a draslík ve sloučeninách minerálních vod měly vliv na reakci tělesných šťáv, sekreci sliznic, na dýchací ústrojí. Sloučeniny síranu sodného a síranu hořečnatého, vyskytující se v přirozených hořkých pramenech (Šternov, Šaratice), zasahovaly do výměny látkové, způsobovaly úbytek tělesné váhy, působily na činnost jater a pankreatu. Dalším význačným prvkem léčivých vod bylo železo, dále jod, brom, arsen, lithium, aluminium, mangan, kyselina křemičitá, bor, strontium, síra a jiné. Znamenitým léčivým činitelem byla rovněž význačná radioaktivita některých pramenů.⁹⁰

Pro sulfanové či do nedávna zvané sirné nebo také sirovodíkové vody je typický obsah nepříjemně zapáchajícího plynu sirovodíku (sulfanu) H_2S . Prameny sulfanových vod se projevují typickým zápachem po zkažených vejcích, případně jiných nepříjemně páchnoucích bioplynech. Tato voda vzniká nejsložitějším způsobem. Sulfanové vody vyžadují zcela zvláštní podmínky. Předně je to vhodné utváření vrstev, poruch a podmínek pro proudění vod. Dále je to přítomnost rozpuštěných síranů ve vodě uložené hluboko pod povrchem. Dále je nutná přítomnost organické látky. Významným průvodním jevem jsou rovněž bakteriální povlaky. Přímo u výtoku vody lze pozorovat černé povlaky sirných bakterií redukčního prostředí, jež jsou běžnou a nutnou součástí vody. Dále od výtoku vody se objevují charakteristické bílé povlaky tvořené koloniemi sirných bakterií oxidačního prostředí. U některých pramenů lze pozorovat i vzácné fialové sirné bakteriální kolonie rodu *Chromatium*.⁹¹ Sirné vody se využívají k sirným koupelím, které prospívají léčení pohybového ústrojí, nervového systému a ekzémů. Jsou vhodné i k pitným kúram, neboť blahodárně působí na zažívací ústrojí.⁹²

Síranové vody se tvoří loužením zvětralin, které pokrývají nepropustné jílovité či slínovité vrstvy sedimentů. Vznikají z atmosférických srážkových vod nehluboko pod zemským povrchem při pomalém průsaku. Tyto vody souvisejí se specifickým složením hornin (sedimentů), atmosférickými procesy a morfologií terénu. Základní vlastností je vysoká koncentrace síranů, které mohou vznikat buď rozpouštěním $CaSO_4$ (sádrovce a anhydritu) nebo chemickým rozkladem sulfidů (pyritu). Mezi hlavní znaky síranových vod patří vysoká mineralizace, daná značnou rozpustností síranů, dále výrazná hořká chuť a silné

⁸⁹ ROČEK, Josef: Léčivé účinky přírodních minerálních vod. In: *O lázních a lázeňském léčení. Úvahy lékařů*. Brno, Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél 1940. s. 6–7.

⁹⁰ ROČEK, Josef: Léčivé účinky přírodních minerálních vod. In: *O lázních a lázeňském léčení. Úvahy lékařů*. Brno, Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél 1940. s. 8.

⁹¹ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. s. 16–17; KVĚT, Radan. – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. s. 12; KVĚT, Radan: *Minerální vody České republiky*. 2011, s. 13.

⁹² JANOŠKA, Martin: tamtéž, s. 25.

projímavé účinky, což je způsobeno kombinací síranů a hořčíku. Tyto vody nevyvěrají na povrch a jímají se mělkými studnami.⁹³ Jsou využívány k pitným kúráám s účinkem na zažívací ústrojí a metabolismus.⁹⁴

Chloridové a jodidové vody mají mořský původ a byly uvězněny ve vrstvách hornin v době jejich sedimentace. Dnes se obvykle vyskytují ve velkých hloubkách pod zemským povrchem a bývají čerpány vrty. Tím, že jde o vody mořského původu, mají výrazný podíl chloridové (Cl) a sodíkové (Na) složky, což se projevuje výraznou slanou chutí. Charakteristickým znakem mnoha chloridových vod je zvýšená přítomnost jodidů a bromidů.⁹⁵ Podle své charakteristické chuti byly označovány jako slané vody, slanice či solanky (termín solanka je užíván ve Slezsku). Chloridové vody s vysokým obsahem jodidů se využívají zejména při koupelových kúráách při léčbě nemocí pohybového aparátu. Jedná se o koncentrované jodové solanky z prostoru uhelných a naftových ložisek. Vzhledem k vysoké mineralizaci je lze využít také k výrobě léčivých koupelových solí.⁹⁶

Lázně s jodovými slanými vodami vešly ve známost v první polovině 19. století. Zjistilo se, že působí blahodárně na strumu (tzv. vole), později se jejich účinků začalo využívat k léčbě příjice a krtičnatosti (skrofulózy). K dalším indikacím se řadily lues ve všech svých projevech, gonorrhoea a arterioskleróza, zánětlivé ženské choroby, mužské pohlavní choroby na základě tuberkulózním, kožní choroby, katary nosní sliznice, hrtanu i hltanu, bronchů, žaludeční i střevní. Pro bohatý obsah bromu se vody hodily k léčení i různých nervových chorob např. neurastenie, neuralgie, záněty nervů, epilepsie. Vod se užívalo jak k pitné léčbě, tak ke koupelím. Proslulými se staly lázně v rakouském Hallu, jež byly největšími jodovými lázněmi ve střední Evropě s dlouhou tradicí, polském Iwoniczi, haličské Rabce, ve slezském Darkově a ve slovenském Číži (Chýžná).⁹⁷

Železnaté vody nesprávně označované také železité vody obsahují rozpuštěné dvojmocné železo v množství minimálně 10 mg/l. Železo se běžným rozpouštěním minerálů do vod dostává jen v nepatrném množství a nebývá proto hlavní složkou minerálních vod. Rozpouštění železa napomáhá přítomnost CO₂ a zejména kyseliny sírové, jež vzniká rozkladem sulfidických rud (pyritu). Železnaté vody se mohou vyskytovat jako vody uhličitě (kyselky) anebo důlní vody. Vhodné podmínky pro vznik železnatých vod poskytují rovněž

⁹³ JANOŠKA, Martin: tamtéž, s. 21–22

; KVĚT, Radan – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. s. 13.

⁹⁴ JANOŠKA, Martin: tamtéž, s. 26.

⁹⁵ JANOŠKA, Martin: tamtéž, s. 18.

⁹⁶ JANOŠKA, Martin: tamtéž, 26; KVĚT, Radan – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. s. 12.; JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 159.

⁹⁷ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 135; ZAHRADNICKÝ: Darkov – Chýžná – Hall. Praktický lékař, č. 1, roč. VI. 1. ledna 1926, s. 46–47.

horniny s přítomností pyritu. Při výtoku vody se vytvářejí charakteristické rezavé povlaky hydroxidů. Železo je v minerálních vodách nežádoucí příměsí, vylučované hydroxidy působí problémy při lázeňském využití i plnění do lahví. Přesto mají některé z těchto vod lázeňské využití. Mohou se využívat ke koupelové léčbě nemocí pohybového ústrojí. Projevují se nepříjemnou svíravou chutí a na jejich hladině se tvoří charakteristické filmové povlaky vzhledu olejových skvrn.⁹⁸

Radioaktivní vody se vyskytují v oblasti Českého masivu a představují v širším regionu ojedinělý jev. Jsou to prosté, obyčejné vody, které ovšem vykazují radioaktivitu způsobenou ²²²Rn.⁹⁹

Termální vody neboli termy jsou všechny podzemní vody, jejichž teplota převyšuje 20 °C. Jako vlažné termální vody se označují do 35 °C, teplé do 42 °C a horké při teplotě 42 °C. Mohou to být přitom jakékoli další typy minerálních vod, a to prosté uhličitě, radioaktivní i sirné. Jejich výsledná teplota při zemském povrchu je dána nejen hloubkou zlomu, ale také tím, nakolik se voda při výstupu ochladí. Jsou využívány k léčivým koupelím.¹⁰⁰

Za přírodní minerální vodu je považována voda, která obsahuje přirozené množství nebo druh rozpuštěných solí a plynů. Za přírodní minerální vody léčivé pak takové přírodní minerální vody, které obsahují dostatečné množství součástí, jejichž léčivý účinek je prokázán nebo mají fyzické vlastnosti toho druhu a takové, že klinickou zkušeností nebo pokusem byl dokázán a vyzkoušen.

II. 5. 1. Výskyt minerálních vod a jejich jímání

Každý typ minerální vody je podmíněn specifickými geologickými podmínkami. Kyselky úzce souvisí s hlubokými zlomy v zemské kůře, které slouží pro přívod juvenilního oxidu uhličitého. Tektonické poruchy umožňují zároveň existenci termálních zřídél, pro něž je typický hluboký a rychlý koloběh podzemních vod. Dalším předpokladem výskytu minerálních vod jsou specifické sedimentární horniny. Ty s dostatečným obsahem organických látek jsou vhodné pro tvorbu sirných vod. Nepropustné jílovité a pyritem obohacené vrstvy umožňují vznik síranových, popř. železnatých vod. Komplexy usazenin mořského původu o velké mocnosti mohou obsahovat fosilní chloridové vody mořského původu. Pro naši úplnou představu můžeme sít výskytu jednotlivých pramenů na území dnešní České republiky vymezit k severu vyklenutým obloukovým pásmem ze západních

---

⁹⁸ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. s. 17–18, 26; KVĚT, Radan – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. s. 13.

⁹⁹ JANOŠKA, Martin: tamtéž, s. 18.

¹⁰⁰ JANOŠKA, Martin: tamtéž, s. 19 a 26; KVĚT, Radan: *Minerální vody České republiky*. 2011, s. 11.

Čech po jižní Moravu.¹⁰¹ Uhličitě vody (kyselky) se vyskytují nejvíce v západních Čechách. K dalším významným oblastem náleží Polabí, jesenická oblast na severu Moravy a ve Slezsku a jihovýchodní Morava (zde se vyskytují vody luhačovického typu, jež tvoří unikát mezi našimi kyselkami). Sírné vody se vyskytují v podobě četných pramínků v Západních Karpatech. Jejich výskyt podmiňuje geologické podloží, jsou však místa kdy přítomnost sirovodíku souvisí s rozkladem recentních organických zbytků (Velké Losiny, Bludov, Smrad'och). Výskyt síranových vod byl v minulosti lokalizován na jižní Moravě a v oblasti České tabule. Dnes jsou čerpány z území jihovýchodně od Brna a jižně od Mostu.¹⁰² Chloridové a jodidové vody mají většinou mořský původ, vznikly z fosilních mořských vod, které byly během sedimentace uzavřeny mezi nepropustné vrstvy usazenin. Na povrch obvykle nevycházejí. Byly objeveny při vyhledávání ložisek ropy, zemního plynu či uhlí. Vyskytují se v různých geologických prostředích a zdaleka ne všechny se využívají. V Čechách se vyskytují v regionu Slánsko, na Moravě – Kozlovice, Němčičky, Dřevohostice, Uhřetice, Nesvačinka, Újezd u Brna, Rousínov – Ždánice, Bulhary, Kobylí, Mikulov, Mušov-3G a Pasohlávky-2G, Luhačovice, Hodonín, Lednice, Chropyně, severní Morava a Slezsko Polanka nad Odrou a Darkov. Železnaté vody jsou typické pro oblast západočeských kyselk. Prameny železnatých vod se vyskytují ve flyšovém pásmu Západních Karpat, v horninách české křídové pánve nebo v sedimentech permokarbonu. Radioaktivní vody jsou fenoménem Českého masivu. Termální vody souvisí s hlubokými a otevřenými zlomy v zemské kůře. Jejich výskyt se proto mnohdy kryje s oblastmi uhličitých vod. Neproplynělé termy se vyskytují na lokalitách Teplice, Jánské Lázně a Velké Losiny.¹⁰³

Minerální vody se získávaly a nadále získávají jímáním. Jedná se o technické úpravy vývěřů. Jímání zahrnuje terénní výkop nebo vrt, vlastní jímací těleso, které zachytává vodu a potrubí, jež vodu přivádí na určité místo, většinou do přepadové či výtokové vázy, přelivné věže nebo akumulačních nádrží. Specifickým a velice důležitým prvkem jímání minerálních vod je jejich izolace od okolních vod prostých a zachování přirozených vlastností minerální vody. Za nejstarší druh jímání se označuje jímání cylindrické. Jedná se o jímání ve vydlabaných kmenech stromů, soudcích bez dna a výkopy vystrojené dřevěným nebo kamenným pažením. Hloubka těchto přírodních jímek kolísá v rozmezí 0,50 až 100cm. Rovněž starobylým typem jímání jsou tzv. pisciny, obvyklé v nejstarších lázeňských místech. Byly to otevřené vodní nádrže vybudované přímo nad přírodním vývěrem teplé či sírné

---

¹⁰¹ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* s. 20.

¹⁰² JANOŠKA, Martin: *tamtéž*, s. 21–22.

¹⁰³ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* s. 22.

minerální vody (existovaly v Karlových Varech a Jánských lázních). Pro jímání kyselek je typické jímání zvonové, při němž jsou rozptýlené vývěry soustředěny do výstupního potrubí různě širokými a různě tvarovanými zvony, zvonky či trychtýři. Zvony a trychtýře byly původně dřevěné, od druhé poloviny 19. století se zhotovovaly z kovových materiálů nebo vyzdívány z čedičových kvádrů či později zhotovovány ze železobetonu. Zvonové jímání uchovává vlastnosti vody a zabraňuje odplynění. Hlubší zachycení se provádělo studnami s původně dřevěnou výstrojí, později kameny nebo betonovými skružemi. Studny na rozdíl od zvonů nezaručují uchování chemické rovnováhy a používají se hlavně u vod mělkého původu bez oxidu uhličitého. Obdobou studní na vyšší úrovni jsou mělké či hluboké šachtice vyzdívané ostře pálenými cihlami a kombinované se zvony, trychtýři, sběrnými dreny a jílovým či cementovým těsněním. Šachtice či studny nahoře zúžené představují kuželovitý způsob jímání. Dříve prováděné čerpání pumpami nebo rumpály ze studní se v dnešní době nahrazuje elektrickými čerpadly.

Hlubší jímání minerální vody je až na výjimky realizováno tzv. jímacími vrty. Jímání podzemní vody různě hlubokými vrty je doloženo již ve starověké Číně. Na území naší republiky jej máme doloženo před rokem 1571, kdy došlo k vrtání otvorů do vřídelní desky v Karlových Varech. Časté jsou kombinace jímacích technik, tedy vrtání v šachtách, hlubinných dolech, štolách apod. Konstrukce vrtů je sledem náročných operací, mezi něž patří vlastní hloubení v horninovém prostředí nejrůznějšími nástroji, výnos vrtného jádra nebo drtě, výplachové hospodářství, izolace jednotlivých vodonosných obzorů, vystrojování vrtného stvolu, hydrodynamické zkoušky, vzorkování, kartnážní měření aj. Vrty mohou být konstruovány jako svislé, ukloněné nebo horizontální. Vlastní výstroj vrtu se dělí na zhruba dva celky. Jedná se o spodní tzv. aktivní část vrtu, jež zajišťuje proudění minerální vody do tělesa vrtu a část výstupní, umožňující dopravu vody k povrchu. Potrubím se pak vody přivádějí na požadovaná místa, jimiž jsou lázeňské budovy či plnárny minerálních vod.¹⁰⁴

II. 6. Peloidy – rašelina, slatina a léčivá bahna

Kromě léčebných minerálních vod se v lázních používaly i jiné látky, které v současné době označujeme termínem peloidy.¹⁰⁵ Peloidem jsou označovány rašelina, slatina nebo bahno. Peloidy jsou látky, které vznikly v přírodě geologickými a biologickými pochody. K léčebným účelům jsou užívané v rozmělněném stavu ve směsi s vodou, zpravidla místně

---

¹⁰⁴ JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* s. 23–24; ŠPIŠÁK, Ladislav – RUŠAVÝ, Zdeněk a kolektiv: *Klinická balneologie*. Praha, Karolinum 2010, s. 34–38.

¹⁰⁵ Termín peloidy, byl přijat mezinárodní komisí v roce 1938 viz Křížek, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 171.

příslušnou minerální vodou. Peloidy se tradičně dělí podle povahy původní matrice a přírodních podmínek v místě vzniku na humolity a bahna.¹⁰⁶

Humolity vznikají převážně rozkladem rostlinného materiálu (např. rašeliníky). Dále se dělí na rašeliny – ty obsahují 95–99% organických látek. Vznikají rozkladem rostlinné hmoty rašeliníku, suchopýru a dalších rostlin typických pro rašeliniště. Peloid (rašelina) se tvoří pod hladinou spodní vody v prostředí prosté, popř. slabě mineralizované přírodní minerální vody.¹⁰⁷ Rašelina bývá na minerální látky chudší. Slatiny se vyznačují 50–95% obsahem organických látek, vznikají v prostředí minerální vody při zamezení přístupu vzduchu. Slatina vzniká z rostlin typu rákos, orobnice, ostřice aj. Slatiny obsahují řadu organických komponent, z anorganických komponent jsou zastoupeny především síra, železo, vápník. Slatinné zeminy obsahují 20–50% organických látek, vznikají obdobně jako slatiny. Mají málo organických komponent z anorganických je výraznější zastoupení síry, železa a vápníku. Záleží to na obsahu místních minerálních vod. Bahna vznikají sedimentací materiálu anorganického původu a příměsí organických látek (vodní rostliny, řasy) v řekách a jezerech. Dělí se na bahna jednoduchá, zřídelná (termální, rozpouštění hornin termální vodou) a sirná s vysokým stupněm elementární síry ze sycení přírodní minerální vody přímo v ložisku. Na území dnešní České republiky se bahna k léčebným účelům nevyskytují. Na Slovensku jsou zastoupeny hojně (Bojnice, Piešťany).¹⁰⁸

Příprava rašelinových a slatinných procedur byla vždy náročná. Humolity se musely nejprve vytěžit v jejich ložisku, a to ve slatiništi nebo rašeliništi. Nejdříve se využívalo zcela primitivního způsobu kopání. Získaný materiál se vršil do hald, ve kterých zrál. Teprve v lázních samotných se skladovaný materiál drtil, mlel a přehazoval. Před použitím se mísil s vodou v kádích nebo až ve vaně na žádanou konzistenci pro koupele či zábaly a ohříval se na požadovanou teplotu v rozmezí 40–45 °C. Peloidní procedury se podávaly v kabinách, kam se přivázela naplněná dřevěná vana na kolečkách nebo vozík s nádobami s hustším peloidem určeným pro zábaly. Snahy o mechanizaci přípravy peloidů jsou teprve mladšího data.¹⁰⁹

Pro příznivé fyzikální vlastnosti peloidů a pro jejich pomalý způsob předávání tepla do organismu se této léčby používalo a dodnes využívá především jako teploléčby. Délka trvání koupelí a zábalů se pohybovala v rozmezí 20–40 minut o teplotách 40–45°C. Hlavními

---

¹⁰⁶ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 172.

¹⁰⁷ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 172

¹⁰⁸ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 173.

¹⁰⁹ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 175

indikacemi peloidní léčby byly revmatické choroby, revmatismus kloubní i svalový a dna.¹¹⁰ Léčba se uplatňovala u řady dalších chorob především u chronických zánětů gynekologických a urologických.¹¹¹ V období první republiky byl uváděn výskyt lázní slatinných popř. rašelinových především v Čechách, méně již na Moravě a na Slovensku. Léčba rašelinou byla pověstná ve Františkových Lázních (ženské choroby), Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Teplice. Z těch menších byly např. známé Bechyně nad Lužnicí, Annenské lázně v Bělohradě pod Zvičinou, Bohdaneč, Lázně Mšené, Velichovky u Jaroměře. Léčba využívající slatinných procedur se stala záhy součástí lázeňské léčby i dalších lázeňských míst, přestože nebyly v blízkosti přírodního zdroje, ani nezaujímalý významné místo v této léčbě.¹¹²

II. 7. Klima a klimatické podmínky

Léčebný účinek klimatu je daný komplexním působením celého souboru faktorů, které jsou jak fyzikální, tak chemické povahy, ale také emocionálních podnětů. Léčivé klima bylo formulováno jako soubor fyzikálních, chemických a biologických složek atmosféry, které příznivě ovlivňují fyziologické funkce organismu.¹¹³ Klima zasahuje přímo či nepřímo do etiopatogeneze onemocnění nebo umožňuje mobilizovat samoúzdavné regulační mechanismy k zvládnutí nemocí, poruch funkcí a patologických stavů.¹¹⁴

Léčebnými účinky klimatu se zabývá lékařská klimatologie, ta se svou podstatou a využitím odlišuje od meteorologie a klimatologie fyzikální. Vladislav Mladějovský, který se poprvé v našem prostředí zabýval klimatologií v lékařském prostředí a také charakterizoval rozdíl mezi meteorologií, fyzikální klimatologií a lékařskou klimatologií popsal klima působící na lidský organismus z lékařského hlediska jako všechny vlivy působící na zdraví a lidské choroby, pokud vyplývají z polohy, útvaru, vegetace a osídlení místa.¹¹⁵

Klimatické vlivy ovlivňují člověka po stránce vegetativní a duševně nervové. Působí prostřednictvím pokožky, dýchacího ústrojí a smysly. Příznivé klimatické činitele vytváří především nadmořská výška léčebného místa, barometrický tlak, množství a intenzita slunečního, zejména ultrafialového záření, stupeň ionizace vzduchu, množství srážek, relativní vlhkost a napětí vodních par a čistota vzduchu, nepatrné množství alergenů

¹¹⁰ KÁŠ, Josef: Lázně slatinné čili rašelinové. In: Frabša, F.S. (red.): *Lázně*. s. 25–27, zde s. 25; KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 175.

¹¹¹ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: O indikacích a kontraindikacích lázní slatinných. *Rozpravy Akademie II. tř.*, č. XX, 1899, s. 16. KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 176.

¹¹² KÁŠ, Josef: Lázně slatinné čili rašelinové. In: Frabša, F.S. (red.): *Lázně*. s. 25–27, zde s. 27.

¹¹³ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 179.

¹¹⁴ JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. s. 180.

¹¹⁵ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Stručný nárys klimatologie a balneologie*. s. 5.

v ovzduší, výhodné tepelné poměry, rychlost a směr větrů, resp. chráněná poloha před nepříznivými větry, charakter vegetačního porostu.

Klimaticky výhodná místa, kde se příznivý soubor klimatických podmínek stává rozhodujícím léčebným faktorem, nazýváme klimatickými lázněmi. Dělíme je podle nadmořské výšky na vysokohorské při 1200 m. n. m., středohorské při 400 až 1000 m. n. m. a nížinné do 400 m. n. m. Ale také v lázních, kde klimatické faktory nejsou rozhodujícím léčebným činitelem, jsou důležité, neboť podporují léčebný účinek přírodních léčivých zdrojů a stávají se tak součástí komplexní léčby.¹¹⁶

Při léčbě ovzduším byla již ve sledované době nejdůležitější jeho čistota. Důležitou roli hrálo vysokohorské a přímořské klima. Vysokohorské se vyznačovalo nižším tlakem vzduchu a jeho čistota byla větší. V přímořském prostředí byl vzduch vlhčí a stálý.

Pobyt v klimatu málo dráždivém byl vhodný pro léčbu tuberkulózy plic, ale též pro nemoci cév a některé neurózy. Při průduškových katarrech byl kladen důraz na čistotu ovzduší. Dráždivé klima, kam patří vysokohorské a přímořské stanice, bylo vhodné pro léčbu tuberkulózy plic (hlavně vysokohorské stanice), tuberkulózu kostí, kloubů a žláz, katary průdušek, krtičnatost, křivici a některé neurózy (zvláště klima přímořské). Při každém lázeňském léčení byl brán zřetel na podnebí dotyčného místa.¹¹⁷

II. 8. Mléko, syrovátka a žinčice

Od počátku 19. století se v některých podhorských klimatických místech podávaly k léčebným účelům také některé produkty z ovčího, kravského, kozího i oslího mléka. Šlo především o samotné teplé mléko, kyselé mléko a žinčici (vedlejší produkt při výrobě ovčího sýra). Tyto prostředky byly využívány k léčbě tuberkulózy, kašle s větší tvorbo hlenu, skrofulózy, dny, revmatismu. Byl využíván rovněž i jejich projímavý efekt.¹¹⁸ Mladějovský oponoval názoru, že jsou mléčné produkty vhodné pro léčbu tuberkulózy. Jejich efekt viděl spíše při zvyšování chuti k jídlu při nechutenství, zlepšení trávení a podpoře látkové výměny.¹¹⁹

Mléko bylo k léčbě užíváno tam, kde to umožňovaly podmínky. Šlo především o podhorské lokality, kde byl rozšířen především chov krav a ovcí. Někdy se i v lázních s minerálními prameny kombinovalo pití minerálních vod s pitím mléka.

¹¹⁶ SEDLÁČKOVÁ, Eliška: *Československé lázeňství a jeho organizace*. Praha 1958, s. 12.

¹¹⁷ LETICA, Lubomír. O léčbě podnebí. In: FRABŠA, F. S. (red.): *Lázně*, 1928, s. 17–18.

¹¹⁸ HAMBÁLKOVÁ, Lucie – HAMBÁLEK, Milan – DRÁPALA, Daniel – SRBOVÁ, Daniela: *Rožnov lázeňský*. Rožnov pod Radhoštěm 2013, s. 37–38; KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 170.

¹¹⁹ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Léčební místo Rožnov pod Radhoštěm. Jeho léčební prostředky, indikace a kontraindikace*. Praha, Tiskem a nákladem J. Otty 1895, s. 17–24.

II. 9. Balneologie jako vědní obor

Termínem balneologie označujeme nauku o léčení přírodními, na určité místo vázanými léčivými zdroji, jejich účincích na lidský organismus a lázeňských léčebných metodách. Balneoterapií je označována léčba přírodními léčivými zdroji, tj. přírodními minerálními vodami, plyny, peloidy a klimatem. Je souhrnem konkrétních léčebných postupů užívaných v místě příslušného přírodního zdroje pod lékařským vedením. Polovina 19. století je obecným mezníkem, kdy se lázeňská místa začala formovat do podoby, kterou si nesla i v prvním dvacetiletí 20. století a kdy jim začala být věnována pozornost ze strany vědeckých lékařských ústavů. Nejaktivněji k této problematice přistupovali ve Francii a v Německu. Například ve Francii již v polovině 19. století byly vydány vládní pokyny, které vedly k založení a finanční podpoře hydrologického ústavu v Paříži. Na lékařské fakultě se tradovala balneologie jak po praktické tak po teoretické stránce. Také v Německu byly zakládány balneologické společnosti a na některých univerzitách byly zakládány stolice pro balneologii.¹²⁰

Na pražské univerzitě začala být přednášena balneologie jako vědní obor od roku 1841. Jako první ji začal přednášet Josef Löschner (1809–1888), byl Krombholzovým žákem a byl z balneologie habilitován. Od roku 1854 se stal i profesorem pediatrie. Byl autorem mnoha spisů o lázních a zakladatelem odborného časopisu *Archiv für Balneologie*. Druhým, ne již tak významným profesorem farmakologie a balneologie se v roce 1856 stal František Reiss (1805 –1861). K dalším z univerzitních profesorů balneologie patřili Heinrich Enoch Kisch (1841–1918), habilitovaný v roce 1867 a jmenovaný profesorem 1883. Druhým byl profesor Adolf Ott (1835–1905), habilitovaný v roce 1869, jež se stal profesorem od roku 1883. Oba působili jako lázeňští lékaři v Mariánských Lázních.¹²¹ Právě na popud MUDr. H. E. Kische založil v Mariánských Lázních MUDr. Karel Zörkendörfer Městský hygienický a balneologický ústav (v letech 1919–1929 měl tento ústav stanici ve Františkových Lázních). V jeho dvou laboratořích se prováděly analýzy minerálních vod a peloidů a biochemická, klinická a mikrobiologická vyšetření. Pracovala zde řada vědeckých pracovníků i z ciziny na výzkumu farmakologických účinků Glauberových pramenů (prameny Františkových lázních

---

¹²⁰ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Klimatologie a balneologie*. 1923, s. 57.

¹²¹ Co se týče vídeňské univerzity, tady získal docenturu v roce 1854 a profesuru z balneologie v roce 1859 Josef Seegen (1822–1904), který působil v Karlových Varech. Byl členem akademie věd a vídeňské univerzity. Jeho nástupcem se stal Konrad Clar (+1904), lázeňský lékař v Gleichenbergu a Julius Glax (1846–1922).

s projímavým účinkem), slatin, radonových koupelí, vlivu minerálních vod na uhlovodanový metabolismus a léčby zánětu ledvin. Ústav nedisponoval lůžkovým oddělením.¹²²

Po rozdělení univerzity na české Karlo-Ferdinandově univerzitě působil Karel Chodounský (1843–1931), Purkyňův asistent, známý svými pokusnými pracemi o nastuzení a otužování.

Prvým řádným profesorem balneologie na české Karlově univerzitě byl od roku 1925 Vladislav Mladějovský (1866–1935). Díky jeho aktivitám a publikačním výstupům si lze utvořit představu o úrovni a stavu lázeňství v rámci českých zemí a později Československé republiky. MUDr. Mladějovský se narodil v Praze. V roce 1890 promoval na lékařské fakultě české univerzity Karlo-Ferdinandovy. Po promoci se stal lékařem Všeobecné nemocnice v Praze, následně působil po dobu jednoho roku jako lékař ústavu pro choromyslné v Praze, vodoléčbu studoval v lázních Gräfenberg (Jeseník) a v rakouském Kaltenleutgebenu, působil také u MUDr. Winternitze ve Vídni. V letech 1893 až 1895 působil jako oficiální lázeňský lékař v Rožnově pod Radhoštěm, kde vybudoval vodoléčebný ústav. Vycházel z Priessnitzových vodoléčebných metod, uplatňoval také výrazně terénní léčbu a zabýval se klimatologickými poměry lázeňského místa.¹²³ Většinu profesního života prožil jako lázeňský lékař v Mariánských Lázních, a to v letech 1898 až 1930. V roce 1900 byl habilitován pro balneologii a klimatologii, v roce 1907 se stal mimořádným a od roku 1925 řádným profesorem balneologie a klimatologie a přednostou balneologického ústavu lékařské fakulty české univerzity Karlo-Ferdinandovy. Publikoval své poznatky z obecné balneologie, klimatologie a fyzikální terapie, k tomu se zabýval i dietetikou, dnou, arteriosklerózou, ledvinovými chorobami a obezitou. Sepsal 78 prací a dvě učebnice. Z tohoto počtu se oboru balneologie, klimatologie a fyzikální terapie týká 52 prací. Jeho aktivity při organizování české balneologie byly velice výrazné. Sám přispíval do lázeňských almanachů a některé z nich také redigoval. Prosazoval moderní specializaci lázní podle jejich indikací a věnoval se účelné propagaci našeho lázeňství.¹²⁴ Byl členem České společnosti pro fyzikální medicínu

¹²² Státní oblastní archiv v Plzni, 1. oddělení, Výzkumný ústav balneologický Mariánské lázně (1902) 1952–1993, Inventář, EL NAD č.:10750 AP č. 559, WASKOVÁ, Eva, Plzeň 2007.

¹²³ NAVRÁTIL, Michal: *Almanach českých lékařů*. Praha 1913; CMUNT, Edvard: *Profesor Dr. Vladislav Mladějovský*. Sborník prací na paměť profesora Dr. Vladislava Mladějovského. CMUNT, Edvard – ŠEBESTA, Václav – STIBOR, Josef (red): In: *Věstník Balneologické a klimatologické společnosti Československé v Praze*. roč. XV. (1935), č. 2–6 (37.–41), Balneologická a klimatologická společnost československá v Praze 1936, s. 11.–17; KÁŠ, Svatopluk: Osobnosti české medicíny vážně i nevážně. prof. MUDr. Mladějovský. *Zdravotnické noviny* 61, 2012, č. 2, s. 27; MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Léčební místo Rožnov pod Radhoštěm. Jeho léčební prostředky, indikace a kontraindikace*. Praha, 1895, s. 7–29; HAMBÁLKOVÁ, Lucie – HAMBÁLEK, Milan – DRÁPALA, Daniel – SRBOVÁ, Daniela: *Rožnov lázeňský*. Rožnov pod Radhoštěm, Město Rožnov pod Radhoštěm 2013. s. 13, 43,45.

¹²⁴ NAVRÁTIL, Michal: *Almanach českých lékařů*. Praha 1913; CMUNT, Edvard: *Profesor Dr. Vladislav Mladějovský*. Sborník prací na paměť profesora Dr. Vladislava Mladějovského. s. 11–17; KÁŠ, Svatopluk: Osobnosti české medicíny

(1912), kde vykonával funkci místopředsedy, po válce byla společnost přeměněna na Českou balneologickou a klimatologickou společnost, tady byl ve funkci prvního předsedy, kterou vykonával až do své smrti. Také inicioval založení věstníku této společnosti. V roce 1927 byla ustavena Československá liga proti revmatismu, kde působil ve funkci místopředsedy. Dále byl členem Státní zdravotní rady, Správního sboru podniku Státních lázní, zahraničním členem Societé d'Hydrologie et Climatologie v Paříži, čestným členem královské Rumunské společnosti balneologické, Towarzystwa Balneologicznego v Krakově a držitelem řádu sv. Sávy.¹²⁵ Snažil se o rozvoj oboru především klinickými studiemi, vyvíjel iniciativu, aby se lázeňské léčení stalo přístupné sociálně slabším vrstvám pomocí nemocenského pojištění. Navrhoval unifikaci nomenklatur vod a peloidů, jakož i jednotné postupy k objektivizaci jejich efektů.¹²⁶ Zásadně přispěl k rozvoji balneologie a klimatologie v českém lékařském prostředí. Uplatňoval zásadu věda pro praxi, rovněž byl nadšeným příznivcem Mladé generace lékařů, která většinou pod jeho vedením konala postgraduální balneologické kurzy a zájezdy do našich i zahraničních lázní. Svými články přispíval do odborného časopisu Praktický lékař.

Z výčtu prací zaslouží pozornost jeho dvě učebnice, a to na *Hydrotherapie a balneotherapie pro praktické lékaře a studující lékařství* (1907, 1908) a *Stručný nárys klimatologie a balneologie* (1923), ve kterých se zaměřil na využívání lázeňských metod v praxi praktických lékařů. Byl si vědom nutnosti objasnit právě praktickým lékařům systematické pojednání o léčbě vodou a vlivech klimatu. Při sepsání obou knih vycházel ze svých praktických zkušeností lázeňského lékaře a zohledňoval poměry českých praktických lékařů. Cílem obou publikací bylo předložit lékařům užitečnou pomůcku pro jejich praxi. Publikace jsou zajímavým zdrojem pro poznání úrovně problematiky lázeňství, stavu bádání v této oblasti, lázeňské léčby, metod používaných v hydroterapii, stavu minerálních a léčivých vod, metod při používání léčivých vod při zevní a vnitřní léčbě, indikací a kontraindikací lázeňské léčby, existence lázeňských míst v našem prostředí v období prvních dvaceti let 20. století.

K dalším osobnostem náležel Vratislav Kučera (1865–1935), jenž studoval fyzikální medicínu a balneologii a již v roce 1898 založil v Praze vlastní léčebný ústav v Řeznické ulici

---

vážně i neváženě. prof. MUDr. Mladějovský. In: *Zdravotnické noviny* 61, 2012, č. 2, s. 27; KAFKA, Josef (red.): *Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých*. S balneotherapeutickým úvodem od MUDra. Vlad. Mladějovského, docenta balneotherapie při české universitě Karlo-Ferdinandově. Praha, Tiskem a nákladem Dr. Edv. Grégra 1900;

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Lázně. Místa léčebná a sídla letní*. V. ročník. Praha 1908.

¹²⁵ CMUNT, Edvard: *Profesor Dr. Vladislav Mladějovský*. Sborník prací na paměť profesora Dr. Vladislava Mladějovského. s. 16–17.

¹²⁶ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrázky z dějin lázeňství*. Praha, Libri 2002, s. 247.

– Ústav pro fyzikální léčbu, který se stal i první praktickou školou pro české lékaře v tomto oboru. Působil jako sezonní lázeňský lékař v Piešťanech (od roku 1905), Sliači (od roku 1922), později v Karlových Varech a Luhačovicích. Po roce 1918 sestavil první balneologickou mapu ČSR. V roce 1922 se stal mimořádným profesorem balneologie na Komenského univerzitě v Bratislavě. Napsal i dvoudílnou učebnici balneologie a balneoterapie (*Učebnice balneologie a balneotherapie*, 1928–1931).¹²⁷ Měl mimořádný smysl pro uplatňování vědeckých výsledků v praxi.¹²⁸ Publikoval v *Praktickém lékaři*. Z jeho prvních článků zde uvedených jmenujme *Význam a volba lázní* (publikováno v časopisu *Praktický lékař* č. 5 z roku 1923). Můžeme říci, že zahájil éru odborných balneologických statí, i když i ty byly zatím jen výsledkem empirie lázeňských lékařů, kteří nemohli ve své době stavět ani na experimentální ani na klinické bázi, kde by své zkušenosti ověřili.

Balneologie a balneoterapie byla v našem prostředí do roku 1918 i dlouho po něm v počátcích. Po vzniku Československé republiky začala být vyvíjena iniciativa z řad odborných balneologů a lázeňských lékařů k prosazování lázeňství ve zdravotnictví a balneologie jako vědy. Uprostřed 20. let 20. století byly již zjevné snahy obou pražských interních klinik sblížit klinickou medicínu s lázeňskou balneoterapií.

Duch lázeňského prostředí existující před rokem 1918 ještě nějakou dobu v mladém československém státě přetrvával. Musíme zdůraznit, že po vzniku Československé republiky bylo velice málo lázní státních. Byl vytvořen podnik Státní lázně, jehož správním orgánem bylo Ústřední vedení podniku státních lázní.¹²⁹ Lázně byly majetkem měst, obcí, jednotlivců a církevních řádů. Státní vliv na správu zřidel a lázní byl minimální a spočíval na ustanovení říšského zdravotního zákona z 30. dubna 1870. Ten ponechával vykonávání odborného dozoru nad všemi lázněmi ministerstvu zdravotnictví.¹³⁰ V otázce lázeňství bylo po vzniku republiky mnoho nedostatků, chyběly řádné analýzy minerálních vod i soupis léčivých pramenů. V roce 1919 byla zvažována možnost postavit pod správu ministerstva veškeré naše

---

¹²⁷ K jeho žákům patřil Edvard Cmunt (1878–1967), internista a revmatolog z Pelnářovy školy. Před první světovou válkou pracoval v Lázních Luhačovice a pak se habilitoval v Praze z balneologie. V roce 1928 se stal profesorem. Do roku 1945 vedl univerzitní ústav po profesoru Mladějovském. Patřil k zakladatelům české revmatologie.

¹²⁸ KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 247; Lázeňství – balneologie. *Praktický lékař*, 51, 1971, 7–9, s. 305, 308.

¹²⁹ Ústřední vedení podniku státních lázní sledovalo nejen otázku správy svých podniků, ale v hospodářských otázkách postupovalo ve shodě s ostatními československými lázeňskými podniky, které byly sdruženy v Ústředním svazu československých lázní a minerálních zřidel. ČERMÁK, Miloslav: Československé státní lázně, *Zdravotnická ročenka československá*. roč. V., 1931, s. 392.

¹³⁰ V době Československé republiky neslo název Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.

lázňe, byl vypracován návrh lázeňského zákona a zákona na ochranu pramenů, k jejich uzákonění po dobu trvání první republiky nedošlo.¹³¹

V lázních působili většinou lékaři studovaní na Vídeňské univerzitě, provozující soukromou lékařskou praxi, jež byla založena na jejich empirických léčebných zkušenostech. Pokroky analytické chemie přispěly k prohloubení znalostí o složení podávaných minerálních vod a jiných přírodních zdrojů. Bylo možné je lépe klasifikovat, dávat efekty léčby do souvislosti s jejich složením a nejednou i mylně usuzovat na domnělou specifickou léčbu. Vývoj byl zdoluhavý a nesnadný, a také proto balneologie vyrůstala většinou jen jako okrajový obor lékařství, jinými odborníky povýšeně přehlížený.

Ministerstvo zdravotnictví se zasloužilo o podporu lázeňství, kdy byla na Karlově univerzitě zřízena stolice pro balneologii a fyzikální terapii a roku 1925 byl zde prozatímně zřízen balneologický ústav. Medikům se tak naskytla příležitost seznámit se s balneologickými metodami a lékařům, kteří se chtěli věnovat lázeňské praxi, bylo umožněno odborné vzdělání. Ministerstvo obrátilo svou pozornost i k vědecké stránce této problematiky, kromě podpory balneologického ústavu, podporovalo i odbornou vědeckou společnost balneologickou a klimatologickou vydáváním periodika *Věstník balneologický a klimatologický*. V místech samotných lázní začaly být budovány výzkumné ústavy, jako například v Poděbradech ústav kardiologický, v Trenčianských Teplicích ústav pro výzkum revmatizmu. Záměrem bylo tyto ústavy doplňovat klinickými odděleními, které by sloužily především k výzkumům léčebných účinků těch kterých lázeňských prostředků.

Postupně se podařilo obor postavit na roveň klinické medicíny. Ve druhé polovině trvání období první republiky lze zaznamenat počátky splývání lázeňství s ostatní zdravotnickou službou a vědecké balneologie s rozvinutou klinickou medicínou, působení lázeňských odborníků, kteří však nebyli po celé období první republiky jako specialisté legalizováni a zachování soukromé praxe lázeňských lékařů. Postupem času lázeňství výrazně ovlivnilo zveřejňování lázní a prosazování sociálního pojištění.¹³²

III. Lázně a sanatoria ve Slezsku – vymezení sledované oblasti

Lokality, které jsou v práci vymezeny, se nacházejí na území Slezska v jeho české části, nazývané České Slezsko tzv. Rakouské Slezsko. Jedná se o tu část historického Slezska,

---

¹³¹ ZAO, Zemská vláda slezská, inv. č. 2031, sign. VI/58(b), karton 3907, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku; MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: Minulost a budoucnost československých lázní, *Praktický lékař*, 6, 1. září 1926, č. 9, s. 498–499.

¹³² KŘÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*, s. 245.
MLADĚJOVSKÝ, Vladislav. Minulost a budoucnost československých lázní. *Praktický lékař*, 6, 1926, č. 9, s. 497–499; Lázeňství – balneologie. *Praktický lékař*, 51, 1971, č. 7–9, s. 305, 308.

kteřá zůstala habsburské monarchii po neúspěšné první slezské válce. Na základě tzv. Vratislavské konvence z 11. června 1742, jež se stala podkladem pro závěrečný Berlínský mír z 28. července 1742, došlo k významným územním změnám. Prusko získalo Kladsko a celé Dolní a Horní Slezsko s výjimkou celého knížectví Těšínského, většiny knížectví Opavského a Krnovského a části Niského knížectví. Z těchto území byla zřízena samostatná země – oficiálně nazývaná Vévodství slezské, později Vévodství Horní a Dolní Slezsko. Běžněji však bylo pro toto území užíváno České Slezsko, v 19. století pak Rakouské Slezsko. Zbytková slezská území náležející Habsburkům zaujímalá včetně moravských enkláv 5 147 km², což řadilo Rakouské Slezsko k nejmenším zemím habsburské monarchie. Takto vymezené Rakouské Slezsko zůstalo pod svrchovanou vládou Habsburků až do rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918. Vlastní Rakouské Slezsko bylo tvořeno dvěma oblastmi, jež byly od sebe odděleny souvislým pásmem moravského území. Západní část Rakouského Slezska sousedící na severu a západě s Pruskem a na jihu a východě s Moravou, byla označována jako Opavsko. Východní část, sousedící na severu s Pruskem, na jihu s Uhrami, na východě s Haličí a na západě s Moravou, byla označována jako Těšínsko. Vlastní území Rakouského Slezska bylo navíc narušeno existencí tzv. moravských enkláv (zaujímajících cca 316 km²), které se sice nacházely na teritoriu Rakouského Slezska, ale s ohledem na historický vývoj správně náležely k Moravě.¹³³

Rakouské Slezsko je praktické označení, i když z oficiálně právního hlediska nebylo správné. Habsburské soustátí se oficiálně Rakousko nikdy nejmenovalo, i když se mu tak obvykle říkalo, což platí v období po prosincové ústavě (1867) i pro tzv. Předlitavsko.¹³⁴ Ještě po celé 18. století bylo vědomí sounáležitosti Slezska, resp. jeho zbytku s Českou korunou velmi silné, a proto převažoval termín Bömisch-Schlesien. Od roku 1848 je pojmenování Österreichisch-Schlesien zcela běžné, pokud bylo potřeba termín použít jako odlišení od ostatního tj. Pruského Slezska. Po roce 1918 by se mělo správně používat pro tu část Slezska, která zůstala po konstituování hranic v důsledku poválečných mírových smluv, pojmenování Československé Slezsko, a to proto, že bylo součástí takto pojmenovaného státu. Československé Slezsko sice ztratilo v roce 1928 svou zemskou autonomii, bylo sloučeno s Moravou v Zemi moravskoslezskou (1928–1938) v obdobné podobě tak fungovalo i v letech 1945–1948.

---

¹³³ POPELKA, Petr: *Zrod moderní dopravní infrastruktury v Rakouském Slezsku do vypuknutí první světové války*. Ostrava 2013, s. 11–12.

¹³⁴ Z hlediska administrativního vývoje zvláštní období jistě představují léta 1783–1848, kdy Slezsko bylo spojeno s Moravou. Roku 1928 Slezsko jako samostatná správní jednotka zanikla. GAWRECKI, Dan a kolektiv: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava 2003, s. 11, 13.

Pro označení menších územních obvodů se používalo názvů politických nebo i soudních okresů, jejichž rozsah a počet byl v letech 1861–1918 víceméně stabilní. To platí s respektováním změn, které přineslo vytyčení hranic států po roce 1918 i pro meziválečné období.¹³⁵

Pro další vývoj uvádím ještě dělení historického Těšínského Slezska mezi Polsko a Československo, ke kterému došlo 28. července 1920. Pro nově vzniklá území rozděleného Těšínska bylo třeba zvolit určitá upřesnění. Češi používali Těšínské Slezsko nebo Těšínsko a mysleli tím buď československou část Těšínského Slezska, nebo celé historické Těšínské Slezsko, pro polskou část Těšínska po roce 1920 užívali Polské Těšínsko. Poláci analogicky užívali výrazu Śląsk Cieszyński pro označení celého historického území, případně i pro pojmenování jen polské části. Němci používali termíny Teschener Schlesien, Ostschlesien, Olsa-Land, Teschener Land, Teschener Gebiet.

Zmíníme i administrativní vývoj v období počátku druhé světové války, protože záběr práce je ohraničen koncem 30 let 20. století. Administrativní vývoj popisovaného území od října 1938 do května 1945 byl následující. Opavské Slezsko bylo připojeno k Německu. Většina území se stala součástí Říšské župy Sudety, Vládního obvodu Opava (Reichsgau Sudetenland, Regierungsbezirk Troppau, toto území bylo také pojmenovááno Ostsudetenland).¹³⁶ Z československé části Těšínského Slezska byla většina území, v podstatě politické okresy Český Těšín a Fryštát připojena k Polsku, ke Katovickému vojvodství. Od prvního dne druhé světové války 1. září 1939 bylo Těšínsko obsazeno německým vojskem. Těšínsko se stalo součástí Německé říše.¹³⁷ Zbytek československého Těšínska (v podstatě soudní okresy Frýdek a Slezská Ostrava) byl součástí druhé Česko-Slovenské republiky a od poloviny března 1939 součástí Protektorátu Čechy a Morava.¹³⁸

Na území Opavského i Těšínského Slezska, můžeme zaznamenat několik lokalit, v nichž začaly vznikat lázeňské ústavy a sanatoria. Jejich vznik podnítlí místní klimatické poměry, působení přírodních léčitelů a výskyt minerálních vod. Díky těmto zdrojům se staly specifickými i lázeňskými a léčebnými místy. Pro bližší orientaci si tyto lokality můžeme nejprve přiblížit z místopisného hlediska.

---

¹³⁵ GAWRECKI, Dan a kolektiv: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava 2003, s. 15.

¹³⁶ GAWRECKI, Dan a kolektiv: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava 2003, s. 16–17.

¹³⁷ Nově vytvořený okupační okres Těšín (Teschen) vznikl sloučením bývalých polských okresů Cieszyn a Frysztat, administrativně patřil k vládnímu obvodu Katowice v říšské provincii Slezsko (od 19. ledna 1941 Horní Slezsko). Kolektiv autorů: *Nástin dějin Těšínska*. 1992, s. 107; GAWRECKI, Dan a kolektiv: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava 2003, s. 17.

¹³⁸ GAWRECKI, Dan a kolektiv: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava 2003, s. 17.

V Opavském Slezsku se nacházely lokality – Gräfenberg, Dolní Lipová, Zlaté Hory, Karlova Studánka, Jánské Koupele. V Těšínském Slezsku to byly Darkov, Komorní Lhotka a Jablunkov.

Gräfenberg (osada Lázně Jeseník) byla osada v těsné blízkosti Frývaldova (Jeseníku). Německé jméno mělo několik podob (1716 Gräbenberg, 1787 Gröbenberg, 1808 Gröfenberg, 1831 Grävenberg, 1837 Gräfenberg). Do roku 1948 nesla osada pojmenování Gräfenberk. Německé pojmenování nepochybně souvisí s německým graben – kopati.¹³⁹ Osada náležela k městu Frývaldov (Jeseník) a jen několik domů náleželo do katastru České Vsi. Osada vznikla na rozhraní 18. a 19. století a ještě roku 1811 nebyla v topografickém popisu statku Jeseník zvlášť uvedena, protože byla součástí města. Nacházelo se zde pouze několik dřevěných chalup.¹⁴⁰

Původně samostatná obec Dolní Lipová (Nieder Lindewiese) je dnes součástí obce Lipová-lázně. Ke sloučení obcí Dolní Lipová, Horní Lipová a osady Ramzová došlo až v roce 1960. Dnešní obec Lipová - lázně je horská obec, kdy nejnižší bod katastrálního území má 458 m. n. m., nejvyšší je vrchol Šeráku 1351 m. n. m. Leží mezi Rychlebskými horami a Hrubým Jeseníkem. Celé katastrální území patří do chladné klimatické oblasti, převážně do mírně chladné jen vrcholové partie Šeráku do horské chladné oblasti. Zdejší klima je příznivé, byť poněkud drsné. První zmínky o Dolní Lipové sahají do 13. století. Poté však na dlouhou dobu z pramenů mizí a zřejmě stejně jako řada obcí v okolí zpustla a byla obnovena až novou kolonizační aktivitou vratislavských biskupů v polovině 16. století pod názvem Lipová (něm. *Lindewiese*). Přívlastek „Dolní“ se začal používat až po vzniku Horní Lipové v 17. století. V polovině 17. století se stala Dolní Lipová po nedaleké České Vsi druhou největší obcí na Jesenicku. Zdrojem obživy v minulosti obce bylo kamenictví (těžba mramoru) a sklářství. Od druhé poloviny 19. století se zde začal vyvíjet kamenoprůmysl. Pro zemědělství tady nebyly nikdy vhodné podmínky. V 19. století zde došlo také k založení vodoléčebného ústavu, který přispěl k posílení hospodářského základu obce.¹⁴¹

Zlaté Hory – město ležící na úpatí Biskupské hory hraničí na severu a severovýchodě s Polskem, na jihu s Heřmanovicemi, na východě s osadou Rožmitálem a na západě s Dolním a Horním údolím. Rozloha katastru činí 3314 ha. Název se v průběhu historického vývoje měnil (1263 Cucmantel, 1281 Zukcmantel, 16.–18. století Edelstadt, 1919 Cukmantl, 1949

---

¹³⁹ V celém textu užívám u lokality i lázní německý název Gräfenberg.

¹⁴⁰ ZUBER, Rudolf a kolektiv: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. 1966, s. 316–317.

¹⁴¹ BRACHTL, Zdeněk – GÁBA, Zdeněk – KOŘENÝ, Ludvík: *Lipová-lázně v minulosti a dnes*. Obecní úřad v Lipové - lázních 1991, s. 5–45.

Zlaté Hory). Město bylo docela chudé, v 17. století se zde uplatnilo především dolování drahých kovů, které v 18. století začalo upadat a plátenictví.

Území, na němž se dnes nachází Karlova Studánka, začalo být osídlováno od 12. do 16. století německým obyvatelstvem. Oblast byla známá těžbou drahých kovů, rud a hutnictvím. Byla součástí bruntálského panství v držení Řádu německých rytířů. Od 18. století se zde začaly díky léčebným pramenům železnatých kyselek rozvíjet lázně.

Lázně Jánské koupele se nacházejí asi 20 km od Opavy a v minulosti byly místní částí obce Staré Těchanovice (v letech 1850–1960, dnes jsou opět jejich součástí). Dříve byly označovány taktéž jako Melčské lázně, Jánské lázně, Jánský pramen nebo Jánská studánka.

Darkov, nacházející se na území Těšínského Slezska byl původně samostatnou obcí v politickém a soudním okrese Fryštát. Dnes je městskou částí města Karviná. Jeho počátky jsou kladeny do středověku. Do roku 1865 byl Darkov administrativně sloučen s Rájem. Svou samostatnost získal 15. prosince 1865. Vliv na vývoj lokality měla těžba černého uhlí a také objevení léčebného pramene s vysokým obsahem jódu a brómu v roce 1862 na pozemcích barona Jiřího Beese z Chrostiny.¹⁴²

Na území Těšínského Slezska se nachází rovněž obec Komorní Lhotka, jejíž katastr leží na severní straně Beskyd na úpatí Goduly a Kyčery. Obec vznikla asi ve 2. polovině 14. století. Převážná část obce je situována v rovinaté krajině a do Beskyd zasahuje údolími Ráztoky, Odnogy a Stonávky (obec leží mezi městy Frýdek-Místek, Český Těšín a Třinec). Katastr obce o rozloze 1990 ha je z větší části pokryt lesy. V 19. století byla oblíbeným výletním letoviskem hostů z Těšína, Bílska, Opavy, Krakova, Brna, Vídně, Prahy a jiných měst. K její popularitě přispělo právě vybudování lázniček a vodoléčebného ústavu. Německý název, pod kterým bývá obec rovněž uváděna, byl Kameral Ellgoth.¹⁴³

Město Jablunkov se nachází ve východní části Těšínského Slezska. Rozkládá se v údolí Olše, na soutoku Olše, říčky Lomné a Radvanovského potoka. Vzniklo na prastaré obchodní komunikaci směřující do Polska a do Uher, na dnešní Slovensko, odkud se ve středověku dopravovala měď do slezské Vratislavi. Jeho počátky jsou snad spjaty s nedalekým Hrádkem, který se ještě v 16. století vyskytoval v pramenech pod názvem Starý Jablunkov. Původní Jablunkov byl zničen při uherském nájezdu v roce 1447. Nový Jablunkov je v pramenech zmiňován v roce 1496 jako město a pak až v roce 1523. V raném novověku bylo městem s výrazným obchodním a řemeslným potenciálem, což mu zůstalo i

---

¹⁴² CHMIEL, Józef: Karviná Darkov / Karwina Darków. 2001, s. 8–9.

¹⁴³ KORBELÁŘOVÁ, Irena – PETER, Václav – WAWRECZKA, Henryk – ŽÁČEK, Rudolf: *Beskydy a Pobeskydí 1895–1939*. Wart 2001, s. 77.

v následujících stoletích. Rozvoj města podpořila v roce 1871 výstavba železniční trati Košicko-bohumínské dráhy.¹⁴⁴

Touto stručnou charakteristikou, jsem se snažila přiblížit oblast a lokality, o kterých bude níže v rámci existence lázeňských míst pojednáno.

III. 1. Lázně Gräfenberg (dnešní Lázně Jeseník)

Jako prvním ve výčtu slezských lázní je věnována pozornost lázním Gräfenberg resp. Gräfenberg-Frývaldov (dnešní Lázně Jeseník). Tato lokalita patřila se svým prvním vodoléčebným ústavem ve sledované oblasti k nejznámějším lázeňským místům. Stala se inspirací a vzorem pro další lázeňská místa vznikající v bezprostřední blízkosti.

Původní vodoléčebný ústav, u jehož zrodu stál lidový léčitel Vincenz Priessnitz (1799–1851), se stal kolébkou vodoléčby, která pak byla využívána a prosazována také v dalších vodoléčebných ústavech, jež vznikaly z příkladu gräfenberské tradice a lázních, ve kterých vodol léčba, jako metoda doplňovala původní lázeňské terapie.

Na tomto místě musíme připomenout počátek lázní v Gräfenbergu, který je kladen do druhého desetiletí 19. století. Vincenz Priessnitz vstoupil do dějin jako přírodní léčitel, který si pro svou metodu vodoléčby vysloužil přízvisko „vodní doktor“. Do tehdejšího lázeňství přinesl zcela nové poznatky a léčebné metody, z nichž je čerpáno dodnes. Ke svým závěrům o využívání účinků studené vody došel na základě osobních zkušeností. Jako sedmnáctiletý byl těžce zraněn koňským povozem, který mu přejel hrudník. Zranění si nechal otírat studenou vodou a podařilo se mu jej vyléčit. Priessnitz se začal léčením intenzivněji zabývat.¹⁴⁵ Svě léčebné metody začal praktikovat před rokem 1818. Začal být vyhledáván pacienty. Zprvu léčil zlomeniny, vykloubené končetiny či revmatismus, později léčbu rozšířil i o nemoci jater, žaludku, chronickou zácpu apod. Pověst o dobrých výsledcích mladého léčitele se šířila dál a tak se Priessnitz začal věnovat léčení nemocných naplno. Jeho přínosem bylo, že se cíleně zaměřil na léčení chronických chorob, u kterých zkušenosti s vodol léčbou doposud většinou chyběly.

Priessnitz za prvními pacienty dojížděl nebo je přijímal u sebe doma ve velmi skromných podmínkách. Byl znám také tím, že pronajímal světnice u soukromých osob v Gräfenbergu, kde byli pacienti po dobu léčby ubytováni. V roce 1822 se mu podařilo přestavět dřevěný rodinný dům na prostornější kamennou stavbu, ve které se již nacházely

---

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 37.

¹⁴⁵ KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Veduta, Štýty 2006, s. 12–13.

prostory určené k léčbě vodou. Tímto krokem zahájil provoz prvního vodoléčebného ústavu na světě.¹⁴⁶

Mladý léčitel musel čelit na začátku svého působení osočování a pronásledování ze strany frývaldovských ranhojičů Antonína Günthera a Jana Dittricha. Byl zažalován dr. Antonem Schnorfeilem, jenž působil jako vrchnostenský lékař na panství vratislavského biskupství, do jehož kompetence spadal pravděpodobně i dohled nad poddanským městem biskupství Jeseník a jeho městskou osadou Gräfenberg. Úkolem doktora Schnorfeila bylo vykonávat dohled z pozice představitele zdravotní správy. Priessnitzova činnost byla v rozporu s právním rámcem rakouské monarchie. Kauza se táhla od roku 1822 dlouhých osm let. Celé toto období doprovázela řada těžkostí s provozováním lázní. Roku 1829 byl Priessnitz kupříkladu odsouzen frývaldovským magistrátem ke čtyřem dnům vězení pro nepovolené léčení.¹⁴⁷ Měl však i výrazné úspěchy. V roce 1831, kdy v nedalekém Javorníku propukla epidemie cholery, zemřelo v působišti již zmíněného dr. Schnorfeila 154 lidí. Z 21 pacientů léčených Priessnitzem nezemřel nikdo.¹⁴⁸ Až v roce 1837 rozhodla císařská komise ve prospěch Priessnitze, což je také někdy uváděno jako datum oficiálního vzniku Priessnitzových lázní.

Bez ohledu na nepříznivé okolnosti při svém působení po celou dobu rozšiřoval kapacitu ústavu. Po přestavbě rodinného domu nechal již roku 1826 dům zvýšit o jedno patro, čímž vznikla budova s 12 obytnými místnostmi a prostory vyhrazenými léčbě.¹⁴⁹ Tento objekt měl již ubytovací a zaopatřovací možnosti pro hosty, tedy charakteristický znak lázní. K tomuto roku je vztahováno rovněž založení lázní.¹⁵⁰

V lednu 1831 získal povolení ke zřízení lázeňského ústavu, pouze však k provozování očišťujících lázní obyvatel Jeseníku a blízkého okolí. Provádění léčebných procedur mu bylo zakázáno.¹⁵¹ V letech 1832–1834 nechal postavit další dva léčebné domy tzv. Kamenný dům (Steinernes Haus) s 18 pokoji a tzv. Velký dřevěný dům (Grosses Brettenhaus) s 19 pokoji a

¹⁴⁶ Tamtéž s. 15. V tomto objektu je od roku 1999 situováno Muzeum Vincenze Priessnitze, se stálou expozicí *Vincenz Priessnitz a lázně Gräfenberg*, kterou připravilo Vlastivědné muzeum Jesenicka, příspěvková organizace se sídlem v Jeseníku.

¹⁴⁷ O soudních sporech vedenými proti Priessnitzovi představiteli zdravotní správy se zabývá podrobně Vladan Hanulík viz LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. Lidové noviny 2014, s. 364–386.

¹⁴⁸ Viz blíže k léčbě cholery na Gräfenbergu KOČKA, Miloš: Cholera a převratný způsob její léčby V. Priessnitzem. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 5–11; GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první*. s. 88.

¹⁴⁹ HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 241.

¹⁵⁰ Jsou uváděny i letopočty 1829, kdy si začal Priessnitz vést seznamy hostů a stacionárně léčit chronické choroby a pak letopočet 1831, kdy bylo Priessnitzovi vydáno úřední povolení k provozu lázeňského zařízení k očištění těla.

¹⁵¹ LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. Lidové noviny 2014, s. 381.

jídelnou, a konečně v roce 1838–1839 vybudoval tzv. Velký léčebný dům – Hrad (Burg) s 30 pokoji.¹⁵² Díky zvýšení ubytovací kapacity hostů mohl uspokojit poptávku, čímž se výrazně zvedla návštěvnost lázní. Výstavbou domů prospěl po ekonomické stránce i samotnému Gräfenbergu.

Počet pacientů se rychle zvyšoval. Zatímco v roce 1830 léčil 54 osob, v roce 1837 stoupl počet návštěvníků na 500 a o dva roky později na 1 544. Ve 30. letech 19. století došlo k situaci, kdy nebylo možno všechny zájemce o léčbu ubytovat přímo v Gräfenbergu. Pacienti se proto ubytovali v nedalekém Frývaldově (Jeseník) a České vsi. V důsledku toho se také Frývaldov pro své městské prostředí a infrastrukturu začal stávat lázeňským městem. V průběhu doby zde vznikaly hotely specializované na ubytování lázeňských hostů, majiteli nemovitostí byly pronajímány pokoje i celé domy. Kulturní život města se začal přizpůsobovat požadavkům pacientů.¹⁵³

Již od roku 1826, kdy byl Priessnitz pozván na císařský dvůr do Vídně k osobnímu lékaři arcivévody Antonína, začali jezdit na Gräfenberk významní pacienti. Zde se seznamovali s venkovským životem a se zásadami Priessnitzovy léčby. Kromě pacientů přijížděli i lékaři, kteří se chtěli seznámit s Priessnitzovou léčebnou metodou. Vodoléčbu zde studovali také čeští lékaři, a to Jan Špot (1813–1888) a Antonín Šlechta (1810–1886), kteří se pak zasadili o prosazení vodoléčby v medicíně. Rovněž byli do Gräfenbergu vysíláni z pověření evropských vlád oficiální lékařští pozorovatelé, aby vydali svědectví o léčebné technice a jejích úspěších. Aby se pak podle tohoto vzoru zakládaly obdobné ústavy jinde ve světě.¹⁵⁴ Průměrně navštěvovalo Gräfenberg 1200 hostů ročně.

Specifikem pobytu v lázních Gräfenberg se stala fyzická náročnost léčby pro organismus pacienta a také nutnost zůstat v lázních poměrně dlouhý čas. Hlavním léčebným prostředkem byla voda, jež byla využívána na jedné straně k léčení a napravení nepřirozeného stavu organismu, zároveň byla i prostředkem trýznění smyslů. Metody, které Priessnitz využíval, byly mnohdy extrémní, svou razantností přispívaly však k dobové proslavenosti lázní Gräfenberg a dalšímu rozšíření těchto metod zejména do prostředí německy mluvících zemí. Přestože podmínky lázeňského života v Gräfenbergu zdaleka neodpovídaly požadavkům, jež byly kladeny na světové lázně, pacienti přijímali s povděkem nepohodlí, skromnost ubytovacího prostředí a přísný režim a byli vděční za zlepšení svého

¹⁵² HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 241–250; ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s. 128–129.

¹⁵³ HANULÍK, Vladan: Proměna lázní Gräfenberg v 2. polovině 19. století. In: BLÜMLOVÁ, Dagmar – KUBÁT, Petr a kol. (ed.): *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Jihočeský sborník historický – Supplementum 2*, České Budějovice 2009, s. 294.

¹⁵⁴ KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Veduta, Štýty 2006, s. 27–30.

zdravotního stavu, které se mohlo projevit až za několik měsíců, ale většinou se úspěchy dostavily.

Priessnitzovou smrtí v roce 1851, která se stala jakýmsi mezníkem v existenci lázní, bylo ukončeno první období vývoje lázní Gräfenberg a počátkem druhé poloviny 19. století se začala odvíjet jejich další etapa. Nastal zřetelný útlum rozvoje lázní, jehož hlavní příčinou byla absence Priessnitzovy osobnosti a aplikace pro něj charakteristických léčebných metod.¹⁵⁵

Pokračovatelem Vincenze Priessnitze se stal doktor Josef Schindler (1814–1890).¹⁵⁶ Do Gräfenbergu nastoupil na doporučení vdovy Sofie Priessnitzové a lázeňské komise. V Gräfenbergu jej osobně znali a předcházela mu pověst kvalitního hydropata. Původně měl na jeho místo nastoupit Dr. Pleninger, který byl přímo doporučen ministrem Alexandrem Bachem. Lázeňská komise se však zasadila o nastoupení Schindlera.¹⁵⁷ Vdova Priessnitzová pronajala Schindlerovi léčebný provoz na Gräfenbergu a nemovitosti v České Vsi. V Gräfenbergu pokračoval Schindler záměrně v priessnitzovské tradici, i když jeho postavení ze začátku nebylo lehké. Důvěru pacientů si musel znovu získat. Nebyl již tak ortodoxní jako Priessnitz a rozdíl v posuzování nemoci a jejího léčení z jeho hlediska byl v tom, že využíval metod soudobého lékařství pod zorným úhlem fyziologie a patologické anatomie, s důkladným celkovým vyšetřením nemocného a s použitím metody poklepu a poslechu. Ve srovnání s Priessnitzem nepoužíval tak drastických metod u aplikování sprch a celkových lázní. V zimním období byly tyto omezovány a teplota vody byla zvyšována. Schindler uplatněním principů vlhkého tepla a spolupůsobením vitální síly jednotlivých pacientů dosáhl brzy obdivuhodných výsledků. Ve své praxi se snažil spojit aplikaci hydropatických principů s poznatky moderního lékařství, zejména nově se konstituující hydroterapie jako svébytného odvětví fyzikální medicíny.¹⁵⁸ Od roku 1851 byl jediným lékařem na Gräfenbergu. Sám si

---

¹⁵⁵ Vincenz Priessnitz měl dědice syna Vincenze Pavla, jenž byl v době smrti svého otce nezletilým. Po dobu jeho nezletilosti měla vše užívat a spravovat vdova po Vincenzi Priessnitzovi Sofie Priessnitzová. Majetek, který Priessnitzovi patřil, byly nejen nemovitosti na Gräfenbergu, ale i v nedaleké obci Česká Ves.

¹⁵⁶ Josef Schindler (1814–1890) se stal pokračovatelem Priessnitzovy léčby. Již v době svých studií na lékařské fakultě Karlovy univerzity navštívil spolu s dalšími studenty i lékaři lázně Gräfenberg. Stal se obdivovatelem Priessnitzovy léčebné metody i jeho osobnosti a po studiích se rozhodl pro provozování vodoléčebného ústavu v Tiefenbachu (Potočná, dnes Desná) v Jizerských horách. Ještě jednou Gräfenberg navštívil. Hned na počátku své praxe začal Schindler používat vodoléčebné metody, sprchování, stříky a vonné koupele s obyčejnou studenou vodou. Trvalo dlouhou dobu, než si svým počínáním a léčebnými metodami získal své příznivce. Viz SHREIBEROVI, Alena a František – MAZURA, Vítěslav: *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2000, s. 21.

¹⁵⁷ SHREIBEROVI, Alena a František – MAZURA, Vítěslav: *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2000, s. 21.

¹⁵⁸ SHREIBEROVI Alena a František – MAZURA, Vítěslav: *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník 2000, s. 21.; GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl prvý*. Sursum 1998, s. 84–85.

školic lázeňský personál, nový i stávající. Po roce 1876 přišel na Gräfenberg Dr. Med. Eduard Emmel, který se stal Schindlerovým asistentem.¹⁵⁹ Zabýval se vodoléčbou a v lázních zavedl masáže, jako nový léčebný prvek k vodoléčbě.¹⁶⁰ Podával studené i teplé koupele při vodoléčbě a doporučoval i parní lázně.¹⁶¹

Pod Schindlerovým vedením se lázně dále rozrůstaly. V letech 1858–1866 vybudoval šest lázeňských domů: Doktorský dům, který byl určen pro vysoce postavenou a korunovanou klientelu, Kamenný dům, Zahradní dům, Hampejz, Švýcarský dům a Prkenný dům.¹⁶²

Celkem bylo v těchto objektech 90 pokojů zařízených s praktickým lázeňským zařízením. U zahradního domku podél promenády se rozprostírala Schindlerova zahrada.¹⁶³

Schindlerovi se podařilo na čas počet pacientů stabilizovat. V 60. letech 19. století se pohyboval kolem devíti set osob. Od 80. let 19. století začal počet pacientů opět narůstat. Od poloviny 80. let 19. století návštěvnost přesahovala přes 1500 osob. V roce 1882 pobývalo na Gräfenbergu 1 727 návštěvníků, v průběhu roku 1888 již 2 337 osob a v roce 1890 navštívilo

---

¹⁵⁹ Přesné datum nástupu Eduarda Emmela do funkce lázeňského lékaře se mi nepodařilo zjistit. Soudím podle ukončení jeho studií medicíny na Vídeňské univerzitě v roce 1876. V roce 1886 figuruje jako lázeňský lékař lázní Gräfenberg v turistickém průvodci KETTNER, Adolf: *Führer durch die Curorte Gräfenberg-Freiwaldau und Lindewiese*. Freiwaldau 1887, s. 118.

¹⁶⁰ Novodobou pohybovou terapii a masáž vytvořil švédský gymnasta Per Henrik Ling (1776–1839). Priessnitz sám tuto terapii zavrhoval pro její prudkost. Od roku 1850 byly především prostřednictvím aktivit lékařů D. G. M. Schrebera, H. E. Richtera, A. F. Erfurtha a J. Steibachera stále více zařazovány jako plně hodnotné součásti do přírodního léčení. HENTSCHEL, Hans – Dieter: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 20.

¹⁶¹ Doktor Eduard Emmel byl s tradicí vodoléčby dobře obeznámen. Jeho otec Dr. med Johann Emmel založil v Kaltenleutgebenu u Vídně vodoléčebný ústav. Srovnej SCHREIBEROVI, Alena a František – MAZURA, Vítěslav. *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2000, s. 23; KOČKA, Miloš. *Prameny živé vody*. s. 275. GRÜNNER, Oldřich. *Graefenberg byl prvý*. s. 128; HELFRICHT, Jürgen: *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918*. 2006, s. 275. Články zabývající se tematikou vodoléčby, masáží a vodoléčebných ústavů publikoval například v lázeňských listech lázní Gräfenberg. EMMEL, Eduard: *Massage-Apparat. Gräfenberg-Freiwaldau Mittheilungen Zeitschrift für Badegäste. Touristen und Freunde der Naturheilkunde*, č. 2, 1. ledna 1896, 5, roč. s. 18. EMMEL, Eduard. *Die Halbäder und feuchten Abreibungen, deren psychologische Bedeutung. Gräfenberg - Freiwaldau Mittheilungen Zeitschrift für Badegäste. Touristen und Freunde der Naturheilkunde*, č. 7, 1. listopad 1903, roč. 12; EMMEL, Eduard. *Massage. Gräfenberg-Freiwaldau Mittheilungen Zeitschrift für Badegäste, Touristen und Freunde der Naturheilkunde*, č. 2, 1. ledna 1903, roč. 12. s. 9–10. Uloženo v SOKA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz - Ripper, karton 28.

¹⁶² Původně tyto objekty stály na lokalitě, kde se dnes nachází Priessnitzovo sanatorium.

¹⁶³ Schindlerův podnikatelský duch se projevil již v době, kdy v Tiefenbachu zřídil vodoléčebný ústav. Dalším jeho podnikatelským počinem byla koupě lázní St. Radegund u Štýrského Hradce v roce 1865, které vlastnil do roku 1878. Roku 1868 zakoupil rytířský statek ve Velkých Kuněticích. Objekty statku začal přestavovat a vybudoval zde zimní lázně. V Kuněticích mu patřila ještě orná půda, lesy, mramorový lom a kamenická dílna. Zimní sezónu trávil v kunětických lázních, jesenické lázně zajišťoval po odborné stránce Dr. Med. Emmel. Viz SCHREIBEROVI, Alena a František – MAZURA, Vítěslav: *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2000, s. 23.

lázně 2 578 osob v roce 1895 dokonce již 2 914 lázeňských hostů.¹⁶⁴ V roce 1897 je uváděno 3 190 hostů.¹⁶⁵

Pro období gräfenbergských lázní po smrti jejich zakladatele Vincenze Priessnitze měl Josef Schindler jedinečný a rozhodující význam. Jednalo se o časové období mezi lety 1851–1870. Svým působením rozvinul a obohatil Priessnitzovu vodoléčbu, podařilo se mu udržet náročnou klientelu a stavebním podnikáním, jenž mu bylo vlastní rozšířil a zvelebil lázně. Do roku 1871, tedy do dosažení zletilosti syna Vincenze Priessnitze, Vincenze Pavla Priessnitze, vedl Schindler společně ve spolupráci s voleným lázeňským výborem správu lázní.

Po více jak 20 letech se z gräfenbergských lázní zformoval zcela jiný útvar, než který vytvořil Priessnitz. Vedle nemovitostí, jež založil Vincenz Priessnitz zde byly vystavěny objekty, jejichž majitelem byl Josef Schindler a také se zde začala vytvářet další konkurence lázeňských domů. Podnět byl dán výstavbou tzv. Nového lázeňského domu (1878), jehož zadavatelem byl Priessnitzův syn Vincenz Pavel Priessnitz.¹⁶⁶ Stavitelem objektu byl frývaldovský stavitel Johann Gröger. Byl vystavěn objekt s 38 elegantně zařízenými pokoji ve snaze přizpůsobit Gräfenberg jiným evropským moderním lázním. Podle tohoto příkladu vznikaly další lázeňské domy nebo byly modernizovány ty stávající, jejichž majiteli byli ostatní ubytovatelé v lázních. Je důležité si uvědomit, že zde vznikaly lázně, které již neměly pouze jednoho majitele. Lázně již nefungovaly jako centralizovaný organismus pod správou jediné osoby, ale začala se vytvářet infrastruktura, v jejímž středu stál obvykle lékař, jehož úkolem bylo vykonávat dozor nad několika lázeňskými domy. To se stalo běžnou praxí. Ovšem přispělo to také ke skutečnosti, že se do lázní dostávali také lékaři nerespektující hydropatickou minulost této lokality a dostali se tímto do konfliktu s tradicí neodmyslitelně spojenou s vodoléčebnými lázněmi.¹⁶⁷

V roce 1876 (dne 6. května.) vydal c.k. zemský prezident pro Slezsko nařízení, kterým zřídil pro správu lázní Frývaldov - Gräfenberg (společně s Českou Vsí) stálou Lázeňskou komisi, s odůvodněním, že administrativní vedení lázní, které podléhá častým změnám, získá větší stabilitu. Úkolem komise bylo v co největší míře podporovat zájmy lázní, spravovat lázeňský fond a jeho majetkové hodnoty využít výlučně ve prospěch lázní, přijímat přání a stížnosti

---

¹⁶⁴ HRADLOVÁ, Jana: Počátky lázeňského orchestru na Gräfenbergu. In: *XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku. Sborník referátů. Hudební život na Jesenicku*. s. 82; HANULÍK, Vladan. Proměna lázní Gräfenberg v 2. polovině 19. století. In: *Jihočeský sborník historický – Supplementum 2*. s. 294.

¹⁶⁵ *Přírodní lékař*, roč. 3, 1. září 1898, č. 9, inzertní příloha Vodoléčebna Graefenberg-Freiwaldau, nestr.

¹⁶⁶ Syn Pavel Priessnitz měl jinou představu o vzhledu a funkci lázní, která se podstatně lišila od představ jeho otce. Jako vlastník zděděného majetku se chtěl více prosadit a získat v lázních větší vliv.

¹⁶⁷ KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody*. s. 276. HANULÍK, Vladan: Proměna lázní Gräfenberg v 2. polovině 19. století. In: BLÜMLOVÁ, Dagmar – KUBÁT, Petr a kol. (ed.): *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Jihočeský sborník historický – Supplementum 2*, České Budějovice 2009, s. 296.

hostů a o všech událostech podávat správy okresnímu hejtmanovi ve Frývaldově (Jeseníku).¹⁶⁸

V témže roce byl vydán i lázeňský řád pro lázně Gräfenberg-Frývaldov. Řád uváděl například trvání lázeňské sezóny, jež byla letní i zimní. Letní trvala od 15. května do 15. října, zimní byla po zbylou část roku. Povinností hosta bylo před zahájením lázeňského pobytu navštívit lázeňského lékaře. Na základě konzultace s lékařem mu byla přidělena lázeňská nebo lázeňský. Bez rozhodnutí lékaře nesměly být procedury pacientů měněny. Trvání lázeňské kúry určoval lékař podle svého nejlepšího uvážení. Lázeňský personál (lázeňští) byl přijímán na základě osvědčení, které vydával lékař kteréhokoli lázeňského místa a potvrzení o výkonu lázeňskému personálu vydával předseda lázeňské komise. Odměna lázeňských se odvíjela na základě tarifu určeného lázeňskou komisí. Vlastníci lázeňských ústavu a pronajímatelé bytů se museli 4 týdny před zahájením sezóny zavázat lázeňské komisi k pronajmutí objektu. Vyplýval z toho tarif o nájemní ceně pokoje. Dále hosté, kteří zůstávali v lázních déle jak 5 dní, platili lázeňskou a hudební taxu. Podle lázeňského řádu směl lázeňský či letní host užívat zdarma všech pramenů v lázeňském obvodu, všech procházek tamtéž, všech místností, ústavů a jiných zařízení, které se zde nacházely k zábavě a pohodlí hostů. Lázeňští hosté byli povinni podvoliti se všem předpisům místní policie vydaným k obecnému prospěchu.¹⁶⁹

Ve druhé polovině 19. století se o věhlas lázní zasloužil výrazným podílem Priessnitzův zeť Johann Ripper.¹⁷⁰ Věnoval se vojenské kariéře jako nadporučík a později čestný setník c. a k. rakouské armády. V roce 1856 se dostal na Gräfenberg jako pacient, v té době byl léčen již doktorem Schindlerem. Seznámil se s jednou z Priessnitzových dcer Marií Annou, s níž se roku 1858 zasnoubil a o dva roky později oženil. Jeho vojenská služba jej připravila o zdravotní způsobilost a již nemohl dále v armádě setrvat. Jeho pobyt na Gräfenbergu jej přiměl věnovat svou pozornost a zájem osobnosti Vincenze Priessnitze. Stal se jeho obdivovatelem, propagátorem jeho léčebných metod, členem lázeňského výboru, shromažďoval veškeré, nejen písemné materiály z Priessnitzovy pozůstalosti, dokládal jeho činnost a léčebné postupy pomocí výpovědí těch kteří s Priessnitzem pracovali a byli přítomni u jeho výkonů a zázračných uzdravení, šlo především o lázeňský personál, poukazoval na jeho prvenství v zavedení vodoléčebných metod a z tohoto důvodu výrazně oponoval Sebastianu Kneippovi, který v té době prováděl vlastní vodoléčbu, obhajoval velikost

---

¹⁶⁸ KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody*. s. 271.

¹⁶⁹ SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 19 e, Kur-Ordnung für den Kurort Gräfenberg -Freiwaldau, 4. 12. 1876, 7 s.

¹⁷⁰ Johann Ripper *2. 7. 1830 Meziříčí u Tábora †26. 2. 1912 Praha

Priessnitzova jména, zasadil se postavení Priessnitzova pomníku ve Vídni, jehož odhalení 4. října 1911 byl na sklonku svého života ještě účasten.¹⁷¹

Lázně Gräfenberg zůstávaly po zakladatelově smrti v rodině. Právoplatným nástupcem byl syn Vincenz Pavel Priessnitz. Po jeho náhlém úmrtí dědictví připadlo jeho nezletilému synovi Vincenzi Aloisovi Priessnitzovi (1872–1943). Poručníctví nad ním vykonávali po dobu 12 let lékaři Johann Hosanu a Rudolf Hatschek. Alois neměl původně v úmyslu si gräfenbergské nemovitosti ponechat.

Dne 31. května roku 1894 byly lázně Gräfenberg-Frývaldov prohlášeny za místo léčebné. Území léčebného místa zahrnovalo území obcí Frývaldov a Česká Ves. Vodoléčebný ústav v Gräfenbergu v tomto období nabízel léčení nervových nemocí, hysterie, hypochondrie, melancholie, padoucnice, posunčiny, záduchy, neuralgie, nervosní bolesti hlavy a žaludku, nemoce míchy, ochrnutí po mrtvici, chronických nemocí žaludku a střev, chronických katarů bronchiální zácpy, hemroidů, slabosti mužů, ženských chorob, chronického revmatismu, dny, skrofulosy, střídavky, tučnosti, bledničky, následků zastaralých pohlavních nemocí, chronického alkoholismu, chronické otravy následkem užívání medicínských jedů (jód, rtuť, morfium atd.), zesílení a rekonvalescenci slabých osob.¹⁷² K léčebným prostředkům patřily vzduch, voda z pramenů, řádné vodoléčebné prostředky a dieta. V jistých případech léčebný tělocvik, hnětení (masáže) a elektroterapie.¹⁷³

Koncem 19. a na počátku 20. století rostla i konkurence soukromých lázeňských domů, které byly budovány jak v Gräfenbergu, tak Frývaldově (Jeseníku). Jednalo se například o Kaiserhof Johanna Neugebauera (1895), Sanatorium Dr. Ziffera (1900) a léčebný hotel Altvater (1906).¹⁷⁴

K těm známým patřilo Sanatorium Dr. Ziffera. Jeho majitelem byl krnovský praktický lékař Ferdinand Ziffer, jenž zrealizoval svůj záměr výstavby lázeňského vodoléčebného

---

¹⁷¹ GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl prvý*. Sursum 1997, s. 98; HELFRICHT, Jürgen: Priessnitzův zeť Jan Ripper a jeho vztah k Lahmannovu sanatoriu v Drážďanech. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 12–17.; SOKA Jeseník, fond Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 29, V otevřeném dopise ze září 1893 a otištěném 4. 10. 1893 s názvem Zur Steuer der Wahrheit (Daň pravdě) Ripper vytýkal Sebastianu Kneippovi, že nepřiznává Priessnitzovo prvenství při využívání vodoléčby a ani jej necituje ve svém díle *Meine Wasserkur*.

Na tomto místě je nutné ještě zmínit osobnost Philo vom Walde (vl. jménem Johann Reinelt), známou svým nekritickým obdivem k Vincenzi Priessnitzovi. Reinelt se narodil v roce 1858 v Kreuzendorfu u městečka Loobschütz ve Slezsku. Absolvoval učitelský ústav a krátce jako učitel také působil. Měl literární talent, zanechal učitelského povolání a věnoval se psaní. Působil v Nise a ve Vratislavi a Gräfenbergu, kde trávil většinu času a věnoval se psaní Priessnitzova životopisu. Jeho kniha *Vincenz Priessnitz. Sein Leben und sein Wirken*. Berlin 1899 je oslavným vyličením Priessnitzova života tak, jak jej pochopila doba o půl století pokročilejší a v ní především vzdělaná laická veřejnost. Napsal také životopis Dr. Schindlera.

¹⁷² *Přírodní lékař*, roč. 3, 1. září 1898, č. 9. inzertní příloha, inzerát Vodoléčebna Gräfenberg-Freiwaldau

¹⁷³ tamtéž

¹⁷⁴ Dnešní Hotel Albatros Vojenské lázeňské léčebny Jeseník

sanatoria. Firma byly zapsána do Obchodního rejstříku u Zemského soudu v Opavě jako „Wasserheilanstalt Dr. Ferdinand Ziffer, Gräfenberg“ 13. června 1902.¹⁷⁵

Původní projekt připravil Ernst Latzel, k vydání stavebního povolení došlo v květnu 1900. Stavbu převzal a dokončil jesenický stavitel Franz Gröger. Pod jeho vedením vyrostla v poměrně krátkém čase pětipodlažní impozantní budova o půdorysu široce otevřeného písmene U ve stylu pozdního historismu s motivy neogotiky, neorenesance a neobaroka. V přízemí se nacházely pokoje, ordinace, malá a velká jídelna s terasou, dámský salón, kuchyně s příslušenstvím a spíží. K ubytování hostů bylo určeno první, druhé patro a podkroví. V suterénu probíhaly léčebné procedury – byly zde umístěny vany, lehátka, šatny a místa pro masáže. V zadní části suterénu se nacházel sklad dřeva pro centrální vytápění.

Lázeňská péče v sanatoriu spočívala v aplikaci klasických vodoléčebných procedur – koupelí, zábalů a skotských stříků (vodoléčebná procedura, při níž se střídá střík chladného a teplého proudu vody ze vzdálenosti 3–4 m). Právě pro procedury skotských stříků byly v suterénu vykachlíkované místnosti. V letech 1908–1928 došlo k rozšíření objektu, zařízení bylo doplněno o vzdušné lázně, suterénní chladicí prostor a několik přístaveb. V té době již stavební zakázky zadávala vdova po Ferdinandu Zifferovi Sally Zifferová.¹⁷⁶ Ferdinand Ziffer zemřel 27. ledna 1906. Po jeho smrti stala majitelkou jeho žena. V roce 1913 byl vedoucím lékařem sanatoria Emil Weinfeld. V jejím vlastnictví sanatorium zůstalo do roku 1939, kdy již musela pro svůj židovský původ Frývaldov (Jeseník) opustit. Sanatorium v témže roce získalo dosazenou správu.¹⁷⁷

Jako prvotřídní s moderními fyzikálně dietetickými metodami byl veden léčebný ústav Altvater ve Frývaldově. V čele stál vedoucí lékař a v průběhu sezóny ještě další dva lékaři a školený personál. Objekt se 100 pokoji byl na svou dobu velice moderně vybaven. Pro hosty byly určeny jídelny, hudební sál, k dispozici byly čítárna, kužárna, herna, knihovna, haly a zimní zahrada, promenáda, lehárny, terasy, kuželna, tenisové a kriketové hřiště a hřiště pro děti.

Lékařskému ošetření sloužily čekárny, ordinace, prostory pro masáže a elektroléčbu, laboratoře pro kliniku a látkovou výměnu. V přízemí se nacházely vzdušné pánské a dámské

---

¹⁷⁵ ZAO, fond: Krajský soud v Opavě. Odd. firemních spisů, karton 126, inv. č. 1774, Dr. Ferdinand Ziffer, sanatorium, Lázně Jeseník.

¹⁷⁶ NEUBAUEROVÁ, Michaela: Krnovský stavitel Ernst Latzel a jeho práce na Gräfenberku. In: X. *svatováclavské česko - polsko - německé setkání*. Sborník referátů. Historický seminář na téma Jesenicko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2010, s. 100–102.

¹⁷⁷ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58b, karton 3906, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, Kur-Liste von Gräfenberg-Freiwaldau 1913, num. 48; ZAO, fond: Krajský soud v Opavě. Odd. firemních spisů, karton 126, inv. č. 1774, Dr. Ferdinand Ziffer, sanatorium, Lázně Jeseník.

koupele, v jejich blízkosti byly prostory pro sluneční a vzdušné koupele. Objekt byl v zimě vytápěn, nacházelo se zde zařízení i pro ohřev vody. Hostům byl k dispozici telefon a poštovní služby, kadeřník, obchody, garáže, stáje, byla zajištěna i doprava hostů k nádraží.

Ústav byl určen pro rekonvalescence a pacienty oslabené po nemocech, léčily se zde poruchy látkové výměny (diabetes, otylost), onemocnění srdce a cév, onemocnění trávicích orgánů, funkční a organická nervová onemocnění, onemocnění pohybového aparátu, plicní onemocnění (s výjimkou tuberkulózy plic), onemocnění ledvin a močových cest a ženské choroby.

K léčebným prostředkům náležely hydroterapie podle klinických metod (lázně poloviční, celkové, sedací, sprchy, parní lázně, zábaly, střídavé procedury aj.; elektroterapie – galvanizace, faradizace, elektrické lázně dvoukomorové a čtyřkomorové, se střídavým proudem; léčebné lázně – uhličitě, kyslíkové, rašelinové, s přídavkem borové kúry, solné a radiové; masáže – celkové, lokální, manuální i zdravotní gymnastika pomocí přístrojů v Zanderově sále; léčba světlem, dechové kúry – na vzduchu, sluneční lázně a lehárny, terénní kúry; dietní kúry – diabetické diety, odtučňovací kúry; medikamentózní ošetření i mechanické léčení pomocí přístrojů.¹⁷⁸ Od roku 1913 zde působil jako hlavní lékař Dr. Oskar Mautner. Ústav vyhovoval dobovým požadavkům a měl velice dobrou pověst.¹⁷⁹ Majitelé objektu se však často střídali. Od roku 1916 se novým majitelem stala společnost „Léčebný dům – společnost s ručením omezeným ve Frývaldově“. Jako jeden z podílníků byl od r. 1925 zapsán Dr. med. Oskar Mautner, šéflékař sanatoria. V r. 1937 došlo k převzetí sanatoria novou společností s názvem Altvater-sanatorium Kurhaus-Gesellschaft mit b.H. in Freiwaldau, která provedla rekonstrukci celé budovy. Vedoucím lékařem v letech 1937–1939 byl MUDr. Josef Tindel. Z r. 1937 pochází první známý český prospekt sanatoria. Od listopadu 1943 fungoval v sanatoriu vojenský lazaret a na konci války zde byl sběrný tábor pro uprchlíky.¹⁸⁰

V roce 1907 došlo k vydání slezského zákona ze dne 17. července čís. 30 s. z., kterým se vydávala zásadní ustanovení pro úpravu léčebných míst i pro vybírání sezonních hudebních a okrašlovacích tax. Správou záležitostí léčebných míst byly pověřeny léčebné komise, kterým připadla péče o vývoj lázeňského místa, o potřeby k pohodlí hostů, jejich úkolem bylo také

---

¹⁷⁸ *Kurhaus Altvater Freiwaldau (österr. Schlesien)*. Sämtliche physikalisch – diätetischen Heilmethoden: Diät und Winterkuren: Vornehmer Aufenthalt für Patienten, Rekonvaleszente und Erholungsbedürftige. Freiwaldau. s. d., s. 6–10.

¹⁷⁹ Sanatorium „Altvater“ – Dr. Mautner. Frývaldov-Gräfenberk, čsl. Slezsko. *Zdravotnická ročenka*, roč. 2, 1929, s. 347–348.

¹⁸⁰ <http://tj-jiskra-jesenik-oddil-sani.webnode.cz/smetanovy-sady/sanatorium-altvater/>

zamezit všemu, co by zájmy léčebného místa poškozovalo. Především byly pověřeny zajištěním a správou finančních prostředků potřebných k plnění úkolů jim svěřených. Pravidla pro život v lázních určovaly lázeňské řády.¹⁸¹

Roku 1909 byla zřízena společnost „Priessnitzovy léčebné ústavy v Gräfenbergu“ společnost s ručením omezeným. Dne 27. 4. 1909 byla společnost zapsána do obchodního rejstříku u Zemského soudu v Opavě. Společnost se základním kapitálem jednoho milionu korun převzala veškeré nemovitosti na Gräfenbergu i České Vsi včetně zařízení, práv a koncesí patřících Vincenzi Aloisi Priessnitzovi, jakož i nemovitosti a práva, jež byly v minulosti v majetku Marie Schindlerové vdově po Josefu Schindlerovi, a které v roce 1907 Priessnitz od ní k usnadnění zamýšlené transakce koupil a převzal.¹⁸² Hlavním účastníkem společnosti byl Alfred Gilka-Bötzov s podílem 250 000 korun. Vincenz Alois Priesnitz měl ve společnosti podíl 200 000 korun a jeho švagr Hans Haild von Haidenburg měl podíl 65 000 korun. Tímto měli členové Priessnitzovy rodiny ve společnosti pouze 26% podíl. K dalším podílníkům náležel i doktor Rudolf Hatschek s vkladem 20 000 korun, který působil od roku 1900 do roku 1921 ve významném postavení vedoucího lékaře a od roku 1909 byl jednatelem společnosti. Společnost se stala velice kapitálově silnou, začala nakupovat soukromé lázeňské domy a vily (např. Annenhof od Františka Neugebauera a od jeho ženy vilu Adelheid). Roku 1909 zahájila ještě výstavbu Priessnitzova sanatoria.¹⁸³

Na tomto místě je nutno připomenout, že léčebné místo Gräfenberg-Frývaldov tvořily tzv. Priessnitzovy domy – budovány za éry samotného zakladatele a následně jeho přímých potomků a později spravované společností „Priessnitzovy léčebné ústavy v Gräfenbergu“ (od roku 1909) a další objekty spravované soukromými osobami. Lázně byly členěny na tři části, a to Lázně Gräfenberg, kolonii Gräfenberg, Frývaldov a Českou Ves. Výroční zpráva za rok 1910 uvádí 15 objektů Priessnitzových léčebných ústavů a 14 soukromých objektů.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ ZAO, fond: Moravskoslezský zemský národní výbor – expozitura v Ostravě, inv. č. 615, karton 664, Výpis z lázeňského zákona z r. 1907.

¹⁸² KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody*. s. 278.

¹⁸³ Tamtéž s. 278.

¹⁸⁴ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58b, karton 3905, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, Kur-Liste von Gräfenberg-Freiwalddau für 1911. Priessnitzovy léčebné ústavy zahrnovaly Priessnitz Geburtshaus (Priessnitzův rodný dům), Priessnitz Sanatorium (Priessnitzovo sanatorium), Unteres Steihaus (Dolní kamenný dům), Grose Kurhaus (Velký lázeňský dům), Koppenhaus, Villa Austria, Maternhaus, Schindlerhaus (Schindlerův dům), Oberes Steinhaus (Horní kamenný dům), Oberes Bretterhaus (Horní prkenný dům), Annenhof (Anenský dvůr), Neues Kurhaus (Nový lázeňský dům), Villa Adelheid, Neues Wiener Kaffeehaus (Nová vídeňská kavárna), Jubiläums-Villa (Jubilejní vila). Soukromé léčebné domy byly tyto: Richard Müller's Kurhaus und Delikatessenhandlung (Lázeňský dům a obchod delikatesami Richard Müller), Franz Müller's Kurhaus und Restauration (Lázeňský dům a restaurace Franz Müller), Marie Müller's Villa Polonia (Vila Polonia Marie Müller), Ernestine Müller's Kurhaus (Lázeňský dům Ernestine Müller), Ernestine Müller's Stefanienhof, Johann Neugebauer's Kurhaus (Lázeňský dům Johann Neugebauer), Johann Neugebauer's Kaiserhof (Císařský dvůr Johann Neugebauer), Militär-Kurhaus (Vojenský lázeňský dům), Gräfin Nerli,

V roce 1910 bylo vydáno nařízení c.k. zemské vlády slezské ze dne 12. listopadu upravující lázeňské stanovy pro místo Gräfenberg-Frývaldov (obvod lázeňského místa se vztahoval na Frývaldov a Českou Ves) a vydán nový lázeňský řád. Na základě tohoto nařízení si můžeme přiblížit provoz a správu lázní. Pro správu záležitostí výše zmíněného léčebného místa byla ustanovena lázeňská komise se sídlem ve Frývaldově (Jeseníku). Komise se skládala z obecních starostů Frývaldova a České Vsi, z c.k. okresního lékaře frývaldovského, z dalších tří členů, kteří byli příslušníky obce, rovněž byli voleni do obecního zastupitelstva a nejméně dva museli vlastnit dům v Gräfenbergu, dále ze dvou lékařů, jež provozovali vodoléčitelství v lázních Gräfenberg-Frývaldov, které c.k. okresní hejtman frývaldovský volil na dobu tří let ze všech lékařů, jež vykonávali praxi v lázních. Dále ze zástupce „Léčebných ústavů Priessnitzových“ společnosti s ručením omezeným, jenž měl právo tuto společnost zastupovat. Funkce členů lázeňské komise byly bezplatné.

Komise byla volena po dobu tří let. V jejím čele stál předseda a jejím výkonným orgánem byl lázeňský komisař. V letní sezoně se komise scházela jednou za měsíc a v zimní, dle potřeby. Letní sezona trvala od 15. května do 30. září a zimní zahrnovala ostatní část roku. Úkolem komise bylo se co nejlépe starat o zájmy lázeňského místa. Zřizovat a udržovat ústavy, zařízení, ale také sady, sloužící lázeňským hostům k odpočinku a zábavě. Především měla spravovat lázeňský a hudební fond a starat se o jejich využití k lázeňským účelům a plnění povinností na fondech váznoucích. Vyhlášovat veškerá nařízení týkající se lázeňských hostů, předkládat knihy přání a stížností, vydávat seznamy hostů, a informovat c.k. okresní hejtmanství ve Frývaldově.

Lázeňské a hudební taxy byly vybírány od všech lázeňských hostů, kteří v lázních setrvali více než 5 dní. Děti mladší dvou let nepodléhaly taxy lázeňské ani hudební. Osvobození od těchto tax byli také lékaři a členové jejich rodin a dále mohli být zcela nebo částečně od placení tax osvobozeny osoby, které předložily komisi zákonitě vysvědčení chudoby.

Lázeňský řád určoval každému lázeňskému hostu povinnost, dříve než se začne léčit, vyžádat si předpis od lázeňského lékaře, jehož si vybral dle svého rozhodnutí. Vyňaty z tohoto byly ony soukromé ústavy léčebné, jejichž úředně schválený domácí řád nařizoval

---

Dependance Dr. Ziffer, Theodor Stepka von Györvar, Gröger Lina Silesia (Silesia), Hugo Exner, Dr. Ziffer Sanatorium (Sanatorium Dr. Ziffer). V kolonii Gräfenberg jsou uváděny tyto domy: König Franz, Amalia Neumann, Geschwister Hackenberg, Villa Hackenberg, Hans Kühnel, Anna Küffe, Geschwister Just, Johann König, Florian Franke, Franz Peschel, M. Priessnitz, Anton Gröger, J. Spielvogel, Josef Hanel, Josef Baum a Villa Franke.

ošetřování lékařem ústavu, nicméně mohli i v těchto ústavech jiní lékaři, ovšem po domluvě s lékařem ústavu býti přibíráni.

Lázeňský lékař napsal hostu po jeho osobní návštěvě jakým způsobem má u něj léčení vodou probíhat. Změna způsobu léčení proti rozhodnutí lázeňského (ošetřujícího) lékaře nebyla možná, v případě, že by se tak stalo, hrozilo lázeňskému sluhovi či služebnici potrestání nebo propuštění. K provádění předepsaného léčení musel být každému hostu určen od lázeňského lékaře nebo ubytovatele lázeňský sluha nebo služebnice. Lázeňský personál (sluhové a služebnice) musel mít legitimační lístek, který dokládal jejich způsobilost k vykonávání služeb. Legitimační lístky vydával předseda lázeňské komise, popřípadě lázeňský komisař na základě vysvědčení vystaveného některým lékařem usedlým v lázeňském místě.

Podle lázeňského řádu mohli užívat lázeňští či letní hosté zdarma všechny prameny a stezky v lázeňském obvodu, místnosti, ústavy a jiná zařízení, které se zde nacházely k zábavě a pohodlí hostů. Lázeňští hosté byli povinni dodržovat předpisy místní policie vydané k obecnému prospěchu. Měli se vyvarovat veškerého poškození místností, ústavů a zařízení jimi užívanými. V případě jakéhokoli poškození byli povinni škody na své náklady uhraditi prostřednictvím lázeňské komise popřípadě lázeňského komisaře.¹⁸⁵

Lázně vstoupily výstavbou Priessnitzova sanatoria do světového povědomí. Sanatorium se stalo velkolepým zařízením, jehož architektonický návrh provedl vídeňský architekt Leopold Bauer (1872–1938). Stalo se největší a nejlepší stavbou tohoto druhu v Evropě.

Lázně navštěvovalo stále více hostů. Například v období leden až září v roce 1909, lázně navštívilo 3588 osob. Byli to hosté z rakousko-uherského soustátí, a to 2008 osob, z ostatních států Evropy (Německo 1138 osob, Rusko 413, Francie 4, Anglie 5, Itálie 2, Švýcarsko 1, Turecko 4, Rumunsko 2 a Holandsko 1) 1570 osob, z Ameriky 9 osob a z Afriky 1 osoba. Nejvíce hostů bylo léčeno v lázních v Gräfenbergu, a to 2686, v kolonii Gräfenberg se léčilo 401 a ve Frývaldově a České Vsi 501 osob. Celkový počet hostů na konci roku 1909 činil 3707 osob. O rok později návštěvnost činila 3860 hostů.¹⁸⁶ V roce 1911 vykázaly lázně

---

¹⁸⁵ ZAO, fond: Moravskoslezský zemský národní výbor – expozitura v Ostravě, inv. č. 615, karton 664, Výpis z lázeňského zákona z r. 1907. Nařízení c.k. zemské vlády slezské ze dne 12. listopadu 1910; SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 19e, Kurstatut und Kurordnung für den Kurort Gräfenberg-Freiwaldau. Verordnung der k. k. Schles. Landesregierung vom 12. November 1910. 16 s.

¹⁸⁶ SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 32, Gesellschaftsvertrag der Prießnitz'schen Kuranstalten in Gräfenberg, Gesellschaft m.b.H.; SOkA Jeseník, fond Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 19, Statistischen Frequenz-Ausweis 1909; ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58b, karton 3905, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, Kur-Liste von Gräfenberg-Freiwaldau für 1911.

návštěvnost výrazně vyšší, a to 4585 hostů¹⁸⁷ V tomto roce byla návštěvnost vůbec nejvyšší za období 1899–1919. Svůj podíl na tomto stavu mělo jistě otevření nového sanatoria.

Tabulka č. 1.

Návštěvnost Lázní Gräfenberg (Léčebného místa Gräfenberg-Frývaldov) za léta 1899–1919

188

Rok	Počet osob	Rok	Počet osob
1899	3085	1910	3860
1900	2996	1911	4585
1901	3276	1912	3821
1902	3142	1913	3663
1903	3047	1914	3720
1904	3255	1915	2087
1905	3318	1916	2240
1906	3371	1917	2086
1907	3227	1918	1970
1908	3476	1919	2854
1909	3707		

Od druhé poloviny 19. století se v Gräfenbergu ujala moci oficiální medicína a její další vývoj přinesl vědecké pochopení a vysvětlení gräfenberské empirie. Výše byl již zmíněn Josef Schindler. K osobnostem sklonku tohoto období náležel Rudolf Hatschek (1865–1921) – opavský rodák, který se rozhodl pro studium medicíny na Vídeňské univerzitě. Své odborné a praktické znalosti získal na klinice prof. Notnagela a na neurologickém institutu profesora Obersteinera ve Vídni. Kromě toho navštěvoval univerzity v Berlíně, Breslau (Vratislav), Halle a Stockholmu. Od roku 1890 trávil letní měsíce na Gräfenbergu, kde vykonával lékařskou praxi. Zabýval se hydroterapií, což jej podnítilo k odborné práci v tomto oboru. V odborných kruzích byl uznáván, byl znám i v německých zemích. Jeho dalším odborným zájmem byla psychologie a psychoterapie. V lázních působil od roku 1900 jako vedoucí lékař a od roku 1909 zastával funkci jednatele společnosti „Priessnitzovy léčebné ústavy v Gräfenbergu“. V době nezletilosti Priessnitzova vnuka Vincenze Aloize byl

¹⁸⁷ KOČKA, Miloš: Prameny živé vody. s. 277–278; ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58b, karton 3906, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, Kur-Liste von Gräfenberg-Freiwaldau für 1912.

¹⁸⁸ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58b, karton 3905, 3907, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, Kur-Liste von Gräfenberg-Freiwaldau für 1911, Kurliste von Gräfenberg Freiwaldau für 1920.

pověřen správou lázní. Stál u zrodu výstavby Priessnitzova sanatoria.¹⁸⁹ Hatschek si byl vědom nutnosti využití vědeckého pokroku v terapii lázeňských pacientů.

V závěru sledovaného období, tedy od počátku druhého desetiletí 20. století do konce 30. let 20. století měl výrazný podíl na rozvoji lázní neuropsychiatr světové úrovně Med. Et. Phil. Dr. Josef Reinhold (1885–1947), jenž v lázních působil s krátkou přestávkou období první světové války v letech 1913 až 1938.¹⁹⁰ V meziválečném období získaly lázně díky němu velice dobrou pověst. Nastoupil v roce 1913, krátce po otevření Priessnitzova sanatoria, do tohoto nově vybudovaného objektu. Lázeňskou léčbu začal již jako vysoce odborně vzdělaný neuropsychiatr, psycholog a filozof. Nejprve začal pracovat jako asistent tehdejšího vedoucího lékaře Rudolfa Hatscheka s tím, že se bude věnovat lázeňskému léčení nervových a duševních chorob. V letech 1913 a 1914 působil Reinhold na Gräfenbergu pouze v letních měsících. V zimě se věnoval studiu v oboru hypnózy a pracím z oboru poruch vnímání (afasie). V té době měl na něj velký vliv pozdější vídeňský profesor neuropsychiatrie Dr. Pötzl. V době první světové války přerušil své působení v lázních a ve svém oboru pokračoval jako vedoucí lékař vojenského psychiatrického oddělení v Opavě. Po jejím skončení se na Gräfenberg vrátil a v roce 1921 po Hatschekově smrti 1921 převzal vedení Priessnitzova sanatoria. Spolu s ním pracoval jako vedoucí lékař internista Dr. Otto Kattinger, jenž však zdaleka nedosahoval Reinholdovy odborné úrovně.¹⁹¹

Reinhold byl dobře vybaven pro léčení nemocí, které se zde již dříve soustřeďovaly. Specializoval se především na léčení nervových chorob a tradice dobré psychoterapie byla hlavním přínosem, kterým obohatil léčebné metody gräfenbergských lázní. Především se zaměřil na soustavné vytváření předpokladů solidní, vědecké diagnostiky. Vedle tradičních zařízení pro vodoléčbu a ostatní druhy fyzioterapie byly budovány a vybavovány biochemické laboratoře. Pod jeho vedením dosáhly lázně vysoké úrovně s výbornou diagnostickou i léčebnou základnou. Modernizoval ústav a jeho provoz po všech stránkách. Ve svém počínání byl většinou úspěšný. V lázeňském léčebném objektu zařídil dobré rentgenologické oddělení

---

¹⁸⁹ SOKA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 35, výstřižek z novin, blíže neurčeno, oznámení o úmrtí a nekrolog R. Hatscheka; Lázně tentokrát v lékařských osobnostech. *Lázeňské prameny* 8, 2014, s. 1.

¹⁹⁰ Josef Reinhold (1885–1947) narozený ve Stryji (rakouská Halič), doktor filozofie a medicíny ve Vídni. Byl všestranně nadán, ovládal deset jazyků, zajímal se o poezii, hudbu a malířství, byl vynikajícím vědcem v oblasti psychiatrie a neurologie. Pro svůj židovský původ opustil v roce 1938 republiku. V době druhé světové války působil krátce v tehdejší Polsku, kam se uchýlil. V roce 1939 odešel jako konziliář do lázní Truskaviec. V roce 1941 byl internován v koncentračním táboře v blízkosti Drohobycze, kde se mu podařilo přežít. V roce 1944 již byl zase zpět v lázních Truskaviec a do Gräfenbergu se znovu vrátil v roce 1946. Zasloužil se obnovu válkou zničených lázní. Jeho iniciativa již neměla dlouhého trvání. V listopadu 1947 zemřel. Viz GRÜNNER, Oldřich: Dr. MED. PhDr. Josef Reinhold v dobách okupace a osvobození Graefenbergu (Lázní Jeseníku). *Farmakoterapeutické zprávy*, roč. 24, 1978, č. 6. s. 537–542.

¹⁹¹ Dr. Otto Kattinger působil jako zástupce vedoucího lékaře Rudolfa Hatscheka.

a laboratoře. Což na svou dobu nebylo až tak běžné. Reinhold zcela záměrně usměrnil gräfenbergskou tradici, hlásající víceméně nekritický všemohoucí vliv vodoléčby na všemožné choroby, tím, že vybudoval moderní ústav, který byl v souladu s pokrokem vědy a který se stal vzorem pro podobný postup v jiných lázních, hlavně v zahraničí.¹⁹² Pod jeho vedením se vyprofilovalo další zaměření lázní, které se staly především lázněmi neuropsychiatrickými, což jim zůstalo až do současnosti. Vznikl zde zvláštní typ odborné léčebné péče – lázeňská neuropsychiatrie (balneopsychiatrie).¹⁹³

Jak již bylo předesláno, v roce 1911 bylo otevřeno Priessnitzovo sanatorium. Vzniklo přičiněním akciové společnosti „Priessnitzovvy léčebné ústavy v Gräfenbergu“ a v roce 1929 bylo ještě rozšířeno o jednu budovu. O jeho vybavení se zasadil právě přednosta lázní Josef Reinhold. Jednalo se o moderní objekt s veškerým dostupným zařízením. Nacházelo se zde 220 pokojů s 300 postelemi

O povinnostech a zásadách pro pacienty jsme zpraveni z domácího řádu Priessnitzova sanatoria, jež obsahoval 23 bodů. Byla zde zavedena přísná opatření týkající se především dodržování lázeňského režimu, co se týče samotných procedur, dodržování odpoledního a večerního klidu, podmínek chování v jednotlivých místnostech a sálech sanatoria, bezpečnostních opatření na pokojích a v celém objektu sanatoria, zásadách pro podávání jídel, návštěvách apod.¹⁹⁴ Po přístavbě z roku 1929 se stalo Priessnitzovo sanatorium opět prvním sanatoriem Frývaldova, co do velikosti a kapacity lůžek. Do té doby tuto pozici zastávalo výše zmíněné sanatorium „Altwater“ (Mautnerovo).¹⁹⁵

Především koncem 20. let 20. století zde bylo soustředěno moderní zdravotnické vybavení s využitím všech moderních léčebných prostředků. Nacházely se zde lehárny pro vzdušné kúry, byly poskytovány vzdušné a sluneční lázně, inhalatorium, terénní léčba, světelná terapie (horské slunce, ultrafialové paprsky aj.), tepelné procedury (fango, parní lázně, slatinné lázně, horkovzdušné lázně, diathermie, krátké vlny, Solux), mechanoterapie (pro mechanoterapii byla k dispozici velká tělocvična s veškerým vybavením Zanderových přístrojů a s individuálním cvičením při poruchách hybnosti všech druhů, masáže, ze zdravotních koupelí byly poskytovány lázně uhličitě, kyslíkaté, bylinné, solné, s výtažky

---

¹⁹² SAJNER, Josef: Primář MUDr. A PhDr. Josef Reinhold. In: *Severní Morava*. Vlastivědný sborník, Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku 1975, sv. 30, s. 55–57. Tamtéž podrobnější životopis Josefa Reinholda.

¹⁹³ *Slavnostní spis věnovaný panu Dr. Med. et Phil. Josefu Reinholdovi šéflékaři Priessnitzových léčebných ústavů v Gräfenbergu k jeho padesátým narozeninám*. Brno 1936, s. 7; GROWKA, Květoslav: *Lékař Josef Reinhold a Lázně Jeseník*. In: ŠOPÁK, Pavel a kol: *Neklidné století. České Slezsko a Ostravsko od první světové války do listopadu '89*. Slezské zemské muzeum 2015, s. 213.

¹⁹⁴ SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 37, složka h, Haus – Ordnung für das Priessnitz Sanatorium 1915,

¹⁹⁵ GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg ve víru změn*. Sursum 1998, s. 20.

jehličí a radiové, z elektrických léčebných metod (elektroterapie) to byly galvanizace, faradizace, čtyř a dvoukomorová lázeň.

Velký důraz byl kladen na dietní režim pacientů, který probíhal pod lékařským dozorem. Na základě stavu pacienta a jeho lékařských zpráv byla pro každého dieta sestavována individuálně a denně.

Od začátku svého působení bylo Priessnitzovo sanatorium zaměřeno na psychoterapii. Nebyla uplatňována pouze u psychoneuróz, ale také u duševních poruch, u psychických narušení, při vegetativní neuróze, orgánové neuróze v užším slova smyslu. Sanatorium bylo dlouhodobě utvářeno pro psychoterapeutické výkony. Nabízelo možnost neustálého kontaktu pacienta s lékařem a trvalý pozorování pacientů zvyšovalo účinnost psychoterapie.¹⁹⁶ Vedle sugestivní terapie spojené s hypnózou nebo bez ní, prováděla se zde psychoanalýza v jejich nejrozmanitějších formách. Rovněž persvazivní a výchovná terapie měla zde své uplatnění.

Velký význam pro stanovování diagnóz měly diagnostické přístroje. Jejich pořízení byla věnována velká pozornost. Sanatorium disponovalo chemicko-mikroskopickou laboratoří, ve které mohl běžná chemická a mikroskopická zkoumání provádět pouze proškolený lékař nebo chemik. Například vyšetření látkové výměny (metabolismu), přezkoušení funkčnosti orgánů, chemické, serologické, bakteriologické a morfologické zkoumání krve aj. podle nových klinických metod pečlivě prováděných a vědecky zpracovaných. Endoskopické metody zkoumání jako gastroskopie, rektoskopie, kapilaroskopie ovládali zaškolení lékaři. Byl tady i rentgen. Pro vyšetření srdce a cévních onemocnění byla k dispozici bohatá aparatura spolu s elektrokardiografem.

V celém zařízení působil odborný personál společně s personálem pomocným. Indikace ústavu vyplývaly ze samotné klimatické polohy Gräfenbergu (klima bylo považováno za důležitý faktor pro zlepšení zdravotního stavu pacientů) a již zmíněného vybavení sanatoria.

V první řadě přicházeli do ústavu pacienti poinfekční a pooperační (oslabení po operacích). Dalšími indikacemi byla chudokrevnost a další onemocnění krve, onemocnění horních cest dýchacích, hrtové afekce, bronchiální astma, srdeční, cévní a ledvinové choroby. Díky precizním dietetickým službám s nabízenými výzkumnými možnostmi bylo sanatorium vhodné také pro onemocnění trávicího traktu (dyspepsie, žaludeční vředy, chronické žaludeční a střevní katary, zácpa, onemocnění jater, žlučníku a slinivky břišní) a

---

¹⁹⁶ MUDr. Reinhold projevoval živý zájem o všechny nemocné v sanatoriu. Vizitu prováděl v doprovodu ošetřujících lékařů a každého pacienta viděl alespoň jednou týdně. Také pacient k němu mohl kdykoli přijít. Je skutečností, že Reinholdova působnost, jeho činnost aktivita vedla k velmi dokonalému lázeňskému systému v terapii neuróz. GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg ve víru změn*. s. 26.

nemoci látkové výměny (diabetes, dna, otylost). Pobyt byl doporučován při Basedowově onemocnění (onemocnění štítné žlázy) a jiných onemocněních endokrinního systému (nemoci žláz s vnitřní sekrecí). Fyzikálně mechanické vybavení bylo určeno pro pacienty s pohybovým onemocněním. Chronické onemocnění kloubů a následky zánětů kloubů, další následky orgánových onemocnění nervového systému, poruchy pohybu, revmatické bolesti, neuralgie, chronické exsudáty. Jak již bylo několikrát zmíněno, Gräfenberg byl vhodným pro léčbu neuróz, díky hydroterapii, klidnému prostředí a vhodnému klimatu, již v období svého vzniku. Léčba neuróz se stala prioritní. K těmto nemocem náležely a byly zde s úspěchem léčeny: fobie, manie, hysterie, neurastenie, depresivní stavy, orgánové neurózy, počínající paralýzy bez psychóz za účelem zavedení maláriové léčby.¹⁹⁷ Při výčtu všech předností sanatoria nelze opomenout jeho společenskou podmíněnost a závislost. Možnost dokonalé terapie duševních potíží byla v lázeňském prostředí na Gräfenbergu v této době omezena jen na velmi zámožné společenské skupiny. Šlo především o zahraniční klientelu, například z Francie, Německa, Polska a Švýcarska. Z velmi malého počtu českých hostů, to byli především podnikatelé a finančníci.¹⁹⁸

Charakteristiku gräfenbergských lázní můžeme uzavřít konstatováním, že Vincenz Priessnitz založil v první polovině 19. století první vodoléčebný ústav na světě na zásadách přírodní léčby a metod, které vyvinul na základě vlastních velice podrobných pozorování organismu. Od druhé poloviny 19. století se v Gräfenbergu začaly využívat a prosazovat lékařské postupy. Využívaly se moderní dobové metody. V první polovině 20. století pozvedl Josef Reinhold vodoléčebný ústav na zařízení, kde byla jednoznačně spojena vodoléčba (hydroterapie) s psychoterapií.

III. 2. Schrothův ústav pro přírodní léčbu v Dolní Lipové

V těsné blízkosti Frývaldova (dnešní Jeseník) a osady Gräfenberg se nacházela obec Dolní Lipová (německy Nieder Lindewiese). Také zde vznikl ústav původně vycházející z vodoléčebné metody. Jeho počátky jsou uváděny k roku 1829, ale datum založení je pozdější, a to kolem roku 1837. Jeho zakladatelem byl taktéž lidový léčitel Johann Schroth (1798–1856). Priessnitz a Schroth byli vrstevníci a navzájem se znali. Schroth rovněž využíval metod vodoléčby ke svému léčení a můžeme říci, že byl Priessnitzem inspirován a

---

¹⁹⁷ SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 32, *Priessnitz Sanatorium. Freiwalda-Gräfenberg, Ostsudetenland. Klinisch Gelaitete Anstalt für innere u. nerv. Krankheiten.* brožováno, s. d. 11s. *Priessnitzovo sanatorium. Gräfenberk-Frývaldov ČSR. Klinicky vedený ústav pro nemoce vnitřní a nervové.* s. d., 24 s., fotokopie, uloženo v knihovně SOkA Jeseník, sign. J 292

¹⁹⁸ GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg ve víru změn.* Sursum 1998, s. 28.

ovlivněn. Stejně jako Priessnitz vyšel z venkovského prostředí zemědělské usedlosti, byl v blízkém kontaktu s domácími zvířaty a na těch nejprve zkoušel a pozoroval své léčebné metody. K těm prvním patřily vlhké zábaly. Nejprve využíval mokrý zábal s následnou zapáčkou. S přibývajícími zkušenostmi svou metodu upravoval a rozšiřoval. Jeho pojetí léčby se začalo od Priessnitzovy metody zásadně odlišovat. Začal také s regulací stravy a nápojů, které výrazně u nemocných omezoval.

Ústav v Dolní Lipové se vyvíjel postupně. Zprvu Schroth pouze radil nemocným jak a čím se léčit, pak začal pacienty přijímat na svém statku.¹⁹⁹ Stejně jako Priessnitz bojoval o oficiální povolení svého ústavu. V roce 1839 mu byla lázeňská činnost dokonce úředně zakázána. V roce 1840 se mu podařilo povolení k provozování lázní získat s tím, že pacienti budou pod odborným lékařským dohledem. Schroth mohl zahájit budování vlastního léčebného ústavu. V letech 1840–1890 nesl ústav název Schrothischer Kuranstalt Nieder Lindewiese (Schrothovy léčebné ústavy Dolní Lipová). V roce 1842 nechal postavit první lázeňskou budovu, tzv. Gründungshaus s jedenácti pokoji. Dnes tuto budovu najdeme v Dolní Lipové jako Lázeňský dům Schroth.²⁰⁰ Ústavu se vedlo docela dobře, i když počet pacientů se pohyboval v letech 1840 až 1850 od 77 do dvou set.²⁰¹

Schrothova metoda vyšla z vodoléčby, ale postupně se vyvíjela a její podstatou byla dieta. Metoda byla postavena na účincích vlhkého tepla, které Schroth měl za výborný léčebný prostředek. Vlhké teplo vznikalo v zábalech s následnou zapáčkou. Pacienti byli baleni do vlhkých prostěradel a následně přikryti dekou nebo byly prováděny lokální zábaly postižených míst. V léčitelově teorii najdeme tvrzení o škodlivých látkách, které je třeba vypudit z těla. K tomuto právě napomáhalo ono vlhké teplo. Zakazoval omývání vodou a drhnutí. Naopak od Priessnitze zavedl přísné omezení tekutin pro pacienta. Omezoval také přísun potravin, pacienti byli především na suché stravě – houskách, kaších (z rýže, krup, krupice či pohanky) vařených pouze ve vodě bez tuku a dochucovadel. Pacienti brzy zeslábli, pro jejich povzbuzení doporučoval užití malého množství pálenky nebo vinných stříků. Doporučoval dlouhé procházky na slunci a čerstvém vzduchu. Zprvu léčil všechny choroby.

---

¹⁹⁹ ZEMAN, Vítěslav: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*. Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku 1974, nestr.

²⁰⁰ ZEMAN, Vítěslav. Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*. Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku 1974, nestr.; KNOPPOVI, Eva a Tomáš: *Oázy vody a vzduchu*. Zlaté Hory, Rula, 2001, s. 74

²⁰¹ Z gräfenbergských seznamů pacientů tzv. Kurlisen vyplývají tyto údaje: v roce 1840 se v Lipové léčilo 88 pacientů, v roce 1841 77 pacientů, v roce 1842 85 pacientů, v roce 1843 84 pacientů, v roce 1844 70 pacientů, v roce 1845 57 pacientů, v roce 1846 128 pacientů, 1847 101 pacient, 1848 65 pacientů, 1849 71 pacientů, v roce 1850 175 pacientů. HELFRICHT, Jürgen: *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918. Ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung*. Matthiesen Verlag, Husum 2006, s. 205; RABENSEIFNER, Franz: *Nieder-Lindewiese die diätetischen Schroth-Kur*. 1910, s. 33–34.

Úrazy, poruchy dýchacího a trávicího systému, kloubní nemoci jako revmatismus a dnu, choroby venerické i otravy z kovů. Snažil se léčit i onkologická onemocnění, u kterých nemohl být samozřejmě úspěšný. Později léčebnou kúru specializoval a začal odlišovat nemoci akutní a chronické. Chronické choroby léčil daleko přísnějším postupem, s větším žízněním a odvodněním organismu. Osobně stanovoval počet a sled tzv. suchých dnů, kdy pacient nepřijímal tekutiny a určoval počet potních zábalů.²⁰²

Můžeme tedy říci, že léčil poruchy látkové výměny suchou neslanou stravou s vyloučením vody, kterou nahrazoval omezeným množstvím vína a potními kúrami k odvodnění organismu. Schrothova léčebná metoda neměla původně přesně stanovené indikace a byla nekritickou univerzální léčbou pro nejrůznější poruchy zdraví od úrazů a poúrazových stavů přes akutní i chronické choroby dýchacího a trávicího ústrojí, přes onemocnění kloubní (revmatismus, dna), nemoci kožní, příjici a otravy kovy (sloučenina rtuti byla součástí léků).²⁰³

Po Schrotově smrti v roce 1856 přešly lázně na jeho syna Emanuela (1832–1890), jenž byl aktivním pozorovatelem otcovy léčby. Neměl však lékařské vzdělání a musel svůj léčebný ústav zaštitit přítomností lékaře. Lékařskou praxi zde začal vykonávat August Schilder, nejprve externě a od roku 1875 přesídlil z nedalekého Domašova do Dolní Lipové natrvalo.

Lipovou začalo navštěvovat stále více hostů. V letech 1870 zde bylo 187 lázeňských hostů, roku 1871 235 hostů a 1872 celkem 281 hostů, v roce 1889 se v lázních léčilo 777 pacientů.²⁰⁴ Emanuel Schroth proto již nemohl věnovat každému pacientu individuální pozornost a důsledkem bylo vydání tzv. Kurregulativu – předpisu standardní léčby v Dolní Lipové. Tomuto léčebnému řádu se museli podrobit všichni pacienti. V řádu byl pevně stanoven sled procedur v týdnu, rozděleném na dny suché s maximálním omezením tekutin a vína a na malé a velké pitné dny, kdy pacient vypil za den půl litru, popř. jeden litr vína, většinou bílého. Strava byla velice strohá, buď bylo podáváno suché pečivo nebo kašovitá strava či speciálně připravená dietní polévka. Potní zábaly se dávaly každou noc na 4–8 hodin. Pacient si na kúru zvykal dva dny a třetí den přistoupil k obvyklé proceduře. V šesti až osmitýdenním turnusu se v neděli a ve čtvrtek opakoval velký pitný den, v úterý a v sobotu malý pitný den. V pondělí, středu a pátek o tzv. suchých dnech pacient nesměl vůbec pít. Zábaly dostával každý den. Po ukončení kúry pacient několik dnů odpočíval a zvykal si na

---

²⁰² KNOPPOVI, Eva a Tomáš: *Oázy vody a vzduchu*. s. 78–80.

²⁰³ SAJNER, Josef. – Křížek, Vladimír: Přírodní léčitel Johann Schroth (1798 až 1856). *Vlastivědné zajímavosti*, č. 197, Šumperk, Vlastivědné muzeum v Šumperku 1983, nestr.

²⁰⁴ RABENSEIFNER, Franz: *Nieder-Lindewiese die diätetischen Schroth-Kur*. 1910, s. 35.; KNOPPOVI, Eva a Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. s. 81.

normální životosprávu. Kúra přinášela krize v podobě oslabení pacienta, blouznění ve vysokých horečkách, bolestivé vyrážky. Pokud se podařilo krizi překonat, zdravotní stav pacienta se výrazně zlepšil. V opačném případě docházelo i k úmrtí. Na toto nebezpečí byli pacienti upozorněni před nastoupením léčby a mohli se svobodně rozhodnout, zda kúru podstoupí či nikoli.²⁰⁵

Lázně vyhledávali především nemocní s revmatickými, nervovými a zažívacími obtížemi. Útočiště zde hledali nemocní syfilidou (příjící) ve druhém a třetím stadiu. Přijížděli zde také pacienti s pokročilou tuberkulózou plic i kostí a nemocní zhoubnými nádory. Bohužel u takto nemocných nebyla v té době možná naděje na uzdravení.

Co se týče vývoje lázeňského prostředí, za působení Emanuela Schrotha se lázně rozrůstaly. Byla dokončena vila Ella (1886), byl postaven Doktorhaus dnes Léčebný dům, a velká restaurace Kurrestaurant. Po jeho smrti byly postaveny Louisenhof (Luisiin dvůr, dnes Louise, 1893) a Theresienhof (Teresiin dvůr, dnes Terezinka 1898). Neboť návštěvnost lázní převyšovala kapacitu ústavu, bydleli pacienti také v soukromých domech v Dolní Lipové. Vznikaly rovněž soukromé lázeňské domy, kde byla prováděna Schrothova kúra.

Po Emanuelově smrti přešlo vedení ústavu na Schrotovu vdovu, do zletilosti syna Rochuse Emila. V letech 1890–1911 nesl ústav název Schroth'sche Diätetische Naturheilanstalt Nieder Lindewiese (Schrothův dietický ústav Dolní Lipová). Vedoucím lékařem ústavu se stal Karel Schroth.²⁰⁶ V roce 1889 nastoupil do Dolní Lipové na studentskou lékařskou praxi a v roce 1895 převzal lékařskou praxi po doktoru Schilderovi. V roce 1900 byl v inzertní příloze časopisu Přírodní lékař inzerován *Schrothův ústav pro přírodní léčbu v Lipové* „... léčení pozůstává ve zvýšené proměně látek, přiměřené přísné stravě a ovinech. Nejskvělejší výsledky při různých chorobách chronických, vyjímaje tuberkulosu plic, srdeční vadu a zlé novotvary. Dr. Karel Schroth lázeňský lékař“²⁰⁷

V roce 1900 se celkový počet hostů blížil tisícovce a každý rok pozvolna vzrůstal. V roce 1909 počet vystoupil na 1702.²⁰⁸ Od roku 1901 se situace v Dolní Lipové změnila. Hospodářského vedení podniku se ujal dědic Rochus Emil Schroth (1874–1913). Protože konkurence soukromých lázeňských domů byla v Dolní Lipové vysoká, musel se sám postarat o výstavbu dalších lázeňských objektů, jako byly vily Grohmann dnes Moravanka a Hella,

²⁰⁵ SAJNER, Josef – Křížek, Vladimír: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 211, Šumperk, Okresní Vlastivědné muzeum v Šumperku 1985, nestr.; KNOPPOVI, Eva a Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. s. 83.

²⁰⁶ S rodinou lipovských Schrothů byl údajně vzdáleně spřízněn.

²⁰⁷ *Přírodní lékař*, roč. 5, č. 11, 1900, inzertní příloha

²⁰⁸ RABENSEIFNER, Franz: *Nieder-Lindewiese die diätetischen Schroth-Kur*. 1910, s. 35.; Roku 1900 983 pacientů, 1901 1093 pacientů, 1902 1219 pacientů, 1903 1340 pacientů, 1904 1387 pacientů, 1905 1462 pacientů, 1906 1507 pacientů, 1907 1578 pacientů, 1908 1687 pacientů a 1909 1702 pacientů.

přibyla krytá promenáda a byly provedeny další parkové úpravy. Pro finanční těžkosti byla v roce 1911 zřízena akciová společnost Schroth'sche Kuranstalt Aktien Gesellschaft Nieder - Lindewiese (Akciová společnost Schrothovy léčebné ústavy Dolní Lipová).²⁰⁹ Rochus Emil nevycházel ani s doktorem Karlem Schrothem, který se v roce 1909 osamostatnil a vedl vlastní léčebný dům (dnes Petruška), kde provozoval původní Schrothovu metodu.²¹⁰ Jako odborný lékař nastoupil do Schrothova ústavu v roce 1909 Max Mader. V lázních působil i po první světové válce. Později si rovněž zřídil soukromou praxi.²¹¹ Jednalo se o Léčebný dům M. Madra. Byl zastáncem původní Schrothovy léčby, z níž ve své praxi vycházel. Tuto metodu, léčené choroby a další informace uvedl v brožuře Schrothova léčba, léčba pro nezhojené.²¹² Ve výčtu chorob uvedl i léčbu plicní tuberkulózy, se kterou nebyli pacienti v jiných lázeňských zařízeních přijímáni.²¹³ Dalším lékařem byl i syn Karla Schrotha Karel, který následoval tradici svého otce a stál v čele lázní až do své smrti 25. října 1946.²¹⁴

Těsně před první světovou válkou ztratila Schrothova rodina většinu akcií podniku a tímto bylo jejich vlastnictví lázní ukončeno.²¹⁵ V turistickém průvodci z roku 1914 byl uveden jako vedoucí lékař lázní Dr. Heinrich Streit.²¹⁶

²⁰⁹ Společnost nesla tento název až do roku 1945.

²¹⁰ Na místo Karla Schrotha nastoupil dr. Rudolf Raabe a po něm dr. Paul Gutenberg. SAJNER, Josef. – Křížek, Vladimír: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 211, Šumperk, Okresní Vlastivědné muzeum v Šumperku 1985, nestr.

²¹¹ Max Mader, se narodil v Opavě v roce 1871, studoval medicínu ve Vídni, kde byl roku 1895 promován na doktora veškerého (všeobecného) lékařství. Odborné vzdělání získal na III. porodnické klinice prof. Brauna ve Vídni, později jako sekundární lékař a asistent na očním oddělení Dra Breindlsbergra, zemské nemocnice v Sarajevu, kde se po tříleté praxi usadil jako praktický lékař na venkově. Dále působil na zubním oddělení cís. rady Dra Fischera Colbra ve Vídni. Poté se rozhodl věnovat přírodnímu lékařství. Navštěvoval centra přírodní léčby a stal se ředitelem léčebného ústavu Dra Laaba „Gesundbrunn“ ve Štýrském Hradci. V roce 1909 se usadil v Dolní Lipové. Stal se zastáncem a vědeckým zakladatelem přísné ozdravné léčby dietou. V Dolní Lipové sepsal pojednání o ozdravné Schrothově léčbě: *Léčba pro nezhojené a Vodoléčba a koupele vzdušné K šedesátinám! Přírodní lékař* roč. 36, č. 4, 1. dubna 1931.

²¹² MADER, Max: *Die Kur für Ungeheilte. Eine Darstellung der Diätikuren mit besonderer Berücksichtigung der Schroth-Kur*. Nieder-Lindewiese 1930. 32 s. MADER, Max: *Schrothova léčba, léčba pro nezhojené. Význam dietní léčby se zvláštním zřetelem k léčbě Shrothově*. Dolní Lipová, 1937. Ve spise z roku 1937 uvádí právě stavy plicní tuberkulózy a plicních katarů s mírnou horečkou. s. 8.

²¹³ Tamtéž s. 4 –10. Choroby, jež byly léčeny Schrothovou metodou byly tyto: studené nohy, návaly krve do hlavy, závratě, hučení v uších, tělnatost, dna (gicht), cukrovka (diabetes), kožní nemoci, mokřavé vyrážky, bérkové vředy, psoriasis, kopřivka (urticaria), nemoci sliznice, migréna, záněty duhovky, choroby spojivky, dalekozrakost, zelený zákal (glacom), výtok ušní (původu skrofulosního), astma, vada srdečních chlopní, zbytnění jater, žlučové kaménky, ledvínce, rozšíření žaludku, žaludeční křeče, nadýmání, střevní kolika, chronické recidivní zápaly slepého střeva, ženské nemoci, neuralgie, nervosa (neurasthenie, hysterie, psychasthenie), zapomětivost, nejasné a chybné myšlení, stupňovaná vnímavost, nespavost, nevrozená morál insanity, epilepsie, lupus (vyžaduje lokální ošetřování), tuberkulóza kloubů, skrofulosa, ochrnutí (v případě, že nedošlo k úplnému zničení nervové tkáně), onemocnění míchy, chronický revmatismus, malárie, kapavka, dodatečná léčba po ošetření syfilis, medicínální otravy (rtuť, olovo, antimonu, arsenu, stříbra), paraziti.

²¹⁴ BRACHTL, Zdeněk – GÁBA, Zdeněk – KOŘENÝ, Ludvík: *Lipová-lázně v minulosti a dnes*. Obecní úřad v Lipové- lázních 1991, s. 44.

²¹⁵ KNOPPOVI, Eva a Tomáš. *Oázy vody a vzduchu*. s. 86.

²¹⁶ *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien*. Wien 1914, s. 25.

Kolem roku 1913 se v lázních léčily poruchy metabolismu, nemoci krve, infekční choroby, poruchy nervového systému, dýchacích cest, srdce, trávicího ústrojí, choroby venerické. V roce 1913 se zde léčilo 1700 pacientů, kteří si léčbu hradili sami. Léčba vyšla na 300 korun.

První světová válka ochromila chod lázní, ale po jejím skončení se lázním podařilo provoz obnovit. Zachovaly si svou původní Schrothovu léčbu, kúra byla založena na přísné dietě s omezením tuků, bílkovin, soli a hlavně tekutin. Pila se jen lehká domácí vína, ovocné šťávy a bylinkové čaje. Původní zábaly doplňovaly hydroterapie, elektroléčba a pohyb. Od 20. let 20. století sanatorium profilovalo jako dietetické. Byla zde podávána komplexní lázeňská léčba, těžiště tvořily odtučňovací kúry a vodoléčba, masáže, sprchové koupele a fyzikální terapie. Lázně se specializovaly na revmatismus a dnu, otylost, diabetes, kožní nemoci, nakažlivé nemoci včetně pohlavních (malárie, příjice, kapavka), otravy těžkými kovy, neuralgie, záněty ledvin. V období 20–30. let 20. století bylo k dispozici lázeňským hostům 41 pronajatých léčebných domů, ve kterých prováděli soukromou lázeňskou léčbu 4 odborní lékaři. Provoz byl celoroční a léčebný pobyt trval 3–6 týdnů. V roce 1937 se zde léčilo 2 227 pacientů.²¹⁷

Z historického hlediska je nutno dodat, že od počátku 20. století se hlavní indikací Schrothovy léčby v Dolní Lipové staly dna a otylost, toto ale bylo postaveno na základě nesprávné hypotézy, že otylost se vyléčí odvodněním organismu, a že se tělo navíc omezením příjmu tekutin spolu s nebílkovinnou stravou – bezděky neslanou – zbavuje „zákeřných šťáv a struskovitých látek z výměny látkové“, nanejvýš nashromážděné kyseliny močové v těle, což bylo naprosto ve shodě s pozdější Haigovou teorií o univerzální škodlivosti kyseliny močové.

218

Schrothova nesprávná a v podstatě naprosto nefyziologická léčba se udržela v Dolní Lipové až do 60. let 20. století, přestože proti ní byly vznášeny výhrady. Až výzkum Výzkumného ústavu balneologického v Mariánských Lázních prokázal postup Schrothovy

²¹⁷ BURACHOVIČ, Stanislav – Wieser, Stanislav: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Libri 2001, s. 206–209; KNOPPOVI, Eva a Tomáš: *Oázy vzduchu a vody*. s. 89–91; ZEMAN, Vítěslav: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 112, Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku 1974, nestr; Mader ve svém spisku *Schrothova léčba, léčba pro nezhojené* (1937) uvádí 4–6 týdnů.

²¹⁸ SAJNER, Josef – Křížek, Vladimír: Přírodní léčitel Johann Schroth (1798 až 1856). *Vlastivědné zajímavosti*, č. 197, Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1983, nestr. O vhodnosti Schrothovy léčby se pozitivně vyjadřoval i příspěvek uvedený ve Zdravotnické ročenke. Byla zde pozitivně hodnocena dieta, která byly popsána jako vhodná, bylo jí docíleno *ulehčení zažívacímu ústrojí a výměny látek; tělo je nuceno svůj vlastní uspořádaný materiál využít, tudíž mimo přebytkový tuk ještě v orgánech a tkáních, nashromážděné, poloupotřeбенé a překyselením jedovatě působící zbytky bílkovin stáhnouti zpět do oběhu krevního a po dalším chemickém využití zbytků přivést do vyměšovacího orgánu. Mimo těchto silných změn ve výživě, nachází se zde dále periodická změna v příjmu a vydání tekutin*. Viz 100 let Schrothovy léčby. Přehled a rozhled. *Zdravotnická ročenka*, roč. II., 1929, s. 371.

léčby jako škodlivý organismu. Spočívající ve škodlivosti v zadržení kyseliny močové v těle a nepříznivosti vlivu alkoholu při hladovce a hlavně na ohrožení organismu přílišným odvodněním. Schrothova léčebná kúra spočívala na představě o zkažených tělesných šťávách, které prý vznikaly buď přímo v těle samém, nebo se tam dostávaly pomocí léků. Cílem bylo tedy tyto látky z těla odstranit. Schrothova kúra znamenala v podstatě zamezení příjmu bílkovin, tuků, vitamínů, kuchyňské soli a jiných minerálních látek vůbec.

Přínosem pro moderní lékařství byla Schrotova kúra pokusem, i když mylným, zavést léčbu dietou. Pro rozvoj moderní dietologie to byl počín důležitý hned z několika důvodů. Zavedl ještě v době, kdy nebyla věnována patřičná pozornost omezenému přísunu kuchyňské soli v různých dietách, skoro tzv. neslanou dietu. Schrotovi je nutno připsat zásluhu na tom, že díky jeho metodě přiměl dietology a fyziology k provádění metabolických pokusů, které přispěly k rozšíření poznatků o celkové výměně látek, především pak metabolismu kuchyňské soli a elektrolytů vůbec. I dnes se Lázně Lipová hlásí k tradici svého zakladatele, ovšem jsou zde uplatňovány moderní léčebné metody, vědecky podložené a propracované.²¹⁹

III. 3. Lesní sanatorium ve Zlatých Horách

Dalším sanatoriem, které se rovněž nacházelo v blízkosti Jeseníku na úpatí hory Praděd, bylo Lesní sanatorium dr. Sweinburga. Původně bylo založeno jako vodoléčebný ústav pražským lékařem dr. Karlem Anjelem, jenž nechal vystavět moderní léčebný ústav podle Priessnitzova vzoru v letech 1879–1881. Stavitelsky budovu zaštitil jesenický stavitel Rudolf Zelenka. Objekt měl na 60 pokojů, jídelnu, velkou zasklenou verandu a kulečnickový sál. Pacientům byly k dispozici vany a léčebné sprchy. Základem lázeňské péče byla vodol léčba, elektroléčba a masáže. Léčilo se stejně jako na Gräfenbergu – procedury probíhaly na pokojích. Sanatorium se stalo brzy známým a vyhledávaným. Po Anjelově smrti v roce 1887 ústav převzal dr. Karl Urbaschek a dva roky později se novým vlastníkem ústavu stal vídeňský lékař a provozovatel vodol léčby židovského původu MUDr. Ludwig Sweinburg (1854–1923). Pod jeho vedením byl ústav přejmenován na Sanatorium a vodoléčebný ústav MUDr. Ludvíka Sweinburga Zlaté Hory (Dr. Ludwig Schweinburg's Sanatorium und Wasser-Heilanstalt Zuckmantel). Nový majitel zahájil rozšiřování ústavu. V roce 1890 byl přistavěn nový lázeňský dům Badehaus se dvěma sály zvlášť pro ženy a muže a tělocvičnou s přístroji

---

²¹⁹ SAJNER, Josef – Křížek, Vladimír: Přírodní léčitel Johann Schroth (1798 až 1856). *Vlastivědné zajímavosti*, č. 197, Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1983, nestr. SAJNER, Josef – Křížek, Vladimír: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 211, Šumperk, Okresní Vlastivědné zajímavosti v Šumperku 1985, nestr.

pro rehabilitaci a léčebnou gymnastiku. Sály byly vybaveny vanami s přítokem studené a teplé vody, kabinkami s lůžky, parními koupelemi a sprchami.

O čtyři roky později se novou dominantou ústavu stal tzv. Herminin dvůr (Herminenhof).

Novostavba s 35 komfortně zařízenými pokoji s parním topením sloužila zejména k luxusnímu ubytování a rekreaci pacientů. Komplex budov sanatoria byl v roce 1898 rozšířen o společenský dům (Gesellschaftshaus) s 25 pokoji, salonem a čítárnou, dále o hospodářské budovy a rozsáhlou dřevěnou společnou jídelnu s částečně otevřenou kolonádou (Wandelbahn). V majetku společnosti byla i vila „Daheim“ a dependance (odloučená budova na dnešní Nerudově ulici ve Zlatých Horách) s 25 pokoji. Zároveň byla pro lázeňský komplex zřízena vlastní elektrostanice s parním pohonem a dynamem. V lázních byly uplatňovány na tehdejší dobu moderní fyzikální léčebné metody. Původní způsob vodoléčby na pokojích byl nahrazen hydroterapií a fyzioterapií založenými na vědeckých principech pomocí moderních léčebných přístrojů.²²⁰

Vedle vodoléčby poskytovaly lázně elektroléčbu, masáže, radioterapii, psychoterapii, dietní kúry, uhličitě a bahenní koupele. Komplex obsahoval i venkovní sluneční a vzdušné lázně. Ústav sezonně poskytoval lázeňskou a rehabilitační péči pacientům s dnou, obezitou, chudokrevností, cukrovkou, skrofulózou, revmatismem, nervovými a respiračními chorobami a nemocemi oběhového systému.

V roce 1900 se sanatorium přeměnilo na akciovou společnost s většinovým podílem rodiny Schweinburgů – ústav se německy nazýval Dr. Ludwig Schweinburg's Sanatorium und Wasser-Heilanstalt Aktiengesellschaft (A.G.) in Zuckmantel. V roce 1901 byl vybudován nový léčebný dům Kurhaus s velkým sálem a místnostmi s léčebně-rehabilitačními pomůckami, uhličitými koupelemi, rentgenem, přístroji pro horkovzdušnou léčbu a elektroléčbu. Nově byla v této budově aplikována léčba pomocí bahenních koupelí, tzv. Fango-koupelí. V témže roce byl pro zaměstnance ústavu založen podpůrný fond, kam největší částkou přispívalo vedení společnosti. V roce 1923 převzal ústav po Ludvíku Schweinburgovi jeho syn MUDr. Erich Schweinburg (1888-?).²²¹

Sanatorium patřilo mezi velmi oblíbená lázeňská střediska pro movitou klientelu. Provozní období sanatoria probíhalo od počátku dubna do konce října. Na přelomu 19. a 20. století mívál ústav každoročně okolo 400 pacientů. Pokles počtu lázeňských hostů byl

---

²²⁰ NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje, roč. 14, č. 2, 2017, s. 31–32.

²²¹ *Sanatorium Dr. Ludwig Schweinburg in Zuckmantel. Österreichische – Schlesien. Zuckmantel*, 191–; SOKa Jeseník, Inventář, Sanatorium MUDr. Ludvíka Schweinburga a.s. Zlaté Hory /1895/ - 1938, zpracovala: NEUBAUEROVÁ, Michaela, 2015; NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje, roč. 14, č. 2, 2017, s. 31–34.

viditelný v době první světové války a období hospodářské krize, po jejímž překonání se stav opět zlepšil. Pro původ majitele bylo sanatorium vstřícné i židovské klientele, proto se sem přijížděli léčit Židé z celé střední Evropy.²²²

Co se týče cen, jsme schopni je postihnout z lázeňského prospektu, který sice není datován, ale můžeme jej časově zařadit do prvního desetiletí 20. století a týká se objektu nového léčebného domu Kurhausu. Zde je uvedena paušální cena od 12 korun za ubytování zahrnující osvětlení a vytápění, normální placení kúr, lékařský dohled a léčbu, veškeré vodoléčebné procedury, vzdušné a sluneční koupele, koupelovou a pokojovou obsluhu. Paušální cena od 14 korun mimo to zahrnovala elektroléčbu, masáže, uhličitě a kysličníkové koupele a mechanickou zdravotní gymnastiku. Zvlášť pacienti platili například za první lékařskou konzultaci, a to 10 korun, promenádní a novinový poplatek 6 korun, sezonní taxu 3 koruny, bahenní zábaly – celkové stály 50 korun, poloviční pak 30 korun.²²³

Sanatorium mělo kolem roku 1929 kapacitu 220 lůžek (170) pokojů v několika budovách, jejichž uspořádání odpovídalo systému pavilonů. Léčeným hostům byly k dispozici fyzikálně léčebný ústav se sály pro léčení fyzikální terapií, pohybovou terapií, masážemi, kyslíkovými a kysličníkovými lázněmi, pitnou léčbou, bahenními zábaly, dietním stravováním a psychoterapií.

Léčba byla určena pro nervové nemoci, hysterie, nemoci cest dýchacích, srdeční a cévní nemoci, diabetes, podvýživa, žaludeční a střevní choroby, nemoci zažívacích cest, chronické nemoci ledvin, nemoci močových cest a pohlavní nemoci. V sanatoriu působil hlavní lékař dr. Erich Schweinburg a vedoucí lékař dr. Werner a 3–4 asistenti a další pomocný personál.²²⁴ Před rokem 1938 se stala situace pro sanatorium velice nepříznivou. Erich Schweinburg musel ze Zlatých Hor pro svůj židovský původ utéct. Léčebný ústav byl jako židovský majetek vzápětí po obsazení Sudet arizován a převzat zlatohorským magistrátem. V červnu roku 1939 přešel ústav pod správu wehrmachtu a do konce 2. světové války se zde léčili němečtí vojáci s tuberkulózou.²²⁵

Zlatohorské sanatorium vzniklo o dost později než vodoléčebný ústav Priessnitzův a Schrothovy lázně. Způsob léčby, aplikace léčebných metod a od samého počátku záštita

---

²²² V letech 1905 a 1906 zde pobýval i spisovatel židovského původu Franz Kafka.

²²³ Sanatorium Dr. Ludwig Schweinburg in Zuckmantel. Österreichisch - Schlesien. Zuckmantel, [191–], s. 30.

²²⁴ Lesní sanatorium Dr. Schweinburga. Cukmantl, Slezsko ČSR. *Zdravotnická ročenka*, II. roč., 1929, s. 342–343. *Kurorte, Heilanstalten Sommerfrischen in der Č. S. R.* Aussig 1934, reklamní strana Waldsanatorium Dr. Schweinburg.

²²⁵ NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje, roč. 14, č. 2, 2017, s. 33.

samotných lékařů postavila sanatorium na podstatně rozdílnou úroveň ve srovnání s dvěma výše zmiňovanými ústavami

III. 4. Lázně Karlova Studánka

Karlovu Studánku lze nazvat perlou horské oblasti Jeseníků. Místo se nachází v půvabné kotlině pod Pradědem a je obklopeno jehličnatými lesy. Stalo se známým pro své minerální prameny hydrogenuhličitanosodných kyselek a rašeliny, ale i příznivých účinků horského podnebí.

Slezské lázně Karlova Studánka nesly původní název Hinnewieder, který údajně vznikl z toho, že pro první pacienty nebylo v místě vhodné ubytování. Pobývali v nedalekém Ludvíkově nebo v Malé Morávce a k léčivým pramenům museli docházet. Název Karlova Studánka je znám teprve od roku 1803.

První zmínky o užívání zdejších pramenů minerální vody k léčebným účelům pocházejí ze 17. století. Do širšího povědomí zejména lékařské veřejnosti místo vešlo po roce 1777, kdy bylo vydáno Crantzovo dílo *Gesundbrunnen der Österreichischen Monarchie* a jsou zde rovněž popsány spodní a horní hinewiederský pramen u Vrbna. Crantz vyzdvihl jejich účinnost a srovnával je s léčivou vodou v Seltersu.²²⁶ Samotné lázně vznikly díky pramenům minerální vody, na kterou byl upozorněn místodržitel Řádu německých rytířů svobodný pán baron von Riedheim, který Bruntálské panství, jehož součástí byla i Karlova Studánka, držel. Karlova studánka náležela řádu až do roku 1938.

Díky léčebným účinkům popularita místní minerální vody vzrůstala.²²⁷ Od roku 1780 se o celou záležitost začal starat velmistr Řádu arcivévoda Maxmilián II. František Habsburský (1756–1801), nejmladší syn Marie Terezie. Na základě rozboru minerální vody byl v ní potvrzen značný obsah minerálních látek. Pramen, který byl za působení Maxmiliána upraven (1780) byl nazván Maxmiliánův.²²⁸ K roku 1785 můžeme datovat počátky lázní, neboť se začalo s první etapou výstavby lázeňských objektů. Původně se jednalo o dřevěné primitivní domky, v nichž se prováděly koupele v dřevěných vanách. K ohřevu vody se

---

²²⁶ SAJNER, Josef – KŘÍŽEK, Vladimír: Dějiny lázní Karlova Studánka. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 221, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1987, nestr.

²²⁷ Minerální voda představuje kyselku typickou pro jesenickou oblast. Jedná se o vodu středně mineralizovanou, uhličitou, studenou. V chemickém složení výrazně dominují hydrogenuhličitan a vápník, z méně běžných součástí zaujme přítomnost stroncia, a lithia (okolo 1 mg/l), železa (9 mg/l) a kyseliny křemičité (76 mg/l). JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2011, s.158–160.

²²⁸ První chemický rozbor Maxmiliánova pramene byl proveden roku 1780, který provedl profesor Well, později následovaly další rozbor pramenů – Maxmiliánova, Karlova a Antonínova a bezejmenného pramene, a to v roce 1812, které provedl Dr. Scholz. Chemické analýzy byly prováděny i v dalších letech 19. století, a to roku 1861 a 1862 a v roce 1862 a 1863 byly proveden chemický rozbor Vilémova pramene. KUBIN, Franz: *Curort Calsbrunn und seine Trink – Bade – und Molken – Anstalt im k.k. Antheile Schlesiens*. Freudenthal 1864, s. 43.

používala žhavá struska dovážená z nedalekých Hubertovských hutí. Roku 1802 za Maxmiliánova nástupce arcivévody Karla Ludvíka Habsburského byl již vybudován nový cihlový lázeňský dům tzv. Koupelový dům (dnešní Pošta), do kterého byla ohřátá kyselka vedena dřevěným potrubím, rovněž byla postavena i řada ubytoven. Podle arcivévody Karla byl roku 1802 pojmenován i lázeňský pramen – Karlův. Roku 1812 byl podchycen a vyčištěn třetí pramen – Antonínův. O rok později byla zpřístupněna kolonáda s parkem. Nadále se pokračovalo ve výstavbě lázní. Lázně měly vlastní stáčírnu minerální vody.²²⁹

Karlova Studánka se stala letním sídlem vysokých hodnostářů Řádu německých rytířů a pro jejich pobyt byla vybudována roku 1833 rezidence Knížecí dům (Lovecký dům). Lázně byly německé a staly se místem, které navštěvovala především aristokracie a zámožná klientela. V roce 1836 byl vystavěn dřevěný otevřený pavilon se sloupovým, tzv. Kursaal, kde bývalo hostům vydáváno ohřáté ovčí mléko a kde se mohli také zdržovat za špatného počasí. Roku 1844 vznikl nový lázeňský dům (nynější Opava). Zde byly již parní lázně, sprchy a poskytovaly se léčebné procedury, které byly tehdy obvyklé. Můžeme konstatovat, že doba první etapy budování lázní byla i dobou jejich největšího rozkvětu. Kolem roku 1850 bylo v lázních kromě lázeňského pavilonu a kostela 11 obytných budov. Ještě po polovině 19. století roku 1859 byl postaven tzv. Schweizerhaus nebo také Schwesternhaus (Dům sester) pro ubytování řeholnic Řádu německých rytířů. Roku 1863 přibyl další léčivý pramen – Vilémův a od roku 1870 se zde začaly užívat vanové koupele s přísadou odvaru ze smrkových větvíček, který se připravoval ve zvláštních kotlích.

V letech 1891 až 1893 byl vystavěn objekt Lázeňského domu (Badhaus) nynějších Letních lázní, jenž patřil k nejmodernějším z lázeňských staveb. Do lázeňského domu byla zavedena kyselka potrubím. Na svou dobu byl objekt velmi moderní. Původně zde bylo zřízeno 21 kabin pro uhličitě a rašelinné koupele, dvě odpočívárny, jedno inhalatorium, dvě místnosti pro vodoléčbu, sluneční lázně, bazén s 25 kabinami a elektrická dvoukomorová lázeň. V Karlově Studánce se ordinovaly i jiné léčebné metody, v té době obvyklé mléčné kůry, pití syrovátky a terénní kůry. V 19. století se Karlova Studánka stala velice populárním klimatickým lázeňským místem Rakousko-Uherska.

V letech 1909–1913 byl vybudován další objekt Lotrinský dům (Lothringerhaus) nynější Slezský dům č. p. 3, do té doby největší dům, jenž měl k dispozici 48 pokojů. V tomto

---

²²⁹ Kyselka byla plněna do lahví. V letech 1824–1836 bylo distribuováno 12–18 000 lahví ročně. Tato aktivita byla provázena značnými problémy. V důsledku vysokého tlaku kysličníku uhličitého lahve často praskaly. Proto bylo od expedice minerální vody upuštěno a později již nebyla obnovena.

období lázně navštívilo poměrně dost hostů. V roce 1909 uvádějí lázně návštěvnost 649 hostů, v roce 1910 941, v roce 1911 1149, v roce 1912 1065 a v roce 1913 1241 hostů.²³⁰

K roku 1916 bylo v Karlově Studánce 16 jednopatrových a dvoupatrových budov k ubytování hostů.²³¹ Z dobového materiálu jsme obeznámeni s indikacemi, léčebnými prostředky lázní, režimem v lázních a dalšími opatřeními.²³² Železnaté vody byly především doporučovány pro onemocnění krve, bledničku, chudokrevnost (anémie), rachitis (křivice), skrofulózu, srdeční a nervové choroby. Dále byly minerální vody pro svůj obsah kyseliny uhličitě spolu s rašelinovými koupelemi a využitím studené vody doporučovány k léčbě poruch látkové výměny. V blízkosti lázní se nacházely rašeliniště s léčebnými účinky a rašelinové koupele se využívaly k léčbě gynekologických chorob, ke kterým patřily například zánět dělohy a vaječníků, k léčení kloubního a svalového revmatismu a nervových chorob.

K léčebným prostředkům náležela především pitná a koupelová léčba v minerální vodě, komplexní vodoléčba studenou vodou, rašelinové lázně, přísadové lázně (jehličnaté), umělé lázně (sírné a solné koupele), inhalace, elektrické koupele, mléko, syrovátka (léčení mlékem a mléčnými produkty bylo zrušeno roku 1909, což lze připsat výskytu tuberkulózy dobytka). Pohyb v přírodě, dobře značeném a udržovaném prostředí, vhodné klima a čistý vzduch rovněž velice výrazně přispívaly k léčbě a zlepšení zdravotního stavu pacientů.

Režim v lázních vyžadoval určitý řád. Veškeré procedury, které byly v lázních poskytovány na předpis lázeňského lékaře, musely být striktně dodrženy a nemohly být svévolně měněny. Hosté měli rovněž možnost zakoupit i procedury bez lékařského předpisu. Jednalo se o minerální kúry, jehličnaté a solné koupele, ale také inhalace.

Pitné kúry probíhaly pravidelně u Vilémova a Maxmiliánova pramene v ranních hodinách od 6:30 do 8:00, dopoledne od 8:30 do 11:30 a odpoledne od 15 do 17 hodin. V těchto hodinách byl u pramenů k dispozici k tomu určený personál.

Procedury byly prováděny v moderním Koupelovém domě, jednalo se o rašelinové koupele, železité, minerální, jehličnaté koupele, solné koupele, teplé koupele, inhalace a vodoléčbu, veškeré procedury byly postaveny na vědeckém základě. Vodoléčebné kúry mohly být poskytovány také na pokojích lázeňských hostů. Hosté byli při nástupu pobytu požádáni o přesné dodržování rozpisu koupelí a procedur aby nedocházelo k nepříjemným

²³⁰ ZAO, fond: Velkostatek Bruntál, inv. č. 380, karton 55, Lázně Karlova Studánka, Ausweis über frequenz, Wohnung, Bettenzinse..., 30. 9. 1913.

²³¹ Tento počet je uveden v prospektu lázní *Bad Karlsbrunn* z roku 1916, ale příložený ceník k tomuto prospektu uvádí pouze 13 objektů, a to Preußenhaus – Pruský dům, Verwalterhaus – Správní dům, Säulenhause – Sloupový dům, Thurmhause – Věžový dům, Herrenhaus – Panský dům, Fürstenhaus – Knížecí dům, Posthaus – Poštovní dům, Hinnewiederhaus, Badhaus – Koupelový dům, Villa Eugen – Vila Evžen, Terrassenhaus – Terasový dům, Villa Wilhelm – Vila Vilhelm, Lothringerhaus – Lotrinský dům.

²³² *Bad Karlsbrunn in Oesterr.-Schlesien*. Karlsbrunn 1916, s. 6–14.

situacím. K zaznamenání léčebného postupu sloužila každému hostu lázeňská knížka, kterou předkládal u každé lékařské prohlídky a při každé proceduře.²³³ V době určené pouze pro lázeňské hosty byl vstup personálu do lázeňských prostor zakázán. Hosté, především malé děti a ochrnutí pacienti, kteří potřebovali doprovod, mohli mít svůj vlastní nebo si jej mohli za úplatu objednat u správy lázní.

Veškeré objednávky k pobytu v lázních přijímala kancelář správy lázní (s výjimkou těch, kteří se ubytovali v hostincích Karlovy Studánky). Objednávky se zasílaly pro období před a po hlavní sezoně nejméně 8 dní předem a před hlavní sezonou 14 dní před nástupem do lázní.

Hostům, ubytovaným v lázeňských domech, byli k dispozici domácí, kteří hosty ubytovali, vydávali jim ložní prádlo, snídane a svačiny (domáci nesměli připravovat teplá jídla) a za úplatu poskytovali hostům další služby dle jejich přání. Lázeňská správa si najímala rovněž hostinské v restauracích a hostincích, kteří byli smluvně vázáni a měli poskytovat služby v zájmu lázní a lázeňských hostů. Museli tak vyhovět hostům s dietním režimem a nabídnout jídlo, odpovídající jejich zdravotnímu stavu. Správa lázní směla vše kontrolovat a v případě nedodržení zasáhnout. S ohledem na zdraví lázeňských hostů byl zajištěn nejen v lázeňských domech, čítárně a koncertním sále, ale i v hostincích odpolední a večerní klid, a to mezi 13 až 15 hodinou a po 23 hodině. Nebylo žádoucí, aby hlučná zábava rušila klid nemocných.

Co se týče zábavy hostů, tak byla pro ně připravena lázeňská kapela, která hrála třikrát denně. Dále byly pořádány věnečky, tomboly, koncerty, hry a výlety do okolí, k dispozici byly i tenisové kurty a kuželky.

Provozní doba lázní trvala od 1. června do 30. září. Hlavní sezona byla od 1. července do 31. srpna. Předsezonní období trvalo od 1. do 30. června a posezonní od 1. do 30. září. Tato období se lišila především v cenách ubytování, kdy v hlavní sezoně bylo ubytování dražší. Zajímavostí je, že v před a po sezonním období mohla být udělována tzv. volná místa, a to v omezeném počtu těm, kteří si o to požádali. Jednalo se o nemajetné a potřebné. Žádosti o tato tzv. volná místa se zasílaly nejvyšší administraci řádu do Olomouce nebo představenému řádu přímo do Karlovy Studánky. Mohla být poskytnuta zcela bezplatně včetně ubytování a lázeňských procedur nebo za poloviční cenu, opět s poloviční platbou za procedury i kúry. Žádosti musely být doloženy vysvědčením o nemajetnosti a potřebnosti nebo lékařským doporučením. Příkladem bylo 6 volných míst, o které pravidelně žádala společnost Bílého

---

²³³ Zemský archiv Opava, fond VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karta 67, Předpis koupelí, Bädervorschreibung, nedatováno. Podíl na zavedení lázeňských knížek měl právě vídeňský profesor Winternitz, který do nich zaznamenával detaily pacientovy kúry. KÓSA, László: *Badenleben und Kurorte in Österreich-Ungarn*: s. 118.

kříže, pro své oficíry v aktivní službě.²³⁴ O volných a polovičních kúrách vypovídá i soupis z roku 1923, z něhož vyplývá, že bylo poskytnuto 67 plných a 21 polovičních kúr.²³⁵

Co se týče cen a tarifů, materiál uvádí položky, které byly v lázních placeny. Délka pobytu byla započítávána ode dne příjezdu, den odjezdu se do celkové ceny pobytu nezahrnoval. Cena pobytu za jeden den o délce 6 dní činila 80 haléřů v hlavní sezoně, ve vedlejší sezoně 60 haléřů. Pokud byl pobyt dlouhý 7 a více dnů stál jeden den v hlavní sezoně 70 haléřů a ve vedlejší sezoně 50 haléřů. Cena dvoulůžkového pokoje se přepočítávala, pokud jej obývala pouze jedna osoba. Cena pokoje rovněž stoupala, pokud si hosté přáli poskytování různých služeb – od úklidu až po čištění šactva a bot. Ceny se tak pohybovaly od 2 korun 20 haléřů až 8 korun 50 haléřů.²³⁶ Další výdaje měli hosté se službami, jako byly pronájem tenisového kurtu (pro každou hodinu je uváděna 1 koruna 60 haléřů), zapůjčení tenisových míčků a sběračů míčku (60 haléřů za hodinu), pronájem kuželkové dráhy (60 haléřů za hodinu), ustájení koní za jeden den (60 haléřů), umístění vozu za jeden den (40 haléřů), přitápění na pokoji (40 haléřů) a mnohé další. Lázeňská a hudební taxa nebyla v tomto období v lázních vybírána.²³⁷ K dalším výdajům náležely koupele a procedury. Byly poskytovány minerální, železité, smrkové, kalorizační (teplé) elektrické, horkovzdušné, solné, rašelinové, čistící, studené vodoléčebné, ledové koupele, sprchy nohou a inhalace. Cena se lišila v období hlavní a vedlejší sezóny. Ceny se pohybovaly podle jednotlivých procedur v hlavní sezoně od 40 haléřů až k 5 korunám, v období vedlejší sezony od 30 haléřů k 4 korunám.²³⁸ Konkrétní rozpis uvádí přiložená tabulka.

---

²³⁴ *Bad Karlsbrunn in Oesterr.-Schlesien*. Karlsbrunn 1916, s. 6–14.

²³⁵ Zemský archiv Opava, fond VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karton 67, Freikuren in der Badesaison 23.

²³⁶ Jedná se o měnu Rakouska-Uherska

²³⁷ Informace o vybírání lázeňské a hudební taxy se objevují v průvodcích z předchozích let. Lázeňská taxa byla vypočítávána z ceny celkového pobytu a hudební taxa činila 2 koruny a pro děti do 14 let 1 korunu. *Kurorte und Sommerfrischen in Nordmähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1905, unter Mitwirkung des Bundes der Deutschen Nordmährens, der Nordmarkt in Schlesien, des Zentral-Vorstandes und einiger Sektionen des eigenen Vereines*, Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein, Wien 1905, s. 18; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1906, s. 53; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1907, s. 54.

²³⁸ Jedná se o měnu Rakousko-Uherska

Tabulka č. 2.

Přehled procedur v hlavní a vedlejší sezoně v Lázních Karlova Studánka k roku 1916 ²³⁹

Procedura	Hlavní sezona Koruna/haléře	Vedlejší sezona Koruna/haléře
minerální koupel s prádlem	2,-	1,60
minerální koupel bez prádla	1,80	1,40
železitá koupel s prádlem	2,40	2,-
železitá koupel bez prádla	2,20	1,80
smrková koupel s prádlem	2,20	1,80
smrková koupel bez prádla	2,-	1,60
kalorisační (teplá) koupel s prádlem	3,-	2,50
kalorisační (teplá) koupel bez prádla	2,80	2,30
elektrická koupel	4,-	3,50
horkovzdušná lázeň	3,-	2,40
solná koupel s prádlem	2,80	2,20
solná koupel bez prádla	2,60	2,-
rašelinová lázeň s prádlem	5,-	4,-
rašelinová lázeň bez prádla	4,50	3,50
rašelinová lázeň sedací	3,-	2,50
rašelonivý zábal, rukou, nohou	2,50	2,-
čistící lázeň s prádlem 1. třídy	1,40	1,20
čistící lázeň bez prádla 1. třídy	1,20	1,-
čistící lázeň s prádlem 2. třídy	1,20	1,-
čistící lázeň bez prádla 2. třídy	1,-	0,80
solná lázeň s prádlem/ pro děti do 10 let	0,70/ 0,50	0,60/0,40
solná lázeň bez prádla/ pro děti do 10 let	0,60/0,40	0,50/0,30
studená vodoléčebná koupel v ústavu / na pokoji	1,20/1,80	1,-/1,40
ledová koupel	0,60	0,50
sprcha nohou (obtékání)	0,60	0,50
inhalace	0,40	0,30

²³⁹ *Bad Karlsbrunn in Oesterr.-Schlesien*. Karlsbrunn 1916, s. 12–13.

O tom v jakém množství ročně byly v lázních kúry poskytovány jsme informováni z přehledu za léta 1909 až 1913.²⁴⁰ Příložená tabulka uvádí placené i volné kúry.

Tabulka č. 3.

Přehled placených a volných kúr za léta 1909–1913 v Lázních Karlova Studánka

Druh procedury	1909	1910	1911	1912	1913
	placená/volná	placená/volná	placená/volná	placená/volná	placená/volná
železité koupele s prádlem	318/309	391/304	211/316	310/334	351/495
bez prádla	678/ 555	1063/599	826/548	1047/515	1325/596
minerální koupele s prádlem	34/70	1063/108	73/55	24/65	21/121
minerální koupele bez prádla	69/93	67/177	174/99	80/172	30/79
studené procedury v ústavu	499/554	572/714	729/699	606/651	450/540
studené procedury na pokoji	----	-----	----	-----	-----
plná koupel s prádlem	514	397/18	705/12	544/7	521/104
bez prádla	365	135/10	220/16	208/89	280/69
s prádlem s předplatným	130	380/-----	430	320	190
bez prádla s předplatným	480	530/-----	690	800	870
s prádlem dětská karta		236/-----	195	268	200
bez prádla dětská karta		624/-----	942	600	926
solná koupel s prádlem	3/2	8/23	33/12	4/4	6
solná koupel bez prádla	21/25	54/----	49/18	11/18	25/14
čistící koupel I. třídy	82	129	160	119	103
s prádlem II. třídy	128/1	126/21	186/16	124/5	86/6
čistící koupel I. třídy	53	69	67	53/7	66/13
bez prádla II. třídy	151/8	149/17	177/36	94/39	92/10
smrková koupel s prádlem	138/241	242/336	241/87	219/95	140/111
smrková koupel bez prádla	264/313	391/334	429/336	496/141	356/40
elektrická koupel	----/8	6/6	----	----	42/31
kalorizační (teplá) koupel s prádlem	7	13	----	----	----
kalorizační (teplá) koupel bez prádla	24	4	----	17	----
rašelinová koupel s prádlem	48/207	82/429	58/244	361/321	49/575
rašelinová koupel bez prádla	609/240	671/431	655/506	1140/894	677/658

²⁴⁰ ZAO, fond: Velkostatek Bruntál, inv. č. 380, karton 55, přehled kúr za léta 1909 až 1913

inhalace	201/163	86/214	178/166	333/446	178/256
mléko 1 litr	12/276	----	----	----	----
sedací koupel	46/----	16/----	----/----	----	19
sprcha nohou	8/----	18/----	6/----		21
horkovzdušná lázeň	50/16	61/98	11/16	25/28	18/26
rašelinová sedací lázeň nebo zábal	-----	10/----	109/----	40/1	4
částečná rašelinová lázeň	-----	-----	67/----	89/17	18/5

První světová válka ukončila druhou etapu vývoje lázní. Jak je zřejmé z výše zmiňovaného informačního materiálu z roku 1916 i v tomto období lázně plnily svou funkci. Rovněž máme doloženu návštěvnost za rok 1916. V lázních se léčili kromě civilního obyvatelstva i váleční rekonvalescenti. Z celkového počtu 732 osob jich bylo 103.²⁴¹ Po válce byly lázně vyřazeny z provozu, a to až do roku 1921. V počátcích nového československého státu se Karlova Studánka po vleklém sporu vrátila Řádu německých rytířů. Správa lázní nadále usilovala o zachování německého rázu lázeňského místa.

Poté byla zahájena třetí etapa výstavby lázní. V době mezi léty 1929 až 1931 byl stavěn Lázeňský hotel nynější léčebný ústav Libuše. Podle návrhu vídeňského architekta Antona Köstlera objekt vystavěla opavská firma K. Werner a G. Purde. Na svou dobu moderní objekt byl slavnostně otevřen 17. května 1931.

V témže roce byl navrtán i nový pramen zvaný Norbertův, který se stal jedním z nejbohatších uhličitých pramenů v Československu. Lázně byly na počátku 30. let 20. století hodnoceny pro své léčebné prostředky uhličitě a rašelinové koupele, ještě málo známé a uznávané, jako nejoblíbenější místo Jeseníků s prvotřídními lázněmi pro léčbu srdečních a ženských chorob.²⁴² Ve 30. letech 20. století bylo v lázních včetně Lázeňského hotelu k dispozici 13 objektů pro ubytování klientů. K léčbě se nadále používaly železnaté kyselky, rašelina, kysličníkové lázně, fyzikální terapie, klimatické lázně, pitná léčba, diety, inhalace. Lázně byly vhodné pro tyto indikace: cévní a srdeční nemoci, chudokrevnost, bledničku,

²⁴¹ ZAO, fond: Velkostatek Bruntál, inv. č. 380, karton 55, Lázně Karlova Studánka, Betrifft: Badeort Karlsbrunn, Fleischverorgung.

²⁴² Byl srovnán s nejsilnějším pramenem Františkových Lázní zvaným ocelový, který obsahoval 3,1 g kyseliny uhličitě na 1 l vody, což bylo jen o 0,4 g kyseliny uhličitě v litru minerální vody více, než bylo zjištěno u Norbertova pramene. Dalším významným pramenem byl pramen Vilémův, který disponoval vysokým obsahem železa a byl považován za nejsilnější ve střední Evropě. ZAO, fond: VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karton 67, Nový léčebný pramen v Lázních Karlova Studánka ve Slezsku.

ženské nemoci, ischias, záněty nervů a Basedowovu nemoc. V lázních se léčilo v roce 1931 1048 hostů, o rok později 918 hostů, v roce 1933 772 a v roce 1934 počet činil 1 116 osob.²⁴³ Počátkem roku 1933 se o místo v lázních ucházel Dr. Leonhard Metzner, opavský rodák, jenž studia medicíny započal ve Vídni a ukončil je v Praze v roce 1928. Mimo jiné působil v Dolní Lipové jako soukromý lékař. Posléze nastoupil do Lázní Karlova Studánka.²⁴⁴

Námi sledovaná etapa končí pro lázně zábořem pohraničí, kdy se Karlova Studánka stala součástí Sudet a lázně byly Řádu německých rytířů zkonfiskovány nacisty. O tom, že byly i v roce 1939 využívány jako lázně, svědčí dochovaný lázeňský prospekt Provoz lázní byl po dobu okupace v civilní správě a v roce 1945 použila německá armáda některé objekty k účelům polních lazaretů..²⁴⁵

III. 5. Lázně Jánské Koupele

Lázně Jánské koupele se nacházejí asi 20 km od Opavy a v minulosti byly místní částí obce Staré Těchanovice (v letech 1850–1960, dnes jsou opět jejich součástí). Dříve byly označovány taktéž jako Melčské lázně, Jánské lázně, Jánský pramen nebo Jánská studánka. Svůj věhlas lázně získaly díky uhličito-železnatým kyselkám a výhodné poloze v příjemném přírodním prostředí. První zprávu o „znamenitých kyselkách vyvěrajících v blízkosti řeky Moravice“ máme doloženu k roku 1640. Minerální vody znali však zdejší obyvatelé mnohem dříve a využívali ji k léčení různých nemocí.²⁴⁶ Uhličito - železnaté prameny jsou známé na této lokalitě od 17. století, kdy se staly součástí Melčského panství. V Homannově atlasu na mapě vévodství Opavského z roku 1736 najdeme blízko Starých Těchanovic symbol džbánu, označující místo výskytu minerálních vod.²⁴⁷ V roce 1755 získala panství jezuitská kolej, která nechala v melčském zámku zřídit lázně, kam dovážela vodu z Jánských Koupelí. Po zrušení řádu získal jeho majetek Studijní fond.

K založení skutečných lázní došlo až kolem roku 1810 Janem hrabětem z Tenczina, jež koupil melčské panství v období 1806–1809. Kromě toho, že upravil starší minerální prameny, tak nechal postavit v roce 1811 první lázeňský dům. Jednopatrový objekt soustřeďoval pokoje hostů, kuchyň, jídelnu či taneční sál, místnost pro biliár, byt hostinského

²⁴³ ZAO, fond: VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karton 67, Abschrift (1931, 1932, 1933)

²⁴⁴ ZAO, fond: VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karton 67, korespondence Dr. Leonard Metzner, 1933.

²⁴⁵ *Bad Karlsbrunn unter dem Altvater*. 1939, turistický průvodce, s. d; SAJNER, Josef – KŘÍŽEK, Vladimír, Dějiny lázní Karlova Studánka. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 221, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1987, nestr. 200 let lázně Karlova Studánka 1785–1985. Praha [1985].

²⁴⁶ ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. In: Kol. autorů: *Franz Kafka ve Zlatých horách*. Moravská expedice 2000, s. 60.

²⁴⁷ ROSOVÁ, Romana: Bývalé lázně Jánské Koupele [on line]. Za Opavu, 2009 – 03-17.

<http://zaopavu.cz/view.php?nazevclanku=byvale-lazne-janske-koupele&cislocclanku=2009030006>

a kapli. Hraběti se již nepodařilo s výstavbou lázní pokračovat, neboť ještě téhož roku zemřel. Zůstal po něm pojmenován jeden starší minerální pramen a lázně. Panství převzal k roku 1814 jeho zeť Jan von Arz-Vasseg a pokračoval v záměru budování lázní, který se mu vyplatil, rozsáhlý komplex budov potřebných k provozování lázní a výhodná poloha lokality s vhodnými klimatickými podmínkami lákala první lázeňské hosty. Do 30. let 19. století se lázně těšily prosperitě, poté začaly upadat. Ve 2. polovině 19. století se situace obrátila k lepšímu, lázně byly v majetku Felixe Arze a dopomohl k tomu i nově objevený pramen v roce 1859 nazván Paulaquelle (Pavlinin). V roce 1862 byla provedena i chemická analýza Pavlinina pramene, Bylo zde prokázáno osmnáct druhů příměsí minerálů. Rozbor jánské minerální vody byl srovnán s rozbohem vod Karlovy Studánky a bylo konstatováno, že tyto prameny jsou rovnocenné, s tím, že jánský pramen obsahuje vyšší obsah iontů železa a zejména podstatně větší množství volného kyslíčnicku.²⁴⁸

V roce 1864 se zde léčilo 125 pacientů a 220 lázeňských hostů. Dalším majitelem lázní byl Karl Weissshuhn, za něhož byly renovovány budovy a doplněn inventář. Byly zbudovány dřevěné přístřešky pro ochranu hostů před deštěm, upraven lázeňský areál. V roce 1887 údajně lázně disponovaly skvělým lázeňským domem a byly vybaveny dostatečným počtem pokojů a kabin.²⁴⁹ Roku 1872 bylo v lázních v červnu a červenci 138 hostů, roku 1873 v červenci až srpnu navštívilo lázně 267 hostů, roku 1874 v červnu až srpnu 193 hostů, roku 1875 v červnu až srpnu 218 hostů, roku 1876 v červnu až srpnu 194 hostů, roku 1877 v červnu až srpnu 232 hostů, roku 1878 v červnu až srpnu 251 hostů, roku 1879 k měsíci srpnu bylo evidováno 157 hostů, roku 1880 k srpnu bylo evidováno 241 hostů, roku 1881 k srpnu bylo evidováno 202 hostů, roku 1882 k 31. červenci lázně navštívilo 141 hostů, roku 1883 od června do srpna zde bylo 167 hostů, roku 1884 v červenci a srpnu 241 hostů, roku 1885 v červnu a červenci 194 hostů a roku 1886 v červenci a srpnu lázně navštívilo 183 hostů.²⁵⁰

V roce 1895 zakoupil lázně od tehdejšího nájemce Adolfa Smetany hrabě Camillo Razumovsky a spojil je znovu s panstvím Melč – Horní Vikštejn. Roku 1895 navštívilo lázně 156 hostů, 1896 168 hostů, 1897 301 hostů a roku 1898 388 hostů.²⁵¹ Koncem 19. století byla provedena chemická analýza pramenů Paulaquelle a Marienquelle (Pavla a Marie, pramen

---

²⁴⁸ ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. s. 62.

²⁴⁹ ROSOVÁ, Romana: Bývalé lázně Jánské Koupele [on line]. Za Opavu, 2009 – 03-17.

<http://zaopavu.cz/view.php?navezclanku=byvale-lazne-janske-koupele&cislocclanku=2009030006>

²⁵⁰ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1421, sign. 94/K-10, karton 1657, Jánské Koupele, seznamy hostů.

²⁵¹ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1414, sign. 94/K-3, karton 1654, Aeusserung 26. prosince 1899.

objeven 1897) vídeňským profesorem Ernstem Ludwigem. Oba prameny byly velmi kvalitními uhličitými – železnatými kyselkami, jež sloužily k pitným kúram a lázním zajistily dobrou pověst a prosperitu.²⁵² Jánský pramen sloužil ke koupelím. Počátkem 20. století byly lázně na vrcholu rozkvětu, byly vybaveny moderními budovami a léčebným zařízením a staly se perlou panství Razumovských. Léčila se zde onemocnění srdeční, ženské choroby, poruchy nervového systému, látkové výměny a anomálie krevního obrazu, skrofulóza, kožní onemocnění a revmatismus. Pacienti s tuberkulosou, akutními infekčními stavy, duševními chorobami a epilepsií nebyli přijímáni.²⁵³

Co se týče tarifu za poskytované koupele a užití léčebných prostředků k roku 1909, byl následující:

Tabulka č. 4

*Ceny za poskytované koupele v lázních Jánské Koupele k roku 1909*²⁵⁴

Lázeňská kúra	cena
minerální uhličitá celková koupel	2,50,- K
minerální uhličitá koupel sedací	1,- K
uhličitá-smrková koupel	3,50,-K
slatinná koupel	4,-K
slatinná koupel částečná	2,-K
elektrická dvoukomorová lázeň	3,-K
elektrická čtyřkomorová lázeň	4,-K
elektrická světelná lázeň	5,-K
smrková koupel	2,50,-K
parní skříňová lázeň s vodní kúrou	2,60,-K
očistná lázeň	1,20,-K
koupání v řece	0,50,-K
abonentka pro 12 koupelí v řece	4,-K
vzdušná a sluneční koupel	1,- K týdně

Tyto ceny jsou uvedeny bez použití prádla, v případě jeho užití byla částka navýšena o 20 haléřů za proceduru. Od lázeňských hostů byla vybírána rovněž lázeňská a hudební taxa. Její výše činila dohromady k roku 1905 10 korun pro osoby starší 15 let a pro rodinné příslušníky 2 koruny, děti a služebnictvo doprovázející pacienty byli taxy zproštěni. K roku 1912 můžeme

²⁵² ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1414, sign. 94/K-3, karton 1654, Die Eisensäuerlinge von Johannisbrunn in Schlesien, 11. února 1898.

²⁵³ WICKHOFF, Max: *Stahlbad Johannisbrunn in Österr.-Schlesien und seine Heilmittel*. Wien-Leipzig 1909, s. 25–26. *Kurorte und Sommerfrischen*. 1912, s. 99.

²⁵⁴ WICKHOFF, Max: *Stahlbad Johannisbrunn in Österr.-Schlesien und seine Heilmittel*. Wien-Leipzig 1909, s. 34 – 35.

zaznamenat navýšení lázeňského a hudebního poplatku o 2 koruny. Osoby starší 15 let platily 12 korun a rodinní příslušníci 4 koruny. Děti a služební personál poplatek neplatili.²⁵⁵ Sezona v tomto období, tedy k roku 1905 trvala od 1. června do konce srpna a k roku 1912 od 1. června do konce září.²⁵⁶ Co s týče návštěvnosti v roce 1909 lázně navštívilo 653 osob, v roce 1910 786 osob, v roce 1911 671 osob roku 1912 767 osob a roku 1913 532 osob.²⁵⁷

Za první světové války konjunktura lázní poklesla, ale hned po roce 1918 jim Razumovští, jimž lázně zůstaly i v tomto období, věnovali dostatečnou pozornost a lázně poskytovaly stejný komfort a služby jako před válkou.²⁵⁸ Můžeme tak soudit z tištěného propagačního materiálu, který opět uvádí terapeutické zařízení lázní a počet léčených indikací.²⁵⁹ K procedurám náležely koupele a zábaly, masáže (celkové zdravotní, manuální speciální a elektromasáže pod lékařským vedením), ozařovací terapie a elektroterapie, terénní kúry, pitné kúry, dietní a výkrmné kúry, osvědčené a vědecky ověřené homeopatické a biochemické metody – psychoterapie, psychoanalýza a sugesce. Pacienti byli přijímáni s onemocněním srdce a cév, dýchacích cest (chronická bronchitida a astma), trávicího ústrojí, látkové výměny (diabetes, dna, revmatismus), lymfatického systému, gynekologickými onemocněními, onemocněními krve, chronickými infekcemi, nervovými onemocněními a stavy slabosti po dlouhodobých nemocích a operacích. Ceny pobytů se mimo hlavní sezónu pohybovaly za třítydenní pobyt od 1070,- Kč až 1470,- Kč a za čtyřtydenní pobyt od 1400,- až 1980,-Kč a v době hlavní sezóny stál třítydenní pobyt 1300,- až 1800,-Kč a čtyřtydenní 1700,- Kč až 2280,-Kč.²⁶⁰ Co se týče ubytovací kapacity, k roku 1925 bylo uváděno 125 pokojů.²⁶¹ V roce 1930 byla cena jednolůžkového pokoje 50–75,- Kč, dvoulůžkového 55–85,- Kč podle vybavení. Každá další osoba ubytovaná ve společném pokoji platila 45 korun. Cena zahrnovala ubytování, úklid pokoje, osvětlení a celodenní stravování pro jednu osobu.²⁶² Ve 30. letech 20. století byly lázně pod vedením Dr. Fritze Reika, jenž svou kvalifikaci získal na

---

²⁵⁵ *Kurorte und Sommerfrischen*, 1905, s. 20; *Kurorte und Sommerfrischen*, 1912. s. 99.

²⁵⁶ Tamtéž

²⁵⁷ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58 (b), karton 3904, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1909–1910.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3905, Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1911.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3906 obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1912–1913.

²⁵⁸ Hrabě Razumovský byl již v tomto období po smrti, ale lázně dále spravovala jeho žena a syn.

²⁵⁹ Materiál není datován, podle tiskárny Rudolf M. Rohrer Brno, která jej vydala lze soudit, že se jedná o materiál z počátku vzniku republiky.

²⁶⁰ *Jánské Koupele u Opavy, Slezsko. Herzheilbad Johannisbrunn bei Troppau Schlesien ČSR*. s. d, s. 5–6.

²⁶¹ MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: Lázeňská místa a léčebné ústavy slezské. In: *Vlastivědný sborník slezský I*. Opava. Ústř. spolek českého učitelstva ve Slezsku 1925, s. 83.

²⁶² ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. s. 68.

vídeňské klinice profesora Wenkebacha a několik let zastával funkci prvního asistenta centra léčby srdečních chorob v sanatoriu Esplanade v lázních Baden u Vídně. Za jeho působení lázně disponovaly veškerou moderní diagnostickou a terapeutickou technikou a moderně vybavenou laboratoří. Byl zde rentgen, z fyzikální terapie pak diametrie a horské slunce. Pacientům vyžadující dietní stravování byla poskytována moderní dietní kuchyně.²⁶³ Další propagační materiál z počátku 30. let 20. století uvádí cenu třítydenního lázeňského pobytu od 1250,-Kč.

Až do počátku druhé světové války byly lázně plně funkční a pečlivě udržované. Jejich poslední sezónou byl rok 1940. Lázně byly dány pod německou okupační správu, majitelé jako nepohodlní režimu byli svého majetku zproštěni. Areál nejprve plnil funkci výcvikového střediska Hitlerjugend a pak zde tábor byl pro zajaté spojenecké důstojníky. Léčení zde již nebylo obnoveno.²⁶⁴

III. 6. Lázně Darkov

Jodobromové lázně Darkov vděčí za svůj vznik léčebnému pramenu, který vytryskl při pokusném vrtu na uhlí v roce 1862, který nechal provést na svých pozemcích v Ráji-Darkově baron Jiří Bees z Chrostiny.²⁶⁵ Ze zájmu fryštátského lékaře Antonína Fiedlera a z podnikatelské iniciativy hraběte Jiřího Beese vznikly provizorní lázně. Jednalo se o dřevěnou boudu s několika vanami ke koupelím. Jejich založení předcházelo vědecké prozkoumání přírodního léčivého zdroje, jodobromové vody solanky. Darkovská voda byla úředně prohlášena za léčivou na základě dobrozdání lékařské fakulty ve Vídni ze dne 1. 7. 1865. Voda měla především příznivý vliv na léčbu skrofulosy, zduření žláz a mimoplicní tuberkulózy.

V roce 1865 bylo započato se stavbou prvního lázeňského domu v Darkově. Lázeňská sezona byla zahájena v roce 1867. V roce 1872 byla postavena první léčebna, roku 1878 byl vybudován pavilon vila Anna jako obytná vila pro pacienty, roku 1880 obytné budovy pro pacienty Heinrichshof a Henrietta. Více jak dvacet let se dovážela do lázní jodobromová solanka k léčebným procedurám z prvního pramene, později nazvaného Jan, ve dvou dřevěných

---

²⁶³ *Kurorte, Heilanstalten, Sommerfrischen in der Č.S.R.* Herzheilbad Johannisbrunn in Schlesien, Aussig 1934, s.79.

²⁶⁴ ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. s. 69.

²⁶⁵ Slané vody se v okolí dnešní Karviné vyskytovaly mnohem dříve. Záznamy o jejich využití pocházejí ze 14. století. V té době se pokoušeli benediktýni z Orlové odpařovat vodu z tzv. solných studní v Solci (dnešní část Karviné – Karviná-Doly) a v Orlové odpařovat a vyrábět kuchyňskou sůl. Tyto pokusy se poté několikrát opakovaly. Roku 1698 byl v Orlové zřízen i solivar, který byl však po krátké době pro svou nerentabilitu zrušen. Až v 19. století nález slané vody proslavil oblast dnešní Karviné a okolí v oboru lázeňství. KABELÁČ, Vojtěch: Československé státní jodové lázně v Darkově. *Těšínsko*, 3, 1960, č. 2, s. 1.

sudech. V roce 1892 byl navrtán další léčebný pramen na katastru obce Ráj. Rozmach Darkova jako lázní vrcholil v rozmezí let 1895–1905. V té době měl lázně pronajaty vídeňský lékař Dr. Vilém Degré. Za jeho působení došlo k rekonstrukcím lázeňských budov – první lázeňský dům byl stržen a místo něj byl v letech 1900 až 1901 vystavěn tzv. Kurhaus – společenský dům. V tomto období byl budován i lázeňský park se vzácnými dřevinami. Od 90. let 19. století se z primitivních malých lázní lokálního významu proměňují na oblíbené lázeňské středisko, jehož léčebné účinky oceňovaly i lékařské kapacity. V roce 1902 byla vystavěna dětská léčebna neboli Kinderheim.²⁶⁶

Hrabě Jiří Bees prodal v 90. letech 19. století svůj majetek hraběti Larisch-Mönnichovi, který se stal od roku 1905 také majitelem lázní, neboť Dr. Degré se budováním lázní značně zadlužil a lázně, jež stále více získávaly na oblibě, hraběti prodal. Správy lázni se ujali hospodářští inspektoři hraběcího těžířstva, lékařská péče byla svěřena vídeňskému lékaři Viktoru Klimkovi.²⁶⁷

Představu o charakteru lázní si můžeme udělat z tiskoviny vydané v roce 1913. Devízou lokality byly jodobromové prameny, jež se v malé míře využívaly k pitným kúram, byly však důležitým koupelovým léčebným prostředkem. Jak pitné kúry, tak koupele, bylo možné absolvovat pouze na doporučení a za lékařského dohledu, což bylo dáno silnou koncentrací jódu v léčivých pramenech. Působil zde jeden vedoucí lékař a jeden až dva pomocní lékaři. K roku 1913 ve vedoucí funkci lékaře působil MUDr. Edmund Beck. Výkon lékařských služeb byl honorován, v případě nemajetných pacientů byly poskytovány bezplatně.

K dalším lázeňským prostředkům patřily vanové koupele, sprchy, vodoléčebné procedury, elektrické dvoukomorové a čtyřkomorové lázně, horkovzdušné lázně, moderní inhalace, zábaly, masáže, elektromasáže, vibrační masáže a gymnastika. Vše pod odborným dohledem vyškoleného personálu. Délka pobytu v lázních činila 4–6 týdnů v případě skrofulosního onemocnění se jeho délka prodlužovala. Sezóna v lázních trvala od 15. května do konce září. I zde můžeme vysledovat období před a posezonní období, a to od 15. května do 20. června a po 20. srpnu do konce září. Byly udělovány i výjimky, a to pacientům, kteří potřebovali v lázních zůstat déle, a také někdy oznamovala správa lázní jiné termíny, než bylo běžné. Lázeňský tarif, byl placen v období sezóny i mimo ni.

---

²⁶⁶ KABELÁČ, Vojtěch: Československé státní jodové lázně v Darkově. *Těšínsko*, 3, 1960, č. 2, s. 2; ROHEL, Jan: Několik poznámek k dějinám Darkova – Lázní. *Těšínsko*, 11, 1968, č. 4, s. 5.

²⁶⁷ ROHEL, Jan: Několik poznámek k dějinám Darkova – Lázní, *Těšínsko*, 11, 1968, č. 4, s. 5.

K indikacím, pro které byly lázně určeny, patřily: chudokrevnost (anémie), skrofulosa ve všech formách, syfilis (lues), akutní a chronické kožní choroby (např. ekzémy na skrofulosním základu, psoriáza /lupénka/), exsudáty, revmatická onemocnění, onemocnění kloubů a kostí, rachitida (křivice), kornatění tepen, tromboplebitis, nervové choroby, ženské choroby, onemocnění močového měchýře a prostaty, mimoplicní tuberkulóza a onemocnění štítné žlázy. Lázeňští hosté mohli absolvovat několik druhů procedur, což nám dokládají údaje v tabulce.

Tabulka č. 5

*Ceny poskytovaných procedur v Lázních Darkov k roku 1913.*²⁶⁸

Procedura	Cena hlavní sezona I. tř.	Cena hlavní sezona II, třída	Cena vedlejší sezona I. třída	Cena vedlejší sezona II. třída
plná jodová lázeň	5,-K	4,-K	4,-K	3, 20,- K
třčtvrteční jodová lázeň	4,-K	3,-K	3,20,-K	2,40,-K
poloviční jodová lázeň	3,-K	2,-K	2,40,-K	1,60,-K

Dále byla poskytována čistící koupel za 1,40 v I. třídě a za 1 korunu v druhé třídě, lokální koupel za 80 haléřů, inhalace za korunu, užití gräfenbergského zábalu za 50 haléřů, dvou a čtyřkomorová lázeň za 4 koruny, teplá vzdušná lázeň za 4 koruny, 1 litr vody k zábalům za 10 haléřů.

K ubytování byly určeny objekty lázeňského domu (Badehaus) a vily Lorihof, Henrieta a Heinrichshof. Pro děti dětská léčebna s kapacitou 70 míst. Byla zde i možnost ubytování v části zámeckého objektu Ráj, jež byl v majetku majitele panství a dále v soukromí. Kapacita pro ubytování se pohybovala kolem 200 osob. Co se návštěvnosti týče, v roce 1905 navštívilo lázně 256 hostů, v roce 1910 to bylo 716 osob z toho 592 pacientů a o dva roky později 742 osob z toho 637 pacientů.²⁶⁹

Lázně rovněž zpracovávaly darkovskou sůl určenou k domácímu přírodnímu léčení. Byla dodávána na domácí i zahraniční trh.

²⁶⁸ KLIMEK, Viktor: *Bad Darkau*. Wien 1913, s. 22.

²⁶⁹ Tento počet uvádí brožura KLIMEK, Viktor: *Bad Darkau*. Wien 1913, s. 4; Seznamy lázeňských hostů tzv. kurlisty Lázní Darkov uvádějí za rok 1909 729 osob z toho 335 mužů a 394 žen a za rok 1910 694 hostů z toho 331 mužů a 363 žen. ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58 (b), Kur-Liste von Jodbad Darkau, 1909, 1910.

První světová válka ovlivnila lázeňský provoz. Lázně se nejprve staly nemocnicí Červeného kříže a v době plebiscitu na Těšínsku byly obsazovány československým a polským vojskem. Po roce 1920 byly částečně adaptovány. Lázeňské místo bylo kanalizováno, opatřeno vodovodem, bylo zde zavedeno elektrické osvětlení, budovy byly opraveny a rozšířeny. Koncem 20. let 20. století v lázních působil lázeňský lékař MUDr. Karel Tajrych.²⁷⁰

K dalšímu rozšíření lázní došlo až počátkem 30. let 20. století. Zasloužili se o to především lékaři MUDr. Bohumil Malý, MUDr. Alois Žurek, MUDr. Josef Beier.²⁷¹ Roku 1930 se začalo jednat o schválení projektu sanatoria. O rok později byl navrtán další léčebný pramen přímo v lázeňském parku. V letech 1931 a 1932 bylo budováno soukromé sanatorium. K jeho kolaudaci došlo 30. listopadu 1932 a provoz byl zahájen počátkem roku 1933.²⁷² Sanatorium bylo vystavěno podle architektonického projektu arch. Josefa Fňouka z Hradce Králové. Stavbu provedli stavitelé architekt Ludvík Juroš z Frýdku a ing. Hugo Königsberger z Karviné.

V době svého vzniku byla kapacita sanatoria 38 lůžek (stejný počet byl zachován i k roku 1937).²⁷³ Lékařský trakt soustřeďoval ordinační místnosti pro choroby vnitřní, tuberkulózní, chirurgické, ženské, dětské a kojenecké, operační sály a rentgen. Nacházela se zde lékařská laboratoř vybavená mimo jiné elektrokardiografem (ke zjištění srdečních poruch) a metabolitem (ke stanovení základní výměny látkové). V lékařském traktu se nacházelo oddělení pro léčení horským sluncem, diatermií, galvanisací, faradizací a vibračními masážemi. Na úrovni byl také na svou dobu zařízen Zanderův sál pro ortopedii a léčení poruch činnosti kloubů. Balneologický trakt byl spojen rozsáhlým vedením s přírodním

---

²⁷⁰ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inventář, JALŮVKOVÁ, Jana, s. 3; 1986; Lázně Darkov. In: FRABŠA, F. S. (red.): *Lázně*. Praha 1928, s. 111–113, zde s. 112; Lázně Darkov. In: WASSERMANN, Max (red.): *Československé lázně i letoviska. Almanach čsl. lázní a letovisek*. Praha 1929. s. 45–46; *Lázně a sanatoria na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1922, s. 29–30.

²⁷¹ MUDr. Bohumil Malý lékař a primář městské veřejné nemocnice v Moravské Ostravě, specializoval se na plicní choroby, působil nejen na Ostravsku, ale také na Opavsku, Hlučínsku, Těšínsku i Valašsku, kde zakládal místní a okresní odbory Masarykovy ligy proti tuberkulóze a dispenzáře zabývající se sociálně preventivní péčí a léčbou TBC. Stál u vzniku Dětské ozdravovny Čs. červeného kříže v Darkově pro děti nemocné tuberkulózou kostí a kloubů. Dále se angažoval v otázce vybudování plicní léčebny v Jablunkově, zastávající funkci místopředsedy ústředního výboru brněnského spolku Humanita pro zemi Moravskoslezskou. MUDr. Alois Žurek zastával post primáře hornické nemocnice v Karviné, v lázních Darkov působil od 20. let 20. století a pak ještě v roce 1946 jako vedoucí lékař sanatoria, MUDr. Josef Beier vykonával funkci primáře sanatoria ve 30. letech 20. století. Cílem těchto lékařů bylo založit sanatorium pro nemocné oblasti ostravsko – karvinského revíru.

²⁷² ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 6, karton 1, časové rozmezí 1937, Opis – Právnímu zastupitelství Larisch-Mönnichů, 15. září 1937 a protokol z 24. září 1937.

²⁷³ Počet 38 lůžek je uveden v protokolu z 24. září 1937. V popisu sanatoria Darkov předkládaném MUDr. Vézérem v roce 1934 je uveden počet 45 pokojů s kapacitou 70–75 pacientů viz VEZÉR, Vilém: *Sanatorium Darkov. Zdravotnická ročenka*, roč. VI., 1934, s. 445–446.

jodobromovým léčivým pramenem, takže veškeré léčebné procedury, ke kterým bylo potřeba jodové vody (jodové koupele, kombinované zábaly z piešťanského bahna a jodové vody, uhličitě lázně, střevní lázně, pitné kúry) se prováděly přímo v budově. Sanatorium mělo také zařízení hydroterapeutické oddělení. Bylo vybaveno kromě nejmodernějších hydro a fyzikálně terapeutických pomůcek několika kabinami pro parní a horkovzdušné lázně, lázeň čtyřkomorovou, světelnou a Stangerovu (iontová lázeň). Lázně se mohly ve své době pyšnit technicky dokonalým inhalatoriem s jednotlivými aparáty k využití jodové vody k léčení různých katarů horních cest dýchacích. Silné radiové emanatorium doplňoval soubor terapeutických pomůcek. Součástí sanatoria bylo i dětské oddělení. Moderně vybavené lázeňské sanatorium se stalo ústřední budovou lázní.

Léčba v sanatoriu byla určena pro tyto indikace: chirurgická tuberkulóza, skrofulóza, rachitis, chudokrevnost, arterioskleróza, ženské choroby, exsudáty (záněty), trombophlebitis, revmatismus, nemoci kožní, onemocnění močových cest, lues (ve všech pozdějších formách, následky luetických infekcí, onemocnění tepen luetického původu), struma parenchymatosa, nervové afekce různé povahy, Basedowova choroba (porucha způsobena hyperfunkcí štítné žlázy). Hlavními terapeutickými prostředky v lázních byly ve 30. letech 20. století jodobromové lázně, jodová pitná kúra, elektroléčba, vodoléčba, inhalace, uhličitě a kyslíkové lázně, Zander a střevní lázeň.²⁷⁴

V sanatoriu bylo o pacienty dostatečně postaráno. Léčba zde probíhala celoročně a byla zde rovněž možnost ambulantního léčení. Denní paušál pro ubytované pacienty se pohyboval od 80,-Kč a závisel na umístění pokoje a druhu onemocnění pacienta. Cena zahrnovala ubytování na pokoji s teplou a studenou vodou, otop, osvětlení, stravu, jodovou koupel v samostatné kabině a normální lékařské prohlídky. Mimořádné léčebné pomůcky, zvláštní lékařské výkony (např. injekce) a prohlídky se platily zvlášť, a to podle zvláštního ceníku. Lékařský honorář zahrnoval první klinické vyšetření s vyšetřením moči, měřením krevního tlaku, stanovení diagnózy a léčebného plánu a činil rovněž 80,-Kč. Při operacích se platilo za použití operačních sálů rovněž 80,-Kč a přál-li si pacient ošetřovatelku, zaplatil za denní ošetřování 40,-Kč.²⁷⁵

Pro dětské pacienty byly ceny nižší. Pro děti od 4 do 10 let v doprovodu rodičů činil denní paušál 35,-Kč od 11 do 14 let 40,-Kč. Pro děti pod dozorem ústavních sester platil vyšší tarif. Pro věkovou kategorii od 4 do 10 let to bylo 40,-Kč a od 11 do 14 let to bylo 45,-Kč za den.

---

²⁷⁴ *Sanatorium Darkov v ČSR*. Unie Praha, s. d. nestránkováno.

²⁷⁵ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 8, karton 1, časové rozmezí 1933, Domácí řád, Darkov, 1. ledna 1933.

Ambulantní pacienti měli ceny za výkony rovněž nižší. Za první klinické vyšetření zaplatili 60,-Kč, další každá ordinace byla za 40,-Kč, informace byly poskytovány za 20,-Kč, jodová koupel 25 % nebo 50 % stála 15,-Kč, jodová koupel 75 % stála 18,-Kč a jodová koupel 100 % stála 24 korun. U dětí byl lékařský honorář o polovinu nižší a jodová koupel stála 9 korun.²⁷⁶

Tabulka č. 6

Ceník léčebných prostředků sanatoria Lázní Darkov kolem roku 1933²⁷⁷

Léčebný prostředek	Cena v Kč
lázeň dle Stangera	20–30,-
lázeň uhličitá	20,-
lázeň s radiovou emanací	20,-
lázeň střevní	30,-
lázeň čtyřkomorová	15,-
lázeň očištná	8,-
lázeň parní	10,-
lázeň jehličnatá	12,-
vodoléčba malá	10,-
vodoléčba velká	15,-
jodobahenný zábal	20,-
masáž částečná	10,-
masáž celková	15,-
elektroléčba, diathermie	10–20,-
horské slunce, sollux	15,-
Zander (týdně)	15,-
ozařování krátkovlnné	15–30,-
inhalace jodová	10,-
radiová emanace s pitnou vodou	20,-
třecí prádlo	3,-
elektrokardiograf	70,-
bazální metabolismus	100,-
vyšetření rentgenem	60,-
rentgenové snímky dle velikosti	60–150,-

injekce, léky, krevní zkoušky, gynekologické a operativní výkony byly poskytovány dle normálního lékařského sazebníku²⁷⁸

²⁷⁶ *Sanatorium Darkov v ČSR*. Unie Praha, viz příložený ceník

²⁷⁷ tamtéž

²⁷⁸ tamtéž

Podle koupelového řádu sanatoria Darkov z roku 1933 se musel každý lázeňský host před zahájením lázeňské léčby podrobit prohlídce lázeňského lékaře nebo jeho zástupce. Na základě této prohlídky lékař předepsal druh a pořadí léčby. Byl určen počet koupelí a jejich jakost (1/2, 3/, 4/4 jodové), výška vody ve vaně, teplota vody, doba trvání lázně a její absolvování (dopoledne, odpoledne), jiné léčebné procedury a pitná léčba. Na základě tohoto lékařského předpisu obdržel host přesný rozpis koupelí a dalších lázeňských procedur. O tento proces se staral lázeňský mistr, který nesl rovněž zodpovědnost za čistotu a dezinfekci van. Host měl možnost si vanu před napuštěním jodové vody prohlédnout a přesvědčit se o její čistotě. Prádlo si mohl přinést vlastní nebo mu bylo poskytnuto lázeňské. Po koupeli host setrval nejméně půl hodiny na lehátku v odpočívárně a pak mohl lázeňské oddělení opustit. Pro zvláštní druhy nemocí byly určeny konkrétní kabiny, které nesměli používat jiní hosté. Koupání probíhalo v časovém rozmezí od 7 do 12 hodin a od 13 do 18 hodin. Lázeňský personál byl povinen chovat se zdvořile k hostům a náležitě se o ně postarat, lázeňský lékař byl povinen kontrolovat dodržování předpisů a provoz lázní a případné závady měl co nejdříve odstranit. Ústavní lékař byl rovněž zodpovědný za to, že veškeré léčebné pomůcky, instrumenty a jiný lékařský materiál musely vyhovovat platným zdravotním předpisům a že veškeré přístroje obsluhoval vyškolený personál. Ústavní nebo jemu přidělený lékař byl pacientům k dispozici ve dne i v noci, byl povinen kontrolovat jejich zdravotní stav, dohlížet na provádění léčebných procedur a rovněž kontrolovat ústavní kuchyň. Ústavní lékař byl v sanatoriu ubytován, a v době jeho nepřítomnosti, musel být zastoupen. Pacienti mohli být z léčení propuštěni jen na základě svolení ošetřujícího lékaře. V případě, že chtěli léčbu ukončit dříve, museli podepsat ukončení na vlastní žádost, tzv. revers. Ústavní lékař rovněž zodpovídal za postup v případě výskytu nakažlivé nemoci, převést dotyčného do infekční nemocnice v Zábřehu, izolovat okolí, které bylo ve styku s dotyčným pacientem a zařídit dezinfekci zařízení a prádla.²⁷⁹

V sanatoriu působil vyškolený personál a řádové sestry, rovněž byl zastoupen i další obslužný personál zabezpečující chod sanatoria. O personálním obsazení jsme informováni z lékařské zprávy za rok 1936 a 1937. V průběhu celého roku 1936 bylo v sanatoriu zaměstnáno 27 až 36 zaměstnanců. Jednalo se o jednoho vedoucího lékaře, jednoho asistenčního lékaře, který byl zaměstnán po dobu 5 měsíců, tři ošetřovatelky, jednoho ústavního správce, jednoho pokladního, jednu korespondentku po dobu 5 měsíců na půl

---

²⁷⁹ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 9, karton 1, Koupelový řád pro sanatorium Darkov, 1933.

pracovního úvazku, jednoho správce restaurace, dva kuchaře, jednoho řezníka, tři či čtyři pomocné zaměstnance v kuchyni, jednoho číšníka, jednoho jídlonoše po dobu šesti měsíců, tři lázeňské, tři myčky, z toho dvě po dobu 6 měsíců, jednoho vrátného, čtyři pokojské, dvě pradelny, dvě žehličky po dobu 5 měsíců, dva topiče a jednoho nádeníka po dobu 8 měsíců. Lékařská zpráva za rok 1937 uvádí obdobné personální obsazení, jednalo se o 28 až 37 zaměstnanců a v ústavu pracovali: jeden ústavní lékař, jeden ústavní lékař po dobu 7 měsíců, tři ošetřovatelky, jedna pokladní v ordinaci, jeden obchodvedoucí restaurace (provozní), jeden kuchař, jeden cukrář po dobu 9 měsíců, tři až čtyři zaměstnanci v kuchyni, jeden číšník, jeden jídlonoš po dobu 6 měsíců, tři lázeňské, tři myčky z toho jedna po dobu 8 měsíců, jeden vrátný, tři sluhové, čtyři pokojské, tři pradelny, dvě žehličky po dobu 6 měsíců, jeden strojník a jeden topič.²⁸⁰

Vody z pramenů se využívalo k celkovým lázním. Přírodní teplota vody byla 11°C. Po zahřátí se teplota lázně pohybovala mezi 24 až 40°C. Používalo se k tomu horké vody v poměru 1:1 nebo 3:1. V případě neředění se jodová voda ohřívala parou. V lázni nemocný setrval 15 až 30 minut a koupele probíhaly denně nebo co druhý den, popřípadě ještě v delších časových intervalech. Bylo to samozřejmě závislé na individuálním zdravotním stavu pacienta.

Pitná léčba se prováděla pitím jodové vody a to tak, že pacient dostával dvakrát denně 50 – 150 kubíku vody (ze zvláštního, slabšího pramene), a to ráno před snídaní a odpoledne před svačinou. Opět i v tomto případě se množství vody a časové intervaly použití přizpůsobovaly snášenlivosti kúry nemocným. Toto patřilo k hlavním rysům způsobu léčby jodovou vodou, léčení se vždy přizpůsobovalo individualitě nemocného a podle potřeby bylo kombinováno s jinými léčebnými metodami.²⁸¹

O návštěvnosti lázní jsme informováni z různých zdrojů. Ne vždy je zřejmé, zda se jedná o celkovou návštěvnost nebo počet pacientů, stejně jako v tomto případě, kdy je uvedeno za léta 1924 1825 hostů, 1925 1828 hostů, 1926 2179 hostů, 1927 2579 hostů, 1928 2985 hostů, 1929 3282 hostů, 1930 3666 hostů, 1931 3470 hostů, 1932 3243 hostů, 1933 2393 hostů a v roce 1934 2138 hostů. V sanatoriu se v roce 1933 léčilo 700 hostů a v roce 1934 987 hostů. Není zřejmé, zda to byl počet z celkového počtu lázeňských hostů za roky 1933 a 1934 nebo pouze návštěvnost sanatoria. Můžeme se jen domnívat, že se jednalo o návštěvnost sanatoria

---

²⁸⁰ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 11, karton 1, časové rozmezí 1937–1938, Lékařská zpráva za rok 1936, 1937.

²⁸¹ VÉZÉR, Vilém: *Kritické ocenění jodobromové lázeňské léčby*. Darkov, 1936, s. 4.

z celkového počtu lázeňských hostů.²⁸² Celkový počet lázeňských hostů za rok 1936 byl 2248, a z toho bylo nemocenskými pojišťovnami vysláno 1 304 pacientů.²⁸³ Během roku 1936 bylo přijato do sanatoria 1083 pacientů. Z tohoto bylo hospitalizovaných 771 pacientů a ambulantně bylo léčeno 312 pacientů. Soukromých osob bylo 518 a pokladních pacientů bylo 565. Celkový počet ambulantních koupelí a procedur činil 5208. V průměru činil pobyt jednoho pacienta v ústavu 29,9 dnů. Ambulantních procedur vybral 1 pacient 16, 9. V tomto roce bylo přijato 519 mužů, 452 žen, 60 hochů a 52 dívek. Bylo zhotoveno 565 rentgenových snímků a 124 elektrokardiografů. V roce 1937 lázně navštívilo 2 962 hostů, z toho pokladních pacientů bylo 615 a doprovod pacientů a rekreačních hostů činil 339 osob.²⁸⁴

Během roku 1937 bylo přijato do sanatoria 981 pacientů. Z tohoto počtu se jednalo o 755 ústavních pacientů a 226 ambulantních pacientů. Soukromých osob bylo 494 a pokladních pacientů 487. Celkový počet ambulantních procedur a koupelí činil 3 498. Pobyt jednoho pacienta v ústavu činil průměrně 30 dnů. Ambulantních procedur vybral jeden pacient 15,5.

V roce 1937 bylo přijato 453 mužů, 431 žen, 55 hochů a 42 dívek. Bylo zhotoveno 521 rentgenových snímků a 72 elektrokardiogramů.²⁸⁵

Archivní materiál za léta 1936 a 1937 uvádí také choroby, jež byly v lázních v té době léčeny. Tento přehled spolu s počty pacientů uvádím v tabulce.

Tabulka č. 7

*Přehled onemocnění a počet pacientů za léta 1936 a 1937 v Lázních Darkov*²⁸⁶

Onemocnění	Muži celkem	Ženy celkem	Muži soukromí pacienti	Ženy soukromí pacienti	Muži nemocenské pojištění	Ženy nemocenské pojištění
	1936/1937	1936/1937	1936/1937	1936/1937	1936/1937	1936/1937
nespecifická onemocnění aparátu lokomočního (pohybového)	269/255	255/257	72/76	56/145	197/179	199/112

²⁸² WINKLER, Antonín: Významná sanatoria a ozdravovny pro ostravsko-karvinský revír. In: Technická práce na Ostravsku 1926–1936, Moravská Ostrava, Spolek československých inženýrů, odbor v Moravské Ostravě 1936, s. 718.

²⁸³ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 12, karton 1, časové rozmezí 1937–1938, sociální úlevy v lázních 1936.

²⁸⁴ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov inv. č. 12, karton 1, časové rozmezí 1937–1938, Ärztliche Statistik für das Jahr 1937.

²⁸⁵ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 11, karton 1, časové rozmezí 1937–1938, Lékařská zpráva za rok 1936 a 1937, Sanatorium Darkov.

²⁸⁶ ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 12, karton 1, časové rozmezí 1937–1938, sociální úlevy v lázních 1936; Ärztliche Statistik für das Jahr 1937.

choroby srdce a cév	360/204	226/221	253/148	156/174	107/56	70/47
choroby nervové	196/239	237/142	84/148	40/95	112/91	197/47
chirurg. tuberkulóza	148/431	327/358	33/83	100/91	115/348	227/267
Choroby kůže, očí, žláz	84/66	63/82	55/24	36/36	29/42	27/46
Choroby gynekologické		33/----		18/----		15/----
Choroby jiné	20/197	30/171	17/110	24/108	3/87	6/63
Celkem	1077/1392	1171/1231	514/589	430/649	563/803	741/582

S výjimkou dvou světových válek, kdy se prostory sanatoria proměnily ve vojenský lazaret, sloužily lázně po celou dobu svému účelu. Jejich posledním majitelem před rokem 1945 byl hrabě Dr. Jan Larisch-Mönnich.

III. 7. Lázeňská tradice v Komorní Lhotce

Malá podhorská obec Komorní Lhotka v Těšínském Slezsku se stala od 19. století jedním z vyhledávaných výletních míst. Přispívalo k tomu pěkné přírodní prostředí, možnosti výletů do blízkého horského okolí a ubytovací možnosti v obci jak ve stávajících hostincích, tak v soukromí.²⁸⁷

Místo se stalo ještě více oblíbeným, když zde byly na svahu hory Godula zřízeny bylinné lázničky, a to v 60. letech 19. století. Vznikly z iniciativy sedláka Jiřího Walicy, který na svém pozemku objevil pramenité vřídlo a založil primitivní lázně se třemi dřevěnými vanami. Objekt byl velice jednoduchý a dřevěný. Byly zde poskytovány koupele v odvarech z horských bylin.²⁸⁸ Můžeme říci, že tyto procedury vycházely z lidové tradice a terapie Sebastiana Kneippa, který odvary z bylin a jehličí používal a jeho metody byly v tomto období šířeny a užívaly se i v domácím prostředí.

²⁸⁷ Hosté měli možnost se ubytovat v soukromí. Nájemci nabízeli většinou dva pokoje s kuchyní a možností využití zahrady, někteří nabízeli celé patro ve stavení opět s kuchyní a zahradou. Pobyty byly týdenní, měsíční nebo po celé léto. Ceny se pohybovaly k roku 1906 v rozmezí: 10–20 korun za týden, 30–80 korun za měsíc a 80–150 korun za celé léto. V tomto období nabízelo ubytování 9 nájemců, viz *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1906, s. 216.

²⁸⁸ Objekt je zachycen na pohlednici kolem roku 1910, publikováno Korbelařová, Irena – PETER, Václav – WAWRECZKA, Henryk – ŽÁČEK, Rudolf: *Beskydy a Pobeskydí 1895–1939*, obr. 162, s. 81.

V roce 1921 byly lázničky převzaty lesní správou a poté přebudovány na čtyři kabiny, kde byly léčebné koupele nadále poskytovány. O tom jak vypadal exteriér a interiér lázniček ve 30. letech 20. století si můžeme udělat představu na základě protokolu nájemní smlouvy na místní hostinec č. p. 27 uzavřené v roce 1936 mezi čsl. státem zastoupeným ředitelstvím státních lesů a statků ve Frýdku jako pronajímatelem a nájemcem Františkem Chrobokem z Vojkovic. K nemovitostem, které byly součástí nájemní smlouvy hostince, patřily i lázničky. Byla to podsklepená budova s kamennou podezdívkou, hrázděné zdivo bylo obloženo dřevem zvenčí i uvnitř. Její součástí byla otevřená veranda s betonovou dlažbou. Interiér tvořily čtyři lázeňské kabiny, bufet, toaleta a kotelna. Zařízení kabin bylo velice strohé, byly vybaveny litinovými smaltovanými vanami s míchací garniturou na teplou a studenou vodu a s ruční sprchou a rukojetí s jedním kohoutem pro bylinnou vodu, zrcadlem se zásuvkou a pultíkem a na dveřích byly věšáky. Mobiliář budovy obsahoval dále šest židlí, prádelník, jednu dlouhou lavici, dvě krátké bez opěradla a dvě s opěradlem a jeden stůl. Z protokolu je zřejmé, že v lázničkách byly klientům k dispozici i ručníky a prostěradla.²⁸⁹ Zájemci o tento druh procedur do objektu pouze docházeli, neboť nebyl vybaven ubytovací kapacitou.

Další lázeňský objekt, který byl v obci vystavěn rovněž v 19. století, vzešel z iniciativy tehdejšího fojta Adama Walacha. Rozhodl se využít místního přírodního lesnatého prostředí a čerstvého vzduchu a nechal vystavět v obci léčebné a rekreační středisko. Od roku 1880 byl tedy zde provozován vodoléčebný ústav tzv. Kurhotel. Objekt byl dřevěný a byl postaven v tzv. alpském či švýcarském stylu. O podobě lázeňského areálu nám dnes vypovídá pouze kresba z propagační brožury, která byla vytištěna v Krakově a výjev na kolorované pohlednici.²⁹⁰ Byl to jednopatrový pavilon o 23 pokojích pro hosty se společnou jídelnou a restaurací. O hosty se staral také lázeňský lékař Johann Höflich, který je uváděn i jako vedoucí ústavu. Byly zde prováděny vodoléčebné kúry, bylinné koupele a probíhala zde léčba pitím syrovátky a mléka.²⁹¹ Léčila se zde hlavně onemocnění dýchacích cest, poruchy nervového systému (hysterie, hypochondrie, migrény, melancholie), onemocnění cévního systému, činnost a funkce pohlavních orgánů, chronická onemocnění trávicího traktu, onemocnění žaludku, střevní katary, poruchy pohybového ústrojí, revmatismus, dna,

---

²⁸⁹ ZAO, fond: Správa státních lesů Střítež u Českého Těšína, inv. č. 203 (sbírka listin), poř. č. 544-III/ 1936, Korespondence a nájemní smlouva na hostinec č. p. 27 (1935–1936) a popis objektu a vybavení lázní (1936).

²⁹⁰ Propagační prospekt *Hydropatische Anstalt auch nach Kneipp'scher Behandlungsart in Ligołka bei Teschen*. prospekt, s. d. [1890]; WAWRECZKA, Henryk – ŽÁČEK, Rudolf. *Beskydy a Pobeskydí 1895–1939*, obr. 159, s. 80

²⁹¹ HAVLÍČEK, Bedřich (B. Hěk): Pohled do zaniklého fojtství v Komorní Lhotce čp. 51. *Těšínsko* 23, 1980, č. 4, s. 24.

onemocnění kloubů, kůže a otylost. Zařízení bylo v provozu od 15. května do 1. listopadu. Hlavní sezona probíhala od 1. července do 1. září. V době vedlejší sezony stál pobyt v ústavu 3–5 zlatých, v době hlavní sezóny 4–7 zlatých. Hostům byla věnována veškerá péče k jejich spokojenosti. Ústav nesl koncem 19. století pojmenování *Hydropatische Anstalt auch nach Kneipp'scher Behandlungsart* (Vodoléčebný ústav také podle Keippovy léčby).²⁹²

Dobový turistický průvodce uvádí, že k lázeňským prostředkům náležely obyčejně vodní postupy a koupele podle Gräfenbergské metody (tedy metody Priessnitzovy vodoléčby), masáže, elektroléčba (pod lékařským dozorem) koupání, pití mléka a žinčice, bylinné a jehličnaté koupele, parní lázně, horské prameny, tělesná cvičení na kopcích i na rovině (v terénu) a pobyt na prosluněných místech. V témže průvodci je v inzertní příloze umístěna reklama s názvem *Kaltwasser und Molkenheilanstalt Cammeral-Ellgoth*, jež uvádí rovněž vodoléčebné metody na vědeckém základě, doprovázené masážemi a elektroléčbou pod lékařským dohledem, dále jsou uváděny mléčné kúry, teplé jehličnaté smrkové a borovicové koupele, minerální koupele (v tomto případě uměle připravované, neboť se přímo v místě nenacházel zdroj přírodní minerální vody) k podpoře mléčných koupelí. Byly využívány i pitné kúry vod z horských pramenů.²⁹³ Z těchto materiálů vyplývá, že malý vodoléčebný ústav využíval veškerých možností přírodní vodoléčby, vycházejících z metod Priessnitze, Kneippa i vědecké vodoléčby. Mléčné kúry zde mohly být rovněž provozovány, neboť se zde nacházel zdroj ovčího a kravského mléka.²⁹⁴

V roce 1890 koupil vodoléčebný ústav hoteliér Appelt z Frýdku a vedl jej ve vlastní režii. Požárem v roce 1903 byl ústav zcela zničen. Objekt byl vybudován později znovu, ale už jen jako Hotel Stiller. V roce 1908 prodala vdova Appeltová svůj hotel Stillerovi z Těšína. Hotel Stiller byl v rukou příslušníků této rodiny s přestávkami do třicátých let.²⁹⁵ Dalším majitelem hotelu se stal od roku 1931 Josef (Joža) Vochala – statkář z Bohumína, který byl velice aktivně činný v mnoha oblastech života.²⁹⁶ Chtěl zachovat místní lázeňskou tradici a výrazně ji rozšířit. V počátcích jeho působení Lázeňský hotel nabízel v květnu denní penzi

---

²⁹² Propagační prospekt *Hydropatische Anstalt auch nach Kneipp'scher Behandlungsart in Ligołka bei Teschen*. Krakau, s. d. [1890].

²⁹³ MATZURA, Josef: *Illustrierter Führer durch die Beskiden und die angrenzenden Landschaften*. Teschen 1891, s. 266 a nestránkována inzertní příloha

²⁹⁴ V obci žili chovatelé tohoto dobytka a v nedalekých horách na Kyčeře se nacházela salaš, z níž byla dodávána do vsi tato surovina.

²⁹⁵ Z propagačního prospektu *Kurort Kameral-Ellgoth, Ostschlesien, Č.S.R.* (kopie, soukromá sbírka autorky, blíže neurčeno), na titulní straně je fotografie objektu Kurhaus Stiller a celkový pohled na obec, je zřejmé, že vybavení vodoléčebného ústavu obsahovalo po roce 1918 5 vykachlíkovaných kabin s koupelovými vanami, přívodem teplé a studené vody a sprchou.

²⁹⁶ Josef (Joža) Vochala (1892–1965) působil jako národopisný a vlastivědný pracovník, publicista, organizátor spolkového dění a muzejník. Více viz DOKOUPIL, Lumír (red.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit 2, Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě 1994, s. 130–132.

s ubytováním pro jednu osobu v ceně 25,- Kč a v červnu 30,- Kč a v červenci a srpnu 35,- Kč. Hostům byly dále nabízeny každou neděli a svátky a několikrát týdně koncerty v lázeňském parku i v sále a čaje o páté s tancem. V době mezisezonní byly pořádány v hotelové kuchyni spolkové kuchařské kurzy, jimiž byl vhodně obohacen letní pobyt hostů praktickým i teoretickým vyučováním.²⁹⁷ Musíme zdůraznit, že místo nevlastnilo oficiální status lázní.

Vochalovou vizí bylo vybudovat v Komorní Lhotce „větší lázeňský podnik prvního řádu“. Protože to však nebylo v jeho silách, především po finanční stránce, vstoupil do jednání se Svazem slezských obcí, měst a okresů. Z korespondence z roku 1931 mezi ním a Svazem slezských obcí, měst a okresů vyplývá, že inicioval zřízení Družstva lázeňských a sociálních ústavů, které by zajistilo další existenci lázeňského hotelu v Komorní Lhotce a dále lázeňskou tradici rozšiřovalo. Byl vytvořen přípravný výbor pro založení Družstva lázeňských a sociálních ústavů.²⁹⁸ Záměrem družstva bylo převzetí dosavadních lázeňských a hotelových objektů a realizace projektu slatinných lázní a vodoléčebného ústavu pod odborným lékařským dohledem a postupné zřizování dalších sociálních ústavů. Obec měla k vybudování lázeňského celku výborné předpoklady. Z materiálů, které byly připraveny pro obhájení záměru, můžeme vyčíst, že Komorní Lhotka se nachází ve velice zdravé a klimaticky příznivé poloze v nadmořské výšce 450 m. n. m. Klimatické přednosti oblast předurčovaly k celoročnímu pobytu pacientů a návštěvníků. Zimy byly v této lokalitě charakterizovány jako tuhé, ale zdravé a suché. Takže i zimní pobyt zde měl své výhody. Naopak v létě bylo teplé i parné počasí snesitelné díky zalesněnému okolí a podzim byl pokládán za nejkrásnější roční období ve slezských Beskydech. Studánky s četnými prameny na svazích hor jsou popisovány jako pololéčivé. Jejich voda byla dobrá pro trávení. Z dalších příznivých okolností byla zmíněna tradice bylinné léčby (zelinové léčení) a bylinných a jehličnatých koupelí. O zavedení těchto procedur se zasloužili lázeňští lékaři Dr. Ziembinski a Dr. Höflich. Tyto procedury byly užívány pro utišující účinky u srdečních vad, na uklidnění nervů, proti bolestem hlavy nebo jako osvěžující a povzbuzující lázně na zvýšení krevního oběhu a k posílení srdce. Místo bylo doporučováno hlavně duševně přepracovaným a nervově vysíleným, neurastenikům, byla zde doporučována rekonvalescentní léčba po zápalu pohrudnice a plic, po chřipce, plicních katarrech a ledvinových nemocech, též po poranění a

²⁹⁷ *Slezským rájem*. Průvodce Komorní Lhotkou a slezským Pobežkydím. Moravská Ostrava, Slezské slovo v Moravské Ostravě 1931, s. 30.

²⁹⁸ Členy přípravného výboru pro založení Družstva lázeňských a sociálních ústavů byli: MUDr. O. Král, MUDr. B. David, MUDr. Fr. Vysloužil, MUDr. F. Slabihoudek, MUDr. J. Říha, MUDr. V. Mladějovský, A. Holeš, senátor V. Johanis, poslanec Jos. Chalupník, MUDr. J. Čártl, MUDr. L. Bordovský, MUDr. J. Sobotka, MUDr. B. Novotný, MUDr. V. Richter, Jos. Šrámek, poslanec J. Prokeš, Fr. Filipec, MUDr. R. Šrámek, MUDr. A. Šteidl, MUDr. L. Kremel, Mudr. Boh. Malý, MUDr. J. Adámek, MUDr. J. Horních, Inž. J. Duras, poslanec Jar. Špaček a J. Vochala.

ztrátě krve. Dále bylo místo doporučováno k léčení lehčích srdečních vad, srdeční neurózy, chronické bronchitidy. Klima bylo vhodné pro léčení astmatu a rozedmy plic, pacienti nemocí s otevřenou tuberkulózou zde však nemohli být přijati.²⁹⁹

Družstvo lázeňských a sociálních ústavů chtělo místní lázeňskou tradici obohatit o slatinné lázně. Nedaleká ložiska slatiny byla prozkoumána a pro lázně doporučena MUDr. Vladislavem Mladějovským. Indikacemi, pro které měly být slatinné lázně určeny, byly: revma, ischias, ženské choroby, dna, neuralgie, výpotky všeho druhu, srůsty po chronických zánětech, obrny zaviněné tlakem exsudátů, výpotky na okostici po frakturách, luxacích, střelných ranách, záněty a neuralgie různých nervů. K vedlejším indikacím měly patřit. otylost, blednička, neurastenie, hysterie, chudokrevnost a rekonvalescence.

Dalším cílem družstva bylo zde obnovit vodoléčebný ústav. Lázně měly být využívány nejširším lidovými vrstvami.

Byla připravena doporučení i posudky odborníků na léčebné místo Komorní Lhotka. Například Vladislav Mladějovský – profesor balneologie a klimatologie na Karlově univerzitě v Praze, který provedl fyzikální pokus a chemickou analýzu vegetabilní slatiny železité v protokolu uvádí: *Po náležitém zpracování lze připravit z ní hmotu dosti plastickou, teplotu dlouho udržující a hodí se proto velmi dobře k přípravě lázní slatinných. Slatina je docela dobrá a jsem přesvědčen, že v okolí Ostravy mohly by slatinné lázně a vodoléčba dobře prospívat. Slatina, je-li dobře připravena, působí léčivě sama o sobě, zvláště je-li spojena s vodoléčbou...* V úředním dobrozdání MUDr. Vladimíra Richtera, vrchního lékaře Okresní nemocenské pojišťovny v Českém Těšíně se uvádí: *Komorní Lhotka je klimatické místo, již po desíletí hojně vyhledávané. Klimatické poměry jsou v Komorní Lhotce příznivé. Lázeňský hotel stojí v pěkném parku a je účelnou, dobře vystavěnou budovou. Komorní Lhotka je vhodným klimatickým místem pro pobyt lidí vyčerpaných, nervově vysílených a pro pobyt rekonvalescentů po těžkých chorobách. Skýtá četné a příjemné vycházky do krásného Pobežkydí a možno ji tudíž po stránce klimatické hodnotit jako místo dobré a zdravotně výhodné. Není pochyby o tom, že vhodné případy pojištěnců, zvláště kraje ostravského, mohly by v tomto místě za poměrně laciný peníz získati upevnění svého zdraví a výhodného odpočinku, takže z těchto důvodů mohu s klidným svědomím doporučiti Ústřední sociální pojišťovně v Praze, aby Komorní Lhotka pojata byla do seznamu oněch lázeňských a léčebných míst, na které ÚSP přispívá.*³⁰⁰ Přestože byly vypracovány návrhy pro vybudování

---

²⁹⁹ ZAO, fond: Ústředí slezských sborů starostenských Orlová, inv. č. 74, karton 9, Lázně Komorní Lhotka – korespondence k ustavení Družstva lázeňských a sociálních ústavů, s .r. o. v Komorní Lhotce a dobudování lázní tamtéž.

a především využití slatinných lázní a vodoléčebného ústavu, nepodařilo se již lázeňskou tradici v obci na úrovni původního vodoléčebného ústavu obnovit. Velkolepý záměr lázeňského střediska zrealizován nebyl.

Dodnes je však Komorní Lhotka využívána jako místo k odpočinku, východisko pro četné turistické túry do okolí a soukromé bylinné lázničky, které byly založeny v 60. letech 19. století zůstávají připomínkou na lázeňskou tradici obce.³⁰¹

III. 8. Plicní sanatorium v Jablunkově

Přestože Plicní sanatorium v Jablunkově nepatří do okruhu lázeňských zařízení, přesto by mu měla být v rámci této práce věnována pozornost. Plicní tuberkulóza nemohla být v lázeňském prostředí léčena, neboť byla infekční nemocí. Dobové materiály uvádějí, že lázně nepřijímaly pacienty s tuberkulózou plic. V období, kdy se začalo s léčbou tuberkulózy a medikamentózní léčba nebyla ještě dostatečně vyvinuta, léčili se pacienti především klidovým režimem a v klimaticky příznivém prostředí. Ve svých počátcích byla sanatoria určena pouze majetným. Ale vzhledem k tomu, že tuberkulóza byla chorobou vycházející především ze špatných sociálních poměrů, bylo jí postiženo především velké procento sociálně slabších jedinců. Proto se stalo budování plicních léčeben záležitostí zdravotních pojišťoven, různých spolků, nadací, které s pomocí ministerstva zdravotnictví a státu zakládaly patřičné léčebny a sanatoria. V důsledku specifické péče o pacienty se přistupovalo již od druhé poloviny 19. století k situování objektů sanatorií do oblastí s čistým vzduchem obvykle v podhůří nebo přímo v horách.

První zmínky o onemocnění tuberkulózou pocházejí z dob, kdy lidé začali vytvářet větší sociální celky. O léčbě tuberkulózy se můžeme poprvé dozvědět z Hippokratových lékařských spisů starých 2400 let. Ten doporučoval především klid, dietu a veselou mysl. V průběhu staletí docházelo jen k dílčím úspěchům ve výzkumu léčby tuberkulózy. Rozhodujícím mezníkem v zápasu s touto nemocí byl teprve až slavný objev Roberta Kocha v roce 1882. Objevil bacil, který tuberkulózu způsobuje, posunul hranici poznání vpřed také tím, že položil základy ke studiu imunologie fthisy a v roce 1890 veřejnosti oznámil, že vyvinul prostředek ke zkrocení „bílého moru“, jak se tehdy souchotinám lidově říkalo. Jeho

---

³⁰⁰ ZAO, fond Ústředí slezských sborů starostenských Orlová, inv. č. 74, karton 9, Lázně Komorní Lhotka – korespondence k ustavení Družstva lázeňských a sociálních ústavů, s .r. o. v Komorní Lhotce a dobudování lázní tamtéž.

³⁰¹ PAVELKOVÁ, Ilona: Lázeňské místo Komorní Lhotka pod Godulou ve „Slezském ráji“ na Těšínsku. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně 2015, s. 175–178. Článek se stal výchozím pro tuto kapitolu.

Kochin bohužel v praxi zklamal. Roku 1911 byl na pražské německé univerzitě popsán jako sloučenina Nizarid, jehož léčebné účinky vešly v povědomí až o čtyřicet let později.

Očkovací látky proti tuberkulóze byly uplatňovány až od roku 1925 a účinná medikamentózní léčba se rozvíjela teprve během druhé světové války. Proto se tuberkulóza léčila hlavně klidovým režimem, a to především v sanatoriích, která začala vznikat už na počátku našeho století. Ve čtyřicátých letech 19. století byl v Anglii založen Royal Hospital for consumption. Byly zde spojeny pod jedním vedením evidence, sanatorium a kolonie pro vyléčené tuberkulózou. Tím se Anglie postavila jako první do moderního boje proti tuberkulóze. První plicní sanatorium založil Dr. Brehmer v roce 1858 v Gorbersdorfu v Pruském Slezsku. Zde také formuloval své léčebné zásady. Ty dosáhly plného uznání až po revidování a doplnění jeho žákem MUDr. Dettweilerem, který založil v roce 1877 plicní sanatorium ve Falkensteinu. Tato první sanatoria byla však určena pouze zámožným pacientům.³⁰²

Pro léčení nemajetných nebyly do té doby učiněny kroky, které by pomohly ke zlepšení jejich zdravotního stavu. Od devadesátých let 19. století se začaly v Německu vyvíjet aktivity, které se dožadovaly zřízení sanatorií pro nemajetné tuberkulózně nemocné. Zákon z roku 1881, jež vytvořil podmínky pro starobní, invalidní, úrazové a nemocenské pojištění, dovoloval nositelům invalidního pojištění poskytovat pojištěncům preventivní léčení za účelem zamezení předčasné invalidity. V tomto zákoně našly počínající snahy o založení lidových sanatorií velikou oporu. V následujících letech byly pak vybudovány v Německu četné plicní léčebny, zčásti vystavěné nositeli invalidního pojištění, zčásti založené charitativními spolky. Tato dobře vybavená sanatoria se stala inspirací i pro některé z našich ústavů, které začaly vznikat v prvních letech 20. století.

U nás se začalo o tuberkulóze více hovořit až na počátku 20. století, kdy na 100 000 lidí připadlo již 400 úmrtí ročně. Byl to alarmující stav, který vyžadoval okamžité kroky k nápravě. Roku 1904 byla v Praze zavedena první písemná evidence nemocných tuberkulózou. V roce 1905 vzniklo plicní sanatorium Albertinum v Žamberku, založené Českým pomocným zemským spolkem pro nemocné plicními chorobami v Čechách a v roce 1908 plicní sanatorium Petschkovy nadace v Bukové u Ústí nad Labem. Za války bylo pak otevřeno zemské sanatorium v Jevíčku pro ženy, v Pasece pro muže a také sanatorium na Pleši. Po I. světové válce sanatorium v Prosečnici a později i sanatorium v Jablunkově.³⁰³

---

³⁰² PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko* 42, 1999, č. 2, s. 11.

³⁰³ PAVELKOVÁ, Ilona: Tamtéž; URBANČÍK, Bohumil: Něco o tuberkulóze a jejím léčení. *Těšínský kalendář na obyčejný rok 1938*, XVII, Slezská Ostrava 1937, s. 146–147.

V období mezi světovými válkami se na zajištění léčby a prevence podílela tato výše uvedená sanatoria a charitativní spolek Masarykova liga proti tuberkulóze, která byla založena roku 1919 v Praze.³⁰⁴

Myšlenka zřídit plicní sanatorium v Jablunkově vznikla v Okresní nemocenské pojišťovně ve Fryštátě. Od roku 1922, kdy se stal jejím ředitelem Lev Kazík, začala tato pojišťovna s vědomím Ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy pronajímat obytné budovy v podhorské obci Dolní Lomná pro léčebné pobyty svých pojištěnců nemocných tuberkulózou.³⁰⁵ To však bylo pouze provizorní řešení. Skutečný pokrok mohlo přinést jen vybudování skutečné léčebny. K tomu však byly třeba nezbytné pozemky. Pojišťovně se naskytl vhodná příležitost získat za příznivých podmínek reality po zemřelém MUDr. Josefu Sikorovi, který působil v Jablunkově jako městský lékař. Ve své závěti z 13. listopadu 1908 ustanovil dědičkou svoji choť Charlottu Sikorovou, která byla oprávněna s těmito realitami disponovat jen k všeobecně prospěšným účelům.³⁰⁶

Závěť došla naplnění, když se objekt bývalého velkého mlýna v Lazech u Jablunkova, budovy a pozemky a příslušné polnosti staly součástí vlastnictví pojišťovny ve Fryštátě. Na tomto místě se začala budovat zatím provizorní ozdravovna plicně nemocných. První pacienti, kteří zde nastoupili už 1. září 1924, byli vesměs členové Okresní nemocenské pojišťovny ve Fryštátě. Z původního rozsahu 35 lůžek se provizorní léčebna na základě rychle se šířících úspěchů rozrostla na více jak 70 lůžek a v roce 1926 na cca 90 lůžek. Budova sloužila k ubytování pacientů. V přízemí se nacházelo 7 místností s lůžky, ale byly zde již i umývárny a splachovací toalety. V podkroví byl pak umístěn pokoj ošetřovatelů, pokoj správce, kuchyň

---

³⁰⁴ Ještě v roce 1940 zemřelo ročně na tuto nemoc 140 lidí ze 100 000 obyvatel. Významným preventivním krokem bylo uzákonění povinného hlášení tuberkulózy v březnu 1948 a v roce 1953 zavedení povinného očkování. Díky těmto opatřením došlo k postupnému, ale výraznému poklesu výskytu onemocnění a značně klesla také úmrtnost na tuberkulózu.

³⁰⁵ VELÍČKA, Milan: 70 let parku při sanatoriu v Jablunkově. *Vlastivědné listy*, 21, 1995, č. 2, s. 38;

PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko* 42, 1999, č. 2, s. 12.

K osobnosti Lva Kazíka (1893–1970) je nutné podotknout, že sám vyšel z velice sociálně chudých poměrů. Pocházel z Karviné, co by mladý hoch nastoupil do dolu, kde pracoval 12 let. V roce 1921 se stal pokladníkem Okresní nemocenské pojišťovny v Ostravě a o rok později byl jmenován ředitelem Okresní nemocenské pojišťovny ve Fryštátě. Pod jeho vedením byly ve fryštátské pojišťovně podniknuty první kroky ke zřízení plicní léčebny v Jablunkově. V roce 1925 stál u zrodu veřejně humanitního spolku Slezská humanita se sídlem v Orlové, kde byl členem kuratoria. Spolek se zasadil o výstavbu prvního tzv. Johanisova pavilonu Plicního sanatoria v Jablunkově.

³⁰⁶ SOkA Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, Nadace J. Sikory, inv. č. 248, karton 41, fol. 355; MOČKOŘ, Stanislav: 35 let léčebny plicní tuberkulózy v Jablunkově, *Těšínsko* 3, 1960, č. 12–13, s. 10–11; PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko* 42, 1999, č. 2, s. 12.

a sklad prádla. K lůžkové budově příslušela další budova, původně obytný dům, v níž byly zřízeny kuchyně, jídelna, ordinace s čekárnou a místnost pro horské slunce.³⁰⁷

Na základě právních konfliktů, které vyplynuly z vlastnictví nemovitostí této plicní ozdravovny byla nucena pojišťovna od celého podniku ustoupit. Nově vznikající ozdravovnu převzal spolek Slezská humanita se sídlem v Orlové, spolek pro péči o zdraví dělnictva. Tento spolek pokračoval po dříve vytyčené linii. Kapacita protituberkulózního komplexu se dále rozšiřovala, byly například vybudovány dvě dřevěné lehárny, z nichž jednu, opatřenou okny, mohli pacienti za teplého počasí obývat i v noci. Následně se uvažovalo o výstavbě nového komplexu sanatoria. Z propracovaných návrhů vznikl celkový generální stavební projekt, který za součinnosti ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy a jeho pokynů provedl ing. Karel Roštík z Prahy. V letech 1927–1928 vznikl tak do určité míry konzervativně pojatý Johanisův pavilon, jehož řešení bylo inspirováno plicním sanatoriem v Prosečnici nad Sázavou z let 1916–1922. K slavnostnímu položení základního kamene tzv. Johanisova pavilonu došlo 29. června 1927 a již 23. 12. 1928 byl tento pavilon otevřen. Byl proveden podle nejmodernějších stavebních a zdravotnických zásad své doby a vybaven všemi moderními léčebnými prostředky, vedle potřebných místností pro laboratoře, roentgen, kuchyň, jídelny apod. Kapacita pavilonu byla 120 lůžek, přesto muselo 30 žen nadále pobývat v provizorním objektu.³⁰⁸ Původně byla výstavba sanatoria plánována do několika etap. Touto byla realizována první etapa, i když již v této došlo k určitým změnám podle původních plánů. Bylo to dáno i provizorními řešeními v rámci následných etap.³⁰⁹ Plicní sanatorium v Jablunkově se tímto prvním pavilonem postavilo na úroveň všem ostatním moderním sanatoriím v republice. Po této první etapě bylo počítáno s následným dobudováním ústavu.³¹⁰

Spolku Slezská humanita se přestalo dostávat finančních prostředků. Tím, že v průběhu let 1928–1929 muselo dojít k dostavbě nezbytně nutných provozních záležitostí (kanalizace, čistící stanice, vodovod aj), spolek se stále zadlužoval. V důsledku toho se roku 1930 v dubnu spojil s hospodářsky silnějším brněnským spolkem Ochrana zdraví a vznikl tak spolek Humanita pro zemi moravskoslezskou (Humanita pro Moravu a Slezsko, spolek pro

³⁰⁷ KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013. s. 7–8.

³⁰⁸ PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko* 42, 1999, č. 2, s. 12; KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013. s. 7–8.

³⁰⁹ SOkA Frýdek-Místek, fond: AM Jablunkov, Plicní sanatorium 1924–1937, inv. č. 251, karton 43, Protokol z 11. ledna 1929, kolaudace prvního pavilonu plicní ozdravovny spolku „Slezská humanita“ v Orlové, fol. 46.

³¹⁰ SOkA Frýdek-Místek, fond: Nadace J. Sikory, inv. č. 248, karton 41, fol. 149; SOkA Frýdek-Místek fond: AM Jablunkov, Plicní sanatorium 1924–1937, inv. č. 251, karton 43, fol. 24; KAZÍK, Lev: Plicní sanatorium v Jablunkově na Těšínsku. *Těšínský kalendář na obyčejný rok 1930*. IX, Slezská Ostrava 1929, s. 136–138.

péči o zdraví dělnictva a ostatních vrstev občanstva se sídlem v Brně Na vyhlídce 11). Nový spolek převzal nedokončené sanatorium, jeho dluhy a závazky. Členskou základnu vytvořily především sociálně pojišťovací ústavy, nemocenské pojišťovny v Moravskoslezské zemi a jejich zájmové korporace a dobrovolní členové. Tímto byla vytvořena finanční základna pro dobudování ústavu.³¹¹ Předsedou byl zvolen Václav Jelínek, který vyvíjel veškeré úsilí o vybudování řádného a moderně vybaveného sanatoria s větší kapacitou lůžek. Dalším získáváním okolních pozemků a jejich scelováním byly vytvářeny podmínky pro rozšiřování sanatoria. Od roku 1931 se na vypracování předběžného stavebního programu dostavby objektu podílel primář sanatoria MUDr. Bohumil Urbančík, v té době již uznávaný odborník v oblasti léčby tuberkulózy, používal moderní metody léčby, zkoumal nové možnosti, publikoval v odborném tisku a měl zkušenosti i ze zahraničních návštěv v plicních sanatoriích. Všechny tyto faktory se postupně promítaly do sestavování a vytváření jablunkovského stavebního programu. V září 1931 byl již stavební program dostatečně připraven a 25. září byla zahájena „užší honorovaná ideová soutěž“.³¹²

V soutěži na přestavbu již nevyhovující budovy sanatoria a jeho rozšíření byl úspěšný prof. ing. arch. Miloš Laml z Brna. V květnu 1933 se začalo se stavbou velkého pavilonu. Na stavbě se podílelo celkem 82 firem. Pavilon byl dokončen za krátkou dobu patnácti měsíců v srpnu 1934. Poté bylo přikročeno k přestavbě Johanisova pavilonu, jež byl vnějším vzhledem i vnitřním uspořádáním přizpůsoben novému a dán do provozu 15. ledna 1935. Téhož roku byla postavena i obytná budova pro lékaře, ošetřovatelky a úředníky. Sanatorium po dokončení neslo pečeť preciznosti a úspornosti. S kapacitou 270 lůžek dosahovalo svými parametry špičkové mezinárodní úrovně. Moderně a účelně byly rovněž vybaveny interiéry jak v části určené pro pacienty, tak v části určené pro personál léčebny. Samotný objekt jablunkovského sanatoria je dnes jako významná konstruktivistická stavba státem chráněnou kulturní památkou.³¹³

---

³¹¹ MARŠÁLEK, Jaroslav: *Jablunkovské arboretum*. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku 1988, s. 17–18; KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013, s. 18.

³¹² Situaci ohledně soutěže, výběru architektů a jednotlivých projektů blíže osvětluje KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013, s. 20–28.

³¹³ SOkA Frýdek-Místek, AM Jablunkov, Návrh na dostavbu plicního sanatoria, inv. č. 267, kart. 59, fol. 325; Kol. autorů: *Plicní sanatorium Jablunkov*, Brno 1935, s. 30, 49; MARŠÁLEK, Jaroslav: *Jablunkovské arboretum*. Frýdek-Místek 1988, s. 23; PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko* 42, 1999, č. 2, s. 12–13.

Současně se vznikem na svou dobu velmi moderního plicního sanatoria byl na přilehlých pozemcích zřízen park s arboretem.³¹⁴ Právě toto parkové prostředí vyznačující se se zvláštním klimatem bylo určeno k terapii pacientů.

Podstatu existence sanatoria tvořili pacienti. Nejprve přicházeli z blízkého regionu, fryštátského a těšínského okresu. Vzhledem k narůstající kapacitě zařízení zjišťujeme, že potřeba léčby plicních chorob v sanatoriu vzrůstala. Později zde byli umísťováni pacienti z celé Československé republiky. Cena za pobyt pokladenských pacientů činila 30 korun, pro soukromé pacienty 32 koruny.³¹⁵ Byli zde léčeni i nemajetní pacienti. Pobyt v léčebně trval průměrně 6–8 měsíců. K tomu se připočítávala pneumotoraxová terapie a doba na rekonvalescenci doma – u většiny pacientů až půldruhého roku.³¹⁶

Tabulka č. 8

*Počet pacientů plicní léčebny v Jablunkově v letech 1926–1935*³¹⁷

rok	mužů	žen	celkem
1926	319	101	420
1927	295	137	432
1928	237	150	387
1929	400	203	603
1930	420	221	641
1931	285	174	459
1932	312	175	487
1933	277	171	448
1934	258	157	415

³¹⁴ Dodnes je považován za jeden z nejvýznamnějších krajinných prvků na území dnešního Moravskoslezského kraje a podléhá ochraně státu. V roce 1994 byl registrován jako „významný krajinný prvek – Jablunkovský park“.

³¹⁵ BŘEŽSKÝ, Edvard: Seznam léčeben a ozdravoven pro tuberkulózní nemocné a ohrožené a úhrada léčebných výloh. *Praktický lékař*, roč. 6, 1. březen 1926, č. 3, s. 150–151.

³¹⁶ KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. s. 35.

³¹⁷ Kol. autorů: *Plicní sanatorium Jablunkov*. Humanita pro zemi moravskoslezskou se sídlem v Brně 1935, s. 42.

1935	264	153	417
Celkový součet pacientů za výše uvedené roky	3067	1642	4709

V roce 1933 mělo sanatorium k dispozici 145 lůžek. Z výroční zprávy za rok 1933 máme rovněž informace o tom, které ústavy a instituce vysílaly v tomto roce do zařízení své pacienty a v jakém počtu.³¹⁸ Počet pacientů v tabulce je uváděn v celkovém počtu. Za kalendářní rok je uváděn stav pacientů k 1. lednu kalendářního roku, počet pacientů přijatých během kalendářního roku, počet propuštěných pacientů během roku a stav nemocných k 31. prosinci téhož roku. Průměrný počet pacientů za rok 1929 činil 118 pacientů, za rok 1930 126; 1931 135; 1932 136 a 1933 139 pacientů. To je počet pacientů, kteří zůstali ke konci roku v sanatoriu a tento počet byl pak převáděn do dalšího kalendářního roku.³¹⁹

Pacienti se museli řídit domácím řádem sanatoria. V případě jeho porušování, mohli být ze sanatoria propuštěni. Řád stanovil především chování pacienta na pokoji, všeobecné dodržování hygienických předpisů, které měly předcházet šíření infekce, dodržování denního režimu, kdy zjišťujeme, že podstatnou část dne měli pacienti trávit klidem na lůžku. Bylo to dáno závažností onemocnění. Procházky mohli vykonávat jen v obvodu sanatoria, pouze s dovolením lékaře mohli daný obvod opustit. Návštěvy byly povolovány jen v době mezi povinným ležením, pití alkoholických nápojů a kouření bylo přísně zakázáno.³²⁰

³¹⁸ *Plicní sanatorium v Jablunkově. Zpráva o činnosti za rok 1933.* Brno 1934, s. 27–29. Okresní nemocenská pojišťovna Brno (94 pacientů), Léčebný fond veřejných zaměstnanců v Praze (36), Okresní nemocenská pojišťovna Moravská Ostrava (32), Okresní nemocenská pojišťovna Nový Jičín (22), Nemocenská pojišťovna soukr. úředníků a zřiz. Praha (18), Zemský úřad pro péči o válečné poškozence Brno (17), Okresní nemocenská pojišťovna Fryštát (15), Okresní nemocenská pojišťovna Bratislava (14), Soukromí pacienti (13), Revírní bratrská pokladna Moravská Ostrava (12), Zemský úřad v Brně (12), Okresní nemocenská pojišťovna Český Těšín (11), Hodonín (11), Místek (11), Bílovec (9), Zlín (8), Ředitelství čsl. státních drah Praha (6), Všeobecný penzijní ústav Praha (6), Závodní nemocenská pojišťovna hor. a hut. těžářstva Vítkovice (6), Okresní nemocenská pojišťovna Hlučín (6), Boskovice (6), Uherský Brod (5), Opava (5), První pražská nemocenská pojišťovna (9), Okresní nemocenská pojišťovna Prostějov (4), Kyjov (3), Jihlava (3), Šumperk (3), Příbor (3), Trenčín (3), Žilina (3), Závodní nemocenská pojišťovna Báňské a hutní společnosti Bohumín (3), Nemoc. pojišťovna pomocnická při spol. host. a kavárenské Brno (3), Okresní nemocenská pojišťovna Valašské Meziříčí (2), Blansko (2), Moravská Třebová (2), Uherské Hradiště (2), Vsetín (2), Olomouc (2), Moravský Krumlov (2), Trnava (2), Závodní nemocenská pojišťovna fy A. Hahn Nový Bohumín (2), Okresní nemocenská pojišťovna Znojmo (1), Mikulov (1), Náchod (1), Turč. Sv. Martin (1), Ústí nad Orlicí (1), Vyškov (1), Kroměříž (1), Hranice (1), Chust (1), Liptovský Sv. Mikuláš (1), Humenné (1), Frýdberg (1), gremiální nemocenská pojišťovna Brno (1), Pensijní ústav soukromých drah Brno (1), Studentský zdravotní ústav Praha (1), Zemědělská nemocenská pojišťovna Frýdek (1) a Dačice (1). Jednalo se celkem o 447 pacientů.

³¹⁹ *Plicní sanatorium v Jablunkově. Zpráva o činnosti za rok 1933.* s. 27.

³²⁰ SOkA Frýdek-Místek, fond: AM Jablunkov, Plicní sanatorium 1924–1937, inv. č. 251, karton 43, Domácí řád sanatoria z roku 1928.

Pacientům bylo umožněno i kulturní vyžití. Provozovala se různá vystoupení, koncerty i divadlo. Kromě hostujících souborů se mohli i sami pacienti na těchto vystoupeních podílet. K roku 1931 byl v jídelně v provozu také biograf, který byl rovněž zachován i v novostavbě sanatoria. Sanatorium disponovalo ústavní knihovnou a od léta 1934 budovalo i vlastní muzeum, později i malou zoologickou zahradu. U horního jezírka stála ruská kuželna a altánek nad vodou.³²¹ V novém objektu sanatoria se nacházela na každém oddělení denní místnost s hracími a šachovnicovými stolky. V prvním poschodí byla zřízena čítárna. K dispozici měli pacienti také zimní zahradu zasklené verandy a návštěvám byla určena hovorna.³²²

O pacienty se staral příslušný personál. Pro období počátků provozu Johanisova pavilonu jsme z vnitřních řádů sanatoria zpraveni o povinnostech personálu. Můžeme říci, že tento byl zodpovědný kuratoriu spolku, prostřednictvím správce sanatoria a řídícího lékaře.

Veškerou zodpovědnost za chod sanatoria měl řídící lékař, který byl bezprostředně podřízen kuratoriu spolku. Vedl samostatně správu ústavu po lékařské stránce a jeho úkolem bylo dohlížet, aby administrativa a hospodaření ústavu byly v souladu se zásadami a účelem, k jakému byl ústav zřízen. Zodpovídal, aby léčba probíhala podle moderních zásad lékařské vědy. Rozhodoval o přijímání a propouštění pacientů, jakož i o délce pobytu v sanatoriu, určoval léčebný postup u pacientů, dozoroval nad správným vykonáváním léčebných předpisů pacientů, řídil a dohlížel nad prací zdravotnického personálu, vykonával všeobecnou visitu v ústavu, a to dvakrát denně – v 8 hodin ráno a v 15 hodin odpoledne. Byl rovněž povinen, pokud to situace vyžadovala, dostavit se k pacientovi i mimořádně. Jeho úkolem bylo starat se o chod i reprezentaci ústavu. Dohlížel i na stravování pacientů a zodpovídal za lékařský dozor nad jakostí potravin a dozíral i nad zdravotně správným uložením potravin. Vedl rovněž lékařský inventář a byl za něj zodpovědný výboru kuratoria spolku.³²³

Prvním ředitelem a primářem jablunkovské léčebny se stal v letech 1928–1930 odborný lékař MUDr. Josef Skládal. Po něm byl zvolen MUDr. Bohumil Urbančík, který zasvětil sanatoriu většinu svého profesního života. Ve funkci primáře a ředitele léčebny působil v letech 1930–1960. Značnou měrou se podílel na vybudování moderního sanatoria a modernizaci léčby.

---

³²¹ KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. s. 37.

³²² Kol. autorů: *Plicní sanatorium Jablunkov*. Humanita pro zemi moravskoslezskou se sídlem v Brně 1935 s. 56.

³²³ SOkA Frýdek-Místek, fond: AM Jablunkov, Plicní sanatorium 1924–1937, inv. č. 251, karton 43, Instrukce pro řídícího lékaře, fol. 68–72.

Nad správou sanatoria bděl správce ústavu, ten byl rovněž podřízen kuratoriu spolku Slezská humanita. Jeho hlavní činností byla starost o správný chod ústavu po stránce administrativní, hospodářské a zásobovací a účetní. Veškeré činnosti měl vykonávat v součinnosti s řídícím lékařem ústavu. Byl mu podřízen veškerý personál sanatoria mimo zdravotnického. Správce podával pravidelně týdenní správu o chodu sanatoria po stránce administrativní a hospodářské kuratoriu spolku.³²⁴

Na nejnižším stupni stál ošetrovatelský personál, jehož úkolem bylo ošetrování nemocných a vykonávání veškerých prací s tím souvisejících. Ošetrovatelky musely ošetrovat všechny nemocné bez rozdílu stavu, národnosti, náboženství či pohlaví. Správně, nezištně a ochotně vyhovět všem potřebám pacientů. V řádu byl kladem důraz při zacházení s nemocnými na pořádek a slušnost. Ošetrovatelky byly přijímány na návrh primáře kuratoriem plicního sanatoria. Podmínky, jež byly pro přijetí na ošetrovatelky kladeny byl věk v rozmezí 25–35 let, československá státní příslušnost, dokonalá tělesná způsobilost, mravní a občanská bezúhonnost, přiměřené obecné znalosti (čtení, psaní, počítání aj.), odborná kvalifikace a znalost státního jazyka slovem i písmem. Ošetřující personál měl nárok kromě platu na stravu, naturální byt a čištění prádla. Co se týkalo ošetrování nemocných, byly ošetrovatelky zodpovědné za dodržování hygienických zásad, pořádku a klidu ve všech ubikacích jim svěřených. Služby ošetrovatelského personálu stanovoval primář. Ošetrovatelky doprovázely lékaře při vizitách. Přímými nadřízenými ošetřujícího personálu byl v první řadě primář sanatoria, pomocní lékaři, vrchní sestra a v záležitostech netýkajících se ošetrování nemocných správce sanatoria a zástupce kuratoria.³²⁵ Průměrný stav zaměstnanců ústavu v letech 1929 až 1933 se pohyboval od 41 do 46.³²⁶

Sanatorium po dokončení velkolepého projektu v roce 1935 fungovalo v předválečném období pouhé tři roky. Události z let 1938–1945 hluboce zasáhly do života spolku, ale i do samotného chodu plicního sanatoria v Jablunkově nacházejícího se na hranicích. Dne 4. října 1938 dostalo sanatorium polskou okupační správu. Ústav musel být

³²⁴ SOkA Frýdek-Místek, fond: AM Jablunkov, Plicní sanatorium 1924–1937, inv. č. 251, karton 43, Instrukce pro správce plicního sanatoria v Jablunkově, fol. 62–66.

³²⁵ SOkA Frýdek-Místek, fond: AM Jablunkov, Plicní sanatorium 1924–1937, inv. č. 251, karton 43, Služební řád pro ošetrovatelstvo plicního sanatoria v Jablunkově, fol. 74–78.

³²⁶ *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Zpráva o činnosti za rok 1933. Brno 1934, s. 19, 27; V roce 1933 působili v ústavu tři lékaři – Dr. Bohumil Urbančík, Dr. Jarmila Šolcová-Urbánčiková, první sekundární lékař, Dr. Josef Poláček, druhý sekundární lékař, Dr. Ludvík Medek zástupce sekundárního lékaře, v době prázdnin MUC. Kristína Novotná, MUC. Eva Voglová, MUC. Bohumír Skácel a MUC. Miroslav Kummer. Kromě lékařů byli v tomto roce v ústavu zaměstnáni: správce, účetní, 2 kancelářské síly, vrchní sestra, 4 ošetrovatelky, šefkuchař, 4 pomocníci v kuchyni, zahradník, pomocník zahradníka, řezník, řidič, 15 osob pomocného personálu, a 10 stálých pomocných dělníků – tedy 43 dalších osob. K otázce zaměstnanců ústavu viz KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: Plicní sanatorium v Jablunkově. s. 38.

vyklizen. Po dohodě s vojenskými polskými úřady byl termín vyklizení stanoven do 30. listopadu 1938. Pouze ředitel sanatoria setrval do konce ledna 1939 na svém místě, aby nadále zastupoval spolek u polských úřadů a hájil jeho právní nároky na náhradu. Jednání přerušily březnové události roku 1939. Poláci se netěšili přítomnosti v sanatoriu příliš dlouho. Již 15. srpna 1939, tedy čtrnáct dnů před napadením Polska Německem ukončili v sanatoriu provoz a odvezli nejen vybavení léčebny, ale i botanické zvláštnosti parku. V květnu 1940 zahájili Němci po novém vybavení sanatoria provoz v Jablunkově pro civilní německé občany a vojenské plicně choré.³²⁷ Tímto byla činnost sanatoria v Jablunkově pod vedením spolku v tomto období ukončena.

IV. Lázeňské prostředí – areály lázní a jejich objekty

Atmosféru lázní vytváří nejen samotná lázeňská léčba a léčebný režim, ale i vlastní prostředí lázeňských míst. Charakter lázní na území našeho státu vždy určovalo skloubení lázeňské léčby s přírodním prostředím, do kterého jsou lázeňská místa zasazena a architektonickými objekty, jež byly cíleně budovány pro funkčnost lázeňských míst. Můžeme říci, že důraz na prostředí byl kladen vždy od začátku budování lázní, přestože se lázeňská místa rozrůstala postupně. Bylo to dáno určitě i tím, že lékaři kladli při léčbě důraz na změnu prostředí. Doporučovali opuštění domácího prostoru a umístění pacienta do klidného a příjemného prostředí lázní.

Při popisu stavebního vývoje lázní vycházím z publikace Lubomíra Zemana a Pavla Zatloukala *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. Prvotní impuls pro budování lázní přinesla podoba antických lázní, jež se staly vzorem pro další světové i naše lázně. Tradiční architektonické řešení je viditelné u našich starších lázní, jako jsou Teplice, Karlovy Vary a Mariánské Lázně. K architektonickému řešení lázní pro starší období, můžeme uvést šlechtické lázně, které nejdříve šlechta a později bohatí měšťané budovali ve svých soukromých sídlech. Původně se jednalo o samostatné drobné objekty vedle paláců, které se později stávaly součástí jejich interiérů. V 16. století se vyvinulo tzv. francouzské koupelové apartmá na kruhovém či půlkruhovém půdorysu s nikami podle antického caldaria, kde byla sedátka a v čele vana či zapuštěný bazének. Další možností byla stavba samostatného lázeňského domu (Badhaus) v zámecké zahradě, jako demonstrace bohatství a společenského postavení.³²⁸

³²⁷ Zpráva o činnosti Plicního sanatoria v Jablunkově 1939–1947. s. 15–16.

³²⁸ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 27.

Po vzoru antických term se v průběhu 18. a 19. století stavěly rozlehlé komplexy lázní s lázeňskými domy, kde byly poskytovány lázeňské služby široké veřejnosti. Velké samostatné lázeňské domy byly v Itálii nazývány *Stabilimento*, ve Francii *Bain*, v Německu *Kurhaus*. V našem prostředí se setkáváme s užitím termínu *Kurhaus* nebo *Badehaus* a jednalo se o objekty, v nichž se soustřeďoval především lázeňský provoz. Podle základní typologie tyto objekty obsahovaly účelně rozvržené prostory pro léčebné procedury oddělené pro muže a ženy navazující na klasické předlohy Diokleciánových a Caracallových lázní. Většinou to byly rozložené a sevřené bloky vícekřídлых dispozic s několika dvory, které pomáhaly osvětlovat interiéry vnitřních traktů. Kolem nádvoří probíhaly chodby, z nichž byly přístupné kabinky, většinou přiléhající k hlavnímu průčelí. Starší dispoziční řešení bylo dvoutraktové, od druhé poloviny 19. století se prosazovaly dispozice trojtraktové se střední chodbou a koupelovými kabinkami po obou stranách.³²⁹ Byly to tzv. koupelové domy.

Samozřejmě náročnost členění objektu se odvíjela od velikosti lázní, majetnosti zadavatele a stavitelského umu architekta či stavitele. Určitě veškeré objekty velkých a starších lázní se k tomuto schématu přibližovaly více než lázně, o kterých pojednává tato práce.

Specializované objekty lázeňských sanatorií se vyvinuly z alpských klimatických sanatorií s velkými terasami a dlouhými širokými balkony. Švýcarské vlivy se postupně rozšiřovaly po celé Evropě a stavby podobných sanatorií se stavěly zvláště ve vysokohorském prostředí. Lázeňská sanatoria byla zařazována i do architektury klasických lázeňských měst. Vedle dosud lázeňských domů, vil a penzionů se na přelomu 19. a 20. století stále více rozšiřovaly léčebné služby, a tak se sanatoria vybavovala operačními sály, klinikami a dietetickými ústavy. Ve zvýšeném přízemí se nacházely ordinace a operační sály.³³⁰ Sanatoria vznikající ve 20. a 30. letech 20. století jsou již moderními objekty zajímavé převážně funkcionalistickou architekturou a v interiéru praktickým navazováním jednotlivých léčebných traktů.³³¹ V objektech jak koupelových domů, tak sanatorií byl v největší míře soustředěn balneoterapeutický provoz.

V areálech a okolí lázeňských míst vyvěraly prameny léčivé vody, které kryly již od nejstarších dob jednoduché otevřené dřevěné přístřešky klasických tesařských konstrukcí. Měly chránit jak samotný vývěr, tak příchozí lázeňské hosty, kteří se přišli k prameni napít. Postupem času získávaly podobu altánků či drobných staveb, jež zapadaly do architektonického prostředí lázní. Osvícenství se přiklánělo ke klasickému umění starého

---

³²⁹ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 28.

³³⁰ Tamtéž s. 27–29.

³³¹ Na námi sledovaném teritoriu tomuto modelu odpovídají stavby sanatoria lázní v Darkově a Plicní sanatorium v Jablunkově.

Říma a Řecka a v tomto období vznikaly pavilony nad prameny podle vzorů antické vznešenosti jako nové chrámy zdraví – temply či gloriety. Půdorysy těchto staveb získávaly kruhové formy s plně otevřeným sloupovím. Umožnily tak pohodlný přístup pacientů k prameni i nutné odvětrání prostoru.³³² V druhé polovině 19. století se v této drobné architektuře uplatňovaly vyřezávané dřevěné konstrukce tzv. švýcarské architektury.

K pavilonům přibyla výstavba kolonád. Z důvodu zvyšování kapacity lázeňských hostů začaly být koncipovány větší stavby, jež mohly ochránit před nepřízní počasí více lidí najednou a zároveň sloužily pro korzo a promenádu. Kolonády jsou do stran otevřené kryté chodby se sloupy, nesoucími přímé kladí (architráv), jako stavební typ navazují na antickou zejména řeckou sloupovou dvoranu, zvanou *stoa*. Vzhled kolonád rovněž odrážel dobové slohové proudy. V jejich prostoru se nacházely malé obchůdky či butiky s drobným zbožím a suvenýry i lázeňské záchodky.³³³

S nástupem léčebných metod, které doporučovaly pacientům tělesný pohyb a pobyt na čerstvém vzduchu vznikaly promenády kryté stínem alejí (lipových, dubových či kaštanových). Vznikaly také velké promenádní domy *Promenadenhaus*. Postupem času se přiváděly pitné prameny do interiérů kolonád či krytých hal a vznikl tak nový druh stavby *pitná hala*. Zde se shromažďovali lázeňští hosté k pitným kúrám. Prameny byly vyvedeny do pramenných váz původně zapuštěných pod terén, v uměleckém provedení. U vývěrů pramenů stála obsluha tzv. pramenářky či podavačky pohárků, které po naplnění podaly pohárek lázeňským hostům. Pitné haly se často propojovaly s kolonádami či krytými promenádami.³³⁴

Lázeňské komplexy vhodně doplňovaly stavby pro společenské účely, ve kterých se setkávaly nejen osobnosti z vyšších společenských vrstev. Tvořily společenské centrum lázní, ve většině případů se jednalo o nejvýstavnější budovu lázní. Vznikaly kolem poloviny 19. století a sloužily k zábavě a krácení dlouhé chvíle hostů. Mohlo se jednat o samostatné objekty, nebo mohly navazovat na budovy koupelového provozu či byly součástí centrálních hotelů a jednalo se o halové stavby s velkým sálem pro pořádání plesů a bálů. Nesly rovněž označení *Kurhaus*, později se budovaly výstavnější zděné stavby, nazývané *Kursaal*, *Kursalon* či *Konversationsaal* se společenskými místnostmi. Se vzrůstající potřebou zpestřit hostům volný čas v lázních přibývaly v prostorách těchto objektů čítárny, kavárny, prostory pro pití čaje, hudební salony, aj. Obvykle patřily kursalony k reprezentativním prostorům

---

³³² ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 29. Příkladem jsou uváděny gloriety v Karlových Varech, Mariánských Lázních a Lázních Libverda.

³³³ Tamtéž s. 32.

³³⁴ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 32–35.

lázeňských míst a tomu také odpovídala jejich architektura i vnitřní výzdoba.³³⁵ Ke společenským stavbám patřila i divadla. V lázních začala být stavěna od 18. století. V období historizujících slohů druhé poloviny 19. století se v lázeňských městech prosazovaly stavby nákladných a honosných divadelních scén, jež se staly ozdobou každého většího lázeňského města. Na přelomu 19. a 20. století vznikaly i další objekty – letní divadelní scény, varieté, hudební pavilony i kasina. Protože na území rakousko-uherské monarchie platil zákaz provozování hazardních her, tak se v českých zemích nevyvinula výstavba kasin jako například Belgii, Francii či Německu. Přesto se i v našich lázních hazardní hry hrály. Hráči se setkávali v salonech kursaalů či konverzačních domů.

K ubytování hostů sloužily nejprve původní lázeňské domy nebo bylo využíváno ubytování v soukromí. Se vzrůstající návštěvností musela být ubytovací kapacita řešena, což se dělo výstavbou lázeňských penzionů, hotelů a vil. Kromě lázeňských hostů (pacientů) přijížděli do lázní i hosté, kteří se nepodrobovali lázeňským procedurám, přijeli pouze za odpočinkem. Nejprve se ubytovali v malých hostincích. Od 19. století začaly vznikat hotely. Soustředily se nejen na ubytování hostů, ale i na jejich stravování (jidelny a restaurace) a společenské vyžití (salony, sály a herny). Pro ubytování hostů začaly být stavěny vily a penziony. Stavby těchto vilových objektů byly navrženy pro zvýšení estetického účinku lázní. Přelom 19. a 20. století přinesl rozvoj vilové zástavby architektonicky se inspiřující v nejruznějších částech Evropy.³³⁶

V lázních zaznamenáváme i sakrální stavby, může to být drobná sakrální architektura, kapličky či kostely. Pro prestiž lázeňského místa byly v některých případech budovány i sakrální objekty určené mezinárodní klientele, určené pro jednotlivá vyznání hostů. V lázních tak postupně vznikaly objekty a modlitebny nejprve pro křesťanská vyznání – evangelické kostely, anglikánské kostely, pravoslavné chrámy, ale i synagogy početné židovské komunity.

Kromě staveb využívaných lázeňskými hosty byly v areálech stavěny i objekty přidružených provozů. Jednalo se především o plnárny a stáčírny minerálních vod. Minerální vody byly odebírány i mimo vlastní vývěr. Byly stáčeny a přepravovány do vzdálenějších míst. Voda se plnila nejprve do lahví – keramických džbánek s úzkým hrdlem, mnohdy opatřených ochrannou známkou exportéra, s rozvojem obalového skla byla voda transportována v lahvích skleněných. Specializované objekty se začaly stavět od poloviny 19.

---

³³⁵ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 37; KÓSA, László: *Badenleben und Kurorte in Österreich–Ungarn*. Holnap Verlag GmbH 1999, s. 157–158; HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 233–237.

³³⁶ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 40–41.

století. Bývaly přímo u pramenů, ale zároveň bylo dbáno, aby se kolem nich rozprostíral park a nedocházelo k znečištění pramenů.

Nejen stavby zabíraly prostor areálu lázní. Byly zde také budovány sportoviště – střelnice, hřiště pro golf, kriket nebo tenis, kuželky, jezdecké školy, plochy vyhrazené zimním sportům aj., ale také areály pro sluneční lázně.

Prostředí lázeňského místa dotvářely velkou měrou lázeňské parky. Byly nezbytnou součástí lázní, neboť pohyb na čerstvém vzduchu byl chápán jako jeden z hlavních faktorů lázeňské léčby. Podoba parků, sadů či alejí vycházela z předloh šlechtických zahrad, nejprve podle vzorů francouzských zahrad a od počátku 19. století upravovaných dle zásad přírodně krajinářských anglických parků. V řadě případů se tak vytvořily jedinečné celky a kompozice s cíleně proponovanou skladbou přírodních a stavebních prvků, které vytvářejí vhodné léčebné prostředí. Lázeňské prostředí bylo harmonicky komponované s jasně zřetelnou osnovou a často s body důmyslně odkrytých či naopak skrytých pohledů a průhledů na dominanty lázeňských zařízení. Kromě parků lázeňská místa volně přecházejí do okolní přírody. Lázeňské centrum bývalo zapojeno do celkové komponované krajiny s množstvím vycházkových cest se zahradními restauracemi, altánky, vyhlídkami, rozhlednami. V průběhu existence lázní vznikaly podél tras, kudy pacienti procházeli drobné architektonické objekty. Pomníky a památníky byly stavěny pacienty na oslavu jejich uzdravení nebo na paměť „záračného léčebného místa“, pomníky zakladatelům a lékařům jsou dokladem úcty a oceněním zásluh o založení a další vývoj lázní. Dále vznikaly odpočívky u pramenů či zastřešení pramenů, vyhlídky a jiné. Postupně se tak vytvářelo krajinné prostředí, cíleně formované pro potřeby léčby a rekonvalescence pacienta.³³⁷

Z tohoto obecného popisu vyplývá, že lázeňské prostředí tvořily objekty balneologického provozu – koupelové domy a sanatoria, objekty s ubytovací kapacitou – vily, domy a hotely, objekty se sály sloužící k společenskému a kulturnímu vyžití hostů, ve kterých se pořádaly plesy, kulturní představení a jiné společenské aktivity, hudební pavilony, kolonády, promenády a liturgické stánky – kostely a kaple.

Stavební architektura se snoubila s architekturou parků a zahrad, do kterých byly zasazeny studánky, prameny, pomníky a drobné lázeňské stavby. Vše přirozeně navazovalo na volnou přírodu.

Nyní si přiblížíme konkrétní objekty námi sledovaných lázní.

---

³³⁷ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 35, 40–42.

IV. 1. 1. Lázně Gräfenberg (dnešní Lázně Jeseník)

Lázně Gräfenberg se vyvíjely ve svých počátcích po architektonické stránce pomalu. Tento proces jistě ovlivnilo chudé prostředí podhorské krajiny a venkovské osady s původními dřevěnými obydlími. Na tomto vývoji měl podíl rovněž i přístup jejich zakladatele a provozovatele Vincenze Priessnitze, jenž dbal na přísné dodržování procedur a až asketické chování pacientů. Vyzvedával skromnost a účelnost pro ubytovací prostory a také společenskému vyžití pacientů nepřikládal hlubší význam. Chtěl, aby co nejvíce času trávili na čerstvém vzduchu.

První objekt, který předznamenal vznik pozdějších lázní, byl původně dřevěný přízemní dům, charakteristický pro tradiční selské usedlosti jesenické oblasti. Tady také rozvinul svou léčebnou metodu a ubytoval zde první zájemce o ni. Dále k ubytovávání využíval obydlí sousedů. V roce 1822 tento dům zbořil a na jeho místě vystavěl již zděný, ale pořád ještě přízemní dům. Přestavba byla provedena zejména kvůli provozování lázeňských procedur, což lze prokázat zřízením zvláštní místnosti vyhrazené speciálně pro koupele. Tato stavba ještě nebyla budovou určenou výhradně pro léčebné činnosti, spojovaly se zde dvě funkce – obytná a sloužící k provozování lázní. V roce 1826 byl dům nadstaven o jedno patro, čímž vznikla budova s 12 obytnými místnostmi a prostory vyhrazenými léčbě.³³⁸ V roce 1833 byla ukončena výstavba další lázeňské budovy tzv. Kamenného domu s 18 pokoji pro hosty. V letech 1838–1839 byla realizována stavba Velkého léčebného domu s označením Burg (Hrad).³³⁹ Stal se na dlouhou dobu hlavním střediskem lázeňského života. Původně dvoupatrová budova byla zvýšena o jedno podlaží. Zůstávala však strohou, prostou jakéhokoli dekoru. Stavba o půdorysu L svírající nádvoří měla rovněž přísně koncipovány i interiéry – úzké chodby, kuchyni, jídelnu, stáje, 30 pokojů, dvě koupelové vany, později přibyla knihovna a soukromá světnice v prvním patře. V tomto objektu byl již koncipován dvoupodlažní sál tzv. Velký lázeňský sál, který sloužil za nepříznivého počasí jako promenáda a tělocvična, ale byl především využíván ke společenským účelům. Prostorná místnost se stala centrem společenského života lázní, každý den zde Priessnitz zasedal k obědu v čele svých hostů, byly zde pořádány oslavy, plesy a recitály. Sál pojal až 400

³³⁸ HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 240–241.

³³⁹ Jeho staviteli byli bratři Franz a Johann Hampové. V roce 1878 Hrad upravoval jesenický stavitel Johann Gröger. Na nádvoří před objektem byla postavena dřevěná restaurace, jež zanikla po požáru v 80. letech 20. století. Za budovou Hradu se dodnes dochovala rovněž původně dřevěná stavba se zděnými pilíři, k provozování léčebného tělocviku a pracovních kúr. V roce 1909 na ni navázala přízemní stavba hospodářského dvora architekta Leopolda Bauera. ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s. 129.

osob.³⁴⁰ Ve 20. a 30. letech 19. století se vytvořila v Gräfenbergu soustava lázeňských budov sloužících k ubytování hostů a potřebám lázeňského provozu. Po roce 1839 za Priessnitze již nebyly další objekty budovány.

Nová, více intenzivnější stavební etapa lázní se rozběhla až po roce 1851. Nastoupila konkurence soukromých ubytovatelů, kteří vzešli z bývalých lázeňských. Rovněž se angažoval i doktor Josef Schindler výstavbou šesti lázeňských domů – Doktorský, Kamenný, Zahradní, Hampejs, Švýcarský a Prkenný. Patřily mu také dva domy v Gräfenbergské kolonii a vila Austria, jež předznamenala další stavební vývoj, byla vystavěna z hrázděného zdiva, opatřena dřevěným loubím, nádhernými interiéry a léčebným vybavením, ke kterým patřily luxusní vyhřívané a parní lázně.³⁴¹ Nový léčebný dům byl postaven v roce 1878 z iniciativy Vincenze Pavla Priessnitze. Byl zadán frývaldovskému staviteli Johannu Grögerovi (1849–1902), jenž je autorem více objektů v Gräfenbergu i Frývaldově (dnešní Jeseník).³⁴² Objekt měl 38 velice elegantně zařízených pokojů, jídelnu a tři vany s přítokem a odtokem vody.³⁴³

Co se týče lázeňských vil, byly v lázeňském místě budovány od 70. let 19. století. Patřily k nim například Anglická vila v neogotickém stylu (1878–1879), Jubilejní (1897) – vystavěna ke stému výročí narození zakladatele lázní, Vila Adelheid (1892) v pozdně historizujícím duchu.³⁴⁴ Autorem všech tří zmiňovaných objektů byl stavitel Johanna Gröger.

Podoba sanatorií, byla i zde inspirována švýcarským stylem, jako sanatorium Anenský dvůr (Annenhof) z roku 1877, zbudované pro Franze Neugebauera, sanatorium Kaiserhof z roku 1895 zbudované pro Johanna Neugebauera a Sanatorium Ferdinanda Ziffera dokončeného roku 1901 pro lékaře Ferdinanda Ziffera. V tomto případě se jednalo se o pětipodlažní impozantní budovu o půdorysu široce otevřeného písmene U ve stylu pozdního historismu s motivy neogotiky, neorenesance a neobaroka. Opět stavbu vedl Johann Gröger.

345

³⁴⁰ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 128; HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 248–249.

³⁴¹ ŠREK, Robert. Gräfenberk. K tématu. In: *Sborník národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Olomouci*, 2010 s. 87; GROWKA, Květoslav: Od chýší k vilám. In: *X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání: Sborník referátů*. 2010, s. 95.

³⁴² Jméno stavitelů Grögerů lze v Jeseníku (Frývaldově) vysledovat v několika generacích. ŠOPÁK, Pavel: *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 2*. Slezská univerzita Opava 2014, s. 133.

³⁴³ GROWKA, Květoslav: Od chýší k vilám. s. 96.

³⁴⁴ Anglická vila byla vybudována k bydlení dlouholeté pacientky lázní Angličanky Louisy Senhouse Hughan z Londýna. Od roku 1900 byla v rukou soukromých majitelů. GROWKA, Květoslav: *Priessnitzovy léčebné lázně v proměnách staletí*. Veduta 2017, s. 83.

³⁴⁵ GROWKA, Květoslav: Od chýší k vilám. s. 96; NEUBAUEROVÁ, Michaela. Krnovský stavitel Ernst Latzel a jeho práce na Gräfenberku. In: *X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání*. Sborník referátů. Historický seminář na téma Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum

Stavební vývoj lázní sledovaného období korunoval objekt Priessnitzova sanatoria, jenž vzešel z požadavků společnosti Priessnitzovy léčebné ústavy v Gräfenbergu. Jeho architektonickou podobu vytvořil vídeňský architekt Leopold Bauer (1872–1938), rodák z Krnova.³⁴⁶ Rozsáhlou a náročnou stavbu pak řídil jeho spolupracovník architekt Ferdinand Kaindl. S výstavbou se začalo v letech 1909–1910. Pro objekt byla vybrána dominantní poloha na hřbetu pahorku mezi dvěma údolími. Architekt budovu sestavil ze dvou hmot – hlavní průčelí tvoří čtyřpodlažní blok s podkrovím členěný třemi předstupujícími křídly, k zadní frontě jsou připojena nižší křídla s kuchyňským a jídelním traktem. Sanatorium je přísně osově a stylově čerpá z vlny inspirované klasicizující tereziánskou érou. Bauer, který se pokoušel o svéráznou odnož moderny, pevně ukotvenou v slezském genu loci, tady vytvořil, jedno ze svých nejpresvědčivějších děl, jak po stránce urbanistické, architektonické, i z hlediska celé škály uměleckých řemesel.³⁴⁷ Je to patrné také v interiérech zejména v trojlodní hale, jídelně a čítárně a ubytovacích prostorech. O vybavení interiérů jsme zpraveni z obrazové přílohy dobového propagačního materiálu. K lékařskému traktu náležely ordinace, laboratoře, ležárny, prostory pro světelnou terapii, vodoléčbu a elektroterapii, inhalatorium, rentgen a Zanderův sál – tělocvična pro mechanický tělocvik. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že vzhled objektu reagoval na stavební trendy uplatňující se ve velkoměstech a populárních lázeňských lokalitách. S „palácovým hotelem“, který se v Evropě rozvíjel od poslední třetiny 19. století a své největší rozšíření zaznamenal v letech před první světovou válkou, má mnoho společného.³⁴⁸ V letech 1928–1929 bylo podle jeho návrhu v pravém sousedství přistavěno ubytovací křídlo, propojené s hlavní budovou třípodlažním krčkem. Po dostavbě se zde nacházelo 220 pokojů s 300 postelemi, 40 pokojů mělo vlastní koupelnu s toaletou. Pokoje měly také balkony nebo terasu. Pro rozptýlení lázeňských hostů zde byly společenské místnosti, hrací místnost (hazardní hry byly v objektu lázní zakázány), čítárny, velká knihovna, koncertní síň s kavárnou a zimní zahrada. Mimo sanatorium se nacházel amfiteátr, 4 tenisové kurty, hosté mohli dále pořádat výlety do okolí, navštěvovat koncerty lázeňského orchestru a společenské akce lázní.³⁴⁹

Jesenicka 2010, s. 100–102; ŠREK, Robert: Gräfenberk. K tématu. In: *Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Olomouci*. Olomouc 2010, s. 98.

³⁴⁶ Leopold Bauer (1872–1938) patřil k nejvýznamnějším představitelům vídeňské moderny uplatňované v architektuře ve Slezsku.

³⁴⁷ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 134–139.

K charakteristice Bauerovy tvorby a výrazu viz ŠOPÁK, Pavel: *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 1*. Slezská univerzita v Opavě 2014, s. 274.

³⁴⁸ ŠREK, Robert: Gräfenberk. K tématu. In: *Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Olomouci*. Olomouc 2010, s. 100.

³⁴⁹ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 134–139; SOKA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 32, Prießnitz - Sanatorium Freiwaldau-Gräfenberg

Stavby pro společenské účely v Lázních Gräfenberg zastupoval hudební pavilon. Stavba na kamenné podezdívce z roku 1860 byla využívána v období vrcholící lázeňské sezony k promenádním koncertům. Pavilon má osmihranný půdorys, jeho vstupní část je otevřená, zadní část je prosklená. Trojúhelníkový štít nad vchodem ukazuje na klasicizující východiska, ale bohatě vyřezávaný dekor čerpá z motivů tzv. švýcarského stylu, dokonce kombinovaného s maurskými prvky.³⁵⁰

V roce 1899 bylo započato s úpravou terénu a budováním lázeňské promenády, dlouhé přes jeden kilometr. Její základ vytvořila lípová alej. Promenáda je pro dnešní lázně typická. Jen málo lázní se může pyšnit takto koncipovanou vycházkovou alejí.

Parkové scenérie doplňují pomníky a památníky, které připomínají jejich zakladatele. Byly budovány postupně z invence pacientů a donátorů lázní. Jejich množství je nezvyklé.³⁵¹ V tomto případě se jedná o ojedinělý soubor pomníků a sochařské tvorby v lázeňském prostředí. Svědčí to o popularitě zakladatele lázní i snaze jeho odkaz co nejdéle udržet v povědomí. Byly zakládány v době života i po smrti Vincenze Priessnitze. Již jejich samotné názvy napovídají, proč byly budovány. Můžeme je rozdělit na národní pomníky Vincenzi Priessnitzovi, pomníky pramenů a jubilejní.

Maďarský pomník zobrazující sochu lva na podstavci nechal vytvořit hrabě János Erdödy, jako zástupce uherských pacientů. Autorem je mnichovský sochař Ludwig Schwanthaler (1802–1848). Pomník byl na místo osazen v roce 1840. Měl symbolizovat vítězství vodoléčby a sílu jejího objevitele Vincenze Priessnitze. Francouzský pramen má podobu žulového obelisku ukončeného litinovou amforou vztyčeného na podstavci. Na monumentu se podíleli zednický mistr Augustin Barg z Jeseníku, kameníci Florian Linke z Vápenné a Johann Nepomuk Gröger z Dolní Lipové. Byl vybudován z podnětu plukovníka francouzské armády M. de Plaremburga roku 1841. Původně stával u silnice k lázním, když pod ním vyschl pramen, tak byl po první světové válce přestěhován na dnešní místo.

Český pomník byl vystaven z iniciativy Priessnitzova zetě Johanna Rippera. Byl slavnostně odhalen k 60. výročí Priessnitzovy léčby 16. srpna 1874. Autorství pomníku je připisováno architektům Antonínu Wiehlovi (1846–1910) nebo Aleši Linsbauerovi (1839–1895). Na

---

Ostsudetenland, nedatováno; SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karta 37, Léčebná zařízení Gräfenberg, smlouvy a hodnocení přístavby a stavby Priessnitzova sanatoria r. 1909–1928.

³⁵⁰ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel. *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 130.

³⁵¹ Podrobněji k tematice pomníků a památníků ZUBER, Rudolf: *Pomníky Vincence Priessnitze v Jeseníku. Vlastivědné zajímavosti*. Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku, 1983, nestr.; MAZURA, Vít – LATNER, L.: *Lázně Jeseník – Prameny a pomníky*. Praha 1999; KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. s. 70–82; ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 140–149.

vysokém žulovém podstavci byl vztyčen pískovcový obelisk, na němž stojí bronzová socha Hygie, zatímco bronzový reliéf na soklu je Priessnitzovou podobiznou. Jsou raným dílem pražského sochaře Josefa Václava Myslbeka (1848–1922). Pomník stál původně v lokalitě přístavby Priessnitzova sanatoria a na současné místo byl přestěhován v roce 1928.

Polský pomník odhalený roku 1901 má podobu podstavce s trojbokým mramorovým obeliskem s bronzovou sochou orla s rozpjatými křídly. Autorem pomníku vycházejícího z klasicistního tvarosloví byl Zdeněk Shubert von Solden, sochu orla vytvořil Josef Strachovský. Realizaci díla provedl kameník Josef Hanke z Velkých Kunětic.³⁵²

Jubilejní pomník byl odhalen k stému výročí narození Vincenze Priessnitze 9. července 1899. Jeho autorem byl Franz Franke, zakladatel kamenoprůmyslu na Žulovsku. Pomník je koncipován jako uměle navršená skalka z bloků místního pegmatitu, na niž navazuje podstavec z dioritu s bronzovou bustou Priessnitze. Pomník obkružuje obručník ze supíkovického a lipovského mramoru.³⁵³ Priessnitzovo sousoší je opravdovým monumentem. Bylo realizováno k dvoustému výročí narození zakladatele lázní. Nachází se v Městském parku, dnešních Smetanových sadech. Jeho autorem se stal absolvent supíkovické kamenosochařské školy a vídeňské akademie Josef Obeth (1874–1961). Na pomníku pracoval sedm let, pro tento účel si najal ateliér ve Vídni a podnikl studijní cestu do Itálie. Pomník vytesaný z tyrolského a slezského mramoru představuje trojčlennou kompozici s ústřední Priessnitzovou postavou a postranními alegoriemi nemocných a uzdravených. K jeho odhalení došlo 25. července 1909.³⁵⁴ Návrat Germánů z lovu představuje objekt mramorové lavice s reliéfním vlysem a je dílem sochaře Edelberta Kapse (1888–1975), absolventa supíkovické kamenosochařské školy a vídeňské akademie, který vytvářel v letech 1913–1914. Původně stál v Městském parku³⁵⁵.

K pomníkům u pramenů se řadí Sofiin pramen a Pruský – později Bezručův pramen. První prameny budoval sám Priessnitz, byly rozprostřeny různě po areálu lázní. Jejich voda měla sloužit k pitným kúrám a především podněcovat pohyb pacientů na čerstvém vzduchu. Později začali sami hosté se zřizováním pomníčků u pramenů.³⁵⁶

³⁵² ŠOPÁK, Pavel: *Paměť Slezska. Památky a pamět'ové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Opava 2011, s. 372.

³⁵³ ŠOPÁK, Pavel: *Paměť Slezska. Památky a pamět'ové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Opava 2011, s. 370.

³⁵⁴ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 148.

³⁵⁵ Do lázeňského areálu byl objekt přenesen po restaurování v letech 2010–2011. Tamtéž s. 149.

³⁵⁶ SAJNER, Josef – MAZURA, Vítěslav: *Jesenické prameny a pomníčky*. Vlastivědné zajímavosti, č. 202, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1984, nestr.; KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. s. 78. ABT, Lukáš: *Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek*. Jeseník, Hnutí Brontosaurus 2007; GROWKA, Květoslav: *Priessnitzovy léčebné lázně Jeseník v proměnách staletí*. Veduta 2017, s. 130–139.

V parku se rovněž nachází i hrobka (mauzoleum) V. Priessnitze, jež byla vybudována jako neogotická kaple a nechala ji postavit Priessnitzova manželka v roce 1853.³⁵⁷

Kromě monumentů oslavujících Priessnitze byl zde vybudován i Pomník rumunského pramene na počest Josefa Schindlera, postavený z podnětu rumunského krále Karla I. z rodu Hohenzolernů. Pomník vzhledu klasicistního portiku s nikou, završeného trojúhelníkovým tympanonem se dvěma bočními křídly postavila v roce 1888 kamenická dílna Schindler & syn z Velkých Kunětic. Jejím provozovatelem byl sám Josef Schindler. Autorem pomníku byl Eduard Zelenka, sochař a ředitel kamenické školy v Supíkovicích.³⁵⁸

Dispozice dnešních jesenických lázní se postupně měnila. Souviselo to s úpadkem tradice původní vodoléčby, s nástupem léčebných metod a přílivem zvýšeného počtu pacientů i pouhých návštěvníků lázní. Proto bylo vytvářeno prostředí, které mělo přinést lázeňským hostům co největší pohodlí.

IV. 1. 2. Lázně v Dolní Lipové

V lázních v Dolní Lipové jsme obeznámeni s architektonickým vývojem poměrně stroze. Jako první objekt, který můžeme stavět na roveň léčebného domu tzv. Kurhausu byl vystavěn v roce 1842 jako tzv. Gründungshaus s 11 pokoji a byl určen přímo k léčebným účelům. V důsledku zvyšování návštěvnosti lázní se také v Dolní Lipové začalo podnikat ve výstavbě soukromých objektů, které měly sloužit k ubytování a to již od roku 1858. V roce 1868 byla otevřena restaurace a další léčebný dům. Téhož roku byl předán k užívání i lázeňský park. Dům majitelů lázní byl budován ve dvou etapách, a to v letech 1875 a 1879. V roce 1875 byl také vybudován tzv. doktorský dům a villa Ella pochází z let 1886 a 1887. V 90 letech 19. století přibýly Louisiin dvůr z roku 1893 a Tereziin dvůr z roku 1898. Počátkem 20. století získalo místo secesní podobu. Byly vystavěny nové objekty – vila Grohmann, vila, kde ordinoval Karel Schroth a villa Hella z roku 1911. Pro společenské setkávání hostů byly vybudována 50 metrů dlouhá krytá promenáda a také hudební altán. Celkově zde bylo ve 20. až 30. letech 20. století 41 lázeňských domů.³⁵⁹ Lze předpokládat, že jsou tak nazvány všechny objekty náležející k lázním i soukromé.

Pomníky se zde nacházely dva. Roku 1870 byl na počest zakladatele lázní zbudován pomník, podoby obelisku, na němž byl připevněn kovový medailon s profilem Johanna Schrotha a

³⁵⁷ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. 2014, s. 144.

³⁵⁸ ŠOPÁK, Pavel: *Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Opava 2011, s. 372.

³⁵⁹ ŠREK, Robert. Nástin vývoje moderní architektury Jeseníku a Lipové-Lázní. In: *X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání. Sborník referátů*. Historický seminář na téma Jesenicko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2010, s. 60–62.

deska s nápisem. V roce 1894 byl před restaurací odhalen mramorový pomník s bustou Emanuela Schrotha od sochaře Stahla.

IV. 1. 3. Lesní sanatorium ve Zlatých Horách

V případě zlatohorského sanatoria můžeme hovořit již o objektu moderního sanatoria vzniklého v roce 1880 podle švýcarského stylu. Jednalo se o objekt vhodně zasazený do horské přírody. O deset let později došlo v tomto směru k jeho dalšímu rozšiřování formou přístaveb. Podle dobového vyobrazení se jednalo o komplex budov, s dominantou původního sanatoria.

V roce 1890 byl k hlavní budově přistavěn podle návrhu stavitele Aloise Schöna nový nízký lázeňský dům Badehaus se dvěma sály, určené zvlášť pro ženy a zvlášť pro muže a tělocvičnou pro fyzikální rehabilitaci a léčebnou gymnastiku, v roce 1892 byl hlavní objekt (hlavní lázeňský dům – sanatorium), rozšířen o další přístavbu s šatnami.

Pro ubytování hostů byl vybudován Herminin dvůr (Herminenhofe) s 35 komfortně zařízenými pokoji, dokončený v roce 1894 ve stylu německé renesance podle plánů opavského stavitele Julia Lundwalla.

Pro společenské vyžití byl vystavěn v roce 1898 nový společenský dům (Gesellschaftshaus) s 25 pokoji, salonem a čítárnou a hernou, dále hospodářské budovy, rozlehlá dřevěná společenská jídelna (Speisesaal), s částečně krytou kolonádou (Wandelbahn). Komplex těchto přístaveb byl realizován stavební firmou Zdenko Vodičky z Uničova podle návrhu vídeňského architekta Oskara Marmoreka.

V roce 1901 byl vybudován nový léčebný dům (Kurhaus) opavským stavitelem Juliem Lundwallem. Objekt disponoval velkým sálem a místnostmi s léčebně - rehabilitačními pomůckami, uhličitými koupelemi, rentgenem, přístroji pro horkovzdušnou léčbu a elektroléčbu.

K vilám patřily vila Daheim a odloučená depadence s 35 pokoji a vila Stillfried nacházející se v parku.

Za sanatoriem byly zřízeny sluneční a vzdušné lázně. Pro sportovní vyžití byly určeny prostory pro kriket a tenisové kurty. Objekty ohraničovaly lázeňský park, který můžeme podle dobového vyobrazení charakterizovat jako francouzský, kdy upravené plochy protínaly

stezky a chodníky. Prostředí bylo upraveno tak, že bylo možno v rámci terénních kúr volně navázat procházkami do volné přírody.³⁶⁰

IV. 1. 4. Lázně Karlova Studánka

V lázních Karlova Studánka proběhlo několik zásadních etap výstavby. Z nejstarších staveb budovaných od roku 1778 se do dnešních dnů mnoho nedochovalo. První lázeňské centrum vytvořilo několik dřevěných stavení – lázeňských kabin s vanami, jídelna a Správní dům. Do počátku 19. století se zformovalo první lázeňské centrum, lokalizované kolem rybníčku. Charakter zástavby byl v tomto období nenáročný. Pro ubytování hostů byly původně stavěny dřevěné domky. Nejstarší dochovanou stavbou je Správní dům, který byl nazýván jako Hostinský nebo Knížecí dům (Fürstenhaus).³⁶¹ Autorství je připisáno Karlu Neumannovi z roku 1785. V letech 1796–1797 byl budován Panský dům (Herrenhaus). Koncem 30. let 19. století byl zvýšen o jedno patro a v 70. letech téhož století byl doplněn ještě o druhé patro. Dům sloužil jako obydlí lázeňského lékaře a lékárna. K ubytování bylo určeno 33 pokojů. V letech 1798–1799 byl vystavěn jednopatrový tzv. Věžový dům (Turmhaus), sloužící k ubytování hostů.³⁶² Později v letech 1918–1920 objekt prošel radikální přestavbou. Starý Koupelový dům byl vystavěn roku 1802 a byla do něj přiváděna ohřátá kyselka potrubím.

V první polovině 19. století byl vystavěn jednopatrový Hostinský dům (Gasthof), jako zděná stavba (1824).³⁶³ V roce 1834 došlo k jeho rozšíření. V letech 1863–1864 byl dům podle návrhu Ignaze Wiesingera renovován přestavbou části patra s tanečním sálem, který byl užíván rovněž jako jídelna. Další stavební úpravy proběhly v letech 1893–1894, provedl je stavitel Franz Meissner a objekt tak získal půdorys písmene L. Také Pruský dům byl budován v letech 1824–1825.³⁶⁴ Byl postaven jako prostý jednopatrový srubový hostinský dům pro pruské návštěvníky. Roku 1844 došlo k přestavbě objektu, pravděpodobně Maxmilianem Wilschem. Z domu byla vytvořena jedna z dominant celých lázní. Do dnešní podoby byl dům přestavěn v letech 1910–1911, během níž opavští stavitelé Karl Kern a Karl Blum provedli snížení o patro nahrazené podkrovím. Dům začal sloužit jako obydlí řádových sester. Knížecí dům (Fürstenhaus) nazývaný též Lovecký dům vystavěný řádovým stavitelem Maxmilianem

---

³⁶⁰ *Sanatorium Dr. Ludwig Schweinburg in Zuckmantel. Österreichische - Schlesien.* Zuckmantel, 191–, s. 6–8; NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje 14, 2017, č. 2, s. 31–32.

³⁶¹ Odra č. p. 11

³⁶² Věžový dům č. p. 8

³⁶³ Bezruč č. p. 14

³⁶⁴ Obecní úřad, mateřská a základní škola č. p. 17

Wilschem v letech 1832–1833.³⁶⁵ Touto stavbou, obrácenou k přírodnímu parku, zahájil vrcholnou fázi proměny lázní v osobitý klasicistní areál. Osobitost spočívá v tom, že klasicistní tvarosloví včetně detailu sloupových hlavic je důsledně provedeno ve dřevě. Knížecí dům byl určen k ubytování duchovních, část patra včetně velkého ústředního sálu zabíralo apartmá velmistra. Objekt byl adaptován v letech 1864–1865 a 1915, ale přesto si zachoval svůj původní charakter.

Sloupový dům (Säulentempel) z let 1841–1844 vycházející z architektonického návrhu Maxmiliána Wilsche, korigovaného Antonem Onderkou, uzavřel nejvýznamnější architektonickou periodu Karlovy Studánky³⁶⁶. Původně zde byly obchody, hostinské pokoje, čítárna i kulečnickový sál. Objekt změnila přestavba z roku 1919, kterou provedla stavební firma Angelo Migliarina z Opavy. Obchody v přední části nahradila kavárna, nové vstupy byly upraveny z bočních průčelí, pravoúhlé otvory zděných částí byly opatřeny velkými termálními okny.³⁶⁷ Nový koupelový dům (Neues Badhaus, pozdější Oppahaus) z let 1842–1844 byl vystavěn jako trojpodlažní objekt se zděným přízemím a srubovými patry. Je připisován Maxmiliánu Wilschovi. Sloužil k podávání koupelí, ale také k ubytování. V přízemí bylo 15 kabin s vanami a v patrech po 11 pokojích.³⁶⁸ Švýcarský dům (Schweizerhaus) z roku 1859 podle návrhu Ignaze Wiesingera byl postaven jako obytný dům pro řádové sestry.³⁶⁹ Jeho název odpovídá dobové módě švýcarského stylu, který se vyznačoval bohatě vyřezávanými lomenicemi a dalšími dřevěnými ornamenty. Je označován za mezník v architektonickém vývoji Karlovy Studánky mezi klasicismem a historizujícími směry druhé poloviny 19. století.³⁷⁰

Lázeňský dům (Kurhaus) byl postaven v letech 1891–1893 jako hlavní stavba nově se rozvíjející východní lázeňské části. Podle projektu vídeňského architekta Franze Kachlera stavbu realizoval bruntálský stavitel Franz Meissner. Stojí na uměle navržené terase nad pravidelně založeným parkovým náměstím. Zvenčí se opět jedná o dřevěnou stavbu svým vzhledem přizpůsobené architektuře zdejšího lázeňského místa. Interiér v podobě dlouhé vstupní haly je bohatě zdoben štukovým ornamentem odkazujícím k pozdní benátské renesanci. Představuje vlastně krytou kolonádu s kavárnou a vstupy do balneoprovozu. Jeho vznik ovlivnil charakter lázní, přispěl ke zrušení několika starších provozů, které se již v modernějším provedení soustředily v jeho budově. Jak již bylo výše uvedeno, jednalo se o

---

³⁶⁵ Vyšetřovací ústav a ředitelství lázní č. p. 6

³⁶⁶ Dnešní hotel Džbán č. p. 12

³⁶⁷ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s.172–173.

³⁶⁸ Opava č. p. 19

³⁶⁹ Mateřská a základní škola č. p. 18

³⁷⁰ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s.175.

kabiny pro uhličitě i rašelinové koupele, odpočívárny, inhalatorium, vodoléčbu, elektroléčbu, sluneční lázně a bazén.³⁷¹ Lotrinský dům³⁷² byl projektován a postaven v letech 1909–1913 opavskou stavitelskou dvojicí Karlem Kernem a Karlem Blumem. Zděná stavba je obložená dřevem. Interiéry prostupují secesní prvky – především dřevěné detaily.

Urbanistickou dominantou meziválečného období se stal Lázeňský hotel, budovaný v letech 1929–1931.³⁷³ Jednalo se o zděný objekt obložený dřevem. Byl zároveň největší stavbou lázní koncipované ve svébytném historizujícím pojetí. V interiérech se střetávaly neobarokní styl s art-deco. Autorem objektu byl vídeňský architekt Anton Köstler a stavbu realizovali dva opavští stavitelé Karl Werner a Gustav Purde.³⁷⁴ Interiéry tvořila prostorná hala a velkorysý schodišťový prostor. V prvním patře na něj navazovala soustava sálů – menších jídelen a především velké jídelny, která byla zároveň společenským sálem s orchestrou a jevištěm s valenou klenbou s lunetami. V hotelu se od jeho počátku snoubilo hned několik funkcí – léčebná, ubytovací, stravovací a společenská. Hostům bylo k dispozici 36 pokojů v hlavní budově a 30 v depadenci.³⁷⁵

Místem setkávání lázeňských hostů byl původně Lázeňský salon vystavěný v letech 1836–1837 podle návrhu Maxmiliána Wilsche. Jedná se o stavbu podélného půdorysu zakončeného apsidou. Prostorný sál s předsíní a balkonovou orchestrou má neckovou klenbu, jeho stěny rytmičují dórské pilastry. Objekt původně sloužil k přípravě a podávání ohřátého ovčího mléka (syrovátky) a k setkávání hostů za nepříznivého počasí. Využití objektu bylo brzy nahrazeno a začal sloužit jako koncertní sál.³⁷⁶

Sakrální objekt v lázních zastupuje Filiální kostel P. Marie Uzdravení nemocných. Jeho stavitelem byl opět řádový architekt a stavitel Maxmilián Wilsch, jenž jej vystavěl mezi lety 1838–1840. Kostel nahradil původní dřevěnou kapli z roku 1829. Prostá podélná stavba je uzavřena přístavkem sakristie, nad průčelím s trojúhelníkovým štítem se tyčí věž se zvonovitou střechou. Z doby stavby kostela pochází hlavní oltář a kazatelna z dílny Bernarda Kutzera, která ještě v roce 1863 dodala obraz sv. Alžběty Durynské. Autorem obrazu sv. Jiří

---

³⁷¹ KOLMANN, Vítěšlav – ZATLOUKAL, Pavel: *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. s. 33–34.

³⁷² Slezský dům č.p. 3

³⁷³ Dnešní Libuše č. p. 1

³⁷⁴ Werner pocházel z Edrovic u Rýmařova, Purde se narodil v Liberci. Jejich společné počátky podnikání v oblasti přípravy a realizace staveb jsou datovány rokem 1922. Firma se těšila přízni představitelů řádu německých rytířů. Z let 1916–1917 pochází série rozpočtů na adaptační a udržovací práce řádových budov v Opavě, vypracovaných Karlem Wernerem. ŠOPÁK, Pavel: *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 2*. Slezská univerzita v Opavě 2014, s. 218–219.

³⁷⁵ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s. 159 a 187; KOLMANN, Vítěšlav – ZATLOUKAL, Pavel: *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. s. 34; ZAO, fond: VŘN Bruntál, inv. 354, karton 67, Das neue Kurhaus in Bad Karlsbrunn, Deutsche Presse, 17. 3. 1931.

³⁷⁶ Hudební pavilon či Hudební hala č. p. 13

patrona řádu z roku 1902 byl vídeňský malíř Viktor Müller.³⁷⁷ Kostel se stal součástí nového společenského centra lázní, které se formovalo ve 30. až 40. letech 19. století.

Lázeňský park byl založen v letech 1813–1816 z iniciativy velmistra Řádu německých rytířů – arcivévody Antona Viktora. Park dotvářel tzv. chodník filosofů, byla zde vysázena alej, květinové záhony, keře a založeny pěstěné trávníky. V letech 1841–1843 byl vybudován v jezírku vodotrysk, který můžeme v lázních vidět i dnes. V zimě zamrzá a tvoří obří rampouch, jako jeden ze známých symbolů Karlovy Studánky. U řeky Bílé Opavy (pod hotelem Hubertus) se nachází umělý vodopád, vytvořený na přelomu 19. a 20. století.³⁷⁸ V areálu lázní se nachází i torzo pomníku z roku 1897, který byl vybudován jako upomínka na arcivévodu Viléma. Jednalo se o podstavec z červeného leštěného mramoru s bronzovou bustou arcivévody Viléma. Byl instalován ve svahu pod Pruským domem. Busta byla odstraněna v roce 1921 v souvislosti se vznikem Československé republiky, ale zničena nebyla. Byla uložena v Centrálním archivu Řádu německých rytířů ve Vídni.³⁷⁹

V případě Karlovy Studánky můžeme zaznamenat částečně jinou koncepci uspořádání lázní. Dominujícími objekty jsou zde tzv. domy, které sloužily převážně k ubytování a ve většině z nich můžeme postihnout i společenské prostory. Do počátku 19. století se zformovalo kolem rybníčku první lázeňské centrum s lázeňskými (léčebnými), ubytovacími, společenskými i správními objekty. Zástavba této etapy byla po stavební stránce nenáročná. Stavební činnost ve 20. letech 19. století se soustřeďovala k dotvoření lázeňského centra kolem rybníčku. Ve 30. a 40. letech 19. století bylo budováno další centrum lázní. Jeho výstavbu zahájila výstavba Knížecího domu (1832–1833). Touto fází se již Karlova Studánka mohla řadit k dobově atraktivním lázeňským lokalitám. Od druhé poloviny 19. století získávalo místo architektonicky z původně klasicistního podobu romantizujícího slohu. Byly budovány objekty tzv. alpského či švýcarského stylu. Další období výstavby lázní spadá do 90. let 19. století. Stavbou, která tuto periodu zahájila, byl Lázeňský dům z let 1891–1893. Přelom století zaznamenal další etapu ve výstavbě. V letech 1909–1913 vyrostl dosud největší objekt Lotrinský dům. Celou epochu výstavby lázní završil meziválečný stavební počín Lázeňský hotel (1929–1931).³⁸⁰ Z vizuálního hlediska zachovávají objekty jednotný princip zdejšího domu, jedná se především o jednopatrové (popř. dvoupatrové) srubové stavby, některé uvnitř zděné, se zděnou podezdívkou s okenním osovým členěním. Vše se snoubí s parkovými úpravami a prostředím volné přírody.

³⁷⁷ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s. 170–171.

³⁷⁸ KOČÍ, Kateřina – SKUHRAVÁ, Lenka. (ed.): *Karlova Studánka*. Karlova Studánka 2012, s. 98–99.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 62

³⁸⁰ ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. s. 150–159.

IV. 1. 5. Lázně Jánské Koupele

Rovněž v těchto lázních můžeme vysledovat několik etap výstavby. První dřevěný lázeňský dům byl postaven v roce 1811 a další rozšiřování lázeňského komplexu bylo realizováno od roku 1814. Vzhledem k tomu, že se nedochovala žádná plánová dokumentace, nevíme, kdo byl architektem nebo alespoň realizátorem vlastního stavebního projektu.

V roce 1836 byly všechny budovy lázní ještě dřevěné. Minerální prameny chránil krytý prostor dlážděný břidličnými deskami a uzavřený zábradlím. Prostor lázní utvářelo 12 koupelových komor, které stály na úpatí jižního svahu, vpravo od nich bylo 6 pokojů s krytou chodbou pro lázeňské hosty. K hlavní budově vedlo 84 schodů. Hlavní budova byla dřevěná, jednopatrová. Po celé délce probíhala chodba, kolem níž bylo 53 pokojů po obou stranách. Střední část patra zaujímal jídelna, sloužící i jako taneční sál. V přízemí vlevo od vchodu byl byt správce lázní a pro kapli vysvěcená místnost. Vpravo se nacházel pokoj pro biliár, byt hostinského a kuchyň. Druhá kuchyň pro hosty se nacházela v patře. Nad vchodem byla šesti sloupy nesená stříška, pod níž byla podlaha s břidličnou dlažbou a lavičkami. Před budovou bylo odpočívadlo pro hosty.³⁸¹

Za vlastnictví rodiny Razumovských došlo k největšímu stavebnímu rozkvětu lázní. Byly upraveny a vyčištěny stávající prameny, renovovány a modernizovány všechny budovy, a byly postaveny dvě vily pro ubytování rodin s dětmi – Elisabeth a Rosa.

Co se týče jednotlivých budov, tak ústředním objektem lázní byl Kurhaus – Hlavní budova či Léčebný dům. Dřevěná budova existovala již ve 40. letech 19. století. V roce 1848 shořela a roku 1851 byla nahrazena novostavbou, jež byla počátkem 70. let 19. století přestavěna na zděnou. V roce 1899 byla dvoupatrová budova částečně podsklepená, s břidličnou krytinou, ležela na výstupku ve formě terasy 30 m nad údolím. Měla dvě boční křídla, tmavá chodba dělila každé patro na přední severní a zadní jihovýchodní trakt. U jižního křídla byla přistavěna dřevěná budova restaurace s malou terasou, velkou jídelnou a dvěma nižšími bočními sály. V patrech bylo asi 20 pokojů a v prvním patře tzv. lázeňský salón pro 200 hostů s dvěma východy a orchestřištěm. Budova měla dvě dřevěná schodiště. Chodba byla asi 2 m široká a jednotlivé pokoje byly po dvou spojeny dveřmi a kromě šesti pokojů měly samostatné vstupy na chodbu. Restaurace měla zvláštní kuchyň. V přízemí levého křídla hlavní budovy byla čítárna a kulečnický sál, v přízemí se nacházela ordinace lékařů s čekárnami, knihovna, písárna, sezonní telegrafní a poštovní úřad a vrátnice. V roce 1900 byla k hlavní budově přistavěna restaurace a o rok později vedlejší budova tzv.

---

³⁸¹ ROSOVÁ, Romana: *Bývalé lázně Jánské Koupele* [on line]. Za Opavu, 2009 – 03-17.
<http://zaopavu.cz/view.php?nazevclanku=byvale-lazne-janske-koupele&cislocclanku=2009030006>.

depadence. Roku 1926 došlo k rekonstrukci budovy. Společenský sál byl zřízen ve východním křídle na místě původních šesti hostinských pokojů a místností pro personál. V prvním patře bylo zřízeno 10 pokojů. Adaptační práce byly dokončeny v září 1927 a provedl je opavský stavitel Alois Geldner. K roku 1934 budovu tvořil objekt starých lázní z roku 1870, restaurace z roku 1900 a depadence z roku 1901.³⁸²

Lázeňský dům (Badehaus) pocházel původně opět ze 40. let 19. století. Byl nahrazen stavbou z roku 1898 a doplněn přístavbou druhého patra v roce 1912. V přízemní části se nacházelo 12 kabin pro teplé, studené a uhličitě koupele, místnosti pro aplikaci elektroléčby, prostory pro parní lázně, studené, teplé a parní sprchy. Nacházely se zde odpočívárny, toalety a vrátnice. V prvním patře byly komfortně zařízené pokoje. Celý objekt byl ústředně vytápěn a elektricky osvětlen. V roce 1926 byl zřízen výtah vedle hlavního schodiště a v důsledku toho byly toalety přesunuty do přístavby vedle výtahu.

Správní budova pocházela rovněž ze 40. let 19. století, byla opět dřevěná a v roce 1913 ji nahradil objekt částečně zděný a částečně roubený. Roku 1898 byl postaven penzion Silesia, který byl vystavěn na počest padesátiletého výročí vlády císaře Františka Josefa I. Penzion byl určen k ubytování nemajetných pacientů. Roku 1870 byl vystavěn objekt zvaný pro svůj vzhled Šupina. Cihlová přízemní budova byla obehnaná pláštěm v podobě dřevěných šupin. Využití budovy bylo spíše rekreační.

V letech 1897 byly postaveny vily s názvy Elisabeth a Rosa, jež měly sloužit k ubytování rodin s dětmi. Obě vily byly postaveny se zděným přízemím a roubeným patrem. Objekt určený k ubytování lékaře byl postaven v roce 1910. Nacházelo se zde 19 místností, byla zde ordinace, čekárna s předsíní, kancelář, rentgen, 6 místností pro elektrotermální zařízení a 3 pokoje pro lékaře.³⁸³

Prameny v lázních byly chráněny přístřešky. Pramen Marie nechal hrabě Razumovský v roce 1898 zastřešit dřevěným pavilonem podle plánů vídeňského architekta Ludwiga Tischlera. Byla to dřevěná přízemní budova obdélného půdorysu se dvěma proti sobě umístěnými pětibokými rizality a prosklenými okny, ve kterých byly původně barevné vitráže s náboženskými motivy. Uprostřed budovy byl vyzděn pramen, opatřen mramorovým roubením studny. Pramen Pavla chránila stavba chrámku v řeckém stylu z roku 1898. Byla to zděná budova na půdorysu oktogonu s bosovanou fasádou, v průčelí se vstupem v podobě edikuly tvořené pilastry, nesoucí trojúhelníkový štít. V tympanonu se nachází štukový motiv vázy s vegetabilními rozvilinami. Dvě stěny po stranách vstupu zdobí obdélná pole se

---

³⁸² ROSOVÁ, Romana: *Bývalé lázně Jánské Koupele* [on line].

³⁸³ Toto uspořádání je až k roku 1945, ale můžeme soudit, že bylo v námi sledovaném období obdobné.

štukovým dekorem ovocného festonu. Pramen má tři obdélná okna s půlkruhovým záklenkem. Střecha je jehlancová. Uprostřed stavby se nachází zděný kruhový pramen.

Pro kulturní vyžití hostů byl roku 1894 postaven hudební pavilon. Opět dřevěná stavba šestibokého půdorysu s kamenným soklem, prosklenými stěnami, s hustým rastrem členění, završený jehlancovou střechou s hexagonální lucernou a plochým deskovým stropem.³⁸⁴

Okolí lázní bylo velice hezky upraveno, o čemž vypovídají dobové pohlednice. Nacházel se zde park s promenádou a vycházkovými chodníky s lavičkami a odpočívadly. Byly vhodné pro doporučené terénní kúry, které byly součástí léčebného programu lázní. Velmi oblíbená byla procházka na skály Lorelei, proti Moravickému mlýnu, kde stál altánek Felix Warte a odkud byl krásný výhled do údolí Moravice. K dalším vyhlídkovým místům patřil pavilon Gloriette nebo Karlovo zátiší. Proti proudu řeky vedla po pravém břehu lipovou alejí lemovaná cesta k místu zvané Schwestern Platz a pokračovala do Camillova parku s altánem. Na opačném břehu byl tzv. Poseidonův háj a pavilon Paraplaine. Další vycházkové trasy vedly k Zálužnému, odkud byl výhled na zříceniny hradu Vikštějn.³⁸⁵

IV. 1. 6 Jodobromové lázně v Darkově

Lázně Darkov vytvářelo pouze několik lázeňských objektů. V roce 1865 bylo započato se stavbou prvního lázeňského domu v Darkově. V roce 1872 byla postavena první léčebna. Objekt byl vybaven kabinami pro první a druhou třídu. Vany v té vyšší kategorii byly porcelánové a mramorové v nižší kamenné. V objektu se dále nacházely prostory pro elektrické, horkovzdušné koupele a inhalatorium, v prvním poschodí byly ubytovací kapacity. Správní budova lázní zahrnovala byt lékaře, ordinaci a kancelář. Roku 1878 byl vybudován obytný pavilon vila Anna (později nesla název Lorigof), roku 1880 obytné budovy pro pacienty Heinrichshof a Henrietta. Část ubytovací kapacity se nacházela rovněž v zámku Ráj, který byl majetkem majitele hraběte Larisch-Mönnicha.

V letech 1900 až 1901 byl vystavěn společenský dům tzv. Kurhaus. Tento nový objekt s přízemními postranními křídly a vloženým patrovým traktem s valbovou střechou a dřevěnou terasou disponoval restaurací, odpočinkovými místnostmi, koncertním a divadelním sálem pro 300 osob, třemi jídelnami, hudebním sálem, společenskou místností a pokojem pro biliard.³⁸⁶ V jeho blízkosti se nacházel dřevěný, bohatě vyřezávaný a do stran otevřený

---

³⁸⁴ ROSOVÁ, Romana: *Bývalé lázně Jánské Koupele* [on line].

³⁸⁵ ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. In: Kol. autorů: *Franz Kafka ve Zlatých horách*. Moravská expedice 2000, s. 67; WICKHOFF, Max: *Stahlbad Johannisbrunn in Österr.-Schlesien und seine Heilmittel*. Wien-Leipzig 1909, s. 31.

³⁸⁶ *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien*. Wien 1906, s. 214.

hudební pavilon. O dva roky později byla otevřena dětská léčebna Kinderheim. Součástí areálu byl i Kafeepavilon v secesním stylu.

Součástí areálu byly i malá kaplička. Lázně byly zasazeny do prostředí parku s kolonádou z roku 1900, ve které se nacházel pitný pramen.

Budování lázeňského areálu završil funkcionalistický pavilon lázní v Darkově. Projekt vytvořil architekt Josef Fňouk z Hradce Králové a výstavbu realizovali Ludvík Juroš z Frýdku a Hugo Königsberger z Karviné v letech 1931–1933. Stavba nepravidelného půdorysu ve tvaru Y spojovala léčebný i společenský veřejný provoz. Součástí objektu byla přijímací kancelář, společenské prostory – velká jídelna s uzavřenou verandou, a knihovnou tvořila s halou reprezentační prostory, bazén i ubytovací kapacity. Pokoje pro pacienty byly umístěny ve třech poschodích, byly vybaveny teplou i studenou vodou a elektrickým osvětlením. Podle dochovaného prospektu lze soudit, že pokoje byly na svou dobu moderně a hygienicky zařízeny. Nejmodernější kuchyňské zařízení umožňovalo prvotřídní i dietetické stravování. V celé budově bylo ústřední topení. Budova disponovala již výtahy a to osobními i lůžkovými. S budovou byla spojena terasa k příjemnému posezení hostů. Pacienti a lázeňští hosté mohli svůj volný čas trávit ve zvláštní lázeňské restauraci, na koncertech, ve společenských kroužcích, hrou tenisu a výlety do nedalekých Beskyd.³⁸⁷ Ve 30. letech 20. století patřil k lázním i tenisový kurt.

IV. 1. 7. Lázeňské místo Komorní Lhotka

Jak už bylo výše uvedeno, obec Komorní Lhotka disponovala nevelkým lázeňským vybavením. Jednalo se o strohý dřevěný objekt, nacházející se pod kopcem Godula, ve kterém byly poskytovány koupele pouze externě. Další objekt lázeňského hotelu původně ve švýcarském stylu, později přestavěn, se nacházel, dalo by se říci v centru obce. Kolem tohoto objektu se nacházel park, zahradní altán, kuželková dráha i promenáda. Alespoň takto vystihuje okolí hotelu vyobrazení na dobovém prospektu.³⁸⁸

Můžeme říci, že toto lázeňské místo patřilo k nejméně rozsáhlým, co se výstavby týče. Ale zajímavostí je, že zde byla vybudována sakrální stavba ze zdrojů dobrovolné sbírky, a to katolický kostel, který měl sloužit letním hostům katolického vyznání.³⁸⁹ K jeho založení došlo v roce 1883, stavba byla ukončena v roce 1885 a o rok později vysvěcena. Kostel

---

³⁸⁷ WINKLER, Antonín: Významná sanatoria a ozdravovny pro ostravsko-karvinský revír. In: *Technická práce na Ostravsku 1926–1936*. Moravská Ostrava, Spolek československých inženýrů, odbor v Moravské Ostravě 1936, s. 714–727, zde s. 717–718; *Sanatorium Darkov v ČSR*. Unie Praha, nestránkováno, nedatováno.

³⁸⁸ *Hydropatische Anstalt auch nach Kneipp'scher Behandlungsart in Lhotka bei Teschen*.

³⁸⁹ V obci převažovali evangelíci.

Božského srdce páně byl postaven z godulského (těšínského) pískovce, který se těžil v nedalekém lomu.³⁹⁰

Devízou nejen pro letní hosty, ale také ty, kteří do malé beskydské obce přijížděli absolvovat vodoléčebné procedury do zdejšího vodoléčebného ústavu, byly nekonečné procházky do místního okolí. Mohli si zvolit mezi trasami v méně náročném terénu či středně náročnými túrami do hor, především na horu Godulu a Prašivou.

IV. 1. 8. Plicní sanatorium v Jablunkově

Plicní sanatorium v Jablunkově je zasazeno do podhůří Beskyd, právě z důvodu vhodných klimatických podmínek zde začalo být budováno. Vyvíjelo se postupně z malého provizoria až k funkcionalistické moderní stavbě, plně funkční a vhodné pro léčbu plicních chorob a plicní tuberkulózy. Na řízení činnosti sanatoria měli výrazný podíl Václav Johanis, Lev Kazík, Bohumil Malý, Bohumil Urbančík a Václav Jelínek.

První pavilon tzv. Johanisův vyšel z architektonického projektu Karla Roštíka. Vznikl tak v letech 1927–1928. Výstavbu realizovala firma Ferdinanda Tomečky z Dolní Suché. Stavba byla konzervativního pojetí, jejím předobrazem se stalo plicní sanatorium v Prosečnici nad Sázavou (1916–1922). Projevovaly se zde klasické vzory pavilonové struktury a současně snaha vytvořit z několika pavilonů a leháren jeden propojený celek. Konzervativní ráz objektu umocňovaly valbové střechy nad obytnou částí i střešní lehárnou, valeně utvářené arkády a další formy, zdánlivě nesourodé. Dostavba jablunkovské léčebny musela zákonitě pokračovat, k její dostavbě došlo v letech 1933–1935, pod architektonickým vedením Miloše Lamly, který vypracoval definitivní projekt.³⁹¹ V jehož rámci byl i radikálně přestavěn Johanisův pavilon. Výstavbu tohoto objektu realizovala firma V. Nekvasil Český Těšín.

Výsledkem se stala funkcionalisticky řešená ústřední budova s členitým půdorysem a s kapacitou 260 lůžek. Ústav sestával ze čtyř budov, bezprostředně navzájem propojených. Jednalo se o pavilon pro muže, pro ženy, správní a lékařskou budovu a hospodářskou budovu. Hlavní ústavní křídlo o délce 174 metrů je tvořeno lůžkovými částmi ukončenými bloky otevřených leháren ze železobetonového skeletu. Ve střední části křídlo rozděluje schodišťový rizalit se stěnami ze sklobetonu. Na schodišťový rizalit hlavního křídla navazuje lékařská a administrativní budova s kanceláři personálu a za ní situovaná hospodářská budova s kuchyní a jídelnou. Objekt je zastřešen plochými střechami a stavby jsou bíle

³⁹⁰ SOKA Frýdek-Místek, fond: Místní národní výbor Komorní Lhotka, Kronika Komorní Lhotka 1. díl, fol. 69.

³⁹¹ STRAKOŠ, Martin: Architektura zdravotnických zařízení na Ostravsku a budova okresního sociálně-zdravotního ústavu. In: STRAKOŠ, Martin (ed.): *Odboje 1941/1. Obnova památky moderní architektury*. Ostrava 2016, s. 105–131, zde s. 116.

omítnuty. Fasády jsou rytmizovány pravidelně rozmístěnými okenními a dveřními otvory. Pavilony pro nemocné jsou obráceny k jihu. Přízemí bylo vyhrazeno těžkým nemocným, ležícím a operovaným, v 1. poschodí byli léčeni lehčí případy s otevřenou plicní tuberkulózou a ve 2. poschodí zavřené formy tuberkulózy i netuberkulózní nemocní. Realizace projektu vycházela z hlavního požadavku zadavatele, aby se nemocní nedostávali do styku s lidmi přicházejícími do sanatoria za jiným účelem, než léčebným a aby se eliminovala možnost nákazy i mezi pacienty. Vybavení sanatoria bylo rovněž velice účelně pojato. Představu si můžeme udělat z publikace vydané k otevření sanatoria z roku 1935, interiéry byly vybaveny jak moderním dřevěným nábytkem, tak tzv. trubkovým nábytkem a ozvlášťovala je umělecká díla moderního umění. O jejich instalaci se zasloužil rovněž Václav Jelínek, znalec a milovník umění. Vybavení uměleckými díly bylo součástí celého léčebného konceptu sanatoria.³⁹²

Celkový areál obklopuje park. Původně měl jen domácí druhy dřevin, většinu zde zaujímaly smrky. Jehličnaté stromy byly už tehdy oceňovány pro příznivé působení na dýchací ústrojí. S prvními úpravami parku se začalo již v zimě na přelomu roku 1924 a 1925. Velice negativně se na stavu rostlin podepsaly kruté mrazy z února 1929. Značná finanční pomoc jablunkovského sanatoria byla určena i pro úpravy ústavního parku, který byl postupně rozšířen na 36 hektarů. Koncepce parku byla konzultována především s tehdejšími brněnskými odborníky. Záměr vybudovat muzeum živých rostlin se zrodil v roce 1932, a to v plánech předsedy spolku Humanita pro Moravu a Slezsko, Václava Jelínka. Ten postupně propracovával ideu parkové sbírky cizokrajných dřevin a rovněž dbal na její uskutečňování. Celý areál byl budován se záměrem všestranně ozdravným a rovněž studijním. Bohatý sortiment dřevin byl neobvyklým způsobem představen v tzv. Bayerově arboretu či kruhu, jakémsi jádru parku s kolekcemi jehličnatých rodů, druhů a forem dřevin. V jednotlivých mezikružích a kvadrantech tu byly například borovice s tisy, jinde smrky a douglasky, jedle a cypřišky a podobně. Tato úprava, vysazovaná od roku 1935, je zachovaná dodnes, ovšem sortimenty jsou značně zredukované. Velkou újmu park utrpěl v době let válečných, kdy byly některé druhy cíleně vyvezeny, některé zničeny.

Od počátku 90. let 20. století je cílem správců parku vrátit se k původnímu záměru zřizovatelů z 30. let 20. století, vysazovat zde kultury pro arboretum a park nadále obohacovat. Nedílnou součástí parku jsou i sochařská díla a to socha Jana Třísky Humanita a sochy Vincence Makovského. Dvě z nich, socha sedící ženy v nadživotní velikosti nazvaná

---

³⁹² Tamtéž s. 44–45; *Plicní sanatorium Jablunkov*. 1935, s. 53–54; KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013, s. 60–90.

Odpočinek a sousoší Dvě ženy, byly instalovány ve 30. letech 20. století. Po druhé světové válce tu byla instalována další jeho socha Sedící žena.³⁹³

Objekt jablunkovského sanatoria byl ve své době příkladem komplexního architektonicko-urbanistického řešení, kdy byl využit potenciál krajiny s využitím uměleckých děl jak v interiéru, tak exteriéru zdravotnického zařízení.

Můžeme konstatovat, že lázeňské prostředí se formovalo postupně. Jeho základ byl položen v období vzniku těch, kterých lázní. V důsledku uspokojení potřeb kapacity lázeňských hostů, jež postupně narůstala, docházelo logicky k rozšiřování a navyšování ubytovacích zařízení, léčebných objektů a společenských prostor. Jistě to souviselo s majetkovými poměry vlastníků i s dobovými stavebními proudy. Majitelé lázní se nechávali inspirovat většími lázeňskými místy nebo zahraničními centry a zvali do svých lázní architekty, kteří připravovali plány na rozšiřování lázní. Ne všechny však byly uskutečněny, podle původních představ. Pro období od prvního desetiletí do konce 20. let 20. století vznikaly objekty koncepčně odpovídající stavbám sanatorií a lázeňských hotelů. Pod jednou střechou se soustředily všechny funkce – léčebné, ubytovací a společenské. U sanatorií byla funkce léčebná zastoupena podstatně větší měrou.

Slezským lázním byl vytvořen solidní základ, jak v rovině stavební, tak zahradní architektury. Většina námi sledovaných komplexů lázní i sanatorií je zasazena do přírodního lesnatého až horského prostředí a v rámci celkových koncepcí byl od samého počátku na toto prostředí brán zřetel. Svůj podíl při vytváření tohoto prostředí mělo i využití lokálních stavebních materiálů, především dřeva a kamene, které se zde těžily a byly specifické nejen svými materiálovými vlastnostmi, ale i vzhledem.³⁹⁴

IV. 2. Lázně a sanatoria – propagace a reklama

Se zakládáním lázní a sanatorií a rozvojem lázeňství od 19. století se postupně vyvíjela komerční propagace a reklama na jednotlivá lázeňská místa a jejich léčebné indikace. Jejím cílem byla snaha přilákat co největší počet lázeňských hostů, lázně tak zdůrazňovaly svoji jedinečnost a nenapodobitelnost svých přírodních zdrojů, kvality svých lázeňských lékařů a lázeňské péče.

---

³⁹³ PAVELKOVÁ, Ilona. O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko*, 42, 1999, 2, s. 14; K jednotlivým vývojovým fázím parku KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013 s. 91–211.

³⁹⁴ Např. specifické druhy dřeva těžené v jesenické oblasti či v Beskydech. Co se týče kamene, tak pro Jeseníky je charakteristická slezská žula (Zlaté Hory), supíkovický a lipovský mramor a pro oblast Beskyd typický těšínský pískovec.

Výše zmiňované lázně využívaly dostupných možností propagace a reklamy poplatných době, aby vstoupily v širší povědomí, jak lékařské obce, tak pacientů, popř. potenciálních klientů i pouhých návštěvníků lázní a lázeňských míst. Propagaci můžeme postihnout ve třech základních rovinách: 1/ *propagace šířená lázeňskými lékaři formou lázeňských almanachů*; 2/ *propagace léčebných prostředků např. minerálních vod a solí formou samostatné inzerce*; 3/ *všeobecná reklama: drobná tištěná inzerce, statě v turistických průvodcích, brožury, plakáty, pohlednice, sklenice, lázeňské pohárky, a jiné propagační předměty*.

Rozdíl mezi reklamou a propagací uvedl ve svém příspěvku *Lázeňští lékaři a propagace lázní ve Zdravotnické ročence československé z roku 1930* MUDr. Vratislav Kučera: „Reklama jest umělý výtvar obchodní chytrosti a obratnosti, propagace je přirozený plod podnikatelské prozíravosti a solidnosti. Sebe lepší podnik, hlavně zpočátku se neobejde bez reklamy, ačkoli je vždy drahá, kdežto jeho další zdárný vývoj závisí od propagace, která vzrůstá z dobrých vlastností podniku a mnohdy se šíří automaticky a zdarma.“ Proto se ani lázně nemohly vyvíjet jen na základě chvalořečené reklamy, ale ke svému rozvoji potřebovaly věcnou propagaci. Lázeňská místa byla propagována šířením informací o přírodních léčebných prostředcích (minerální vody, plyny, léčivá bahna, klimatické poměry). Důvěryhodným zdrojem pro uživatele byly populárně vědecká pojednání a hlavně vědecké práce napsané lázeňským lékařem o prostředcích či poměrech místa, ve kterém sám působil. Tyto práce měly zase sloužit především odborným a praktickým lékařům, kteří své pacienty na základě znalostí těchto materiálů posílali do vhodných lázní. Kromě propagace lázní přímo vědeckou prací lázeňského lékaře – např. můžeme uvést rozbor karlovarských minerálních vod Dr. Davida Bechera (1725–1792) či luhačovických kyselek MUDr. Františka Veselého (1862–1923), přispívaly k šíření věhlasu lázní lázeňské almanachy.³⁹⁵

Lázeňské almanachy vydávaly reklamní agentury nebo instituce zastupující zájmy lázeňských míst nebo lázeňských lékařů. Sloužily především jako pomůcka praktickým a odborným lékařům, do kterých lázní, a v kterou dobu nemocného vyslat, informovaly o přírodních zdrojích, o způsobu ubytování, stravování a dopravy v tom kterém lázeňském místě, udávaly kontakt pro bližší informace o lázních. Co se týče struktury almanachů, tak úvodní slovo měl vždy některý z lázeňských lékařů či editor. Pak následovaly statě připravované lázeňskými lékaři, kdy popisovali obecně minerální vody, klimatické poměry, indikace lázní, dále následovala část abecedně řazených lázeňských míst. Struktura popisu

---

³⁹⁵ KUČERA, Vratislav: Lázeňští lékaři a propagace lázní. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. III, 1930. s. 398.

lázeňských míst byla obdobná. Ne u všech lokalit však bylo podáno vyčerpávající množství informací. Každé lázeňské místo bylo lokačně situováno, bylo popsáno dopravní spojení, charakteristika podnebí a teploty v některých měsících ročního období, byl popsán léčebný ústav či objekty lázní, uvedeny léčebné procedury, indikace lázní, uvedena sezona, roční ubytovací kapacita, majitelé lázní popř. lázeňští lékaři. Před první světovou válkou vydávala Organizace československých lázeňských lékařů lázeňský almanach, vycházející dle potřeby. První česky tištěný lázeňský almanach vyšel v roce 1898. Jeho obsah se vztahoval pouze k lázním a lázeňským místům v Čechách. O rok později pod redakcí Josefa Kafky vyšel již almanach s místy v Čechách, na Moravě ve Slezsku i na Slovensku.³⁹⁶ Je v něm vylíčena odezva po vydání prvního čísla. Redakce byla spokojena se zájmem přispěvatelů i s ohlasem ze strany veřejnosti. Bylo konstatováno, že místa letní či léčebná, která almanach zmiňoval, vešla v širší povědomí, což se odrazilo na vyšší návštěvnosti, jak tuzemských návštěvníků, tak cizinců. Poslední almanach vyšel v roce 1913, pak následovala delší odmlka a až v roce 1920 vydalo Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy *Almanach lázeňský republiky Československé*.³⁹⁷ Poté delší dobu opět žádný nevyšel. Bylo tedy žádoucí podat přehled soupisu lázní a léčebných prostředků. V roce 1929 vyšel almanach *Československé lázně i letoviska* (Almanach čsl. lázní a letovisek) pod redakcí MUDr. Maxe Wassermanna jednatele Organizace lázeňských lékařů³⁹⁸. Připravil publikaci následujícím způsobem. Výraznou část věnoval úvodu, ve kterém pojednal o všeobecných hlediscích našeho lázeňství, jeho hospodářské důležitosti pro stát a po přehledu dislokace zříděl s ohledem na jejich závislost na geologické poměry a na jejich minerální složení následoval seznam lázeňských lékařů, československých lázní a minerálních pramenů a v druhé části věnoval pozornost i letoviskům, místům k odpočinku a rekreaci v naší republice. Sám editor uvedl, jakým způsobem shromáždil materiál pro tento almanach. Statě o lázních, ve kterých působili odborníci z Organizace lázeňských lékařů, připravovali oni sami. Další informace editor připravil z jemu dostupných zdrojů – statě publikované lékaři v odborných časopisech,

---

³⁹⁶ KAFKA, Josef (red.): *Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých*. S balneotherapeutickým úvodem MUDr. Vlad. Preiningera, Praha 1899.

³⁹⁷ MRÁZEK, Vojtěch – POHORECKÝ, Antonín (red.): *Almanach lázeňský republiky Československé*. Praha, Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1920. Tento almanach vyšel po šestileté odmlce. Měl sloužit k orientaci českých hostů, ale nově byl také zacílen na zahraniční klientelu a propagaci lázní v zahraničí. Výtah tohoto almanachu byl vydán ve francouzském a anglickém jazyce. Byl dán k reklamním účelům všem zahraničním velvyslanectvím a všem účastníkům mezinárodního balneologického kongresu dohodových mocností v Monaku, který byl zahájen 15. dubna 1920. Kongres byl zacílen na otázky minerálních vod, hygienu lázeňských míst, správu lázní, balneologie a využití lázeňství v turistickém ruchu. Účastnila se ho i československá delegace. Blíže FALISOVÁ, Anna: Příprava a účast Československa na balneologickom kongrese v Monaku v roku 1920. *Balneologický spravodajca*, 1996, s. 61–67.

³⁹⁸ WASSERMANN, Max – KAFKA, Josef (red.): *Československé lázně a letoviska*. Almanach čsl. lázní a letovisek. Praha 1929.

lázeňský almanach z roku 1920 a odpovědi na dotazníky, které rozeslal do jednotlivých lázní. (sám uvedl, že ne všichni odpovědi zaslali). Byl si také vědom neúplnosti i nepřesnosti u některých hesel, jak sám uvedl.

Skutečnost, že materiál pro samotná hesla (jednotlivé lokality) almanachů byl shromažďován z různých zdrojů i starších, spousta informací byla opisována, údaje byly mnohdy opakovány, nevedla vždy k úplné aktuálnosti a přesnosti hesel.

V roce 1922 byla vydána propagační publikace Zemského cizineckého svazu v Brně *Lázně a sanatoria na Moravě a ve Slezsku* za účelem zvýšení povědomí o našich domácích lázních.³⁹⁹ Uvádí 24 lokalit s obdobným členěním informací jako v almanaších, a u některých je připojena i fotografie lázeňského místa. Drobná brožura měla být určena našim i zahraničním návštěvníkům a přispět tak ke zvýšení návštěvnosti uvedených lokalit. Ze slezských lázní zde byly uvedeny lázně Darkov, lázně Gräfenberg s přilehlými lázeňskými domy v nedalekém Frývaldově, Jánský pramen (Jánské Koupele u Opavy) a Karlův pramen (Karlova Studánka). Lázeňské almanachy či průvodce vycházely taktéž v německém jazyce. V řadě německy psaných tiskovin, představujících lázně a letní lázeňská místa, jsou námi slezské lázně pravidelně uváděny.⁴⁰⁰ Např. *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien* (1914). Zde se můžeme seznámit s lokalitami Frývaldov, Gräfenberg, Dolní Lipová, Karlova Studánka, Komorní Lhotka, Darkov, a Ustroň (dnes v Polsku). V publikaci *Deutsche Bäder und Sommerfrischen in der Tschechoslowakei* (1931) byly propagovány Gräfenberg-Frývaldov se svými léčebnými domy a sanatorii – frývaldovské Sanatorium Alvater (Praděd), nově dobudované Priessnitzovo sanatorium v Gräfenbergu, Sanatorium Dra Ferdinanda Ziffera v Gräfenbergu, dále pak Jánské Koupele u Opavy (Johannisbrunn), Lázně Karlova Studánka, Dolní Lipová a Lesní sanatorium Dr. Schweinburga ve Zlatých Horách.

Z obsahu jazykově různorodých lázeňských almanachů (českých a německých) můžeme postihnout soupeření obou národností. České almanachy vlastenecky protěžovaly lázně v českém vnitrozemí, německé preferovaly místa na území osídleném německým obyvatelstvem. Tato skutečnost měla ovlivňovat národnostní a hlavně ekonomickou stránku

---

³⁹⁹ *Lázně a sanatoria na Moravě a ve Slezsku*. Brno, Zemský cizinecký svaz pro Moravu a Slezsko 1922, 62s.

⁴⁰⁰ *Kurorte und Sommerfrischen in Nordmähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1905*, Wien 1905; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Wien 1906; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Wien 1907; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Wien 1909; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Wien 1910; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Wien 1912; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien. Samt einer Besprechung der benachbarten deutschen Städte*. Wien 1914; *Kurorte, Heilanstalten Sommerfrischen in der Č.S.R.* Reichsverband der deutschen Ärzte-Vereine in der Č.S.R. 1934.

věci. Takto ale docházelo k uveřejňování ne příliš adekvátních informací o některých lázních a lokalitách.

Propagaci léčebných prostředků můžeme postihnout u minerálních vod a solí formou samostatné inzerce. Objevovala se v regionálním tisku a také v odborném tisku. Například v regionálním tisku *Těšínský kalendář* vycházely inzeráty nejen na lázně Darkov, ale také na darkovskou sůl.⁴⁰¹

Širokou oblastí pro propagaci byla tzv. všeobecná reklama, do které můžeme zahrnout drobnou tištěnou inzerci, statě v turistických průvodcích, brožury, letáky, plakáty, pohlednice, sklenice, lázeňské pohárky, a jiné propagační předměty.

Drobná tištěná inzerce upozorňující na léčebné prostředky jednotlivých lázní se vyskytovala v dobovém tisku, turistických průvodcích, odborných časopisech např. *Praktický lékař* či *Zdravotnická ročenka*. Určitě zajímavým zdrojem je i časopis *Přírodní lékař*, nesoucí podtitul *Časopis věnovaný přirozenému způsobu života a přírodnímu léčení vůbec*. Vycházel v rozmezí let 1896–1942 s malými výjimkami. Otiskoval rady a příspěvky z okruhů přírodní léčby a tzv. domácké medicíny.⁴⁰² Vzhledem k povaze časopisu byly zde na přelomu a 19. a počátku 20. století častými inzeráty propagující vodoléčebný ústav v Gräfenbergu jako *Nejstarší vodoléčebnu v Gräfenbergu* a léčebný ústav v Dolní Lipové jako *Schrothův ústav pro přírodní léčení v Lipové (Nieder-Lindewiese)*.⁴⁰³ O propagaci se staraly i lázně samotné v místě svého působení, jednalo se o noviny i tištěné seznamy hostů tzv. kurlisty, informace v nich uveřejněné byly určeny přímo místním lázeňským hostům. Takovýto materiál máme doložen pro lázně Gräfenberg-Frývaldov. Jedná se o noviny *Gräfenberg-Freiwaldau Mittheilungen Zeitschrift für Badegäste, Touristen und Freunde der Naturheilkunde* a tištěné kurlisty pro lázně Gräfenberg - Freiwaldau. Jsou zde otištěny drobné inzeráty propagující obslužnost lázní, hotely, jiná ubytovací zařízení a zábavní podniky, obchody aj.⁴⁰⁴

Statě v turistických průvodcích byly rovněž zdrojem, o tom kterém lázeňském místě. Nalézáme zde informace o přírodním léčivém zdroji a dostupnosti místa. Např. *Illustrierter*

---

⁴⁰¹ *Těšínský kalendář*, 1929, reklamní strany

⁴⁰² MOTYČKOVÁ, Dana – SEDLICKÁ, Kateřina: Časopis přírodní lékař a příspěvky národopisce Čeňka Zíbrta v období první světové války. Příspěvek k dějinám etnologie. SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla. (eds.) *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně 2015, s. 185–190.

⁴⁰³ *Přírodní lékař*, roč. 3, 1898, č. 9; *Přírodní lékař*, roč. 5, 1900, č. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, reklamní příloha; *Přírodní lékař*, roč. 6, 1901, č. 2, reklamní příloha.

⁴⁰⁴ SOkA Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 28, časopisy z let 1896 a 1903; ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58b, karton 3906, lázeňské listy.

Führer durch die Beskiden und die angrenzenden Landschaften z roku 1890 popisuje slezská lázeňská místa lázně Darkov, Komorní Lhotku a Ustroň (dnes v Polsku).⁴⁰⁵

Pro některé lázně byly vydávány přímo průvodce lázněmi. V roce 1887 vyšel průvodce jesenickými lázněmi Gräfenberg, Frývaldov a Dolní Lipová – *Führer durch die Curorte Gräfenberg Freiwaldau und Lindewiese*. Za zmínku určitě stojí drobná brožura napsána ve vlasteneckém duchu popisující obec Komorní Lhotku s jejím klimatickým prostředím, turistickými zvláštnostmi a tradicí malých vodoléčebných lázní a pozdějšího vodoléčebného ústavu.⁴⁰⁶

Jednotlivé lázně nabízely vlastní propagační brožury, prospekty či letáky, ve kterých bývá zcharacterizováno léčebné místo, pozornost je věnována i jeho historii, jsou popsány indikace lázní, možnost ubytování, dopravní dostupnost, procedury a cenové relace, doporučení lázeňského lékaře. Text je již výrazně doplněn fotografickým doprovodem (především od 20. let 20. století). Tyto brožury byly vydávány správou lázní a na jejich obsahu se podíleli mnohdy samotní lázeňští lékaři.

Jako příklad uvádím propagační brožury Lázní Gräfenberg. Jedna byla vydána po roce 1918 a druhá pochází z 30. let 20. století. (u brožur není uvedeno datum vydání). Starší brožura je jedenáctistránková. Úvod k ní napsal tehdejší hlavní lékař lázní Josef Reinhold, kdy se v úvodu věnuje osobnosti gräfenberské vodoléčby Vincenzi Priessnitzovi. Pak následují informace o délce sezony, indikace, léčebné metody, ubytovací možnosti lázní i privátní, možnosti trávení volného času a náměty na výlety do okolí v letním i zimním období. Brožura byla vydána lázeňskou komisí. Tisk je opatřen fotografickým materiálem a mapkou (portrét V. Priessnitze a pohledy na budovy a pomníky lázní, pohledy do krajiny. Brožura byla vydána i v polském jazyce s překladem lázeňského lékaře Ebela.⁴⁰⁷ O několik let později vyšla brožura, představující nově vybudované Priessnitzovo sanatorium z roku 1929. S výstavbou původního objektu bylo započato v roce 1909, k jeho otevření došlo v roce 1911. Přístavba byla otevřena v roce 1929. O vybavení se zasadil přednosta lázní Josef Reihold. Jednalo se o moderní objekt s veškerým dostupným zařízením. Nacházelo se zde 220 pokojů s 300 postelemi, 40 pokojů mělo vlastní sociální zařízení. Pokoje měly také balkony nebo

---

⁴⁰⁵ MATZURA, Josef: *Illustrierter Führer durch die Beskiden und die angrenzenden Landschaften*. Teschen 1890. s. 145–147, 264–268, 271–272.

⁴⁰⁶ KETTNER, Adolf: *Führer durch die Curorte Gräfenberg Freiwaldau und Lindewiese*. Freiwaldau 1887. *Slezským rájem*. Průvodce Komorní Lhotkou a slezským Pobezkydím. Moravská Ostrava, Slezské slovo v Moravské Ostravě 1931.

⁴⁰⁷ *Kurort Grafenberg Freiwaldau. Schlesien Č.S.R.* Kurkomission, nedatováno, 11 s.; *Zdrojowisko Grafenberg Frywaldow na Śląsku (Č.S.R.)*. Wydawnictwo Komisji kuracyjnej, nedatováno 11 s. tato brožura uložena SOkA Jeseník, Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 32.

terasu. V brožuře jsou popsány moderní metody léčby, možnosti ubytování a využití trávení času v sanatoriu. Tiskovina je doplněna bohatým obrazovým materiálem.⁴⁰⁸

Rovněž lázně Karlova Studánka měly četný propagační materiál. Nedatované materiály lze podle určení lokace a fotografií zařadit do období první republiky a obdobím kolem roku 1939. Prospekty a brožury opět představují dané místo, seznamují s přírodními léčivými zdroji, uvádí léčené nemoci, nabídku procedur, využití volného času a možnosti dopravy z různých směrů na místo. Fotografie cílily, jak na exteriéry, tak na interiéry objektů. Přílohou jsou i ceníky ubytování i stravování.⁴⁰⁹ Protože místo bylo vyhledáváno také k zimním radovánkám, byla propagována také ubytovací kapacita v zimním období. K tomuto účelu bylo nabízeno ubytování rovněž v *Novém lázeňském hotelu* i lázeňských domech.⁴¹⁰

Dalším propagačním prostředkem byly pohlednice. V soukromých, muzejních i archivních sbírkách se setkáváme s početnými soubory těch kterých lázeňských míst. Jedná se o kolorované či tónované pohlednice z konce 19. a počátku 20. století a později o černobílé a barevné pohlednice. Bývají na nich zachyceny celkové pohledy na lázeňské komplexy, na jednotlivé lázeňské budovy, interiéry, kolonády, parky a veškeré drobné architektonické objekty lázní (kaple, pomníky, prameny aj.). Představu o četnosti a různorodosti motivů na pohlednicích si můžeme udělat ve sbírkových fondech pohlednic Slezského zemského muzea a Muzea Těšínska. Slezské zemské muzeum spravuje fond pohlednic, ve kterém se rovněž nacházejí pohlednice k lázním Gräfenberg (234), Dolní Lipová (35), Jánské Koupele (88), Karlova Studánka (199) a Zlaté hory (26). Ve sbírkových fondech Muzea Těšínska je uložena početná sbírka pohlednic vztahujících se k lázním v Darkově (337).⁴¹¹ Dnes jsou pro nás soubory pohlednic cenným dokladem celkového architektonického rázu lázní a jejich postupného stavebního vývoje.

---

⁴⁰⁸ *Prießnitz Sanatorium Freiwalda-Gräfenberg Ostsudetenland*. Klinische Geleitet Anstalt für Innere u. Nervenkrankheiten. fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 32.

⁴⁰⁹ ZAO, fond: Fitz Rudolf, inv. č. 686, sign. 222, karton 26, obsah: Průvodce po městech ČSR, *Bad Karlsbrunn das Waldparadies unter dem Altvater Schlesien Č.S.R.*, nedatováno, skládačka; *Bad Karlsbrunn in Schlesien Č.S.R.* Die Perle des Altvatergebirges, nedatováno, skládačka; ZAO, fond: VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karton 67, *Bad Karlbrunn unter dem Altvater Ostsudetenland*, kolem roku 1939, brožura.

⁴¹⁰ ZAO, fond: VŘNR Bruntál, inv. č. 354, karton 67 *Zimní sport Lázně Karlova Studánka ve Slezsku Č.S.R.* 800 m. n. m. nedatováno skládačka.

⁴¹¹ Čísla v závorkách uvádějí počet druhově rozdílných motivů na pohlednicích. Časově je můžeme včlenit do období kolem let 1900, 1920, 1925 a 1930 a 1935. Tento stav je uveden k roku 2017, kdy byly zjišťovány tyto inventurní záznamy pro článek PAVELKOVÁ, Ilona: Propagace a reklama lázní od druhé poloviny 19. století do konce 30. let 20. století. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Medicína, farmacie a veterinární lékařství. Kapitoly k dějinám a vybraným tématům*. Brno: Technické muzeum v Brně 2017, s. 247–258.

Dalším materiálem, který sloužil k propagaci lázeňského místa, byly sklenice s panoramatickými pohledy na město či místo. Obvykle měly podobu číší a pohárů. Jejich obliba byla rozšířena v období kolem 40. a 50. let 19. století. Staly se vhodným suvenýrem z lázní. Co se týče provedení, jednalo se o pohledy řezané do skla – širší záběry města či lázní nebo jednotlivé objekty, umístěné v různě velkých a různě rámovaných polích na plášti sklenice. Lázeňské krámky byly v době sezony dostatečně tímto zbožím zásobeny. Řezáči skla pracovali mnohdy také na místě samém, kde byli buď usazeni nastálo, nebo přicestovali pouze na nějakou dobu. Kvalita práce jednotlivých řezačů či rytců skla byla různá. Bylo zpracováváno nejrozličnější sklo. Nejdříve se zdobilo sklo čiré, později pak barevně lazurované, zdobené vrstvením a prořezáváním či doleptáváním. Řezači pracovali podle předloh mědirytin, ocelorytin, litografií, knih i kalendářů. Obchodníci sklem dodávali předlohy řezačům i do vzdálenějších míst, například do Severních Čech. Ztvárnění dle předlohy bylo provedeno ve zjednodušeném náznaku.⁴¹² Konkrétním dokladem takovéhoho upomínkového skla je skupina sklenic ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě. Na 18 položkách jsou vyobrazeny objekty lázní Karlova Studánka. Část je provedena z kvalitnějšího skla a část je produktem skláren provinčních, zřejmě i regionální produkcí skláren ve Vrbně. Celkově nám skupina sklenic představuje 12 objektů lázní: dům s věžičkou, starý i nový lázeňský dům, knížecí dům, lázeňský pavilon, Maxmiliánův pramen, obydlí správce, sloupový dům, hostinec, dům sester, kostel a tzv. pruský dům. Ostatní sklenice sbírky nesou pohledy na lázně položené v horském údolí nebo na panoramatické výřezy – skupiny domů obvykle označené *Partie aus Carlsbrunn*. Podrobný popis exponátů je uveden v článku Evy Klimešové *Lázeňské sklenice s námětem Karlovy Studánky ve sbírkách Slezského muzea*.⁴¹³ Ve sbírkovém fondu Slezského zemského muzea jsou zastoupeny i čtyři lázeňské sklenice s výjevy lázní Gräfenberg, jedna s výjevem Lázní Lipová, čtyři sklenice z Jánských koupelí a dvě z lázní Darkov.⁴¹⁴ Ve sbírkovém fondu Muzea v Bruntále se nacházejí dva lázeňské poháry s výjevem budov Karlovy Studánky. Jeden klasický pohár je rudě lazurovaný s probrušovaným dekorem a druhý reprezentuje tzv. selské sklo (foukané duté sklo), vymyká

⁴¹² KLIMEŠOVÁ, Eva: Lázeňské sklenice s námětem Karlovy Studánky ve sbírkách Slezského muzea. *Časopis Slezského muzea*. Série B, 30/1981, s. 267–271.

⁴¹³ KLIMEŠOVÁ, Eva: Lázeňské sklenice s námětem Karlovy Studánky ve sbírkách Slezského muzea. *Časopis Slezského muzea*. Série B, 30/1981, s. 269–271.

⁴¹⁴ Sklenice s výjevy lázní Gräfenberg inv. č. U 688S, inv. č. U 522 S, inv. č. U 573 S, inv. č. U 493 S; sklenice s výjevem Lázní Dolní Lipová inv. č. U 207 S s nápisem Lindewiese, sklenice s výjevy Jánské Koupele inv. č. U 482 S s nápisem Bad Johannesbrunn, inv. č. U 499 S s nápisem Johannesbrunn, inv. U 503 S s nápisem Johannesbrunn, inv. č. U 940 S Bad Johannesbrunn; sklenice s výjevy lázní v Darkově inv. č. U 625S s nápisem Badehaus Roy Darkau a inv. č. U 626 S s nápisem Kursalon Roy Darkau.

se rovněž klasickému tvaru lázeňských pohárů – má kulovitý vršek (kupu) a širší nohu na patce, sklo je stříbřené s rudou probušovanou lazurou.⁴¹⁵

Obdobně se mohly využít i lázeňské pohárky. Ty sloužily lázeňskému hostu nejprve k pití minerální vody a pak si jej přivezl domů. Pohárky byly ve sledovaném období skleněné a porcelánové. Porcelánové pohárky vyráběly západočeské porcelánky (Klášterec n. Ohří, Slavkov, Nová Role, Březová). Pohárky měly nejprve válcové tvary, později začaly být tvarově různorodější a byly i zdobeny. Kromě květinových ozdob se na nich objevily již veduty, miniaturní barevné pohledy na lázně, města, prameny a kolonády. Postupně se v našich lázních vyvinul tvar pohárku s picí trubičkou.⁴¹⁶

K dalším suvenýrům, jež si mohli hosté z lázní odvézt, náležely dekorované kameninové výrobky. Patřily k nim i kameninové talířky s vedutami lázeňského místa. Takovým dokladem jsou dva kameninové talířky uložené ve sbírkách Muzea v Bruntále.⁴¹⁷ Byly vyrobeny v továrně na kameninu ve Vranově nad Dyjí, což dokládají tištěné i tlačené značky na vnější ploše dna. Talířky mají rovné dno, odsazený zvlněný okraj s rytmickým vykrajováním lemu a základní bílé glazování. Na prvním z nich je vyobrazen na vnitřní ploše dna kostel Panny Marie Uzdravení nemocných (z let 1838–1839) provedený technikou tisku v černé barvě. Stavba je zachycena v mírné perspektivě průčelí obklopena vzrostlými stromy. Pod vyobrazením je nápis *Die Kirche in Karlsbrunn*. Okraj talířku je dekorován třemi symetricky rozmístěnými dekorativními motivy, provedenými shodnou technikou, polopostavami andílků v oblacích. Na druhém talířku je opět vyobrazení provedené tiskem v černé barvě, kdy se jedná o Sloupový dům (1844) zobrazený v perspektivě na pozadí lesa, pod objektem se nachází nápis *Das Säulenhaus in Karlsbrunn*, na okraji talíře je vyvedena dekorativní výzdoba. U obou artefaktů je zřejmý upomínkový charakter, což vyplývá jak z velikosti, tak z výzdoby. Tento typ talířků se svou tištěnou výzdobou vedut a doprovodného dekoru se řadil ve vranovské výrobě k běžné produkci let 1850–1870. Výrobky byly určeny k prodeji v lázeňských místech, v našem případě v Karlově Studánce.⁴¹⁸

Můžeme říci, že prostředků k propagaci ve sledovaném období nebylo málo, byly zajímavé svou různorodostí a provedením, postupně se rozšiřovaly a zdokonalovaly. Po roce 1918 v důsledku obnovení poválečného života, ožívování lázeňských míst a zvýšení jejich

⁴¹⁵ První pohár je veden ve sbírkové evidenci Muzea v Bruntále pod přírůstkovým číslem 2928/63 a druhý 4/95, jeho výška je 20 cm a průměr podstavu činí 10,5 cm.

⁴¹⁶ NOVÝ, Petr – HAVLÍČKOVÁ, Dagmar: *Zázračné prameny. Lázeňské a upomínkové sklo. / Miraculous springs. Spa and commemorative glass*. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. 2009, s. 17.

⁴¹⁷ Sbírkové předměty jsou vedeny ve sbírkové evidenci Muzea v Bruntále pod přírůstkovými čísly 2730/63 a 2732/63.

⁴¹⁸ VOJTAL, Petr. Slezské lázně a moravská kamenina. In: *Sborník bruntálského muzea*, 2003, s. 81–83.

návštěvnosti propagace nabývala na objemu. Pokud správné vedení lázní dbalo o řádné provádění propagace a byly k ní využívány pravdivé údaje o lázeňských místech, informace o výsledcích a odbornosti lázeňských lékařů, dařilo se přispět k šíření dobrého jména lázeňských míst a jejich rozvoji jak po stránce odborné tak ekonomické.

V kapitole byly nastíněny jednotlivé formy propagace a reklamy. Cílem nebylo předložit vyčerpávající soupis propagačních materiálů, ale na dobových materiálech přiblížit možnosti a způsoby propagace.⁴¹⁹

IV. 3. Význam lázní

Význam lázní můžeme postihnout z několika hledisek. Na prvním místě stojí jistě jejich léčebná stránka. S ní souvisí rovněž návštěvnost a společenský význam lázní a v neposlední řadě měly lázně pro lokality v nichž se nacházely výrazný ekonomický význam, který se projevil v několika rovinách. V kapitole si tyto jednotlivé aspekty přiblížíme.

IV. 3. 1. Léčebná stránka lázní

Léčebné indikace jednotlivých lázeňských míst byly většinou neobyčejně široké. Zprvu to bylo dáno ještě nedokonalou a málo účinnou léčbou medikamentózní i chirurgickou. Později, kdy si lázně chtěly udržet z výdělečného hlediska stejný či vyšší počet zámožných klientů, rovněž nabízely co nejširší škálu indikací. Proto lázně v 19. století nabízely široké výčty léčených chorob od bledničky, přes trávicí choroby, gynekologické a urologické afekce, revmatismy až po nemoci nervové a duševní. To nebylo samozřejmě pro pacienty prospěšné a tak teprve zúžení indikací a specializace některých lázeňských míst pro vymezený okruh chorob vedla k prohloubení kvality léčby, diagnostiky a odborného růstu tamních lékařů. Některé okruhy chorob se dostaly mezi trvalé indikace lázeňského místa na podkladě léta sbíraných příznivých empirických zkušeností. Nebo záleželo na osobnosti lékaře, který se zaměřil na léčbu určité choroby.⁴²⁰

Vodoléčebný ústav v Gräfenbergu koncem 19. století nabízel léčení nervových nemocí, hysterie, hypochondrie, melancholie, padoucnice, posunčiny, záduchy, neuralgie, nervosní bolestí hlavy a žaludku, onemocnění míchy, ochrnutí po mrtvici, chronických nemocí žaludku a střev, chronických katarů bronchiální zácpy, hemroidů, slabosti mužů, ženských chorob, chronického revmatismu, dny, skrofulosy, střídavky, tučnosti, bledničky,

---

⁴¹⁹ PAVELKOVÁ, Ilona: Propagace a reklama lázní od druhé poloviny 19. století do konce 30. let 20. století. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Medicína, farmacie a veterinární lékařství. Kapitoly k dějinám a vybraným tématům*. Brno: Technické muzeum v Brně 2017, s. 247–258.

⁴²⁰ KRÍŽEK, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. s. 224–225.

následků zastaralých pohlavních nemocí, chronického alkoholismu, chronické otravy následkem užívání medicínských jedů (jód, rtuť, morfium atd.), zesílení a rekonvalescenci slabých osob.⁴²¹ K léčebným prostředkům patřily vzduch, voda z pramenů, řádné vodoléčebné prostředky a dieta. V jistých případech léčebný tělocvik, masáže a elektroterapie.⁴²²

Ve 20. letech 20. století se začala v Gräfenbergu léčba více specializovat. Konkrétně v objektu Priessnitzova sanatoria se začala soustřeďovat na psychoterapii. Dále však do sanatoria přicházeli pacienti po infekcích a po operacích. Dalšími indikacemi byla chudokrevnost a další onemocnění krve, onemocnění horních cest dýchacích, hrtové afekce, bronchiální astma, srdeční, cévní a ledvinové choroby. Léčila se zde onemocnění trávicího traktu (dyspepsie, žaludeční vředy, chronické žaludeční a střevní katary, zácpa, onemocnění jater, žlučníku a slinivky břišní) a nemoci látkové výměny (diabetes, dna, otylost). K dalším indikacím patřila Basedowova choroba a jiná onemocnění endokrinního systému (nemoci žláz s vnitřní sekrecí). Rovněž se tady léčili pacienti s pohybovým onemocněním (chronické onemocnění kloubů a následky zánětů kloubů, další následky orgánových onemocnění nervového systému, poruchy pohybu, revmatické bolesti, neuralgie, chronické exsudáty).

Ústav v Dolní Lipové začali ve druhé polovině 19. století vyhledávat pacienti především s revmatickými a zažívacími obtížemi. Kolem roku 1913 se v lázních léčily poruchy metabolismu, nemoci krve, infekční choroby, poruchy nervového systému, dýchacích cest, srdce, trávicího ústrojí a choroby venerické. Od počátku 20. století se zařízení specializovalo na léčbu dny a otylosti, což tedy bylo postaveno na základě nesprávné hypotézy, jak je uvedeno výše.

V Lesním sanatoriu Dr. Schweinburga se v posledním desetiletí 19. století zaměřili na pacienty s dnou, obezitou, chudokrevností, cukrovkou, skrofulózou, revmatismem, nervovými a respiračními chorobami a nemocemi oběhového systému. Koncem 20. let 20. století jsou uváděny indikace: nervové nemoci, hysterie, nemoci cest dýchacích, srdeční a cévní nemoci, diabetes, podvýživa, žaludeční a střevní choroby, onemocnění zažívacích cest, chronické nemoci ledvin, močových cest a pohlavní nemoci.

V Karlově Studánce se léčily nemoci krve, blednička, chudokrevnost, rachitis, skrofulóza, srdeční a nervové choroby, poruchy látkové výměny, gynekologické choroby, kloubní a svalový revmatismus a nervové choroby. Dalo by se říci, že po celé sledované období, neboť přírodní zdroje, čistý vzduch, silné železnaté minerální prameny, radioaktivní

---

⁴²¹ *Přírodní lékař*, roč. 3, 1. září 1898, č. 9. inzertní příloha, inzerát Vodoléčebna Gräfenberg-Freiwaldau

⁴²² *tamtéž*

prameny a rašelina se staly podpůrnými především pro léčbu srdečních a nervových chorob.⁴²³

Podobně na tom byly i Jánské Koupele díky železnato-uhličitým kyselkám, léčila se zde onemocnění srdeční, gynekologické nemoci, poruchy nervového systému, látkové výměny a anomálie krevního obrazu, skrofulóza, kožní choroby a revmatismus. Po první světové válce zde byli přijímáni pacienti s onemocněním srdce a cév, dýchacích cest, trávicího ústrojí, látkové výměny, lymfatického systému, gynekologickými onemocněními, onemocněním krve, chronickými infekcemi, nervovými chorobami a se stavy slabosti po dlouhodobých nemocích a operacích.

Darkovské lázně se díky jodobromovým pramenům ve svých počátcích zaměřily na léčbu skrofulózy, zduření žláz a mimoplicní tuberkulózy. Před první světovou válkou se zde léčily chudokrevnost, skrofulóza, lues, chronické kožní choroby, exsudáty (záněty), revmatická onemocnění, rachitida, kornatění tepen, nervové choroby, gynekologické nemoci, onemocnění močových cest, mimoplicní tuberkulóza a onemocnění štítné žlázy. V darkovském sanatoriu byly po roce 1933 indikace obdobné.

Do Komorní Lhotky přijížděli pacienti s problémy, jako byly nemoci dýchacích cest, poruchy nervového systému, onemocnění cévního systému, činnost a funkce pohlavních orgánů, onemocnění trávicího traktu, onemocnění žaludku, střevní katary, poruchy pohybového ústrojí, revmatismus, dna onemocnění kloubů, kůže a otylost.

Plicní sanatorium v Jablunkově bylo specializovaným zařízením na léčbu plicní tuberkulózy. Ze zprávy o činnosti za rok 1933 jsme informováni, že byli v tomto roce hospitalizovány případy tzv. zcela lehkých nemocných a zcela těžkých nemocných. Případy středně těžce nemocných chyběly. Spolu s plicní tuberkulózou byly léčeny různé tuberkulózní komplikace a jiné choroby. Z netuberkulózních komplikací je uvedeno 31 druhů onemocnění. V sanatoriu byl kladen důraz na hygienicko-dietetickou léčbu a klidový režim. Samozřejmě zde byly uplatňovány na svou dobu moderní prostředky v léčbě TBC.⁴²⁴

Indikace v sledovaných lázeňských místech byly dosti široké po celé sledované období. Můžeme říci, že se spíše rozšiřovaly léčebné metody k jejich léčení. Kromě využití původních přírodních zdrojů se uplatňovaly další metody, vodoléčebné procedury, elektroléčba, masáže, terénní kúry a mechanický tělocvik. Přesto specializaci lázní můžeme vysledovat, a to v Lázních Gräfenberg-Frývaldov, kde se díky Dr. Josefu Reinholdovi kromě zavedených postupů u výše zmíněných indikací začala prosazovat psychoterapie. V Dolní

⁴²³ *Kurorte, Heilanstalten Sommerfrischen in der Č. S. R.* Aussig 1934, s. LXXIII–LXXV.

⁴²⁴ *Plicní sanatorium v Jablunkově. Zpráva o činnosti za rok 1933.* s. 12–16.

Lipové se lázně od 20. let 20. století profilovaly jako dietetické. V Karlově Studánce se léčba zaměřila především na cévní a srdeční choroby a ženské choroby a ústav v Darkově vešel ve známost díky účinkům jodobromové vody jako lázně vhodné k léčení skrofulózy. Nesmíme zapomenout, že darkovské lázně patřily k nejstarším jodobromovým lázním na území našeho dnešního státu a k jedněm z nejstarších ve střední Evropě.

IV. 3. 2. Návštěvnost a společenský význam lázní

Lázeňská sezona byla většinou omezena a soustředěna do nejpříznivějších měsíců v roce, co se počásí týče, zvláště v období 19. a počátku 20. století. V moderně budovaných lázeňských objektech – sanatoriích a hotelech býval již provoz většinou celoroční. Lázně nabízely rovněž termíny několik týdnů před zahájením a po ukončení hlavní sezony. V tomto období bývaly i ceny ubytování, procedur, lázeňských tax a nabízených služeb o poznání nižší.

Pro bližší představu si uvedeme trvání sezon v jednotlivých lokalitách. V Gräfenbergu jsme mohli zaznamenat celoroční sezonu, kdy letní trvala od 15. května do 15. října a zimní po zbylou část roku. Jednalo se o období poslední čtvrtiny 19. století. Po roce 1910 trvala letní sezona od 15. května do 30. září a opět zimní sezona byla po zbylou část roku. V Schrothově ústavu v Dolní Lipové se mohli pacienti léčit po dobu celého roku, s tím, že hlavní sezona probíhala od června do srpna. V sanatoriu Dr. Schweinburga trvala sezona od počátku dubna do konce října. Do Karlovy Studánky mohli hosté jezdit od 1. června do 30. září. Období před sezonou trvalo od 1. do 30. června a po sezoně od 1. do 30. září. V Jánských Koupelech trvala sezona na počátku 20. století od 15. května do 15. září, v materiálech vydaných později, pravděpodobně k roku 1910 je uváděna délka sezony od 1. června do 15. září. V Darkově sezona začínala 15. května a končila 30. září. Hlavní sezona byla vyhrazena od 21. června do 19. srpna. V darkovském sanatoriu pak probíhal provoz celoročně. Také Kurhotel v Komorní Lhotce měl svůj mimosezonní provoz a to od 15. května do 1. července a od 1. září do 1. listopadu. Hlavní sezona probíhala od 1. července do 1. září. V plicním sanatoriu v Jablunkově byl provoz celoroční, což bylo dáno jeho postavením léčebného zařízení. Zjišťujeme, že námi sledované lázně zahajovaly svůj provoz většinou v květnu a končily v září či říjnu. Můžeme říci, že zde bylo respektováno tradiční vymezení lázeňské sezony

ohraničené letními a podzimními měsíci.⁴²⁵ Lázně nabízely většinou tří až šestitýdenní pobyty.

Návštěvnost lázní můžeme sledovat z lázeňských listů nebo tzv. kurlistů či badelistů, které byly připravovány v každých lázních. Jedná se o ručně psané nebo tištěné archy vydávané během lázeňské sezony. Zpravidla byly vydávány vydavatelem, nacházejícím se přímo ve městě nebo blízkém okolí lázní. Frekvence vydávání lázeňských listů byla zpravidla týdenní, u námi sledovaných lázní to byl dvou až třítýdenní interval, záleželo to od nově příchozích hostů. Lázeňské listy usnadňovaly nově příchozím zapojit se do lázeňského života, rychleji zjistit, v jakém společenském prostředí se nacházejí a jaké osobnosti zde mohou potkat.⁴²⁶

Tento archivní materiál nám podává informace o počtu návštěvníků v lázních v daném časovém období, v průběhu celé sezony, dále nás seznamuje se jménem hosta, v některých případech s jeho společenským postavením (u jména je uvedeno povolání či stav), uvádí místo původu návštěvníka a také místo, kde byl v lázních ubytován. Návštěvnost námi sledovaných lázní uvádím za léta 1909 a 1910, jež byla uvedena v lázeňských listech, které byly odeslány společně s hlášením Zemské vládě slezské v Opavě. K nejlépe vedeným lázeňským listům v rozmezí let 1909–1919 patřily listy lázní Gräfenberg-Frývaldov, uvádějí nejen celkové roční sumarizace, ale také celkovou návštěvnost let předchozích. Ve výročních lázeňských listech představují složení lázeňské komise, ubytovací možnosti a podrobný rozpis původu počtu návštěvníků (ze kterých oblastí návštěvníci pocházeli). Listy pro Dolní Lipovou, Karlovu Studánku, Jánské Koupele uvádějí počty návštěvníků (s uvedením jména, původu a ubytovacím zařízením). Dále v některých listech pro tyto lázně jsou uváděny reklamy a inzerce podniků v samotných lázních a blízkém okolí. Tyto materiály jsou tištěné a umně graficky upravené. Nejjednodušší formu měly listy Lázní Darkov, kdy do předtištěného formuláře byly ručně vpisovány údaje s uvedením jména a společenského postavení hosta, místa původu a ubytování, v souhrnu uvádějí zvláště počty ženských a mužských návštěvníků.⁴²⁷

---

⁴²⁵ Tradice lázeňství respektovala průběh lázeňské sezony. K charakteristickým znakům období lázeňských sezón viz HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 218–220.

⁴²⁶ MIKOLETZKY, Juliane: Zur Social Geschichte des österreichischen Kurorts im 19. Jahrhundert: Kurlisten und Kurtaxordnungen als sozialhistorische Quelle. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* Miög, Bd. 99/3-4, 1991, s. 393–397; HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 342–343.

⁴²⁷ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58 (b), karton 3904, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1909–1910.

Návštěvnost lázní se projevila také ve společenském složení návštěvníků. Hlavní sociální skupinou navštěvující lázně do poloviny 19. století byla aristokracie. Trávení sezonního času ve vyhlášených lázeňských místech se stalo především módní a prestižní záležitostí, hosté se zde věnovali zábavě ve skvělé společnosti a absolvovali posilující koupele a ozdravné pitné kúry. Po zbytek 19. století se k aristokracii přidala i nastupující buržoazie. Vzestup počtu nového typu návštěvníků byl provázen odlivem zájmu o lázeňské pobyty ze strany starých elit, jejichž představitelé začali trávit letní sezónu v Alpách a přímořských vilách. Poslední třetina 19. století byla charakteristická právě pro návštěvníky z okruhu bohatých měšťanů.⁴²⁸ Na přelomu 19. a počátku 20. století byly již lázně dostupné mnohem širšímu počtu návštěvníků. Jejich složení ovlivnily rovněž i zákony o povinném úrazovém a nemocenském pojištění vydávané v Německu od roku 1883 a v Rakousko-Uhersku od roku 1888. Umožňovaly, i když zatím nijak výrazně lázeňskou léčbu těm, kteří si ji dříve z pracovních a existenčních důvodů nemohli dopřát.

V námi sledovaných lázních můžeme zaznamenat od konce 19. století do roku 1919 především úředníky, důstojníky, zámožné měšťany, příslušníky svobodných povolání, majitele různých podniků, továrníky, učitele, lékaře, právníky a dále jsou zde zmiňovány manželky a děti nositelů těchto pozic.

Tabulka č. 9

Návštěvnost lázní za léta 1909, 1910⁴²⁹

	1909	1910
Lázně Gräfenberg a Frývaldov	3707	3834
Lázně Dolní Lipová Schrotův léčebný ústav	1140	786
Karlova Studánka	627	937
Jánské Koupele	653	786
Lázně Darkov	729	694

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58(b), karton 3905 obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1911.

⁴²⁸ HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny*. s. 341.

⁴²⁹ ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58 (b), karton 3904, Lázeňské listy jednotlivých lázní.

Je samozřejmé, že ubytovací kapacita lázeňských objektů limitovala návštěvnost lázní. Z výše uvedených informací jsme schopni si učinit pouze hrubou představu o ubytovací kapacitě jednotlivých lázní. Buď je uvedena návštěvnost pro konkrétní sezonu, nebo kapacita jednotlivého objektu. Jako příklad podrobnějšího přehledu, jež se dal postihnout z dobového materiálu, uvádím ubytovací možnosti v lázních Karlova Studánka k roku 1916. V té době lázně disponovaly, jak uvádí přehled cen nabízených pokojů 13 ubytovacími objekty. Objekt Preußenhaus (Pruský dům) nabízel 8 pokojů s kapacitou 12 lůžek, Verwalterhaus (Správní dům) nabízel 13 pokojů s 18 lůžky, Säulenhause (Sloupový dům) měl 16 pokojů s 18 lůžky, Thurmhaus (Věžový dům) měl 24 pokojů s 39 lůžky, Herrenhaus (Panský dům) měl 33 pokojů s 50 lůžky, Fürstenhaus (Knížecí dům) nabízel 14 pokojů s 25 lůžky, Posthaus (Poštovní dům) nabízel 10 pokojů s 13 lůžky, Hinnerwiederhaus s 14 pokoji disponoval 24 lůžky, Badhaus (Koupelový dům) s 22 pokoji měl 36 lůžek, Villa Eugen měla 10 pokojů s 15 lůžky, Terrassenhaus (Terasový dům) měl 2 pokoje s kuchyní a nabízel 4 lůžka, Villa Wilhelm s 19 pokoji poskytoval 27 lůžek a Lothringerhaus (Lotrinský dům) s 48 pokoji 68 lůžek. Celková kapacita v těchto lázeňských domech činila 349 ubytovacích míst.⁴³⁰

Návštěvnost ovlivňovala také celkovou úroveň, vzhled a poskytované služby lázní. Hostům vyplývala povinnost platit tzv. lázeňskou a hudební taxu. Poplatky se vybíraly většinou až po několika dnech pobytu v příslušném místě. Někdy tyto taxy vybírány nebyly. Ve slezských lázních byly taxy vybírány většinou od hostů, kteří se zde zdrželi více jak 5 dnů. Příjmy z těchto tax vytvářely lázeňské fondy a byly výhradně užívány k lázeňským účelům. V našem případě jsme zpraveni o těchto poplatcích. Např. k roku 1910 v Gräfenbergu byly vybírány lázeňské a hudební taxy, od hostů, kteří se zde drželi více jak 5 dní. Děti mladší dvou let těmto taxám nepodléhaly. Od taxy mohli být osvobozeni ti, kteří předložili komisi doklad o nemajetnosti. V sanatoriu dr. Sweinburga ve Zlatých Horách byla sezonní taxa ve výši 3 korun. V Karlově Studánce se informace o lázeňských a hudebních taxách objevují kolem počátku 20. století. Z průvodců se dovídáme, že lázeňská taxa byla vypočítávána z ceny celkového pobytu a hudební taxa činila 2 koruny a pro děti do 14 let 1 korunu⁴³¹ Kolem roku 1916 zde lázeňská a hudební taxa vybírána nebyla. K roku 1931 byli hosté povinni platit

---

⁴³⁰ *Bad Karlsbrunn in Oesterr. Schlesien*. Karlsbrunn 1916. Tagespreise der Zimmer einschließlich Beleuchtung.

⁴³¹ *Kurorte und Sommerfrischen in Nordmähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1905, unter Mitwirkung des Bundes der Deutschen Nordmährens, der Nordmarkt in Schlesien, des Zentral-Vorstandes und einiger Sektionen des eigenen Vereines. Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein* Wien 1905, s. 18; *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1906, s. 53. *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1907, s. 54.

hudební taxu.⁴³² V Dolní Lipové se k roku 1906 platila za šest týdnů pobytu lázeňská taxa 16 korun a hudební 8 korun.⁴³³ V Jánských Koupelích činila výše taxy k roku 1905 10 korun pro osoby starší 15 let a pro rodinné příslušníky 2 koruny, děti a služebnictvo doprovázející pacienty byli taxy zproštěni. K roku 1912 můžeme zaznamenat navýšení lázeňského a hudebního poplatku o 2 koruny. Osoby starší 15 let platily 12 korun a rodinní příslušníci 4 koruny. Děti a služební personál poplatek neplatili. V Darkově činila lázeňská a hudební taxa k roku 1906 pro jednu osobu 16 korun, pro rodiny byla odstupňována podle počtu osob. Dvě osoby platily 20 korun, tři 24 korun, čtyři 30 korun a pět osob 36 korun. Lékaři a jejich rodinní příslušníci, děti do tří let, služebnictvo a nemajetní taxu neplatili.⁴³⁴ V Komorní Lhotce údaje o placení těchto poplatků nezjišťujeme.

Hosté netrávili svůj čas v lázeňském prostředí pouze léčebnými procedurami. Byl jim vyhrazen i prostor pro společenská setkání, kulturní vystoupení i sport. Neboť i tento způsob trávení času byl důležitou součástí lázeňské terapie. Právě z tohoto důvodu byly lázeňské objekty vybavovány čítárnami, knihovnami a společenskými místnostmi. Často se setkáváme s informacemi o lázeňském orchestru. Lázeňská hudba doprovázela hosty při pitných kúrách a korzu na promenádě v průběhu dne hned několikrát. V rámci společenských večerů byly pak pořádány lázeňské koncerty, orchestry doprovázely hosty při bálech a plesech. Počátky existence lázeňské hudby v Gräfenbergu se váží k roku 1835.⁴³⁵ Podle hudebního řádu Lázní Gräfenberg-Frývaldov hrával lázeňský orchestr v sezoně roku 1882 od pondělí do soboty každý den dopoledne od 9 do 11 hodin a odpoledne od 17 do 19 hodin, přičemž v pondělí a v pátek probíhaly koncerty ve Frývaldově. O nedělích se pravidelně koncertovalo od 16 do 18 hodin na promenádě, večerní hraní od 19 do 21 hodin patřilo tanečnímu věnečku v lázeňském sále. Program každého vystoupení orchestru musel být znám několik dní předem a musela jej schválit lázeňská komise. Za výběr skladeb odpovídal dirigent. Lázeňský orchestr hrál především veselé a taneční skladby a repertoár byl značně široký.⁴³⁶ Z koncertního programu Lázní Karlova Studánka, který pochází již z doby Československé republiky, jsme zpraveni, že lázeňská hudba hrála každý den od 10 do 12 hodin dopoledne a od 16 do 18 odpoledne.

---

⁴³² *Deutsche Bäder und Sommerfrischen I.D. Tschechoslowakei*. Sudetendeutscher Bäderführer, 1931. s. 280.

⁴³³ *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*. 1906, s. 22.

⁴³⁴ Tamtéž s. 214.

⁴³⁵ HRADÍLOVÁ, Jana: Počátky lázeňského orchestru na Gräfenberku. In: *XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku*. Sborník referátů. Hudební život Jesenicka. Jeseník 2016, s. 76–88. Autorka věnuje pozornost počátkům formování lázeňské hudby v Gräfenbergu, kolem roku 1857 zde již působil muzikus Franz König z Jeseníku a patrně od 60. let 19. století koncertovala v Jeseníku hudební kapela. V Gräfenbergu kapela působila od roku 1865. Jsou přiblíženy významné momenty v době působení orchestru a představení jednotliví kapelníci až do roku 1909.

⁴³⁶ Tamtéž s. 82 a 84.

V případě pěkného počasí hrál orchestr před budovou lázeňské správy a odpoledne před lázeňským hotelem. Za deštivého počasí probíhala hudební produkce dopoledne v hudebním saloně a odpoledne ve velkém sále lázeňského hotelu. Každou sobotu byl v lázeňském hotelu taneční večírek. Kapelníkem byl Raimund Miliczek a program obsahoval 577 skladeb, mezi nimi byly přede hry, koncertní kusy a písně a pochody.⁴³⁷ Také v podhorské obci Komorní Lhotce vyhrávala místní hudba, a to dvakrát týdně v parku a večer byly pořádány taneční věnečky.⁴³⁸

Kromě hostů přijíždějících do lázní a lázeňských míst kvůli absolvování léčebných procedur zavítali do těchto středisek i návštěvníci za účelem pouhého pobavení a trávení volného času. Lázně a lázeňská místa, popř. lokality s vhodným klimatem se staly jednou z nejstarších součástí cestovního ruchu a turistiky. Některé, ležící v horském prostředí byly vhodné pro pěší turistiku, jiné lákaly k romantickým výletům, možnosti ubytování a občerstvení se v lázeňských místech rozšiřovaly a byly k dispozici i hostům, kteří chtěli strávit v lázeňských lokalitách jen krátký čas. Ty se staly pro svou polohu, přírodní zajímavosti či atraktivitu prostředí hojně navštěvovány, například jesenický region s Lázněmi Gräfenberg-Frývaldov. Z tohoto důvodu byl již v roce 1881 ve Frývaldově založen první turistický spolek Der Mährisch-Schlesische Sudetengebirgsverein (MSSGV) – Moravsko-slezský sudetský horský spolek. Spolek byl německý a řadu let ovlivňoval vývoj a podobu turistiky na Jesenicku.⁴³⁹ V roce 1888 vznikl v Praze Klub českých turistů, který se snažil pronikat i do oblastí s ryze německým obyvatelstvem. Jeho působnost byla širší, v rámci odborů působil na území Rakousko-Uherska a po vzniku Československa na jeho území. Opavský odbor se soustředil na Jeseníky a oblast Beskyd.⁴⁴⁰ Beskydy byly rovněž pod patronací německého spolku Beskiden - Verein, založeného roku 1893 ve Frýdku. Spolky

---

⁴³⁷ *Koncertní program Lázní Karlova Studánka*. s. d. Pravděpodobně byl materiál vydán po roce 1931, neboť je zde uváděn termín lázeňský hotel, který byl budován v letech 1929–1931.

⁴³⁸ *Hydropatische Anstalt auch nach Kneipp'scher Behandlungsart in Ligotha bei Teschen*. s. d.

⁴³⁹ BUCHLOVSKÝ, Martin: Vliv lázeňství na vývoj Jesenicka v 19.–20. století. *Krok*, roč. 14, 2017, č. 2, s. 12–15; V roce 1884 byl ve Frenštátě pod Radhoštěm založen český turistický spolek Pohorská jednota Radhošť. Jednalo se tehdy o vůbec první český turistický spolek na území habsburské monarchie. Svůj zájem soustřeďovali členové Pohorské jednoty Radhošť zprvu bezprostředně na oblast samotného Radhoště a nedalekých Pustevn, přičemž si kladli za cíl snahu uchránit ji jako výhradní doménu české turistiky. Stal se jednou ze základů českého národního hnutí v celém Pobeškydí, zejména však v jeho moravské, a tedy i národnostně převážně české části. Teprve až v roce 1910 vznikl český turistický spolek i ve slezské oblasti Pobeškydí, kdy došlo k ustavení Pobeškydské jednoty slezské. Polský turistický spolek Polskie Towarzystwo Turystyczne Beskid Śląski byl ustaven v roce 1909. I jeho aktivity, obdobně jako činnost Beskiden - Vereinu či Pohorské jednoty Radhošť, byly vedle turistiky samotné zaměřeny i velmi výrazně do oblasti národního hnutí, v tomto případě polského. Korbelářová, Irena – PETER, Václav – WAWRECZKA, Henryk – ŽÁČEK, Rudolf: *Beskydy a Pobeškydí 1895–1939*, obr. 159, s. 7–8.

⁴⁴⁰ Po vzniku republiky nesl název Klub československých turistů (1918–1938), od roku 1930 Klub čsl. turistů odbor v Opavě začal vydávat věstník Bezkydy-Jeseníky, který byl určen župám Jesenické, Pobeškydské, Těšínské a Jesenické župě lyžařské. Věstník zveřejňoval články, zprávy a inzerci propagující činnost klubu.

měly za úkol zajišťovat značení turistických tras, výstavbu horských chat či jiným způsobem propagovat turistické možnosti jednotlivých regionů. Na námi sledovaném teritoriu turisté směřovali do lázní Gräfenberg a Frývaldov a Karlovy Studánky, tato dvě místa byla výchozími body do Jeseníků a stala se i vyhledávanými centry v zimním období.⁴⁴¹ Jánské Koupele, přestože neležely v horské oblasti, byly oblíbeným výletním místem pro návštěvníky z nedaleké Opavy a beskydské lokality lázeňské místo Komorní Lhotka i lokalita Jablunkov byly výchozími body pro horské túry do Beskyd.

IV. 3. 3. Ekonomický význam

Vzhledem k tomu, že se sledovaná zařízení nacházela v lokalitách, jež se nevyznačovaly výraznou průmyslovou infrastrukturou, stala se především pro místo svého výskytu důležitými zdroji příjmů a obživy. V první řadě se zájem o lázně ze strany příjíždějících hostů projevil na ziscích vlastníků lázní. Ti se však museli o své klienty dostatečně postarat, nejen, že bylo nutné z jejich strany zajistit lázeňský, ošetřující a provozní personál, ale museli především investovat do výstavby a vybavení jednotlivých objektů, aby zajistili adekvátní a kapacitně odpovídající ubytování a lázeňský provoz. Především regionální stavebníci zde nacházeli pravidelný zdroj zakázek, neboť zjišťujeme, že někteří se pravidelně podíleli na výstavbě či dobudovávání jednotlivých budov. Například v lázních Gräfenberg-Frývaldov můžeme vysledovat objekty budované Johanem Grögerem, a to v 70. až 90. letech 19. století. V Lázních Karlova Studánka se často objevuje jméno stavitele Maxmiliána Wilsche, který byl činný ve 30. a 40. letech 19. století.

Rovněž řemeslníci a firmy, kteří vybavovali vystavěné objekty, zde nacházeli svůj odbyt. Můžeme si to přiblížit na vybavení sanatoria v Darkově z roku 1933 – na vybavení tohoto objektu se podílelo hned několik firem. Nábytek z ocelových trubek do pokojů i lékařských prostor, ocelová okna, zárubně a vrata dodaly Závody Mücke - Melder z Fryštátu, dřevěný nábytek do interiérů dodala firma První družstvo nábytkových stolařů z Kynšperku nad Ohří, čalouněný nábytek firma Nábytkový dům Ostrava Vilém Better a spol z Moravské Ostravy – Orlové, prádlo pro sanatorium bylo objednáno z bruntálské továrny plátna Jan Plischke a synové, veškeré šamotové dlažby a obklady stěn, schody z umělého kamene, cementové a terakotové dlaždice, koupací vany dodala firma Rüger a spol z Nového Bohumína, motory a osvětlovací tělesa dodala pražská firma Brown – Boveri, veškeré gumové schody a podlahy Gumoleum Everit Josef Kudrnáč a spol. z Náchoda, ústřední topení

---

⁴⁴¹ DVORÁK, Emil: Karlova Studánka. *Bezkydy-Jeseníky*, roč. 1, 1932–1934, č. 3, s. 43–46.

vodovod a kotelnu instalovala Hygiea ing. J. Paseka z Moravské Ostravy, lékařské zařízení bylo zakoupeno od firmy Ph. Mr. R. Teichmann a spol. Praha a prádelnu dodala firma Havelka a Mész, Praha.⁴⁴² O dva roky později bylo otevřeno jablunkovské plicní sanatorium, na jehož vybavení se podílelo 82 firem. Převládly zde brněnské firmy, což jistě souviselo s místem původu zadavatele spolku Humanita pro Moravu a Slezsko. Z regionu a blízkého okolí se zde uplatnili dodavatelé sklenářských prací a zrcadel Č. Hlavajčik sklenářství z Karvinné, ústřední topení dodala Hygiea ing. J. Paseka z Moravské Ostravy, vodovodní instalaci v hlavní budově a adaptaci stávající provedla Armator, akc. společnost z Moravské Ostravy, kovový nábytek a železné zárubně dodala fryštátská továrna Mücke - Melder, teraso v adaptaci a obklady stěn ve všech stavbách zajistil velkoobchod se stavebninami z Místku, malířské práce provedl Bytprům družstevní podnik z Moravské Ostravy, matrace a čalounické práce realizovala čalounická firma Frant. Ruska z Bohumína, záclonové tyče a garnýže dodal velkoobchod železem Cerman a Košťál z Moravské Ostravy a porcelánové nádoby velkoobchod sklem a porculánem J. Grossmann z Moravské Ostravy.⁴⁴³

V lázeňských lokalitách vzkvétalo i samotné podnikání dalších subjektů. Šlo především o provozovatele restaurací, hotelů, pronajímatele ubytování a obchodníky. Co se týče soukromých bytů, můžeme je v těchto lokalitách zaznamenat. Například v lokalitě Gräfenberg-Frývaldov je uvedeno k roku 1905 33 pronajímatelů pokojů. Ve Zlatých horách jich bylo 11. I v tak malé obci, jako byla Komorní Lhotka, byl nabízen pronájem pokojů v 9 objektech.⁴⁴⁴

Pro provozovatele lázní dále dodávali vydavatelé, kteří se starali o pravidelné vydávání lázeňských listů, pohlednic a propagačních materiálů apod.

A jak již bylo zmíněno, lázně a sanatoria se stala pravidelným zdrojem obživy pro stálé zaměstnance. Kromě lázeňských a zdravotnického personálu zde působil personál zajišťující provozní záležitosti, jednalo se o správce objektů, administrativní pracovníky, kuchyňský personál, úklidový personál, zaměstnance prádelen, topiče, zahradníky aj.

Ekonomický význam lázní a sanatorií ve sledovaných lokalitách byl tedy značný. Staly se zdrojem příjmů pro širokou skupinu lidí, a to i v době hospodářské krize, kdy se v mnohých místech stavělo, otvíraly se nové lázeňské hotely a sanatoria.⁴⁴⁵ Situaci dostatečně vystihuje úvodní slovo Václava Jelínka v publikaci vydané k otevření jablunkovského sanatoria ...., Naší prací přispěli jsme velmi vydatně k zmenšení počtu

---

⁴⁴² *Sanatorium Darkov ČSR.* s. d., , nest.

⁴⁴³ *Plicní sanatorium Jablunkov.* 1935, příloha Naši dodavatelé.

⁴⁴⁴ *Kurorte und Sommerfrischen.* 1905. s. 56–57, 62; *Kurorte und Sommerfrischen.* 1906, s. 216.

⁴⁴⁵ Karlova Studánka, Darkov, Jablunkov

nezaměstnaných, k zmírnění hospodářské krise a zaměstnali jsme nejen mnoho dělnictva v okrese jablunkovském, ale i v celé republice. Hospodářský význam sanatoria pro zemi, okolní kraj a samotné město Jablunkov je bezesporný. Znamená značný zdroj příjmů jeho obyvatelstva, vždyť tvoří se svými cca 260 pacienty a 73 stále zaměstnanými a 30–50 nestálými zaměstnanci celou velkou konsumentskou obec. Pevně očekáváme proto v budoucnosti, že dostane se nám ze strany veřejných činitelů nejúčinnějšího pochopení a opory. ”...⁴⁴⁶

V. Závěr

Prostřednictvím tří hlavních okruhů práce jsme sledovali tematiku lázní a lázeňství na vytyčeném prostoru české části Slezska, a to v Opavském a Těšínském Slezsku v časovém období od 2. poloviny 19. století do konce 30. let 20. století. Na zvoleném teritoriu bylo možné vysledovat odlišné podmínky vzniku jednotlivých lázní a sanatorií, přesto se dalo postihnout několik aspektů, které spolu vzájemně souvisely, prolínaly se či na sebe navazovaly.

První okruh práce se zaměřil na obecné přiblížení historie lázeňství a přírodních léčivých zdrojů, jejich původ a využití. Z popisu léčebných prostředků jsem jako první zařadila využití prosté vody, která se stala základem pro provozování nekonvenčních léčebných metod lidových léčitelů a později pro medicínsky koncipovanou vodoléčbu. Tím, že práce dále představuje vývoj lázní v Gräfenbergu (lázně Gräfenberg-Frývaldov) bylo nevyhnutelné zmínit osobnost Vincenze Priessnitze, zakladatele prvního evropského vodoléčebného ústavu jeho léčitelské metody, které byly s postupem času zařazovány do praktik užívaných představiteli konvenčního lékařství. Přírodní léčení bylo v oblibě po celé 19. století a bylo součástí tzv. přírodního hnutí, jež se v té době v Evropě rozvíjelo. Odkaz Vincenze Priessnitze zůstával dlouho živý, díky jeho pokračovatelům přímo na Gräfenbergu, konkrétně doktoru Josefu Schindlerovi a Priessnitzovu zeti Johannu Ripperovi, ale také díky šíření jeho odkazu v rámci habsburské monarchie i v rámci Evropy, a to zásluhou lékařů, kteří na Gräfenberk přijížděli, přímo za Priessnitzem, nebo později již za jeho nástupci. Vzhledem k tomu, že vodoléčba v lidovém pojetí přetrvávala i ve druhé polovině 19. století uvádím i osobnost a praktiky Sebastiana Kneippa, neboť i jeho metody byly ve slezském prostředí uplatňovány. Dokládají nám to názvy procedur i vodoléčebného ústavu v Komorní Lhotce.

K dalším léčebným prostředkům náležely minerální vody, peloidy a vhodné klima, na které byl od poloviny 19. století brán zřetel při rekonvalescenci, léčení nervových

---

⁴⁴⁶ *Plicní sanatorium Jablunkov*. 1935, s. 12.

onemocnění a plicních chorobách. Na sledovaném teritoriu se vyskytovaly zdroje uhličito-železnatých vod a to na teritoriu Opavského Slezska v Karlově Studánce a Jánských Koupelech. V Těšínském Slezsku byl zaznamenán výskyt pramenů jodobromové minerální vody, které byly využívány v darkovských lázních. Zde můžeme rovněž poukázat na jisté výjimečnosti. V Karlově Studánce se nacházely silné železnaté prameny a v roce 1931 byl navrtán Norbertův pramen, jeden z nejbohatších uhličitých pramenů v Československu. Také rašeliny, které se na katastru Karlovy Studánky nacházely, byly vhodné především pro léčení revmatických onemocnění a gynekologických chorob. Darkovské lázně se řadily k nejstarším jodobromovým lázním na území našeho státu a k jedněm z nejstarších ve střední Evropě, co se týče účinnosti minerálních látek, byly srovnávány s jodobromovými lázněmi v rakouském Hallu a slovenskými lázněmi v Číži (Chyžná).

Z hlediska odborné balneologie byla větší pozornost věnována MUDr. Vladislavu Mladějovskému, a to z toho důvodu, že byla zaznamenána spojitost této osobnosti s daným územím. Počátkem 90. let 19. století studoval vodoléčbu v lázních Gräfenberg (Jeseník) a v rakouském Kaltenleutgebenu, působil také u MUDr. Winternitze ve Vídni. V letech 1893 až 1895 zastával post oficiálního lázeňského lékaře v Rožnově pod Radhoštěm, kde vybudoval vodoléčebný ústav. Vycházel z Priessnitzových vodoléčebných metod, uplatňoval také výrazně terénní léčbu (pohyb na čerstvém vzduchu) a zabýval se klimatologickými poměry lázeňského místa. Balneologii se po dobu celé své kariéry aktivně věnoval. Často zpracovával odborné posudky na některé z léčebných prostředků. Byl také osloven počátkem 30. let 20. století pro vypracování posudku na ložiska slatiny nacházející se v okolí obce Komorní Lhotka, právě pro využívání v nově zřizovaném ústavu v léčebném místě Komorní Lhotka, k jehož vybudování ale nakonec nedošlo.

Druhý okruh práce konkrétně sledoval vývoj jednotlivých lázeňských míst. Nejprve byly představeny lokality v Opavském a poté v Těšínském Slezsku. Byly sledovány podmínky vzniku lázní a sanatorií, zakladatelé či majitelé lázní, léčebné zdroje, používané terapie, indikace a kontraindikace v jednotlivých lokalitách a lékaři.

První v pořadí jsou opět uvedeny lázně v Gräfenbergu. Lokalita byla známá díky svému zakladateli a provozovateli hydropatie Vincenzi Priessnitzovi. Přiblížit vznik gräfenberského vodoléčebného ústavu mělo své opodstatnění, neboť po zakladatelově smrti zůstaly lázně v rodině a následně v rukou společnosti s ručením omezeným Priessnitzovy léčebné ústavy v Gräfenbergu. Po této linii jsme mohli sledovat určitý vývoj, jak samotného místa i léčebných metod. Od 90. let 19. století bylo léčebné místo Gräfenberg-Frývaldov tvořeno tzv. Priessnitzovými domy ale i značným počtem soukromých objektů, ve kterých

bylo poskytováno nejen ubytování, ale i lázeňské procedury. Dobré jméno této lokality od počátku druhého desetiletí 20. století do konce 30. let 20. století zajistil dr. Josef Reinhold, který se zde specializoval především na léčení nervových chorob a o psychoterapii rozšířil metody gräfenbergských lázní.

Z vodoléčebné tradice vzešel kolem roku 1837 i léčebný ústav Johanna Schrotha. Byl vybudován v těsné blízkosti Gräfenbergu a jeho zakladatel byl Priessnitzem podstatně ovlivněn a inspirován. Přesto se od jeho původní metody časem odklonil a vytvořil si svou vlastní, založenou na vlhkých zábalech s následnou zapádkou a dietě. Po Schrothově smrti v roce 1856 přešly lázně na jeho syna Emanuela, který budoval ústav především na dietetických zásadách. Po rodinné linii ústav pokračoval, i když byla v roce 1911 zřízena akciová společnost Schroth'sche Kuranstalt Aktien Gesellschaft Nieder - Lindewiese. Také zde došlo k provozování soukromých léčebných domů, aplikujících Schrothovu léčbu. Někteří z lékařů nejprve sami v Schrothově ústavu působili a pak se osamostatnili, v tomto případě MUDr. Max Mader, jenž byl zastáncem původní Schrothovy léčby a z ní ve své praxi vycházel. Podobnost vodoléčebných ústavů v Gräfenbergu a Lázních v Dolní Lipové můžeme vysledovat v počátcích jejich vzniku. Byly postaveny na účincích hydropatie (vodoléčby provozované léčiteli) a ta úzká návaznost byla dána bezprostředním sousedstvím obou lokalit a významem Vincenze Priessnitze, kterým se nechal Johann Schroth inspirovat. Po druhé polovině 19. století se vývoj obou ústavů liší. V Gräfenbergu se prosazují vodoléčebné metody na medicínském základu a jsou přidávány další fyzikálně terapeutické metody. V Dolní Lipové se ústav profiloval především jako dietetické zařízení, kdy léčba vycházela z původní Schrothovy léčby, ale byla provozována lékaři.

Sanatorium ve Zlatých Horách bylo budováno od svého počátku jako vodoléčebný ústav již na zásadách fyzikálních léčebných metod a na účincích vhodného klimatu. Sanatorium působilo jako soukromý ústav v majetku rodiny Sweinburgů.

Na lokalitě Karlovy Studánky se soustředilo hned několik přírodních zdrojů – uhličitě a železnaté prameny, rašelina a výborné klima. Výrazná podobnost ve zdrojích minerálních vod byla s Karlovou Studánkou v Jánských Koupelech. Rozdíl mezi těmito lázněmi byl především v jejich velikosti. Karlova Studánka získala díky svému držiteli Řádu německých rytířů většího věhlasu a klientela náležela k zámožnější a významnější. Malé lázně Jánské Koupele v majetku šlechtické rodiny Razumovských plnily spíše funkci lokálního lázeňského místa, kam dojížděli klienti z nejbližšího okolí a také bylo toto místo považováno za výletní až rekreační pro návštěvníky z Opavy a okolí.

Výskyt minerálních pramenů jodobromové vody v Těšínském Slezsku podnítil vybudování lázní v Darkově, nejprve jako menších lázní, ale později v souvislosti s prokazatelnými léčebnými účinky jodobromových vod bylo budováno již větší léčebné sanatorium, které v sobě spojovalo jak ubytovací kapacity, tak balneologický trakt, ordinace, operační sály a laboratoře.

Klimatickým místem s nabídkou vodoléčebných procedur byla podhorská obec Komorní Lhotka, zde bylo spíše stavěno na zásadách přírodní léčby s využitím vodoléčebných kúr podle Priessnitze nebo Kneippa. Je příkladem typu malého klimatického místa, jejichž vznik byl typický pro 19. století. V této lokalitě byly k dispozici pouze pramenitá voda a vhodné klima a tyto byly využívány pro přírodní léčbu.

Jako poslední ve výčtu je uváděno plicní sanatorium v Jablunkově. Přestože se nejednalo o lázeňské zařízení, bylo zařazeno do obsahu této práce. Období jeho vzniku je mnohem mladší než u všech uváděných zařízení, je však s tématem spojeno tím, že vzniklo v lokalitě s příznivými klimatickými podmínkami a následně pro něj byla vystavěna funkční budova moderního sanatoria. Podobnost objektu a jeho zařízení lze alespoň částečně srovnat s budovou sanatoria v Darkově. Mezi iniciátory vzniku obou sanatorií stál MUDr. Bohumil Malý, který se zabýval problematikou léčby tuberkulózy, jak plicní tak mimoplicní.

Třetí část práce byla zaměřena na lázeňské prostředí, propagaci a reklamu lázní a význam lázní léčebný, kulturně společenský a ekonomický. Můžeme konstatovat, že objekty námi sledovaných lázní odpovídaly obecnému úzu výstavby lázeňských lokalit, přestože se jednalo o různě velké lokality. V každém místě jsme mohli zaznamenat koupelový, popř. léčebný dům, ubytovací kapacity, prostor pro společenské účely, sakrální objekty a s nástupem architektonických trendů pak výskyt vil a sanatorií.⁴⁴⁷ U všech lokalit lze také postihnout zasazení objektů do parkových scénérií. U objektů se projevily především vlivy lokálních architektů a stavitelů. Koncem 19. a počátkem 20. století byla charakteristická především ve větších centrech výstavba vil (Gräfenberg, Dolní Lipová). Dále pro 20. a 30. léta 20. století byla typická výstavba hotelů (Gräfenberg, Karlova Studánka) a sanatorií (Darkov, Jablunkov). Objekty jako takové byly specifické svou architekturou, a tak každé místo získalo svůj charakteristický styl. Asi nejvíce se to projevilo na konečném vzhledu Lázní Karlova Studánka, kde se vyskytovaly objekty dřevěné popř. kombinované se zdívkou a vytvořily tak zajímavý stavební celek.

---

⁴⁴⁷ Opět musíme zmínit rozdílnost u areálu plicního sanatoria, kde podmínky byly po stavební stránce od samého počátku jiné. Jednalo se o léčebné zařízení. Přesto v rámci objektu sanatoria byl vyhrazen i prostor pro společenské místnosti. A důraz na zasazení objektu do přírodního prostředí byl kladen na první místo.

Slezské lázně nezůstávaly pozadu ani v propagaci, jejímž cílem bylo nalákat co nejvíce lázeňských hostů. Co se týče informací uváděných v českých lázeňských almanaších, tyto nebyly tak obsáhlé, jako informace o českých a moravských lázních. Ale materiály německé odpovídající svým obsahem českým almanachům poskytovaly dostatečné množství údajů o těchto lokalitách. Výrazným informačním zdrojem byly i průvodce po lázních, samostatné prospekty vydávané správou lázní a tištěná inzerce. Jejich grafická i obsahová úroveň se zvyšovala postupem doby. Materiály 20. a 30. let 20. století doplňují četné fotografie, které seznamují se samotnými objekty lázní, jejich interiéry, a to nejen ubytovacími a společenskými místnostmi, ale též s ordinacemi, laboratořemi, koupelovými prostory a prostory pro fyzikální léčbu. Dalším propagačním prostředkem, ale již ve vztahu k léčeným lázeňským hostům byly četné pohlednice, lázeňské sklo a například kamenina. Také tyto reklamní materiály byly zaznamenány pro jednotlivé lokality. Můžeme říci, že materiály, jak tištěné i hmotné povahy se postupně stávaly i propagačním prostředkem v širším měřítku, a to v rámci rozvoje turistiky a cestovního ruchu.

Po stránce léčebné jsem zaznamenala výskyt indikací pro jednotlivé lokality a to ve dvou časových obdobích – na přelomu 19. a 20. století do prvního desetiletí 20. století a pak v průběhu 20. a 30. let 20. století. Pro jednotlivé lokality byly tyto indikace docela podobné. Jednalo se především o choroby nervového systému, dýchacích cest, cévní a srdeční choroby a gynekologické choroby a poruchy látkové výměny. V námi sledovaných lázních se šíře indikací zúžila v období počátku 20. století minimálně. Kromě využití původních přírodních zdrojů se uplatňovaly další metody, vodoléčebné procedury, elektroléčba, masáže, terénní kúry a mechanický tělocvik. Přesto specializaci lázní můžeme vysledovat, a to v Lázních Gräfenberg-Frývaldov, kde se díky Dr. Josefu Reinholdovi kromě zavedených postupů začala prosazovat psychoterapie. V Dolní Lipové se lázně od 20. let 20. století profilovaly jako dietetické. V Karlově Studánce se léčba zaměřila především na cévní a srdeční choroby a ženské choroby a ústav v Darkově vešel ve známost díky účinkům jodobromové vody jako lázně vhodné k léčení skrofulózy a pohybového aparátu.

Společenský význam lázní byl sledován po stránce trvání lázeňské sezóny, návštěvnosti lázní a společenského vyžití hostů. Celoroční sezonní provoz byl zaznamenán v Gräfenbergu, v Dolní Lipové, po vybudování darkovského sanatoria také v tomto sanatoriu a v Jablunkově (opět z pozice léčebného zařízení). Zjišťujeme, že námi sledované lázně zahajovaly svůj provoz většinou v květnu a končily v září či říjnu. Můžeme říci, že zde bylo respektováno tradiční vymezení lázeňské sezony ohraničené letními a podzimními měsíci. Lázně nabízely většinou tří až šestitýdenní pobyty.

V námi sledovaných lázních můžeme zaznamenat od konce 19. století do roku 1919 především úředníky, důstojníky, zámožné měšťany, příslušníky svobodných povolání, majitele různých podniků, továrníky, učitele, lékaře, právníky a dále jsou zde zmiňovány manželky a děti nositelů těchto pozic. V období vzniku republiky byla klientela rozšířena i na pojištěnce nemocenských pokladen, kdy můžeme předpokládat, že se jednalo již nositele dělnických profesí a zemědělce.

Ubytovací kapacity limitovaly návštěvnost lázní. Největší kapacitu měly Lázně Gräfenberg-Frývaldov, což můžeme usoudit i podle množství ubytovacích objektů v lázních, následovala Karlova Studánka, která disponovala k roku 1916 349 ubytovacími místy a kapacita se následně zvýšila otevřením Lázeňského hotelu v roce 1931, který disponoval 66 pokoji. Ve zlatohorském sanatoriu se kapacita pohybovala okolo 220 lůžek a v Darkově před rokem 1933 kolem 200.

Společenské vyžití hostů bylo doporučováno jako součást terapie. Proto bylo dbáno na to, aby lázeňské objekty disponovaly čítárnami, knihovnami a společenskými místnostmi. Často se setkáváme s informacemi o lázeňském orchestru. Lázeňská hudba doprovázela hosty při pitných kúrách a korzu na promenádě v průběhu dne hned několikrát. Ale musíme rovněž zmínit, že domácí řády lázní či konkrétních objektů vyhrazovaly časy odpoledního a večerního klidu a jejich dodržování.

Výše zmiňovaná zařízení se stala pro lokality svého vzniku také významným prostředkem ekonomického vzestupu, neboť se stala zdrojem příjmů pro široký okruh osob, jak podnikatelů, tak zaměstnanců. I v době hospodářské krize se v mnoha místech stavělo a lidé měli stálý příjem v zaměstnání.

Práce je dílčím příspěvkem k zevrubnému poznání problematiky lázní a lázeňství na vytyčeném teritoriu české části Slezska, ale i v širším kontextu tématu. Je zasazena do lokačního i časového rámce. Vybranou oblast lze označit za specifickou, což je dáno přírodními podmínkami, které daly vznik několika léčebným přírodním zdrojům. Lázně, které na tomto teritoriu vznikly, se staly kromě lázní Gräfenberg-Frývaldov, Lázní Karlova Studánka a Lázní Darkov, jež se dostaly do širšího povědomí, lokálně významnými středisky, které se přizpůsobovaly trendům, jež se v dané době v lázeňství prosazovaly a docela dobře se jim to dařilo.

Určitě toto téma nebylo zcela vyčerpáno. Pro jednotlivé lokality těch kterých lázní a sanatorií je možné obsahovou stránku jejich vývoje dále rozšiřovat. Tato práce se zaměřila pouze na určitý rámec, který by charakterizoval po základní linii vývoj lázeňství v české části Slezska.

VI. Shrnutí

Práce se zabývá vývojem a významem lázní a sanatorií ležících v oblasti české části Slezska, tzv. Rakouského Slezska, které se po vzniku Československé republiky staly její součástí. Jedná se o lokality ležící v Opavském a Těšínském Slezsku. Konkrétně práce pojednává o Lázních Gräfenberg (Lázně Gräfenberg-Frývaldov, dnešní lázně Jeseník), Lázních v Dolní Lipové, Sanatoriu ve Zlatých Horách, Lázních Karlova Studánka, Jánských Koupelích u Opavy, Lázních Darkov, lázeňském místě Komorní Lhotka a plicním sanatoriu v Jablunkově. Můžeme říci, že na nevelkém teritoriu se nacházely různorodé přírodní zdroje léčebných prostředků, jež daly vznik výše uváděným lázním, lázeňským místům a sanatoriím. Časově je práce zasazena do období 2. poloviny 19. století až do konce 30. let 20. století.

Vývoj jednotlivých lázeňských lokalit můžeme rozčlenit do několika časových úseků. Druhá polovina 19. století je charakteristická budováním lázeňského centra, jež navazuje na starší tradice toho kterého místa. Využívá konkrétního přírodního zdroje či pokračuje v tradici léčitelských schopností lidového léčitele. Jmenovitě na základě účinků přírodních zdrojů byly budovány Lázně Karlova Studánka, Jánské Koupele, Lázně Darkov – jež využívaly přírodních minerálních vod. Na účincích vhodného klimatu byly provozovány Sanatorium ve Zlatých Horách, lázeňské místo Komorní Lhotka a plicní sanatorium v Jablunkově, na léčitelské tradici vyrostly lázně v Gräfenbergu a Dolní Lipové. Na tomto místě musíme ještě zmínit, že všechna zařízení byla od svého založení v rukou soukromých osob, církevního řádu či spolku.

Pro období konce 19. století lze již postihnout změnu léčebné metodiky ve smyslu určité komplexnosti lázeňské léčby. Kromě využití přírodních léčebných prostředků se aplikuje fyzikální léčba, peloidní obklady, vodoléčba (medicínsky koncipovaná), masáže, tělocvik a terénní léčba. Období kolem roku 1900 až do počátku první světové války se úroveň lázeňských zařízení zvyšuje. Je to zřejmé z hlediska vlastníků zařízení, soukromí majitelé se stávají součástí akciových společností, aby byli schopni zajistit chod lázeňských zařízení. Akciovou společností se stalo Sanatorium ve Zlatých Horách (1900), v roce 1909 byla zřízena společnost Priessnitzovy léčebné ústavy v Gräfenbergu, a dále to byl ústav v Dolní Lipové (1911), ostatní zařízení zůstala v rukou původních vlastníků. Pokračovalo se ve výstavbě lázeňských budov a zlepšování jejich vybavení, jež měly zvýšit léčebnou úroveň lázní a sanatorií. Zařízení byla rozšiřována o laboratoře, koupelové provozy, inhalatoria, prostory pro léčebný tělocvik. Konjunktura lázní poklesla v období první světové války.

Po vzniku Československé republiky se lázně pomalu zotavovaly z válečných škod. Přestože ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy usilovalo v novém státě o

převzetí lázeňských lokalit v rámci republiky pod svou správu, podařilo se to jen minimálně. Námi sledované objekty si zachovaly správu „původních“ vlastníků a podařilo se jim obnovit předválečný provoz. Přes ekonomické obtíže provázející dvacátá a třicátá léta 20. století pokračovala výstavba lázeňských objektů a hotelů. Tato zařízení překonala i období světové hospodářské krize a díky nově budovaným moderním objektům navázala na předchozí provoz. V našem případě se budovalo v roce 1929 ve Frývaldově (Jeseníku), kde bylo rozšířeno Priessnitzovo sanatorium z roku 1911, Karlově Studánce, kde byl otevřen v roce 1931 Lázeňský hotel a v Lázních Darkov bylo otevřeno moderní sanatorium v roce 1933. Nově vzniklým ústavem v tomto období se na sledovaném teritoriu stalo plicní sanatorium v Jablunkově, jehož vznik ovlivnily sociální potřeby. Nebylo lázeňským zařízením, nýbrž léčebnou tuberkulózně nemocných, která byla budována z iniciativy zdravotnické pojišťovny a posléze spolku Humanita pro zemi Moravskoslezskou (Humanita pro Moravu a Slezsko, spolek pro péči o zdraví dělnictva a ostatních vrstev občanstva se sídlem v Brně). Toto léčebné zařízení využívalo při léčbě vhodné klimatické podmínky lokality, a můžeme zde vysledovat i podobné aspekty s budováním lázeňských areálů, kdy šlo především o zasazení funkční architektury do přírodního prostředí a parku. Sanatorium se stalo ve své době velice moderním, funkčním a hygienickým objektem, při jehož budování byl brán zřetel na závažnost onemocnění a tak veškeré prostory byly pacientům zcela přizpůsobeny. Konec 30. let 20. století a situace let 1938 až 1939 přivedla mnohé z objektů k ukončení jejich provozu pod vedením stávajících vlastníků, neboť mnohé byly zabrány Němci. .

V rámci historického vývoje našeho lázeňství se jednalo o lokality významné v rámci regionu své působnosti. Pouze Lázně Gräfenberg-Frývaldov byly v širším povědomí, a to díky osobnosti svého zakladatele Vincenze Priessnitze a pak o několik desítek let později díky léčebným úspěchům Dr. Josefa Reinholda. Postupem času si renomé vybudovaly i Lázně Karlova Studánka, které díky zdrojům uhličitě minerální vody a klimatického prostředí byly vyhledávány k léčbě cévních, srdečních a nervových chorob. Určitě k tomuto výčtu můžeme přiřadit i lázně v Darkově, jež se díky účinkům jodobromových minerálních vod dostaly ve 20. letech 20. století do většího povědomí lékařů, kteří je pacientům doporučovali především při léčbě skrofulósy.

Můžeme konstatovat, že úroveň námi sledovaných lázní byla dobrá, přestože jejich návštěvnost nedosahovala takové výše, např. jako ve známých českých či moravských lázních. Návštěvnost byla limitována ubytovací kapacitou zařízení. Největší kapacitu měly Lázně Gräfenberg-Frývaldov, což můžeme usoudit podle množství ubytovacích objektů v lázních, následovala Karlova Studánka, která disponovala k roku 1916 349 ubytovacími

místa a kapacita se následně zvýšila otevřením Lázeňského hotelu v roce 1931, který disponoval 66 pokoji. Ve zlatohorském sanatoriu se kapacita pohybovala okolo 220 lůžek a v Darkově před rokem 1933 kolem 200. Co se týče návštěvnosti, tak se počty lázeňských hostů pohybovaly v řádu několika stovek návštěvníků, kromě Lázní Gräfenberg-Frývaldov, kdy počet návštěvníků od roku 1900 do roku 1910 výrazně přesáhl 3000. V roce 1911 zde bylo zaznamenáno 4585 a v roce 1919 2854 návštěvníků, v roce 1929 lázně navštívilo 9900 hostů.⁴⁴⁸ Vyšší návštěvnost měl i Schrothův ústav v Dolní Lipové. Kolem roku 1900 se počet hostů přiblížil tisícovce a pak pozvolna vzrůstal. Například v roce 1905 je uváděno 1462 hostů, a k roku 1909 1702 hostů. V roce 1929 do Dolní Lipové zavítalo na 3000 hostů.⁴⁴⁹ V Sanatoriu ve Zlatých Horách byla návštěvnost na přelomu 19. a 20. století kolem 400 osob. V Karlově Studánce bylo v roce 1909 627 hostů, o rok později 937 a například v roce 1934 1116 osob. Jánské Koupele vykazovaly v roce 1909 653 osob, roku 1912 767 osob a roku 1913 532 osob. Lázně v Darkově navštívilo v roce 1905 256 hostů, v roce 1910 716 osob a například v roce 1930 3666 hostů. Na posledním místě v pořadí uvádím opět plicní sanatorium v Jablunkově, kdy byli do léčebny vysíláni nemocní tuberkulózou plic. Jejich počet se pohyboval v rozmezí let 1926 až 1935 přes 400 osob. V letech 1929 a 1930 kolem 600 osob.

Vedení těchto ústavů prostřednictvím lázeňských správ se dařilo držet krok s dobovými trendy, jak v poskytování lázeňské péče, tak budováním a rozšiřováním lázeňských areálů a přizpůsobováním se zvyšujícím se nárokům lázeňských hostů. Lázně nabízely klidné prostředí s vhodnými klimatickými podmínkami, což bylo opravdu devízou pro všechna tato místa, dobrou léčebnou péči a služby a společenské vyžití odpovídající zdravotnímu stavu pacientů, pro zámožnou klientelu komfortní ubytování, pro méně solventní možnost navštívit lázně mimo hlavní sezonu, postupně byly vytvářeny podmínky i pro umístění pojištěnců zdravotních pojišťoven.⁴⁵⁰

Do těchto lokalit přijížděli hosté především z bližšího okolí, a to bezprostředně místního, oblastí rakouského soustátí a také slezských oblastí dnešního Německa a Polska. Můžeme soudit, že tuto skutečnost výrazně ovlivnila dopravní infrastruktura. Přijížděli zde hosté, pro

---

⁴⁴⁸ *Altwater Gebirge und die Betracht kommenden Kurorte u. Sommerfrischen*. Reiseführer. s. d., s. 84.

⁴⁴⁹ *Altwater Gebirge und die Betracht kommenden Kurorte u. Sommerfrischen*. Reiseführer. s. d., s. 93.

⁴⁵⁰ V lázeňském prostředí se tato možnost uplatnila v Darkově a samozřejmě v léčebně TBC v Jablunkově.

které byly tyto lokality již dostupné, a to nejčastěji železniční drahou. Výjimkou byly Lázně Gräfenberg-Frývaldov, kam přijížděli hosté ze všech koutů světa.⁴⁵¹

Výše zmiňovaná zařízení se stala pro lokality svého vzniku také významným prostředkem ekonomického vzestupu, neboť byla zdrojem příjmů pro široký okruh osob, jak podnikatelů, tak zaměstnanců. I v době hospodářské krize se v mnoha místech stavělo a lidé měli stálý příjem v zaměstnání.

Předkládaná práce je dílčím příspěvkem k zevrubnému poznání problematiky lázní a lázeňství na vytyčeném teritoriu české části Slezska, ale i v širším kontextu tématu. Přesto částečně osvětluje a prohlubuje danou problematiku.

---

⁴⁵¹ Výjimku tvořily Lázně Gräfenberg-Frývaldov, kde máme k dispozici informace, které uvádějí i hosty ze vzdálených míst. V roce 1910 lázně navštívili i hosté z Německa (1176), Ruska (482), Francie (2), Anglie (1), Itálie (12), Bulharska a Srbska (2), Turecka (2), Rumunska (4), Belgie (1), Ameriky (15), Asie (1) a Afriky (2). ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58(b), karton 3905, Kur – Liste von Gräfenberg-Freiwaldau für 1911.

Summary

The thesis deals with the development and importance of individual spa resorts and sanatoria situated in the Czech part of Silesia, the so-called Austrian Silesia, which became part of the Czechoslovak Republic after its formation. These are localities in Opava and Těšín Silesia. In particular, the work deals with the spa Gräfenberg (Lázně Gräfenberg-Frývaldov, at present known as Lázně Jeseník), spa in Dolní Lipová, a sanatorium in Zlaté Hory, spas Karlovy Studánka, Jánské Koupele near Opava, Lázně Darkov, spa resort Komorní Lhotka and a Pulmonary sanatorium in Jablunkov. We can say that comparatively small territory contained diverse natural remedies, which laid at the origin of the above-mentioned spas, spa resorts and sanatoria. The time period covered by the work goes from the second half of the 19th century till the end of the 1930s of the 20th century.

The development of individual spa localities can be divided into several periods of time. The second half of the 19th century is characterised by the building of a spa centre that continues the older tradition of the given place. It uses a specific natural resource or it continues the tradition of the healing powers of the folk healer. The spas based on the effects of natural resources were namely the Lázně Karlova Studánka, Jánské koupele and Lázně Darkov - which used natural mineral waters. The sanatorium in Zlaté Hory, a spa resort in Komorní Lhotka and the pulmonary sanatorium in Jablunkov used the effects of a favourable climate. The spa in Gräfenberg and Dolní Lipová were based on the continuation of the local healing tradition. At this point, it is necessary to mention also that all those facilities were right from their establishment in the hands of private persons, of the church order or of some association.

For the period of the end of the 19th century, it is already possible to recognise the change of the therapeutic methodology in terms of a certain complexity of the spa treatment. Besides the use of natural remedies, physical therapy, mud compresses, hydrotherapy (conceived from the perspective of medical science), massages, physical exercises and field treatment were applied. In the period from approx. 1900 until the beginning of World War I, the level of spa facilities was increasing. It is obvious from the point of view of owners of the facilities; the private owners became part of joint-stock companies in order to be able to ensure the operation of their spa facilities. The sanatorium in the Zlaté Hory became the joint-stock company (1900), in 1909 the Priessnitz medical institutions were founded in Gräfenberg, later the Institute in Dolní Lipová was created (1911); other facilities remained in the hands of their original owners. Erection of spa buildings continued together with an improvement of their equipment, which was intended to increase the therapeutic level of the spas and sanatoria. The

facilities were expanded by laboratories, bathing facilities, inhalators, and spaces for therapeutic exercises. The boom of spas declined during the First World War.

After the establishment of the Czechoslovak Republic, the spas slowly recovered from the war damage. Although the Ministry of Public Health and Physical Education strove in the new state to take over the spa resorts within the republic under its administration, it managed to achieve this goal only in small extent. The "original" owners retained the management of the objects that we have investigated and managed to restore their operation in a pre-war extent. Despite the economic difficulties of the twenties and thirties of the 20th century, the construction of spa facilities and hotels continued. These facilities overcame also the period of the world economic crisis and, thanks to the newly built modern buildings, continued to operate as before. In our case, new constructions ran in 1929 in Frývaldov (Jeseník), where the Priessnitz sanatorium from 1911 was expanded, in Karlova Studánka, where the Spa Hotel was opened in 1931 and in Lázně Darkov where a modern sanatorium was opened in 1933. The pulmonary sanatorium in Jablunkov became in this period a newly established institute in the investigated territory, the origin of which was influenced by social needs. It was not a spa, but a health resort for tuberculosis patients, which was built thanks to the initiative of the health insurance company and later of the Humanita Society for the Moravian-Silesian Region (Humanita for Moravia and Silesia, the association for the health care of workers and other layers of citizenship based in Brno). This health resort used for treatment the favourable climatic nature of the site, and it is possible to observe here also the aspects that are similar to the construction of spa resorts, which was focused particularly on the placement of functional architecture into the natural environment and the park. The sanatorium became at that time a very modern, functional and hygienic object and its construction took into account the severity of the disease and thus all the spaces were fully adapted to the patients.

The end of the 1930s and the situation in the period 1938–1939 caused the closing of many of the buildings to discontinuation of their operation under the management of the existing owners because many objects were confiscated by the Germans.

Within the historical development of our spa, these sites were significant within the region, in which they operated. Only the spa Lázně Gräfenberg-Fryvaldov remained broadly renowned thanks to the personality of its founder, Vincenz Priessnitz, and then several decades later, thanks to the healing success of Dr Josef Reinhold. Over the years, the spa Lázně Karlova Studánka also gained a reputation as it became popular health resort for treatment of vascular, cardiac and nervous diseases based on the sources of carbonated mineral water and favourable climatic environment. The spa Darkov can certainly be added to

this list, which in the 1920s became popular thanks to physicians, who recommended it to patients especially for the treatment of scrofula by the effects of iodine-bromine mineral waters.

It can be stated that the level of the spa we investigated was good, even though their the number of their patients did not reach such an extent, as in the more famous Czech or Moravian spas. The number of patients was limited by the capacity of available accommodation of the given facility. The spa Gräfenberg-Fryvaldov had the biggest capacity, which can be assessed by the number of accommodation facilities in the spa, followed by Karlova Studánka, which had 349 accommodation rooms in 1916 and the capacity was subsequently increased by the opening of the Lázeňský Hotel in 1931, which had 66 rooms. The capacity of the sanatorium in Zlaté Hory varied around approx. 220 beds and that of Darkov had approx. 200 beds before 1933. The number of patients varied in the order of several hundreds, with the exception of the spa Gräfenberg-Fryvaldov, in which the number of patients from 1900 to 1910 significantly overcame 3000. In 1911 altogether 4585 patients were treated here and 2854 patients were treated in 1919. In 1929 altogether 9900 patients⁴⁵² were treated in this spa. The Schroth Institute in Dolní Lipová served also rather high number of patients. Around 1900 the number of patients approached one thousand and then it slowly increased. For example in 1905 altogether 1462 patients were listed and this number increased by 1909 to 1702 patients. In 1929, 3000 patients visited Dolní Lipová.⁴⁵³ At the turn of the 19th and 20th centuries, the number of patients in the Sanatorium in Zlaté Hory was approx. 400. In 1909 Karlova Studánka treated 627 patients, one year later it treated 937 patients, and for example, in 1934 it treated 1116 patients. In 1909, the spa Janské lázně treated 653 patients, in 1912 - 767, and in 1913 - 532. The spa Darkov treated in 1905 256 patients, in 1910 - 716, and for example in 1930 - 3666.

The last position was held again by the Pulmonary sanatorium in Jablunkov, which treated patients with lung tuberculosis. The number of patients varied in the period 1926 – 1935 over 400 and in the period 1929–1936 around 600.

The management of these institutes managed through the Spa Administration to keep the pace with the trends of those times, both in the provision of spa health care, as well as in the building and expansion of spa resorts and in adapting to the increasing demands of spa guests. The spas offered a quiet environment with favourable climatic conditions, which was really the principal asset of all of these places, good health care and services and social enjoyment

---

⁴⁵² Altvater Gebirge und die Betracht kommenden Kurorte u. Sommerfrischen. Reiseführer. not dated, page 84.

⁴⁵³ Altvater Gebirge und die Betracht kommenden Kurorte u. Sommerfrischen. Reiseführer. not dated, page 93.

appropriate to the health condition of the patients, comfortable accommodation for the affluent clientele, and a possibility for the less solvent to visit the spa outside the high season; conditions for the treatment of patients insured by the health insurance funds were gradually created.⁴⁵⁴

These localities were attended by guests from the nearby surroundings, directly from the local area of Austro-Hungarian empire, as well as from the Silesian regions of today's Germany and Poland. It is possible to assess that this fact was significantly affected by the transport infrastructure. The guests arrived here, for which these locations were already available, most often by railroad. The spa Gräfenberg-Frývaldov was an exception, as it was visited by guests from all over the world.⁴⁵⁵

The abovementioned facilities became for the localities of their origin an important means of economic growth since they became a source of revenue for a wide range of people, both entrepreneurs and employees. Even in times of economic crisis, construction continued in many places and people had a permanent income in employment.

This paper is a partial contribution to the comprehensive cognition of the issues related to spas and spa in the given established territory of the Czech part of Silesia, but also in the wider context of the topic. In spite of its limitations, it partially illustrates and deepens the given topic.

---

⁴⁵⁴ In the spa environment this possibility was applied in Darkov and naturally also in TBC health resort in Jablunkov.

⁴⁵⁵ The spa Lázně Gräfenberg-Frývaldov was an exception, as we have information that guests came also from distant locations. In 1910, the spa welcomed guests from Germany (1176), Russia (482), France (2), England (1), Italy (12), Bulgaria and Serbia (2), Turkey (2) Belgium (1), America (15), Asia (1) and Africa (2). ZAO, source: Provincial Government of Silesia, Opava, inv. No. 2031, sign. VI/58(b), sheet 3905, Kur - Liste von Gräfenberg-Freiwaldau für 1911.

Příloha

Výklad pojmů

Seznam je výběrový a vztahuje se k výrazům v textu⁴⁵⁶

alkalická kyselka viz kyselka

alkalický – zásaditý, obsahující zásady lithia, sodíku, draslíku, rubidia, cesia a francie

anémie, anaemia – chudokrevnost, pokles krevního barviva a počtu červených krvinek

arterioskleróza – označení pro skupinu onemocnění charakterizovanou ztvrdnutím tepenné stěny cévní, často synonymum pro aterosklerózu, která je vlastně její nejčastější příčinou vzácně dochází k podobným změnám ve stěně cévy při jiném onemocnění arterie; skleros

artritida, arthritis – zánětlivé onemocnění kloubů bakteriálního původu

artróza, arthrosis – nezápětlivé degenerativní onemocnění kloubu

balneologie – vědní obor medicíny, nauka o léčivých vodách a peloidech, lázních a jejich využití při léčbě různých druhů onemocnění, stavech po úrazech či při rekonvalescenci

balneoterapie – léčení lázněmi s využitím přírodních léčebných zdrojů (minerální vody, peloidy, klima) a rozmanitých lázeňských kúr (pitné, vodolčebné, rehabilitační) a celkovým lázeňským prostředím

Basedowova choroba – porucha zdraví způsobená hyperfunkcí štítné žlázy, nesoucí název podle německého lékaře K. A. Basedowa, který ji definoval

blednička – chudokrevnost z nedostatku železa vyskytující se u nedospělých dívek

bronchitida, bronchitis – zánět průdušek charakterizovaný kašlem, vyskytuje se ve formě akutní nebo chronické

cukrovka viz diabetes mellitus

diatermie – léčebná metoda založená na prohřívání tělesných tkání a orgánů pomocí vysokofrekvenčního elektrického proudu

dieta – speciálně upravená strava nemocného podle druhu onemocnění, resp. léčby, kterou stanovuje lékař

dna, arthritis urica, lidově podagra, pakostnice, gicht – chronické onemocnění způsobené ukládáním solí kyseliny močové zejména v kloubních chrupavkách, vazech a šlachách

---

⁴⁵⁶ Pro tento výkladový slovník byly použity zdroje: BURACHOVIČ, Stanislav – WIESER, Stanislav: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Libri 2001, s. 386 – 400; <http://encyklopedie.vseved.cz>; www.lekari-online.cz; www.lekarskeslovniky.cz

Projevuje se náhlými bolestivými záchvaty v postiženém kloubu (především v palcích u nohou), patologickými změnami v ledvinách a druhotnými deformacemi kloubů

elektrolázně – lázeňské procedury, při nichž je využíváno působení stimulace elektrickým proudem (např. diatermie, galvanický proud)

elektroléčba, elektroterapie – léčba využívající léčebné účinky elektrického proudu

emanatorium – místnost, v níž se pacienti léčí inhalováním emanace, tj. radioaktivních plynů vznikajících rozpadem radioaktivních prvků

ergoterapie – druh pracovní terapie založené na činnosti přiměřené zdravotnímu stavu pacienta, dříve součást některých lázeňských kúr, většinou prováděných na čerstvém vzduchu, např. řezání dřeva, hrabání sena, odklizení sněhu

exsudát – zánětlivý výpotek hnisavého charakteru, tvoří se v tělesných dutinách, např. pohrudniční hydrothorax, kloubní aj.

fango – bahenní – koupel či zábal

fototerapie, světloléčba – léčba přírodním (slunečním světlem) nebo umělým světlem infračerveným či ultrafialovým

fytoabneoterapie – lázeňská léčba využívající bylinných výtažků

fyziatrie – lékařský vědní obor zabývající se léčebným účinkem některých fyzikálních jevů (tepla, záření, elektřiny apod.) na nemocný organismus

fyzikální terapie – léčba používající fyzikálních prostředků (tepla, světla, vzduchu, vody, záření, elektrického proudu, magnetického vlnění) ke zlepšení obranných schopností organismu, k posilování hojivých pochodů a ke zlepšování schopnosti vyrovnávat se s porušením funkcí některých orgánů

hydromasáže viz masáže

hydroterapie, vodoléčba – léčba za pomoci rozličných procedur s užitím studené, přirozeně teplé či ohřáté vody, případně jejich kombinací. Může jít o vody prosté, obohacené o příměsí bylin či solí, minerální, mineralizované, radioaktivní

hypertenze – zvýšený krevní tlak

hypotonie – snížené napětí (žaludeční stěny, svaly) nebo též snížený krevní tlak

galvanoterapie – léčení galvanickým proudem (stejnoseměrný elektrický proud stálé intenzity)

chudokrevnost viz anémie

indikace – určení choroby a následné předepsání vhodné léčby při určité nemoci

inhalace – vdechování léčivých látek v podobě vodních par, plynů, aerosolů apod.

katar – označení pro zánětlivé onemocnění sliznice, např. žaludku, střev, průdušek

klimatická léčba – léčba nemocných využívající příhodného klimatu pro léčbu určitého druhu onemocnění např. astmatu

klimatoterapie – využití vlivu určitého klimatu (podnebí) k léčbě nemocí, zpravidla dýchacích cest

Kneippova léčba – léčebná metoda spočívající na komplexu aplikace studené vody , fyto balneologie, plnohodnotné stravy, pohybu a přísně dodržovaného denního režimu

kontraindikace – stanovení nemocí, jejichž léčba je v určitých lázních či určitými prostředky a procedurami nevhodná

krtice, krtičnatost viz skrofulóza

křivice viz rachitida

kúra – soustavné léčení předepsaným způsobem, zpravidla v lázních (pitná, koupelová aj.)

kyselky – minerální vody s obsahem kyslíčnicku uhličitýho alespoň množství 1 gramu v litru

léčivé přírodní zdroje – přirozeně se vyskytující vody, plyny, peloidy (rašeliny, slatiny, bahna a jiné zeminy) prospěšné pro člověka a také speciální klima (vysokohorské, přímořské)

minerální vody – přírodní vody obsahující aspoň 1 gram rozpuštěných anorganických látek nebo plynů v 1 litru

termální vody, termy, teplice – minerální prameny s teplotou obvykle nad 25 °C

recidiva – návrat nebo opakování choroby

lázeň – označení pro koupel v prosté či léčivé vodě a v jiných léčivých přírodních zdrojích.

V širším smyslu pojem lázeň či lázně zahrnuje prostor, místo a budovy, kde dochází ke koupelím a koupání ať už z důvodu hygieny, osvěžení, relaxace či léčení, v užším smyslu znamená soubor zařízení určených především k léčbě chorob a k pobytu návštěvníků lázní

lázeňství – souhrn celé problematiky týkající se všech druhů lázní. Patří k ní vlastní historie jednotlivých typů hygienických, zdravotních, relaxačních a osvěžujících lázní a také jejich společenský, kulturní a ekonomický význam. Léčebná složka lázeňství spadá do medicíny a je předmětem balneologie

lues – viz syfilis

masáže – speciální fyzikální léčebná metoda, jež hnětením, poklepem, třením, tlakem a podobně, a to rukou nebo speciálními přístroji, zlepšuje prokrvení pacienta a snižuje bolestivost svalů včetně úponů. Vedle klasických se provádějí i speciální masáže (hydromasáže – působení tlaku vody, mikromasáž – uplatňovaná na malé vymezené ploše)

nervozita – soubor příznaků charakterizujících více či méně krátkodobou nevyrovnanost jedince ve vztahu k vypjaté situaci, hovorové označení pro neurastenii

neuralgie, *neuralgia* – prudká, zpravidla v záchvatech objevující se bolest v oblasti obvodového nervstva

neuróza, *neurosis* – onemocnění, při němž nastávají funkční poruchy vyšší nervové činnosti narušující schopnost přizpůsobení se prostředí (schopnost adaptace) a soulad mezilidských vztahů. Nemoc provází některé duševní i tělesné příznaky, například úzkost, neklid, dráždivost, různé bolesti, únava aj.

neurologie – lékařský vědní obor zabývající se prevencí, diagnostikou a léčením nemocí nervové soustavy

posunčina, *chorea* [řec.], *chorea minor Sydenhami*, tanec sv. Víta, posunčina – onemocnění hl. dětí, nejčastěji mezi 7.–14. rokem, způsobené revmatickými zánětlivými procesy v bazálních gangliích mozku. Charakterizované mimovolnými, šubavými a bezúčelnými pohyby

Priessnitz – vodoléčba podle Priessnitze především chladnými zábaly, ale i dalšími podpůrnými metodami vodoléčby a pohybovými terapiemi za využití přírodního prostředí, pobytu na čerstvém vzduchu apod.

psoriáza, *psoriasis*, lupénka – kožní onemocnění charakterizované tvorbou pupínků, ložisek nebo ploch krytých bílými šupinami. Onemocnění postihuje především lokty, kolena a vlasatou část hlavy

psychoterapie – léčení duševních chorob působením na centrální nervový systém, například cíleným rozhovorem, sugescí, hypnózou aj.

rachitida, *rachitis*, lidově křivice – celkové onemocnění vyvolané nedostatkem vitamínu D, popř. nesprávným poměrem některých solí (vápníku a fosforu) v období vývoje organismu, projevující se mimo jiné zpomalením růstu a deformacemi kostí

rapa – přírodní, velmi slaná minerální voda (teplá i studená)

respirační nemoci – onemocnění horních či dolních cest dýchacích (mohou být infekčního, degenerativního či jiného původu)

revmatismus – postižení pohybového ústrojí, tj. kloubů, svalů, páteře a pomocných pohybových ústrojí, velmi rozšířené a bolestivé onemocnění

sanatorium – zdravotnické zařízení (včetně lázeňských) s plnou lůžkovou péčí, zpravidla určené pro déle trvající léčbu chronicky probíhajících nemocí. Kromě obvyklých medikamentózních a dalších léčebných prostředků a postupů je zde využíváno i úpravy celkové životosprávy a vlivu místního klimatu

skrofulóza, (starší výraz krtice, krtičnatost) – tuberkulóza mízních krčních uzlin

syfilis, syfilida, *syphilis*, *lues*, příjice – infekční pohlavní onemocnění způsobené spirochetou *Treponema pallidum*, starší označení francouzská nemoc

trombóza, *thrombosis* – ucpání tepny nebo žíly krevní sraženinou tzv. trombem

tuberkulóza, *tuberculosis*, TBC, dříve též souchotiny, úbytě – chronické infekční onemocnění organismu vyvolané u člověka bacilem *Mycobacterium tuberculosis*. Může postihnout všechny tkáně a orgány. Nejčastější je tuberkulóza plic, při svém šíření pak postihuje i druhotná ložiska např. v ledvinách nebo kostech

zábaly, obklady – obvykle součást vodoléčby či léčby peloidy, ale existují i zábaly parafínové, parafangové, solankové a další

Zanderův sál, Zander – tělocvična s mechanickými přístroji určenými k mechanoterapii dle Zandera

Seznam tabulek v textu

Tabulka č. 1	s. 72
Návštěvnost Lázní Gräfenberg (Léčebného místa Gräfenberg-Frývaldov) za léta 1899–1919	
Tabulka č. 2	s. 90
Přehled procedur v hlavní a vedlejší sezoně v Lázních Karlova Studánka k roku 1916	
Tabulka č. 3	s. 91
Přehled placených a volných kúr za léta 1909–1913 v Lázních Karlova Studánka	
Tabulka č. 4	s. 95
Ceny za poskytované koupele v lázních Jánské Koupele k roku 1909	
Tabulka č. 5	s. 99
Ceny poskytovaných procedur v Lázních Darkov k roku 1913.	
Tabulka č. 6	s. 102
Ceník léčebných prostředků sanatoria Lázní Darkov	
Tabulka č. 7	s. 105
Přehled onemocnění a počet pacientů za léta 1936 a 1937 v Lázních Darkov	
Tabulka č. 8	s. 116
Počet pacientů plicní léčebny v Jablunkově v letech 1926–1935	
Tabulka č. 9	s. 156
Návštěvnost lázní za léta 1909, 1910	

Použité prameny a literatura

Prameny písemné

Zemský archiv Opava (ZAO), fond: Moravskoslezský zemský národní výbor – expozitura v Ostravě, inv. č. 615, karton 664, obsah: výpisy z lázeňských zákonů.

ZAO, fond: Němečtí rytíři – úřad velmistra Bruntál, inv. č. 354, sign. 533, karton 67, obsah: Lázně v Karlově Studánce, časový rozsah 1924–1939.

ZAO, fond: Velkostatek Bruntál, inv. č. 380, sign. XXVII, karton 55, obsah: Lázně Karlova Studánka, časový rozsah 1906–1928.

ZAO, fond: Fitz Rudolf, inv. č. 686, sign. 222, karton 26, obsah: Průvodce po městech ČSR.

ZAO, fond: Krajský soud v Opavě. Odd. firemních spisů, karton 126, inv. č. 1774, Dr. Ferdinand Ziffer, sanatorium, Lázně Jeseník.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1414, sign. 94/K-3, karton 1654, obsah: Jánské koupele, časový rozsah 1899–1900.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 1421, sign. 94/K-10, karton 1657, obsah: Jánské koupele, časový rozsah: 1873–1907.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031, sign. VI/58 (b), karton 3904, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1909–1910.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3905, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1911.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3906, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1912–1913.

ZAO, fond: Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 2031. sign. VI/58(b), karton 3907, obsah: Lázeňské a vodoléčebné ústavy ve Slezsku, časový rozsah: 1914–1921.

ZAO, fond: Správa státních lesů Střítež u Českého Těšína, inv. č. 203 (sbírka listin), poř. č. 544-III/1936, Korespondence a nájemní smlouva na hostinec č. p. 27. (1935–1936) a popis objektu a vybavení lázní (1936).

ZAO, fond: Ústředí slezských sborů starostenských Orlová, inv. č. 74, karton 9, Lázně Komorní Lhotka – korespondence k ustavení družstva lázeňských a sociálních ústavů, s.r.o. v Komorní Lhotce a dobudování lázní tamtéž.

ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inv. č. 3–12, karton 1.

ZAO, fond: Larisch-Mönnichovy jodové lázně a sanatorium Darkov, inventář, JALŮVKOVÁ, Jana, 1986.

Státní okresní archiv (SOkA) Jeseník, fond: Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, karton 19c, 28, 29, 32, 35, 37.

SOkA Jeseník, Inventář, Sanatorium MUDr. Ludvíka Schweinburga a.s. Zlaté Hory /1895/ - 1938, zpracovala: NEUBAUEROVÁ, Michaela, 2015.

Státní okresní archiv (SOkA) Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, inv. č. 251, karton 43, Plicní sanatorium (1924–1937).

SOkA Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, Návrh na dostavbu plicního sanatoria, inv. č. 267, karton 59.

SOkA Frýdek-Místek, fond: Archiv města Jablunkov, Nadace J. Sikory, inv. č. 248, karton 41.

SOkA Frýdek-Místek, fond: Místní národní výbor Komorní Lhotka, Kronika Komorní Lhotka 1. díl.

Státní oblastní archiv v Plzni, 1. oddělení, Výzkumný ústav balneologický Mariánské lázně (1902) 1952–1993, Inventář, EL NAD č.:10750 AP č. 559, WASKOVÁ, Eva, Plzeň 2007.

Prameny hmotné

Muzeum v Bruntále, fond skla

Muzeum Těšínska, fond pohlednic

Slezské zemské muzeum, fond pohlednic, fond skla

Literatura

ABT, Lukáš: *Atlas jesenických pramenů a jiných drobných památek*. Jeseník, Hnutí Brontosaurus 2007.

Altwater Sanatorium. Freiwaldau-Gräfenberg Č. S. R. s. d.

Altwater Gebirge und die Betracht kommenden Kurorte u. Sommerfrischen. Reiseführer, s. d.

Auskunftsblätter von Bad Johannisbrunn (Meltscher Bad) bei Troppau. Opava s. d.

Bad Karlsbrunn in Österr.-Schlesien. Moor-, Eisen- und natürliche Kohlensäurebäder, Kaltwasser-Heilanstalt, Trink-, Massage- und Terrainkuren, Klimatischer Kurort, Wintersportplatz. Karlsbrunn. 1916.

Bad Karlsbrunn das Waldparadies unter dem Altwater Schlesien Č.S.R., s. d., skládačka

Bad Karlsbrunn unter dem Altwater. 1939, turistický průvodce, s. d.

BARCUCH Antonín a kolektiv: *Beskydy turistickými stezkami*. Třinec, WART 2015.

BRACHTL, Zdeněk – GÁBA, Zdeněk – KOŘENÝ, Ludvík: *Lipová-lázně v minulosti a dnes*. Obecní úřad v Lipové - lázních 1991.

BŘEŽEK, Jan: Turistický ruch v Komorní Lhotce, *Těšínsko*, 19, 1976, č. 1, s. 11–13.

BŘEŽSKÝ, Edvard: Seznam léčen a ozdravoven pro tuberkulosní nemocné a ohrožené a úhrada léčebných výloh. *Praktický lékař*, roč. 6, 1. březen 1926, č. 3, s. 150–151.

BURACHOVIČ, Stanislav – Wieser, Stanislav: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Libri 2001.

BUDÍNSKÁ, Jitka – ZERJATKE, Petra: *Kapitoly z dějin lázeňství*. Teplice 2006.

BUCHLOVSKÝ, Martin: Vliv lázeňství na vývoj Jesenicka v 19.–20. století. *Krok*, roč. 14, 2017, č. 2, s. 12–15.

CMUNT, Edvard: *Profesor Dr. Vladislav Mladějovský*. Sborník prací na paměť profesora Dr. Vladislava Mladějovského. CMUNT, Edvard – ŠEBESTA, Václav – STIBOR, Josef (red): In: *Věstník Balneologické a klimatologické společnosti Československé v Praze*. roč. XV. (1935), č. 2–6 (37.–41), Balneologická a klimatologická společnost československá v Praze 1936, s. 11.–17.

CSOMA, Borbála. Miklós Wesselényi, korespondence a deníkové záznamy z léčebného pobytu ve Frývaldově. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 8, Jeseník 2007, s. 5–15.

ČERMÁK, Miloslav: Rozdělení našich lázní a jejich léčebné indikace. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. V., 1933, s. 389–395.

Československé státní lázně Jeseník dříve Gräfenberk. Turistický průvodce, Jeseník 1948.

Čs. státní lázně Karlova Studánka v Jeseníkách. Turistický průvodce, 1949.

200 let lázně Karlova Studánka 1785–1985. Praha [1985].

Dolní Lipová - čs. státní lázně v Jeseníkách, 1948, skládačka

DVOŘÁK, Emil: Karlova Studánka. *Bezkydy-Jeseníky*, roč. 1, 1932–1934, č. 3, s. 43–46.

FALISOVÁ, Anna: Příprava a účast Československa na balneologickom kongrese v Monaku v roku 1920, *Balneologický spravodajca*, 1996, s. 61–67.

FIŠER, Zdeněk: Dvě dobové zprávy o Gräfenbergu. In: *Severní Morava*. Vlastivědný sborník, sv. 65, Šumperk 1993, s. 19–28.

FOŘTL, Karel: Stavby a lázně. Stručný vývoj architektury a typologie léčebných lázní. *Fórum architektury a stavitelství*, 5, 2002, s. 24–37.

FRABŠA, František S: *Lázně*. Praha: Nákladem Vydavatelství ročenky "Československé lázně" 1928.

GAWRECKI, Dan a kolektiv: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. Opava 2003.

GROWKA, Květoslav: Od chýší k vilám. In: *X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání*. Sborník referátů. Historický seminář na téma Jesenicko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2010, s. 93–99.

GROWKA, Květoslav: Lékař Josef Reinhold a Lázně Jeseník. In: ŠOPÁK, Pavel a kol.: *Neklidné století. České Slezsko a Ostravsko od první světové války do listopadu '89*. Slezské zemské muzeum 2015, s. 213.

GROWKA, Květoslav: *Priessnitzovy léčebné lázně v proměnách staletí*. Veduta 2017.

GRÜNNER, Oldřich: Dr. MED. PhDr. Josef Reinhold v dobách okupace a osvobození Graefenbergu (Lázní Jeseníku). *Farmakoterapeutické zprávy*, roč. 24, 1978, č. 6, s. 537–542.

GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg byl první*. Tišnov 1997.

GRÜNNER, Oldřich: *Graefenberg ve víru změn*. Brno 1998.

HAMBÁLKOVÁ, Lucie – HAMBÁLEK, Milan – DRÁPALA, Daniel – SRBOVÁ, Daniela: *Rožnov lázeňský*. Rožnov pod Radhoštěm 2013.

HANULÍK, Vladan: Apoštol i šarlatán. Zakladatel hydropatie Vincenz Priessnitz. *Dějiny a současnost*, č. 8, 2007, s. 37–40.

HANULÍK, Vladan: Proměna lázní Gräfenberg v 2. polovině 19. století. In: BLÜMLOVÁ, Dagmar – KUBÁT, Petr a kol. (ed.): *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Jihočeský sborník historický – Supplementum 2*, České Budějovice 2009, s. 290–300.

HANULÍK, Vladan: *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovině 19. století*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2017.

HAVLÍČEK, Bedřich (Bhčk): Pohled do dějin zaniklého fojtství v Komorní Lhotce čp. 51. *Těšínsko*, 23, 1980, č. 4, s. 22–26.

HENTSCHEL, Hans – Dieter: Od léčení studenou vodou k přírodnímu léčebnému postupu. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 7, Jeseník 2006, s. 5–26.

HELFRICHT, Jürgen: Priessnitzův zeť Johann Ripper a jeho vztah k Lahmannovu sanatoriu v Drážďanech. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 12–19.

HELFRICHT, Jürgen: *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und seine Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918. Ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung*. Matthiesen Verlag, Husum 2006.

Historický nástin léčebného ústavu Lázně Darkov. *Těšínský kalendář*, 1939, s. 202–203.

HOFMEISTER, Miroslav – RUBEŠ, Jaromír: *Vincenz Priessnitz vodní doktor na Graefenbergu*. Vývoj léčebných indikací Lázní Jeseník. Olomouc 1958.

Hrabiowska Góra (Gräfenberg) Śląsk Austriacki. Uzdrowisko i zakłady wodolecznicze Priessnitza. Lwów 1912.

HRADILOVÁ, Jana: Počátky lázeňského orchestru na Gräfenbergu. In: *XVI. svatováclavské setkání v Jeseníku*. Sborník referátů. Hudební život na Jesenicku. Jeseník 2016, s. 76–88.

Hydropatische Anstalt auch nach Kneipp'scher Behandlungsart in Ligotha bei Teschen. prospekt, s. d. [1890].

CHOVANEK, J: *Československé přírodní léčebné lázně a přírodní léčivé zdroje*. Praha 1966.

CHMIEL, Józef: *Karviná Darkov*. 2001.

IMRE, Nicky: Holistic Therapy and Overall design in Two Sanatoria for Nervous Ailments in the Austro-Hungarian Empire, 1900–1910. *Edinburgh Architecture Research*, 2008, č. 31, s. 58–67.

JANDOVÁ, Dobroslava: *Balneologie*. Grada 2009.

JANOŠKA, Martin: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Academia Praha 2011.

Jánské Koupele u Opavy, Slezsko. Herzheilbad Johannisbrunn bei Troppau Schlesien ČSR. s. d.

Jodbromsolbad Darkau. Das stärkste Jodbad Mitteleuropas. Darkau, s. d. [1933].

JIRKOVSKÝ, Rudolf: *Minerální prameny ve Slezsku*. Opava 1953.

KABELÁČ, Vojtěch: Československé státní jodové lázně v Darkově. *Těšínsko*, 3, 1960, č. 2, s. 1–5.

KAFKA, Josef: (red.): *Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých*. S balneotherapeutickým úvodem MUDra. Vlad. Preiningera. Praha 1899.

KAFKA, Josef (red.): *Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých*. S balneotherapeutickým úvodem od MUDra. Vlad. Mladějovského, docenta balneotherapie při české universitě Karlo-Ferdinandově. Praha, Tiskem a nákladem Dr. Edv. Grégra 1900.

KÁŠ, Svatopluk: Osobnosti české medicíny vážně i nevážně. prof. MUDr. Mladějovský. *Zdravotnické noviny* 61, 2012, č. 2, s. 27.

KAZÍK, Lev: Plicní sanatorium v Jablunkově na Těšínsku. *Těšínský kalendář na obyčejný rok 1930*. IX, Slezská Ostrava 1929, s. 136–138.

KETTNER, Adolf: *Führer durch die Curorte Gräfenberg-Freiwaldau und Lindewiese*. Freiwaldau 1887.

KLIMEK, Viktor: *Bad Darkau*. Wien 1913.

KLIMEŠOVÁ, Eva: Lázeňské sklenice s námětem Karlovy Studánky ve sbírkách Slezského muzea. *Časopis Slezského muzea*. Série B, 30, 1981, s. 267–271.

Kneippova veleknih domáci a přírodní léčby. Rádce pro zdravé i nemocné. Dolejší, Marie: autorizovaný překlad. Nakladatelství Vl. Orel Praha, s. d.

KNOPPOVI, Eva a Tomáš: *Oázy vody a vzduchu*. Zlaté Hory, Rula 2001.

KOČÍ, Kateřina – SKUHRAVÁ, Lenka. (ed.): *Karlova Studánka*. Karlova Studánka 2012.

KOČKA, Miloš: *Prameny živé vody (Lékařský Kolumbus)*. Štíty, Veduta 1993.

KOČKA, Miloš: Vincenz Priessnitz. Zakladatel novodobé vodoléčby. *Sanquis*, č. 9. 2001, s. 68–70.

KOČKA, Miloš: Cholera a převratný způsob její léčby V. Priessnitzem. In: *Jesenicko*. Vlastivědný sborník, sv. 5, Jeseník 2004, s. 5–11.

KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois: *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Štíty, Veduta 2006.

Kolektiv autorů: *Nástin dějin Těšínska*. 1992.

Koncertní program lázeňské kapely v lázních Karlova Studánka / Konzert Programm der Kurkapelle Bad Karlsbrunn. Velmistrovská správa lázní Karlova Studánka / Hochm. Badeverwaltung in Karlsbrunn s. d.

KONEČNÝ, Radim – CICHÁ, Marie Butula – ROHÁČOVÁ, Magdaléna – MÜLLER, Libor: *Plicní sanatorium v Jablunkově*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2013.

Kol. autorů: *Plicní sanatorium Jablunkov*. Humanita pro zemi moravskoslezskou se sídlem v Brně 1935.

KOLMANN, Vítězslav – ZATLOUKAL, Pavel: *Moravské lázně v proměnách dvou století*. Olomouc, Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci 1987.

KORBELÁŘOVÁ, Irena – PETER, Václav – WAWRECZKA, Henryk – ŽÁČEK, Rudolf: *Beskydy a Pobeskydí 1895–1939*. Wart 2001.

KÓSA, László: *Badenleben und Kurorte in Österreich-Ungarn*. Holnap Verlag GmbH 1999.

Křížek, Vladimír: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha 2002.

KUBIN, Franz: *Curort Calsbrunn und seine Trink – Bade – und Molken – Anstalt im k.k. Antheile Schlesiens*. Freudenthal 1864.

KUČERA, Vratislav: Lázeňští lékaři a propagace lázní. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. III., 1930. s. 397–401.

KUČERA, Vratislav: Význam a volba lázní. *Praktický lékař*, roč. III., č. 5, 1923, s. 127–129.

Kurhaus Altvater Freiwaldau (österr. Schlesien). Sämtliche physikalisch – diätetischen Heilmethoden: Diät und Winterkuren: Vornehmer Aufenthalt für Patienten, Rekonvaleszente und Erholungsbedürftige. Freiwaldau. s. d.

Kurort Grafenberg Freiwaldau. Schlesien Č.S.R. Kurkomission, s. d.

Kurorte und Sommerfrischen in Nordmähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1905, unter Mitwirkung des Bundes der Deutschen Nordmährens, der Nordmarkt in Schlesien, des Zentral-Vorstandes und einiger Sektionen des eigenen Vereines. Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgsverein, Wien 1905.

Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1906.

Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1907.

Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1909.

Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte. Fremdenverkehrs-Verband für Mähren und Schlesien, Wien 1910.

Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte. Deutschen Landes-Verband Fremdenverkehr in Mähren und Schlesien, Wien 1912.

Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien. Samt einer Besprechung der benachbarten deutschen Städte. Deutschen Landes-verband Fremdenverkehr in Mähren und Schlesien, Wien 1914.

Kurorte, Heilanstalten Sommerfrischen in der Č.S.R. Reichsverband der deutschen Ärzte-Vereine in der Č.S.R. 1934.

Kurort Grafenberg Freiwaldau. Schlesien Č.S.R. Kurkomission, s. d.

KVĚT, Radan – KAČURA, Georgij: *Minerální vody Severomoravského kraje*. Praha 1978.

KVĚT, Radan: Minerální vody Moravy a Slezska z historického pohledu. *Dějiny věd a techniky*, 1997, č. 1. s. 27–36.

KVĚT, Radan: *Minerální vody České republiky. Vznik, historie a současný stav*. 2011.

LACHMAYER, Herbert – MATTL-WURM, Sylvia – GARGERLE, Christian: *Das Bad. Eine Geschichte der Badekultur im 19. und 20. Jahrhundert*. Salzburg und Wien 1991.

Lázně a sanatoria na Moravě a ve Slezsku. Brno, Zemský cizinecký svaz pro Moravu a Slezsko 1922.

Lázně moravskoslezské. Brno 1948.

Lázeňství – balneologie. *Praktický lékař*, 51, 1971, č. 7–9, s. 304–314.

Lázně tentokráte v lékařských osobnostech. *Lázeňské prameny*, č. 8, říjen 2014, s. 1.

Lednický, Václav – Ondruch, Miroslav: Stručná klimatologie lázní Karlova Studánka. In: *Severní Morava*. Vlastivědný sborník, sv. 42, 1981, s. 49–53.

LENDEROVÁ, Milena – TINKOVÁ, Daniela – HANULÍK, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. Lidové noviny 2014.

Lesní sanatorium Dr. Schweinburga. Cukmantl, Slezsko ČSR. *Zdravotnická ročenka*, II. roč., 1929, s. 342–343.

MADER, Max: *Die Kur für Ungeheilte. Eine Darstellung der Diätikuren mit besonderer Berücksichtigung der Schroth-Kur*. Nieder-Lindewiese 1930.

MADER, Max: *Schrothova léčba, léčba pro nezhojené. Význam dietní léčby se zvláštním zřetelem k léčbě Shrothově*. Dolní Lipová 1937.

MARCH, Angelika: *Kur und Badeorte Schlesiens – eins und jetzt. Śląskie kurorty i źródła dawniej i dziś*. Würzburg 2009.

MARŠÁLEK, Jaroslav: *Jablunkovské arboretum*. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku 1988.

MATZURA, Josef: *Illustrierter Führer durch die Beskiden und die angrenzenden Landschaften*. Teschen 1890.

MAZURA, Vít – LATNER, L: *Lázně Jeseník – Prameny a pomníky*. Praha 1999.

MIKOLETZKY, Juliane: Zur Sozialgeschichte des österreichischen Kurorts im 19. Jahrhundert: Kurlisten und Kurtaxordnungen als sozialhistorische Quelle. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Miög Bd. 99/3–4, 1991, s. 393–433.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: O indikacích a kontraindikacích lázní slatinných. *Rozpravy Akademie II. tř.*, č. XX, 1899, s. 1–23.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Léčební místo Rožnov pod Radhoštěm. Jeho léčební prostředky, indikace a kontraindikace*. Praha, Tiskem a nákladem J. Otty 1895.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Hydrotherapie a balneotherapie pro praktické lékaře a studující lékařství*. Praha 1907.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Klimatologie a balneologie*. Praha 1923.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: Lázeňská místa a léčebné ústavy slezské. In: *Vlastivědný sborník slezský I*. Opava. Ústř. spolek českého učitelstva ve Slezsku 1925, s. 83–87.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: Minulost a budoucnost československých lázní. *Praktický lékař*, 6, 1. září 1926, č. 9, s. 497–499.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Lázně. Místa léčebná a sídla letní*. V. ročník. Praha 1908.

MLADĚJOVSKÝ, Vladislav: *Lázně, místa léčebná a sídla letní*. VII. ročník. Praha 1910.

MOČKOŘ, Stanislav: 35 let léčebny plicní tuberkulózy v Jablunkově, *Těšínsko*, 3, 1960, č. 12–13, s. 10–12.

MOTYČKOVÁ, Dana – SEDLICKÁ, Kateřina: Časopis Přírodní lékař a příspěvky národopisce Čenka Zíbrta v období první světové války. Příspěvek k dějinám etnologie. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně 2015, s. 185–190.

MRÁZEK, Vojtěch. – POHORECKÝ, Antonín (red.): *Almanach lázeňské republiky Československé*. Praha, Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy 1920.

MULÍK, Ján: *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku*. Osveta 1981.

MÜLLER, Karel: Darkov. *Těšínský kalendář na rok 1934*, č. 13, s. 179–181.

NAVRÁTIL, Michal: *Almanach českých lékařů*. Praha 1913.

NEUBAUEROVÁ, Michaela: Krnovský stavitel Ernst Latzel a jeho práce na Gräfenberku. In: *X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání*. Sborník referátů. Historický seminář na téma Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2010, s. 100–102.

NEUBAUEROVÁ, Michaela: Sanatorium a léčebný ústav Dr. Ludvíka Schweinburga ve Zlatých Horách. *Krok*, Kulturní revue Olomouckého kraje, roč. 14, 2017, č. 2, s. 31–34.

NOVÝ, Petr – HAVLÍČKOVÁ, Dagmar: *Zázračné prameny. Lázeňské a upomínkové sklo. / Miraculous springs. Spa and commemorative glass*. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou 2009.

PAVELKOVÁ, Ilona: O plicním sanatoriu v Jablunkově. *Těšínsko*, 42, 1999, č. 2, s. 11–15.

PAVELKOVÁ, Ilona: Z historie lázní Karlova Studánka. In: *Fragmenty z dějin medicíny, farmacie a veterinární medicíny*. Kancelaria WHO 2012, s. 184–186.

PAVELKOVÁ, Ilona: Lázeňské místo Komorní Lhotka pod Godulou ve „Slezském ráji“ na Těšínsku. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně 2015, s. 175–178.

PAVELKOVÁ, Ilona: Vladislav Mladějovský – osobnost české balneologie. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Fragmenty z historie medicíny a veterinárního lékařství*. Brno: Technické muzeum v Brně 2016, s. 205–209.

PAVELKOVÁ, Ilona: Propagace a reklama lázní od druhé poloviny 19. století do konce 30. let 20. století. In: (edd) SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla: *Medicína, farmacie a veterinární lékařství. Kapitoly k dějinám a vybraným tématům*. Brno: Technické muzeum v Brně 2017, s. 247–258.

Plicní sanatorium v Jablunkově. Zpráva o činnosti za rok 1933. Brno 1934.

POPELKA, Petr: *Zrod moderní dopravní infrastruktury v Rakouském Slezsku do vypuknutí první světové války*. Ostrava 2013.

PREININGER, Jaromír: Lázně léčebné (indikované), jejich povaha a význam s citací a výkladem předpisů, upravujících léčebné lázeňství v československé republice. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IV., 1931, s. 384–389.

Priessnitzovo sanatorium. Gräfenberk-Frývaldov ČSR. Klinicky vedený ústav pro nemoce vnitřní a nervové. s. d.

Priessnitz-Sanatorium Gräfenberg-Freiwaldau. Freiwaldau, Landesfremdenverkehrsverband Sudetenland 1940.

PŘEROVSKÝ, Karel a spol.: *Československé lázně*. Praha 1957.

K šedesátinám! *Přírodní lékař* roč. 36, 1. dubna 1931, č. 4.

RABENSEIFNER, Franz: *Nieder-Lindewiese die Heilstätte der diätetischen Schroth-Kur*. Troppau, Buchholz & Diebel 1910.

RAJNIŠ, V: *Tvorba prostředí a územní plánování lázeňských míst*. Praha 1967.

Remešová, Gerta: Fontana zdrowia (z historii uzdrowiska Darków). *Kalendarz Śląski*, 1992, s. 176–180.

ROČEK, Josef: Léčivé účinky přírodních minerálních vod. In: *O lázních a lázeňském léčení. Úvahy lékařů*. Brno, Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřídél 1940. s. 5–11.

ROHEL, Jan: Několik poznámek k dějinám Darkova – Lázní, *Těšínsko*, 11, 1968, č. 4. s. 1–7.

RUŠAVÝ, Zdeněk a kolektiv: *Klinická balneologie*. Praha, Karolinum 2010, s. 34–38.

ŘEZNÍČEK, Vladimír: Termální vody v jesenické oblasti. In: *Severní Morava*. Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku sv. 47, 1984, s. 28–35.

SAJNER, Josef: Vincenc Priessnitz, přírodní léčitel (1799–1851). *Vlastivědné zajímavosti*, č. 196, Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1983, nestr.

SAJNER, Josef. – Křížek, Vladimír: Přírodní léčitel Johann Schroth (1798 až 1856). *Vlastivědné zajímavosti*, č. 197, Šumperk, Vlastivědné muzeum v Šumperku 1983, nestr.

SAJNER, Josef – MAZURA, Vítěslav: Jesenické prameny a pomníčky. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 202, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1984, nestr.

SAJNER, Josef: Odkaz Vincence Priessnitze z pohledu dějin lékařství. In: *Severní Morava*. Vlastivědný sborník. Šumperk, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku, sv. 48, 1984, s. 63–68.

SAJNER, Josef – Křížek, Vladimír: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 211, Šumperk, Okresní Vlastivědné muzeum v Šumperku 1985, nestr.

SAJNER, Josef – KŘÍŽEK, Vladimír: Dějiny lázní Karlova Studánka. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 221, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1987, nestr.

SAJNER, Josef: Primář MUDr. A PhDr. Josef Reinhold. In: *Severní Morava*. Vlastivědný sborník, Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku, sv. 30, 1975, s. 55–57.

Sanatorium Dr. Ludwig Schweinburg in Zuckmantel. Österreichisch - Schlesien. Zuckmantel, [191–].

Sanatorium Darkov v ČSR. Unie Praha, nestránkováno, s. d.

Sanatorium „Altwater“ – Dr. Mautner. Frývaldov-Gräfenberk, čsl. Slezsko. *Zdravotnická ročenka*, roč. 2, 1929, s. 347–348.

SEDLÁČKOVÁ, Eliška: *Československé lázeňství a jeho organizace*. Praha, Státní zdravotnické nakladatelství 1958.

SHREIBEROVI, Alena a František – MAZURA, Vítěslav: *Josef Schindler. Zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814–1890)*. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2000.

SCHROTH, Emanuel: *Johann Schroth. Grande der Diätkur und sein Lebenslauf*. Freiwalldau 1877.

SLÁDEK, Bohumír: Zpráva o průběhu a výsledku letní sezony 1936 ve státních lázních. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. IX., 1937, s. 441–450.

SLÁDEK, Bohumír: Problémy našeho cizineckého a lázeňského ruchu. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. VIII., 1936, s. 445–447.

SLÁDEK, Bohumír: Naše lázně a minerální zřídla. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. X., 1938, s. 455–456.

Slavnostní spis věnovaný panu Dr. Med. et Phil. Josefu Reinholdovi šéflékaři Priessnitzových léčebných ústavů v Gräfenberku k jeho padesátým narozeninám. Brno 1936.

Slezským rájem. Průvodce Komorní Lhotkou a slezským Pobežkydím. Moravská Ostrava, Slezské slovo v Moravské Ostravě 1931.

100 let Schrothovy léčby. Přehled a rozhled. *Zdravotnická ročenka*, roč. II., 1929, s. 370–371.

STRAKOŠ, Martin: Architektura zdravotnických zařízení na Ostravsku a budova okresního sociálně-zdravotního ústavu. In: STRAKOŠ, Martin (ed.): *Odboje 1941/1. Obnova památky moderní architektury*. Ostrava 2016, s. 105–131.

SUCHÁNEK, R. Význam vodoléčby ve fyzikální terapii (se vztahem k léčbě lázeňské). *Praktický lékař*, roč. VI., 1. května 1926, č. 5, s. 258–260.

SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Triton 2004.

ŠOPÁK, Pavel a kol.: *Paměť Slezska. Památky a paměťové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Opava 2011.

ŠOPÁK, Pavel. *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve středoevropském kontextu 1, 2*. Opava, Slezská univerzita v Opavě 2014.

ŠPIŠÁK, Ladislav – RUŠAVÝ, Zdeněk a kol.: *Klinická balneologie*. Praha, Karolinum 2010.

ŠREK, Robert: Poznámky k problematice lázeňské architektury 19. století. In: *Sborník Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Olomouci 2007*. Olomouc, Národní památkový ústav 2008, s. 74–81.

ŠREK, Robert: Nástin vývoje moderní architektury Jeseníku a Lipové-lázní. In: *X. svatováclavské česko - polsko - německé setkání. Sborník referátů*. Historický seminář na téma Jesenícko v kontextu vývoje slezské a moravské architektury. Jeseník, Vlastivědné muzeum Jesenicka 2010, s. 53–65.

ŠREK, Robert. Gräfenberk: K tématu. In: *Sborník Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Olomouci*. Olomouc, Národní památkový ústav 2010, s. 74–101.

URBANČÍK, Bohumil: Něco o tuberkulóze a jejím léčení. *Těšínský kalendář na obyčejný rok 1938*, XVII, Slezská Ostrava 1937, s. 146–147.

ZAHNÁŠ, Petr: Zaniklá sláva Jánských koupelí. In: Kol. autorů: *Franz Kafka ve Zlatých horách*. Moravská expedice 2000, s. 60–71.

ZAHRADNICKÝ: Darkov – Chyžná – Hall. *Praktický lékař*, roč. VI., 1926, č. 1, s. 46–47.

ZATLOUKAL, Pavel: Architektura lázní Gräfenberg, In: Vincenc Priessnitz (1799–1851). *Almanach ke 200. výročí narození*, Jeseník 1999, s. 78–83.

ZEMAN, Lubomír – ZATLOUKAL, Pavel: *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. Praha, Foibos Books s.r.o. 2014.

ZEMAN, Vítěslav: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*. Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku 1974, nestr.

Zpráva o činnosti Plicního sanatoria v Jablunkově 1939–1947.

VELIČKA, Milan: 70 let parku při sanatoriu v Jablunkově. *Vlastivědné listy*, 21, 1995, č. 2, s. 39–42.

VOJTAL, Petr: Slezské lázně a moravská kamenina. In: *Sborník bruntálského muzea*, 2003, s. 81–83.

WASSERMANN, Max (red.): *Československé lázně i letoviska. Almanach čsl. lázní a letovisek*. Praha 1929.

WICKHOFF, Max: *Stahlbad Johannisbrunn in Österr.-Schlesien und seine Heilmittel*. Wien-Leipzig 1909.

WINKLER, Antonín: Významná sanatoria a ozdravovny pro ostravsko-karvinský revír. In: *Technická práce na Ostravsku 1926–1936*. Moravská Ostrava Spolek československých inženýrů, odbor v Moravské Ostravě 1936, s. 714–727.

VÉZÉR, Vilém: Sanatorium Darkov. *Zdravotnická ročenka československá*, roč. VI., 1934, s. 445–446.

VÉZÉR, Vilém: *Kritické ocenění jodobromové lázeňské léčby*. Darkov 1936.

ZEMAN, Vítěslav: Lázně Lipová. *Vlastivědné zajímavosti*, č. 112. Šumperk, Vlastivědný ústav v Šumperku 1974.

Zimní sport Lázně Karlova Studánka ve Slezsku Č.S.R. 800 m. n. m., prospekt

ZUBER, Rudolf a kolektiv: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. 1966.

ZUBER, Rudolf: Pomníky Vincence Priessnitze v Jeseníkú. *Vlastivědné zajímavosti*, č.198, Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku 1983, nestr.

Časopisy

Přírodní lékař, roč. 3, 1. září 1898, č. 9, reklamní příloha

Přírodní lékař, roč. 5, 1900, č. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, reklamní příloha

Přírodní lékař, roč. 6, 1901, č. 2, reklamní příloha

Těšínský kalendář, 1925, reklamní strany

Těšínský kalendář, 1928, reklamní strany

Těšínský kalendář, 1929, reklamní strany

Biografické slovníky

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. DOKOUPIL, Lumír (red.), sešit 2, Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě 1994.

Biografický slovník Slezska a severní Moravy. DOKOUPIL, Lumír (red.), sešit 12, Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě 1999.

Disertační práce

HELFRICHT, Jürgen: *Der Pionier der Naturheilbewegung Vincenz Priessnitz (1799–1851) und die Rezeption seiner Hydrotherapie im deutschsprachigen Raum bis 1918*. Průkopník hnutí za přírodní léčbu Vincenz Priessnitz (1799–1851) a přijímání jeho vodoléčby v německy hovořících oblastech do roku 1918. Filosofická fakulta Palackého univerzity v Olomouci, Katedra historie, disertace 2004, Dresden, Olomouc, český překlad, SOKA Jeseník sign. J 485

Internetové zdroje:

FIALOVÁ, Dana – OROSZ, Örs: *Vývoj lázeňství na území dnešního Slovenska*. (v období od konce 16. století do současnosti). *Klaudyán*: internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny, 8–9 /2012, 2, s. 94–106, www.klaudyan.cz

ROSOVÁ, Romana: Bývalé lázně Jánské Koupele [on line]. Za Opavu, 2009 – 03-17. <http://zaopavu.cz/view.php?nazevclanku=byvale-lazne-janske-koupele&cislocclanku=2009030006>.

<http://tj-jiskra-jesenik-oddil-sani.webnode.cz/smetanovy-sady/sanatorium-altvater/>
www.darkov.cz

<http://encyklopedie.vseved.cz>

www.lekari-online.cz

www.lekarskeslovniky.cz

Poděkování

Na závěr bych ráda poděkovala své školitelce práce PhDr. Haně Mášové, PhD., za vtrácný přístup a vedení práce po celou dobu mého postgraduálního studia. Také chci poděkovat všem zaměstnancům Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, za vlídný přístup, se kterým jsem se po celou dobu studia setkávala.

Poděkování dále patří vedení a zaměstnancům těchto institucí: Muzeum Těšínska, Zemský archiv v Opavě, Slezské zemské muzeum, Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Státní okresní archiv Jeseník a Muzeum v Bruntále.

V neposlední řadě děkuji mé rodině, přátelům a všem těm, kteří mne po celou dobu podporovali a povzbuzovali.